

Міністерство освіти і науки України
Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)
Львівський державний університет внутрішніх справ
Національна академія державного управління при Президентові України
Навчально-методичний центр цивільного захисту та
безпеки життєдіяльності Черкаської області
Національний авіаційний університет
Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне)
Одеський державний університет внутрішніх справ
Уманський національний університет садівництва
Харківський національний університет внутрішніх справ
Черкаська медична академія
Черкаський державний технологічний університет
Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Черкаське регіональне відділення Соціологічної Асоціації України
Академія фінансів і бізнесу VISTULA (Варшава, Польща)
Головна школа пожежної служби (Варшава, Польща)



ВІСНИК ГУМАНІТАРНОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА: НАУКОВІ ПРАЦІ

ВИПУСК 20

м. Черкаси

УДК 009

Рецензенти:

Бушин М. І. – дійсний член Української академії історичних наук, заслужений працівник освіти України, доктор історичних наук, професор (*Черкаський державний технологічний університет*);

Гуржій О. І. – заслужений діяч науки і техніки України, доктор історичних наук, професор (*Інститут історії України НАН України*);

Мосов С. П. – заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, доктор військових наук, професор (*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України*).

Головний редактор:

Чубіна Т. Д. – доктор історичних наук, професор.

Відповідальний редактор:

Спіркіна О. О. – кандидат історичних наук.

Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці. Випуск 20.
Черкаси: ЧІПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. – 242 с.

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету цивільного захисту
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(протокол №11 від 12.03.2020)*

*Дозволяється публікація матеріалів збірника у відкритому доступі
комісією з питань роботи із службовою інформацією в
Черкаському інституті пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(протокол №5 від 14.04.2020)*

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ!



Цілком природним є те, що будь-які наукові форуми в нашому навчальному закладі не проходять без того, щоб не торкатися гуманітарних питань, які наповнюють змістом систему сучасної вищої освіти.

Такі кроки продиктовані важливістю суспільної проблематики сьогодення, використання теоретико-методологічного підходу, зокрема теорії дискурсу, визначення перспективи розвитку із врахуванням гуманітарної та комунікативної тенденцій. Освіта і наука сьогодення мають зосереджуватися на людині, природі і проблемі розуміння. Без розуміння неможлива довіра, а без довіри

– ефективне співробітництво, а значить – гармонійне суспільство.

Варто пам'ятати, що у глобалізованому світі третього тисячоліття шанс на успіх перед нашою країною відкриває лише ефективна реалізація її людського потенціалу.

Як європейська за своєю цивілізаційною належністю нація українці мають спиратися у своєму розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність.

У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. В останні десятиліття до цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалась здатність до креативності та інновацій у професійній діяльності й соціальному житті, запорукою якої є високий творчий потенціал суспільства. Саме тому гуманітарна складова сучасної науки є дуже важливою, адже вона є яскравим свідченням про рівень підготовки високоосвічених, інтелектуально розвинутих, духовно багатих фахівців, справжніх професіоналів своєї справи та наукової еліти України.

Наукові розвідки авторів «Вісника гуманітарного товариства» сприяють виробленню нових міждисциплінарних засад гуманітарних досліджень, обміну практичним досвідом їх проведення, виробленню нових підходів до гуманітаризації в епоху глобалізації, яка направлена на адаптацію гуманітарної науки і освіти до нових умов інформаційного суспільства.

Т. в. о. начальника
Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України,
генерал-майор служби цивільного захисту,
кандидат технічних наук, професор,
Заслужений працівник
цивільного захисту України

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized, overlapping letters and lines.

Віктор ГВОЗДЬ



У збірнику містяться наукові статті гуманітарного спрямування, присвячені різним актуальним питанням історії України, історії пожежно-рятувальної служби, психології, педагогіки, філософії, культурології, філології, права, економіки, державного управління.

Розрахований на науковців, викладачів закладів вищої освіти, докторантів, аспірантів, курсантів, студентів, усіх, хто цікавиться гуманітарними науками.



Редакційна колегія:

Гордуновський О. М. – доктор історичних наук, доцент;
Дмитренко М. Й. – доктор філософських наук, професор;
Єремєєва Н. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент;
Коваленко-Чукіна І. Г. – кандидат історичних наук, доцент;
Кришталь Т. М. – доктор економічних наук, доцент;
Лазуренко В. М. – доктор історичних наук, професор, академік
Національної академії наук вищої освіти України;
Ненько Ю. П. – доктор педагогічних наук, доцент;
Стадник І. Ю. – кандидат історичних наук, доцент;
Томіленко А. Г. – кандидат історичних наук, доцент;
Усов Д. В. – доктор філософських наук, доцент;
Федоренко Я. А. – доктор історичних наук, доцент;
Фомич М. В. – кандидат психологічних наук, доцент.

Секція 1. Історичні науки на тлі викликів сьогодення.
Історія розвитку пожежно-рятувальної служби України та зарубіжних держав. Гуманітарна підготовка працівників ДСНС України. Політичні науки в Україні та світі.
Філософські пошуки на тлі сучасних проблем.
Соціологія та соціальна робота: нові ідеї та наукові досягнення.
Наукові дослідження у галузі культурології, документознавства та інформаційної діяльності.
Актуальні проблеми психологічних наук.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ

*Бушин М. І., доктор історичних наук, професор
Черкаський державний технологічний університет;
Чубіна Т. Д., доктор історичних наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Більшість людей, які не вивчали соціологію, пов'язують цю науку передусім з дослідженням громадської думки. Це пояснюється тим, що в останні роки засобами масової інформації досить часто оголошуються результати анкетних опитувань населення з тих чи інших проблем суспільного життя. Однак парадокс полягає в тому, що саме ця галузь соціології, відома навіть нефахівцям чи не найбільш спірною, викликає дискусії в колі соціологів. Досить сказати, що коли у Франції на початку 1970-х рр. почали все частіше робити опитування громадської думки, відомий теоретик П. Бурдьє надрукував статтю під назвою «Громадської думки не існує». На його погляд, вона є своєрідним артефактом (штучно створеним явищем). Інакше кажучи, центри вивчення громадської думки не досліджують громадську думку, а фабрикують її, ставлячи ті чи інші запитання перед окремими індивідами. У 1990 р. француз П. Шампань випустив книгу «Робити думку: нова політична гра», яка стала бестселером і мала міжнародний резонанс. В ній стверджується, що журналісти, політологи, консультанти з питань комунікації, використовуючи сучасні технології (зондаж, телефонні опитування, радіо, телебачення), фабрикують громадську думку і маніпулюють нею. У тому ж році вийшла книга «Є думка», в якій дослідники під керівництвом соціолога Ю. А. Левади шукали відповіді на два принципових питання:

- а) чи є в нашому суспільстві громадська думка?
- б) чи є у нас досить надійні засоби її дослідження?

Як бачимо, склалася досить дивна ситуація: термін «громадська думка» – один з найпоширеніших, яким оперують не тільки в науці. В багатьох країнах її вивченням займаються спеціальні інститути і центри, більшості соціологів доводилося працювати в цій галузі соціології, проте деякі з них піддають сумніву незалежне існування цього явища від суб'єктів

політичної дії або дослідження. Причина полягає в складності цього феномена, його надзвичайній невизначеності. Тому спробуємо дати деякі загальні уявлення про природу і сутність громадської думки.

Історики соціології відносять виникнення терміна «громадська думка» до XII ст. як позначення моральної підтримки парламенту з боку населення і приписують його англійському державному діячеві Д. Солсбері. Проте через багато століть він почав знову використовуватись у Франції, а згодом і в інших країнах. У XVIII ст. громадська думка трактувалася як оприлюднена і популярна в масах точка зору еліти, вхожої до академічних кіл та літературних салонів. Ця точка зору протистояла виявленню приватних інтересів «політичної купки», якою, в очах «освіченої» буржуазії, виступала тогочасна влада. Впродовж майже всього XIX ст. єдиним джерелом громадської думки вважалися висловлювання обраних народом парламентарів.

Наприкінці XIX ст. зростання масових рухів, вуличних демонстрацій, поширення преси в загальнонаціональному масштабі обумовили появу іншого розуміння громадської думки. Воно конкурує з попереднім і співіснує з ним до середини XX ст., а потім остаточно витісняє його. Це вже думка самої широкої громадськості. Вона спонтанна, стихійна, безпосередня і за своїми якостями відрізняється від думки політичної еліти.

Разом із появою і розвитком громадської думки як соціального явища, що відіграє все помітнішу роль у суспільстві, формувалася і теорія, що її вивчала. Ще в XIX ст. розпочалася активна розробка цієї проблеми. Особливо виділяють працю відомого французького соціолога Г. Тарда «Громадська думка і натовп» та американського автора Дж. Р. Лоуелла «Громадська думка і народні уряди». У XX ст. ці дослідження поширюються. Ф. Тьонніс випустив книгу «Критика громадської думки» (1922 р.).

У колишньому СРСР дослідження громадської думки розпочалися ще в 20-ті, а потім після перерви поновилися в 60-ті рр. XX ст. У цій сфері працювало багато вчених. Особливо інтенсивно займаються нею останнім часом. В Україні в цій галузі соціології працюють Інститут соціології НАН України, Лабораторія соціологічних досліджень Київського національного університету ім. Т. Шевченка та інші установи.

Перед ученими постають питання: яка ж природа громадської думки, що вона собою являє, які її вияви, функції, роль у суспільстві?

Передусім треба зазначити, що суспільна думка – явище духовне, але ґрунтується воно на інтересах і потребах людей, що мають матеріальне походження. Аналіз тлумачень цього явища різними дослідниками дає можливість привести їх до спільного знаменника. Ним є «відношення», «оціночне судження» з боку суспільства в цілому або окремих соціальних груп щодо різних явищ, подій суспільного життя, що мають важливе значення для цих груп. У суспільстві щодня відбуваються певні події, процеси. Однак лише окремі з них впливають на долю значних прошарків населення і лише деякі люди виявляють зацікавлене ставлення до них. У нормальних умовах, коли немає соціальних струсів, більшість людей займаються приватними справами і до всього іншого ставляться байдуже. З практики «благополучних» західних країн відомо, що навіть під час виборів

далеко не всі виборці з'являються на дільниці, щоб виявити свою «думку» з приводу того чи іншого кандидата і тим самим визначити своє ставлення до того чи іншого політичного курсу.

Для того щоб та чи інша подія стала предметом «громадської» думки, вона має зачіпати безпосередньо інтереси певних верств населення. Наприклад, якщо уряд вирішить істотно збільшити податок на прибуток і посилити його «прогресивний» характер (залежність відсотка платежу від рівня прибутку), то все населення і різні його верстви відреагують по-різному. Абсолютна більшість буде проти, але особливо ті, хто має високі прибутки, у яких платежі підвищуються непропорційно високо порівняно з менш забезпеченими групами. Будуть і верстви, що живуть тільки за рахунок соціальної допомоги держави, які підтримають ці заходи уряду, сподіваючись на поліпшення свого становища при збільшенні бюджету держави. Правда, не завжди інтереси і потреби так очевидні та безпосередньо відчуються суб'єктом, тобто людиною або групою. Найчастіше для оціночної думки потрібні певні знання, компетентність, уявлення про предмет оцінки. Тільки у цьому разі предмет набуває значущості для суб'єкта, усвідомлюється як деяка цінність. Наприклад, під час винесення на референдум принципів положень конституції країни слід урахувувати рівень політичної обізнаності населення. Як громадянин висловлюватиме свою думку з приводу переваги унітарного або федеративного устрою держави, президентської або парламентської республіки, якщо він не знає, в чому їх сутність та відмінність? Саме тому є широкі можливості маніпуляції громадською думкою з боку різних політичних сил. Простіше кажучи, громадська думка не зобов'язана бути науковою і такою не є. Вона більшою мірою засновується на повсякденному рівні свідомості, пов'язана з емоціями, почуттями, перевагами, а не з теорією (елементи останньої воно містить лише частково). Через це звернення до нього в деяких питаннях з боку політиків можна оцінювати лише як популізм, як важіль у грі політичних сил.

Однак громадська думка не стає такою лише внаслідок того, що її досліджують або до неї звертаються якісь політичні лідери, партії. Вона існує незалежно від цього. Більше того, дослідники вважають, що думка як оціночний феномен (явище) виявляє себе лише на першому рівні. На другому рівні вона стає спонукальним мотивом до дії, а на третьому – вже виступає як практична дія. Інакше кажучи, наявність громадської думки є необхідною передумовою будь-яких значних змін у суспільстві. Це засіб вияву суспільної свідомості загалом (що, як відомо з філософії, має складну структуровану будову і активний характер). Кілька століть тому було висунуто тезу: «Думки правлять світом». Проте справедлива вона у всі часи в тому значенні, що практичним перетворенням завжди передують зміни в головах, «душах», свідомості людей. Це справедливо і щодо великих, епохальних зсувів (соціальних революцій), і щодо циклічних коливань у суспільстві, наприклад, у розвинених країнах – між лібералізмом і консерватизмом: ці політичні сили перемагають на виборах лише завдяки відповідним змінам у масовій свідомості. У Великій Британії багато років очолювала уряд видатна діячка консервативної партії М. Тетчер. Вона

користувалася великим авторитетом у суспільстві. Однак потім, незважаючи навіть на успіхи в економічній політиці, жорстка соціальна політика, опора на індивідуалізм тощо поступово змінили стан суспільної свідомості значних верств населення. До кінця правління М.Тетчер у Великій Британії під час опитувань було виявлено разючий факт – тут прихильників соціалізму було більше, ніж в країні «розвиненого соціалізму» (в СРСР на цей час у розпалі була «перебудова», ідеї соціалізму вже були значною мірою дискредитовані).

Дуже складним і спірним є питання щодо суб'єкта громадської думки, тобто, хто в сучасному суспільстві «має право» називатися громадськістю і говорити від її імені? Хто має висловити думку, щоб її можна було розглядати як громадську? Більшість соціологів вважають, що суб'єктом громадської думки можуть бути суспільні класи, великі соціальні, демографічні, територіальні та інші групи. Індивід у цій якості виступати не може, хоча це і суперечить сучасній практиці. Політичні діячі, депутати, керівники масових громадських організацій, журналісти і за своїм об'єктивним становищем, і за суб'єктивним сприйняттям його претендують на те, аби виступати від імені народу, висловлювати його думку. Іноді доводиться чути, як під час обговорення того чи іншого закону в парламенті депутат робить заяву, що «його виборці вимагають вирішити це питання так». Однак, якщо врахувати, що за депутатом стоїть виборчий округ з десятками і навіть сотнями тисяч виборців, а депутат між засіданнями на сесіях і комісіях зустрічається щонайбільше з десятками виборців (до того ж не завжди для консультацій з конкретних законопроектів, яких також десятки), то всі ці заяви виглядають дуже декларативно. По суті, маючи мандат, депутат заручається підтримкою власного політичному курсу. Що стосується конкретних проблем, то він часто висловлює свою особисту думку, хоч іноді несвідомо, а частіше свідомо, видає її за волю народу. Цю складну проблему співвідношення індивіда і громадськості один з фахівців у соціології громадської думки Б. А. Грушин пропонує вирішити, розрізняючи форми існування і форми вираження суспільної думки, тобто суспільний діяч, не будучи носієм, суб'єктом громадської думки, може бути її виразником, представником.

Отже, громадська думка є досить поширеною, переважно оціночною думкою великих і малих соціальних груп, що виявляють значущість різних соціальних явищ у плані відповідності або невідповідності їхнім інтересам, і які виражають до них своє ставлення.

Чому ж існує точка зору, що громадської думки немає? Відповіді тут різні для різних умов. Щодо Заходу ми вже зазначали, що в останні десятиріччя сучасні технології дають можливість політичним акторам, діячам різного рівня і всій величезній машині, що їм служить, «робити» думку. Хоча тут є велика частка істини, але загалом, ймовірно, таке твердження є перебільшенням. Все-таки об'єктивні інтереси різних соціальних класів, верств і політичні можливості більш-менш вільно їх виражати дають змогу говорити про наявність плюралістичної громадської думки. В умовах колишнього соціалістичного суспільства причини сумнівів у наявності суспільної думки інші та значно глибші. Тотальний контроль

над життям суспільства з боку всемогутньої держави, абсолютна залежність всіх і кожного від політичних структур, зрештою, призвели до ситуації, коли представники верхівки суспільства почали відчувати себе виразниками «справжніх», тільки їм відомих інтересів мас.

А що самі маси? Спочатку природна тяга людини до свободи вступає в конфлікт з всеохоплюючою регламентацією, що нав'язується їй у всьому, в тому числі духовному житті. Проте згодом, внаслідок пластичності психіки, до того ж схильної до постійного тиску, підкріпленого страхом покарання (пригадаємо роль страху в соціалізації особистості), виникає тип особистості, в якій свідомість втрачає ознаки індивідуальності. Цікаво, що ще в 60-х роках популярний серед радикального студентства та інтелігенції Заходу німецько-американський філософ і соціолог Г. Маркузе ввів термін «одномірна людина», для якої характерним є атрофування соціально-критичного відношення до суспільства. Малося на увазі буржуазне суспільство, де сучасна наука і техніка дозволяють пануючому класу через механізм потреб, через «ненасильницьке придушення опозиції» формувати людину, яка інтегрована в існуючу систему так, що у неї і думок не виникає про необхідність будь-яких змін. Ймовірно, ця гіпотеза виявилася більш правильною стосовно нашого суспільства. Що стосується маніпулювання масовим споживанням, то тут у нас можливості були обмежені у зв'язку із загальним дефіцитом товарів, але зате це з лихвою компенсувалося іншими засобами. У нас опозиція придушувалася не «ненасильницькими» методами, і взагалі навіть слово таке не допускалося в застосуванні до нашого суспільства. Тих, хто намагався чинити опір, спочатку оголошували «ворогами народу», потім «дисидентами», винищували в таборах, кидали до психлікарень. У такий спосіб в суспільстві було досягнуто «ідейно-політичної і морально-психологічної єдності». А там, де абсолютна єдність, де немає різниці у поглядах, в інтересах між верхами і низами, – там немає і «громадської думки». Звичайно, в окремих людей були ті або інші думки, але якщо вони відрізнялися від офіційних ідеологічних установок, їх висловлювали тільки «на кухні». Не було в країні громадської думки як специфічної соціальної інституції, що володіє своєю динамікою, виконує свої функції.

Сьогодні ми бачимо, як у парламенті кілька сотень депутатів палко дебатують з приводу того чи іншого закону. Конституцію України наші парламентарі не могли розробити і прийняти протягом кількох років. А в 70-х рр. ХХ ст. у ході прийняття «брежнєвської» Конституції її обговорювали і «одностайно схвалили» понад 140 млн. чоловік (до речі, це на кілька десятків мільйонів більше, ніж було всього працюючого населення в країні).

Про громадську думку можна вести мову лише в тому разі, коли є різноманіття груп, верств, що мають свою думку і так чи інакше висловлюють її (це не виключає того, що з деяких ключових проблем думка більшості населення може і збігатися, наприклад у питанні щодо ставлення до війни тощо). Громадська думка – один з найважливіших компонентів або ознак, характерних рис громадянського суспільства. Тепер нам часто доводиться чути від політиків нарікання, що наше суспільство «не структуроване». Виходить, немає в нашому суспільстві робітників,

колгоспників, інтелігенції, заможних верств і менш забезпечених? Усе це є. Але не мають вони достатньою мірою розвиненої самосвідомості, розуміння своїх специфічних інтересів у суспільстві, яке і виявляється в громадській думці. Все це перебуває ще в стадії становлення, формування (як і громадянське суспільство загалом).

Які ж функції виконує громадська думка? Залежно від змісту, форми, характеру впливу на соціальні інституції та індивідів дослідники виділяють цілий ряд їх: контрольна (експресивна), консультативна, директивна, аналітична, позитивна, негативна. Однак особливо важливе значення мають оціночна і регулятивна функції. Перша з них – вираження ставлення до тих чи інших проблем або фактів дійсності. Практично в будь-якій думці прямо або непрямо дається оцінка тих чи інших сторін соціального життя. У демократичному суспільстві з цими оцінками зобов'язані тією чи іншою мірою рахуватися як окремі діячі, так і державні структури. Регулятивна функція виявляється в тому, що громадська думка виробляє і насаджує певні норми суспільних відносин.

Серед компонентів формування громадської думки виділяють наступні.

Ядро громадської думки. Під ним розуміють референтну або еталонну групу (групу лідерів, різні неформальні об'єднання тощо), система поглядів якої використовується як система зразків, еталонів. Думка цієї групи найсильніша за впливом і продуктивністю. Вона концентрує традиції, норми, принципи, спільні інтереси класу, верстви в чистому, ідеалізованому вигляді.

Поле поширення громадської думки. Воно звичайно широке, межі його умовні, рухливі. Утворюється шляхом зіткнення, особистих контактів у межах людей одного кола, котрі, як правило, належать до одного класу, стану, роду діяльності, віку, статі, одного віросповідання, політичної течії.

Соціальна спільнота. Це клас, верства, група. Сюди ж включають елементи загальних умов, спільної діяльності (а для малих соціальних груп також такі характеристики, як освіта, стаж, кваліфікація тощо).

Спільний інтерес. Він формується як на основі об'єктивної соціальної спільності, так і внаслідок спрямованості політичної течії, віросповідання. Тут головне значення мають норми, традиції, принципи життєдіяльності спільноти.

Комунікація як соціальне спілкування. Між людьми відбувається взаємний обмін результатами діяльності, інформацією, психічними станами. Спілкування відбувається на різних рівнях. Однак на будь-якому рівні процес вироблення загальних поглядів, оцінок, думок здійснюється як момент узагальнення для певних груп, спільнот. І тут неминучі елементи схематизації, стандартизації, ідентифікації поглядів, вироблення стереотипів. У останнє сторіччя, а особливо десятиріччя, коли з'явилися так звані засоби масової інформації (газети, радіо, телебачення), вони почали відігравати величезну роль у формуванні громадської думки.

І, нарешті, до механізму формування громадської думки входить нормативно-оцінююча думка (власне громадська думка). Інакше кажучи, вже існуюча думка впливає на вибір позицій індивіда, групи, які ще не

визначилися. До речі, законами про вибори у різних країнах заборонено напередодні голосування оприлюднювати дані опитувань населення щодо кандидатів, рейтинги останніх. Це робиться для того, щоб не спрацював так званий ефект фургона з оркестром, коли люди, що вагаються у виборі позиції, пристають до більшості.

Загалом механізм формування громадської думки можна трактувати як сукупність перелічених раніше елементів, що функціонують спільно. За допомогою соціальної комунікації та ідентифікації особистості з тією або іншою спільністю вони перетворюють окремі думки стихійної повсякденної свідомості у відносно організовану масову свідомість.

У реальному житті громадська думка вирізняється динамічністю розвитку. Вона зазнає впливу існуючої соціально-політичної, економічної ситуації, що, як відомо, також є досить мінливою. А оскільки в демократичних країнах статус правлячих структур значною мірою залежить від громадської думки, необхідність вивчення останньої виникла не тільки і не стільки як суто теоретичне завдання, скільки як відповідь на запити суспільної практики. Уникнути соціальної напруженості в суспільстві не можна, не знаючи всієї палітри думок і настроїв у різних його верствах. Що стосується окремих політичних лідерів, то йти на вибори «наосліп» тепер вони не зважаться. Для того щоб скласти прийнятну для виборців програму, треба знати стан ідей в суспільстві, їхні переваги, надії, прагнення.

У суспільстві є багато явищ, які можна зрозуміти, лише звернувшись до суб'єктивного світу думок. Факти дії людей самі по собі іноді не дають можливості виявити їхні глибинні причини. Треба знати мотиви, мету вчинків тощо. Крім того, як явище суб'єктивне, що існує лише у свідомості людей, громадська думка для окремого індивіда, групи виступає водночас об'єктивною обставиною, з якою вони вимушені рахуватися. Їй властива така сама реальність, що й іншим елементам або подіям соціального життя. Через це вивчення громадської думки є одним з головних і постійних завдань соціології.

На Заході цими проблемами займаються вже давно. До цієї роботи залучено багато фахівців. Про розмах досліджень говорить хоч би той факт, що тільки у відомому Інституті Геллапа в США працює 2 тис. соціологів, котрі систематично відстежують стан громадської думки в країні, її ставлення до різних проблем. Особливих успіхів ця установа досягла у визначенні переваги і симпатій електорату в ході виборчих кампаній. З 1952 р. тут не було помилок у прогнозах.

У дослідженнях громадської думки використовують такі основні методи: *опитування, спостереження, аналіз документів, всенародне обговорення, дискусії, інтерв'ю*, тобто більшість методів, які застосовуються і в інших галузях соціології. У практиці соціологи найчастіше застосовують опитування, хоча сам вибір методу залежить від поставлених завдань.

Важливе значення має і *тип дослідження*. Першим типом є *поглиблене дослідження* недостатньо вивчених проблем, коли потрібні якісні практичні рекомендації, але ще немає відповідної та належно розробленої теорії. Наприклад, у 1989 р. Всесоюзний центр вивчення громадської думки провів

дослідження, що охопило більшу частину регіонів колишнього Союзу і всі верстви населення. Вивчалася громадська думка у всій різноманітності, з широкого кола проблем. Мета полягала в тому, аби виявити основні риси самосвідомості, самопочуття та самооцінки суспільства в момент його істотних перетворень, простежити, як реагує суспільна самосвідомість на такі зміни.

Другий тип – *регулярне дослідження*. Його застосовують щодо більш вузького кола науково-практичних проблем і підпорядковують поглибленню вже існуючих теоретичних розробок і накопиченню емпіричних даних про розвиток певних конкретних явищ. Наприклад, періодично на одному об'єкті здійснюється вивчення мотивацій робітників до праці. Так, на початку 60-х років лєнінградські соціологи вивчали ставлення до праці молодих робітників. Через 15 років вони повторили своє дослідження. У такий спосіб можна розкрити тенденції, спрямованість змін якогось явища, чого не можна зробити в одноразовому дослідженні.

Третій тип – *зондування громадської думки*. До нього примикає і експрес-опит. Мета їх – отримати інформацію про стан громадської думки в певний момент з конкретного питання, наприклад з'ясувати рейтинг того або іншого політичного лідера.

Говорячи про вивчення громадської думки, треба враховувати специфіку соціальних наук взагалі та цієї галузі зокрема. Будь-яка наука прагне (або, принаймні, має прагнути) до об'єктивності. Пригадаймо класиків соціології, які бачили цю науку незаангажованою жодними політичними силами. Однак насправді досягнути цього нелегко. Навіть якщо соціолог і не розділяє позицій марксизму, який прямо закликає до «партійності», все ж він має враховувати небезпеку «зісковзнути» з вершини чистої науки у вир політичних пристрастей. Німецькі історики пишуть, що після приходу фашизму до влади абсолютна більшість представників суспільних наук стали на його бік, почали «теоретично» його обґрунтовувати (більше того, навіть науки, далекі від політики, не залишилися осторонь, почали видаватися книжки з назвами «Німецька фізика», «Німецька математика» тощо). Проте навіть і не це головне. При всій безсторонності соціолог повинен дотримуватись обережності в дослідженні. Природодослідникам відомо, що неможливо «безпосередньо» побачити об'єкт дослідження: як тільки на нього спрямовується прилад, об'єкт виявляється під впливом останнього, тобто суб'єкт і об'єкт пізнання нерозривно пов'язані, самого по собі об'єкта «піймати» неможливо. Складніше це зробити у соціології. Соціолог, ставлячи запитання, не просто дізнається відповіді на них. Значною мірою він формує ці відповіді сам. Часто те, що у свідомості респондента ще непевно визначилося, після заповнення ним анкети актуалізується, викристалізовується в більш чітку думку, підказану соціологом (відома дивна властивість чужих думок — вони швидко стають своїми).

Наступний відповідальний етап – *інтерпретація, тлумачення відповідей*. Тут соціологу потрібні компетентність, безсторонність, об'єктивність. Адже навіть прості факти спортивного життя можна подати з різних позицій. У монографії Б. Грушина «Мнение о мире й мир мнений»

описується анекдотичний випадок, коли в естафеті брали участь лише дві команди, і як коментатори, що вболівали за різні команди, дали звіт у газеті. Один написав: «Наша команда прийшла першою, суперників – останньою». Другий коментатор подав це так: «Наша команда прийшла другою, а команда суперників – передостанньою».

Коли результати опитувань та їхня інтерпретація потрапляють до засобів масової інформації, це стає могутнім чинником подальшого формування громадської думки в широких масштабах і в певному напрямі. А думка, як ми вже говорили раніше, – це шлях до дії. Отже, ланцюжок тут такий: думка, що з'явилась в чіткій формі у соціолога, втілюється у вигляді поставленого запитання в анкеті (де респонденту часто залишається тільки підкреслити «так» чи «ні»), оприлюднюється і може призвести до різних, не завжди сприятливих, подій. Недаремно в релігії гріх у думці також вважається гріхом. А в науці є поняття «самоздійснюваний прогноз». Воно означає, що прогнозування якоїсь події в суспільстві є однією з умов здійснення цієї події. Це означає, що якби не було прогнозу, не було б і події. Суспільна свідомість швидко зникає до того, що раніше здавалося неможливим. У свідомості колишніх радянських людей національна ворожнеча була чимось неможливим. І навіть якщо був якийсь нелад на цьому ґрунті, це вважалося надзвичайним. Сьогодні геноцид цілих народів хвилює лише окремих людей, «правозахисників». Головне – вголос вимовити слово. Недаремно первісні племена боялися слів, за якими приховувався небажаний зміст.

Соціолог повинен обережно, зважено підходити до підбору запитань, їх треба не складати, не вигадувати. Слід з'ясовувати лише ті проблеми, які дійсно вже стали фактом громадської думки. Крім того, слід враховувати політичний стан суспільства – чи не стане опитування причиною соціального загострення, протистояння.

Нормальне функціонування демократичного суспільства неможливе без постійного урахування, виявлення оцінок, переваг, думок усіх груп, верств, класів з боку державних органів, громадських організацій. У цьому їм надає велику допомогу соціологічна наука.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Возмитель А. А. Формирование и изучение общественного мнения. М., 1987.
2. Грушин Б. А. Мнение про мир и мир мнений. М., 1967.
3. Горшков М. К. Общественное мнение: История и современность. М., 1988.
4. Ганчев Д. Изучение и формирование общественного мнения. М., 1983.
5. Коробейников В. Пирамида мнений. М., 1981.
6. Общественное мнение в условиях перестройки: проблемы формирования и функционирования. М., 1990.
7. Ольшанский Д. В. Трансформация человеческого сознания // Полис. 1991. №3.
8. Сурмин Ю. П. Теория общественного мнения. К., 1999.
9. Шампань П. Делать мнение: новая политическая игра // Полис. 1992. №3.

НАУКОВА СПАДЩИНА УЧЕНОГО ІСТОРИКА-КРАЄЗНАВЦЯ ЮРІЯ МАРИНОВСЬКОГО

*Горенко Л. М., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України;
Боева І. Г.
Черкаська ЗОШ 1–3 ст. №30*

Завжди історіографія вивчала наукову діяльність та спадщину відомих учених-істориків, оскільки це сприяло усвідомленню ролі і відповідальності вченого перед наукою. Актуальною проблемою сучасної історіографії, на думку авторок, є дослідження творчого шляху та формування наукових пріоритетів Юрія Мариновського – видатного вченого історика-краєзнавця, журналіста.

Ім'я Ю. Мариновського є досить відомим широкому науковому загалу дослідників-краєзнавців історії Черкаського краю, істориків-релігієзнавців, археографів, архівістів, джерелознавців. Він належить до елітних науковців, покликаних зміцнювати і розвивати науку. Звісно, статті Ю. Мариновського друкували й відомі історико-літературні часописи («Український історичний журнал», «Архіви України» тощо), коло поширення яких усе ж було обмеженим, а матеріали його, що завжди містили новинки (знахідки джерел, забуте або незнане ім'я з минулого, новий погляд на відому проблему), були більш цікаві для фахівців, аніж для пересічного (тим паче випадкового) читача.

Зовсім інша ситуація нині – пересічний читач усе більше цікавиться минулими роками. Ю. Мариновський не працював у стилі описової історії. Його праці, на погляд сучасного читача, переобтяжені чисельними бібліографічними примітками та поясненнями. Дійсно, бібліографія і вичерпна інформація про джерела, їх публікації та різноманіття оцінок в історіографії є свого роду візитною карткою вченого. В суто наукових його працях такі примітки перевищують за обсягом сам текст (наприклад, «Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року», «Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області після 1917 року», «Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду»). Це змушує нас на самому початку пояснити: таким є стиль творчості вченого. Ю. Мариновський орієнтувався на колеґ та усталену норму: всі авторські твердження та наведена інформація мають бути удокументовані, обґрунтовані та заадресовані; автор має показати, що він знає всі джерела і літературу з теми. В такому разі пересічний читач має право вибору: або спробувати розібратися в науковому стилі вченого та бібліографії, або ж читати самий текст-пояснення.

Головні фундаментальні дослідження Ю. Мариновського: «Мотронинський Троїцький монастир» [1], «Документальні свідчення про останні роки монастирів на Черкащині: 20-ті роки» [2], «Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року» [3],

«Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області після 1917 року» [4], «Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду» [5] тощо.

Перші публікації автора були в журналах «Український історичний журнал», «Наука і суспільство», в збірці «Отчий край», в газетах «Черкаська правда», «Молодь Черкащини», «Серп і молот».

Вже в першому своєму історичному нарисі «Мотронинський монастир», який вийшов першою окремою книжкою, Ю. Мариновський зазначив, що «історичний виклад, в тому числі і популярний, чого б це не стосувалось, не повинен спрощуватись: ні минуле, ні сьогоденне не можна розділити не першо-і другорядне, «виправляючи» його, викидаючи факти і події, що не влаштовують чиюсь точку зору ... немає поганої чи хорошої історії. Є правда, тяжка і радісна, кривава і щаслива.» [1; 3].

Життя Ю. Мариновського, людини талановитої, надзвичайно працездатної і чесної, є відображенням суворой долі української інтелігенції. Народжена для інтелектуальної творчості, вона, проте, всі свої сили віддала за фізичне існування, так і не використавши багатьох своїх можливостей. Ю. Мариновський є інвалідом першої групи, оскільки отримав тяжку травму хребта під час навчання в Донецькому вищому військовому політичному училищі. У 1977 році заочно закінчив історичний факультет Полтавського педагогічного інституту, а в 1998 році став лауреатом обласної літературно-краєзнавчої премії імені М. Максимовича. Останні роки, на превелику жаль, він тяжко хворіє і більше не працює.

Надзвичайна роль Ю. Мариновського полягає в тому, що він увів у науковий обіг цілу низку архівних документів, надавши їм докладні коментарі та примітки.

Метою статті є надання історіографічного аналізу основним дослідженням знаного історика.

Першою працею, яка вийшла окремим історичним нарисом, є «Мотронинський монастир». Вона присвячена історії Мотронинського Троїцького монастиря (сучасний Чигиринський район Черкащини) від XII до XX ст. Ця праця написана в стилі описової історії, текст її не обтяжений надмірними коментарями (вони практично відсутні), проте кожен історичний факт чи думка автора підтверджена цитуванням архівного документу або бібліографічних матеріалів. Дослідник Ю. Мариновський використав архівні джерела із сховищ Москви, Санкт-Петербургу (тоді Ленінграду), Києва, Черкас. Як він зазначив у передмові «...щоб цей випуск – «перша ластівка» – не був останнім ... і не вважає, що наведені документи – найповніша, абсолютна джерелознавча база» [1; 3].

Одною з перших фундаментальних досліджень вченого є «Черкаська минувшина. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року», яке складає першу книгу. Ця книга присвячена православним монастирям нашого краю: розглядаються різні аспекти заснування та функціонування обителів. Хронологічні рамки дослідження: 1671–1917 рр.

Найважливішим для дослідника Ю. Мариновського стало використання всієї доступної документальної бази, щоб «показати монастирське буття з різних сторін» [3; 14]. Як наголошував автор, не всі

документи «рівноцінні за джерелознавчою та науковою значимістю, за своєю інформаційністю» [3; 15], проте навіть незначні документальні шматочки у майбутньому зможуть заповнити цілий історичний пласт.

У збірку ввійшло 36 документів – це гетьманські універсали, магнатські фондуши на монастирське володіння, офіційне листування, купчі, дарчі, духовні, звіти, присяги, відомості тощо. Звичайно, що найбільш цінними є універсали гетьманів П. Дорошенка, І. Мазепи, князя Я. Яблоновського (док. №1–4. 11), якими надавалися або підтверджувалися права на володіння тим чи іншим обителям.

Варто звернути увагу на документи №29–36, які містять статистичні відомості ряду монастирів за 1893 р. Їх матеріал дозволяє порівняти різні аспекти монастирського життя, «...зробити певні узагальнення щодо власності і майна монастирів за конкретний час – про господарську діяльність, наявні земельні володіння та їх використання, кошти та їх витрати, прибутки, заощадження, кадрові питання, взаємовідношення з населення тощо» [3; 14].

Автор надрукував документи мовою оригіналу. Тобто російською, оскільки на території тодішньої України вона вважалася загальноживаною. У попередньому слові своєї праці дослідник Ю. Мариновський вказав на зміни, які він вніс при публікації документів [3; 16].

На думку вченого, більшість православних монастирів нашого краю засновано в другій половині XVI – першій половині XVII ст. «... це можуть бути Золотоніський, Ірдинський, Канівський, Корсунські – Петропавлівський і Онуфріївський, Лебединський Георгіївський, Маньківський, Медведівський, Мотронинський, Медведівський, Мошногірський Вознесенський і Мошногірський Петропавлівський, Трахтемирівський, Уманський ...» [3; 18]. Автор припускає, що причиною виникнення обителів були колонізаційні рухи на Поліссі, в Потясміні і на Посуллі після Люблінської унії 1569 р., коли наш край почав активно заселятися і виникали слободи, хутори, села, містечка, міста. Разом з ними утворювалися і монастирі, які виконували і релігійні треби, і були місцем, де жили ченці, котрі відмовлялися від мирського життя. Ю. Мариновський прийшов до висновку, що всі обителі створювалися в тяжко доступних місцях. «постійні війни, повстання, пограбування ... навчили братію пристосовуватися до скрутних обставин, ховатися разом з майном, про що свідчать таємні підземні ходи та печери ...» [3; 19]. Автор припускає, що суворі умови життя стали причиною появи в цьому регіоні тільки чоловічих монастирів.

Про кропітку роботу історика Ю. Мариновського по виявленню і подальшій обробці документів, що стосуються власності монастирів, свідчать представлені у праці докладні коментарі та примітки.

Отже, подана історико-краєзнавча розвідка про православні монастирі Черкащини зазначеного періоду є концептуально автентичне з додержанням хронологічного принципу подання матеріалів, тобто вводить у науковий обіг нові відомості з історії Черкащини з докладним їх коментуванням. Ця збірка носить тематичний характер і є дослідженням про заснування і функціонування православних обителів нашого краю. Ю. Мариновський

робить чіткі висновки щодо кількості, розмірів, розташування в регіоні, класності (штатний чи заштатний), якості і джерела отримання угідь.

Другою за масштабами і продовженням попередньої праці є фундаментальне дослідження «Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області після 1917 року» (із серії «Черкаська минувшина») [4]. Ця праця присвячена функціонуванню та життєдіяльності православних обителів з 1917 по 1960-ті рр. На великому в переважній кількості архівному матеріалі вперше відтворюється механізм поступового знищення монастирів на Черкащині за радянської доби. На новому документарію дослідник Ю. Мариновський показав картину внутрішнього буття монастирів в іншому, атеїстично-правовому полі, взаємостосунки держави та чернецтва, насильницьке обмеження усіма засобами життєвого монастирського простору, що призвело, врешті-решт, до повної ліквідації вже ледь жевріючих релігійних громад на теренах вже колишніх монастирів у 1929 р.

В розділі «Документи» наводяться тексти 88 документів, в переважній більшості з Державного архіву Черкаської області, які розташовані згідно хронології [4; 67–310]. Крім цих документів, автор використовує архівні матеріали для коментарів і приміток, намагаючись і таким чином розширити межі наведених документів. Серед наведених документів є рапорти настоятелів, статистичні відомості про монастирі, витяги з протоколів засідань різних виконавчих структур, заяви, договори і статuti монастирських громад, описи монастирського майна, різноманітні звіти, інструкції, листування тощо.

Дослідник Ю. Мариновський в названій праці дав повну характеристику всім законодавчим актам, антирелігійним кампаніям і рухам по закриттю православних обителів та церков. 1929 рік став останнім роком в безперервній майже 350-річній історії на території Черкащини [4; 56].

Війна та її наслідки змусили керівництво СРСР послабити своє ставлення до Церкви в бік лібералізації, створивши відповідну законодавчу базу, за якою регулювалися економічний, податковий, правовий аспекти релігійного життя, в тому числі і діяльність монастирів [4; 60]. За даними на 1943 рік на Черкащині відновили діяльність Золотоніський Красногірський і Лебединський Миколаївський монастирі [4; 59–60]. А з 1957 року в СРСР максимально підсилилась антирелігійна кампанія, а в 1960 році практично усі обителі були закриті [4; 61–62].

Історик Ю. Мариновський поетапно розглянув формування правової бази і процес охоронних дій держави щодо збереження пам'яток культури та природи. Так, з декількох «переобладнаних, зруйнованих монастирських храмів ... пам'ятниками історії і архітектури у післявоєнний період (1940-і – 1980-ті роки) вважалися лише чотири» [4; 65].

Одним з останніх досліджень вченого Ю. Мариновського є праця «Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду», яка увійшла до альманаху «Батьківщина – 2012». Ця книга присвячена родоводу Гулаків – Гулаків-Артемовських, які мали своє родове гніздо на Черкащині м. Городище і

с. Свинарка (зараз с. Петропавлівка). Хронологічні рамки дослідження: 1722 р. – перша половина ХХ ст.

Пріоритетом для дослідника Ю. Мариновського стало використання всієї доступної документальної бази, щоб відтворити всю родовідну мозаїку. Він не розділяв факти на значні й незначні. Зазначимо й те, що в даній науковій праці складено початковий родовід фамілій тільки тих осіб, які проживали на зазначеній території, про тих, хто виїхав автор дав коротку інформацію.

Цікавою особливістю і, на наш погляд, здобутком автора було залучення так званого табличного методу, «де повністю і безперервно, звісно при інформаційній нагоді, із таблиці в таблицю подаються детальні відомості про наявних членів сім'ї та їх подальший сімейний стан і соціальний статус впродовж усього часу до визначеної хронологічної межі» [5; 14]. Автор навмисно відмовився від складання типового генеалогічного древа та інших знаних подібних форм і схем, оскільки це, на його думку, ускладнювало подану деталізацію родоводу. Таких таблиць дослідник Ю. Мариновський створив 324, кожна з яких має посилання на місцеву православну парафію [5; 27–178]. Окремо автор склав таблицю (№323), яка акумулює виявлені відомості про тих осіб, яких дослідник за браком документальних джерел, не зміг поєднати з їх прямими родичами [5; 176–178].

Перший розділ розвідки містить певні матеріали про власність роду правобережних Гулаків. Історику Ю. Мариновському вдалося, згідно наявних документів, встановити де і коли рід Гулаків отримав першу власність [5; 179]. Автор виявив архівні матеріали про різні арени і нерухомості Гулаків в м. Черкасах у другій половині ХІХ ст. [5; 179] та в м. Городище та с. Свинарка [5; 180–181] тощо.

Авторки звертають увагу на цікавий підрозділ дослідження Ю. Мариновського під назвою «Деякі думки з приводу досліджуваної теми». Автор представив 11 пунктів, в яких посилаючись на конкретні документи, робить припущення та висновки стосовно різних аспектів родоводу правобережних Гулаків [5; 194–198].

Ю. Мариновський докладно пояснив проблему складання і відтворення родовідного дерева. Він вказав, що наразі неможливо це зробити, оскільки збереглися не всі метричні церковні книги, ревізькі казки та інший документальний комплекс, документи про переїзд цілих родин на постійне чи тимчасове проживання, одруження, рекрутські набори тощо. Проте автор відтворив реальну і об'єктивну картину генезису роду правобережних Гулаків з Артема по чоловічій лінії [5; 195–196].

2, 3 і 4 розділи даної історико-краєзнавчої генеалогічної розвідки про рід Гулаків містить 37 документів, датованих 1669–1935 рр. До кожного з них автор зробив докладні коментарі та примітки.

Для написання даної праці Ю. Мариновський опрацював документи і цілі фонди Державних архівів Київської, Полтавської, Черкаської, Чернігівської областей, Російських державних історичного архіву в Санкт-Петербурзі та архіву Військово-Морського флоту, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (м. Київ),

Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, Черкаської обласної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка [5; 4].

Значну увагу автор приділив коментарям і приміткам, що складають 5-й розділ. Треба зазначити, що саме ретельна праця над коментарями та примітками є визначальною рисою і основою науково-дослідницької діяльності Ю. Мариновського.

Отже, подана історико-краєзнавча генеалогічна розвідка про рід правобережних Гулаків з Артема, як і попередні дослідження знаного історика, є концептуально автентичне з додержанням хронологічного принципу подання матеріалів, тобто вводить у науковий обіг нові відомості з історії Черкащини з докладним їх коментуванням. Усі збірки носить тематичний характер.

На думку автора, ці дослідження є попередніми, проте, це є «спроба, на підставі наведених документальних джерел і авторських припущень і гіпотез, створити загальне уявлення» про заявлені наукові проблеми [3; 26].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мариновський Ю. Ю. Мотронинський Троїцький монастир. Черкаси, 1990. 61 с.
2. Мариновський Ю. Ю. Документальні свідчення про останні роки монастирів на Черкащині: 20-ті роки // Український археографічний щорічник. К.: Наукова думка, 1993. Нова серія, випуск 2. Т. 5. 472 с.
3. Мариновський Ю. Ю. Черкаська минувшина. Книга 1. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року. Черкаси, 1997. 208 с.
4. Мариновський Ю. Ю. Черкаська минувшина. Книга 2. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області після 1917 року. Черкаси, 2002. 480 с.
5. Мариновський Ю. Ю. Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду // Альманах Батьківщина – 2012. Черкаси: Вертикаль, 2014. 512 с.

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

*Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Сучасний світ і України, зокрема, сьогодні постали перед вирішенням складних завдань – збереження людства та навколишнього середовища. Стрімкий розвиток науки і техніки, з одного боку позитивно впливають на життя людей, але з іншого – вони призводять до виникнення природних та техногенних катастроф, які згубно впливають як на здоров'я людей і стан природи, так і на економічну ситуацію. І вирішення цих складних завдань входить до компетенції цивільного захисту що на даний час знаходиться у процесі становлення і потребує великої допомоги з боку держави.

Розвиток Української держави характеризується переломним моментом у пріоритетах безпеки особистості і держави в цілому, а

вирішення проблем цивільного захисту (ЦЗ) населення і територій від надзвичайних ситуацій (НС) техногенного і природного характеру на сучасному етапі є однією з найважливіших функцій держави.

Будь-який напрямок державної політики, в тому числі й у сфері ЦЗ, формується під впливом певних історичних умов, що дозволяє простежити процес її становлення, визначити позитивні і негативні тенденції розвитку, стати ключем до розв'язання завдань, які постають перед державою [1].

Вивчення історії становлення цивільного захисту дозволяє усвідомити основні умови та небезпеки, що впливали на суспільство в певні історичні періоди та які саме заходи державного регулювання застосовувались для зниження ризику їх впливу на життя і здоров'я людини. Знання первинних джерел і аспектів історичного формування та послідовності розвитку системних підходів щодо захисту державних інтересів країн світу дозволяє чітко окреслити мотивацію та підґрунтя становлення світової системи цивільного захисту, а також вплив зовнішньополітичних факторів на формування національної системи, її стратегічної мети, основних цілей, завдань.

Розглядаючи історичний процес становлення сучасної системи цивільного захисту, слід зазначити, що він був досить складним і не завжди правильним.

На час відновлення державності (1990–1991) Україна мала радянську систему державної пожежної охорони МВС УРСР. Відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ України затвердженого Розпорядженням Президента України від 07 жовтня 1992 р. №157/92 на МВС України покладено функцію реалізації державної політики в сфері пожежної безпеки, а на базі Управління пожежної охорони МВС УРСР утворюється Головне управління пожежної охорони МВС України.

Вагомим заходом державного регулювання в сфері пожежної безпеки того часу стало прийняття Закону України «Про пожежну безпеку» (1993), відповідно до якого в країні визначені наступні види пожежної охорони: державна, відомча, місцева та добровільна. Державна пожежна охорона (ДПО) була створена на базі професійної та воєнізованої пожежної охорони УРСР. Структура, функції, обов'язки та права якої визначалися окремими статтями Закону та Положенням про пожежну охорону (1994). Слід відмітити, що у час новітньої історії формування ЦЗ України ДПО значно зміцнила державно-управлінські функції, була прийнята та реалізовувалась довгострокова програма забезпечення пожежної безпеки, затвердилося близько 170 нормативних документів у сфері пожежної безпеки. Радикальні зміни в організації діяльності та структурі ДПО почалися із підписання Указу Президент України від 27 січня 2003 р. №47/2003 «Про заходи щодо вдосконалення державного управління у сфері пожежної безпеки і захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій», яким органи і підрозділи Державної пожежної охорони виводилися зі складу МВС і передавалися до складу Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи з метою вдосконалення державного управління у сфері пожежної безпеки [3].

Після здобуття незалежності Україна оголосила себе нейтральною державою. Фактично з моменту прийняття Декларації про державний суверенітет України (1990) почався процес її становлення, як без'ядерної держави.

Події 1990–2000 років безпосередньо впливали на формування системи ЦЗ у час новітньої історії. Із завершенням етапу ядерного озброєння та отриманням Україною статусу без'ядерної держави, та у зв'язку із складним економічним становищем розпочався процес скорочення Збройних сил України, що підвело остаточно риску під необхідністю існування військ ЦО, а загалом і поняття ЦО України. Хоча, як свідчить практика, це рішення призвело до дезорганізації розвитку ЦЗ

Саме у цей період початку 2000 років зовнішня політика України окреслює курс на співпрацю із Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), підписується низка угод та План дій між Україною і НАТО (2002), направлений на поглиблення співпраці з альянсом. У рамках угод з ЄС та НАТО Україна реалізує програми з утилізації та знищення озброєння, а процес скорочення чисельності Збройних сил набирає обертів [4]. Таким чином, цілком логічним аспектом державного регулювання у сфері національної оборони України стала демілітаризація МНС України:

- Указ Президента України від 25 липня 2002 р. №664/2002 Про Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України у Державну службу цивільного захисту;

- Указ Президента України від 19 грудня 2003 р. №1467/2003 Про Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України, органів і підрозділів державної пожежної охорони в Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту на період до 2005 року.

Іншим аспектом цього державного регулювання було прагнення до удосконалення єдиної системи запобігання і реагування на загрози природнього та техногенного характеру в мирний час і в особливий період, а також її адаптації до європейських стандартів.

Наступним етапом процесу становлення цивільного захисту (2003–2007) під час якого було здійснено низку інституційних перетворень, спрямованих як на реорганізацію Міністерства надзвичайних ситуацій так і на перебудову організаційної структури цивільної оборони. Саме на цьому етапі відбулася демілітаризація цивільної оборони, а також поступовий перехід від використання терміна «цивільна оборона» на термін «цивільний захист», оскільки поняття «захисту», на думку багатьох фахівців, є більш розширеним у порівнянні з «обороною», тобто вважається, що захист включає в себе і оборону та може використовуватися як для мирного так і для воєнного часу. Реформи другого етапу передбачали наближення системи цивільного захисту України до європейських норм і стосувалися радше загальної структури сектору безпеки України, ніж функціонування системи цивільного захисту. Водночас йшли процеси демілітаризації інших силових структур. Демілітаризація військ цивільної оборони пояснювалася тим, що в європейських країнах захист населення від надзвичайних ситуацій здійснюється, як правило, невоєнізованими формуваннями. Найбільш системні зміни у сфері цивільного захисту почали

відбуватися з 2003 року після Указу Президента України «Про заходи щодо удосконалення системи державного управління у сфері пожежної безпеки, захисту населення та територій від наслідків надзвичайних ситуацій» (УПУ, 2003), та прийняття державної програми перетворення військ цивільної оборони України, органів і підрозділів державної пожежної охорони на оперативно-рятувальну службу цивільного захисту (УПУ, 2003) з покладенням на неї завдань з реагування на усі види загроз. У 2004 р. був прийнятий Закон України «Про правові засади цивільного захисту» (ЗУ, 2004), який визначав правові та організаційні засади у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру, повноваження органів виконавчої та інших органів управління, порядок створення і застосування сил, їх комплектування, проходження служби, а також гарантії соціального і правового захисту особового складу органів та підрозділів цивільного захисту. Сам термін «цивільний захист» визначався як система організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів, які здійснюються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підпорядкованими їм силами і засобами, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, добровільними рятувальними формуваннями, що забезпечують виконання цих заходів, з метою запобігання надзвичайним ситуаціям, які загрожують життю та здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків у мирний час і в особливий період, та їх ліквідації [5].

До основних завдань цивільного захисту віднесено:

- розвиток національної економіки у напрямках, які виключають можливість виникнення надзвичайних ситуацій;
- збирання та аналітичне опрацювання інформації про надзвичайні ситуації;
- прогнозування та оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах і засобах, необхідних для запобігання їм та ліквідації їх;
- здійснення нагляду і контролю у сфері цивільного захисту;
- розроблення і виконання законодавчих та інших нормативно-правових актів, дотримання норм і стандартів у сфері цивільного захисту;
- розроблення і здійснення запобіжних заходів у сфері цивільного захисту;
- створення, збереження і раціональне використання матеріальних ресурсів, необхідних для запобігання надзвичайним ситуаціям;
- розроблення та виконання науково-технічних програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям;
- оперативне оповіщення населення про виникнення або загрозу виникнення надзвичайної ситуації, своєчасне та достовірне інформування про обстановку, яка складається, і вжиті заходи для запобігання надзвичайним ситуаціям;
- організація захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, надання невідкладної психологічної, іншої допомоги потерпілим;

- проведення невідкладних робіт із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- забезпечення постійної готовності сил і засобів цивільного захисту до запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків;
- надання з використанням засобів цивільного захисту оперативної допомоги населенню у разі виникнення несприятливих побутових або нестандартних ситуацій;
- навчання населення способів захисту в разі виникнення надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій та організація тренувань;
- міжнародне співробітництво у сфері цивільного захисту [1].

Законом була утворена Єдина державна система цивільного захисту населення територій, структуру якої становлять центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування і створювані ними функціональні та територіальні підсистеми єдиної системи цивільного захисту. Саме на них покладалася реалізація державної політики у сфері цивільного захисту. Загальне керівництво єдиною системою цивільного захисту покладено на Кабінет Міністрів України. Начальником цивільного захисту України визначено Прем'єр-міністра. Безпосереднє керівництво діяльністю Єдиної державної системи цивільного захисту покладено на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань цивільного захисту, яким стало Міністерство надзвичайних ситуацій України. Визначений склад сил цивільного до яких віднесені:

- оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- спеціальні (воєнізовані) і спеціалізовані аварійно-рятувальні формування та їх підрозділи;
- аварійно-відновлювані формування, спеціальні служби центральних та інших органів виконавчої влади, на які покладено завдання цивільного захисту;
- формування особливого періоду;
- авіаційні та піротехнічні підрозділи;
- технічні служби та їх підрозділи;
- підрозділи забезпечення та матеріальних резервів.

Слід зауважити, що основою систем реагування на небезпечні події в країнах європейського союзу дійсно виступає національна пожежна служба, але як самостійна одиниця ЦЗ цих країн [3]. Підпорядкування Державного департаменту пожежної безпеки безперечно значно підсилило управлінські функції МНС України, однак переформатування його територіальних та місцевих підрозділів в підрозділи ЦЗ і покладання на них функцій організації діяльності із захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій призвело до дезорганізації структури пожежної охорони та необхідності виконання невластивих функцій. Регіональні пожежні підрозділи були реорганізовані у відповідні територіальні органи МНС України – управління пожежної безпеки та аварійно-рятувальних робіт, а далі в управління МНС України в областях. Важливим практичним аспектом такого організаційного рішення стало відверте дублювання функцій із вже існуючими на той час управліннями НС територіальних та місцевих органів

влади. Результати «злиття» мали і інші значні негативні практичні наслідки. При ліквідації військових частин ЦО значна частина технічного оснащення, мобільної інженерної техніки та техніки тилового забезпечення, що вкрай необхідна для ліквідації та мінімізації наслідків природних катастроф була втрачена. Технічному забезпеченню ЦЗ України нанесена значна матеріальна шкода.

Важливим етапом у становленні цивільного захисту в Україні було прийняття низки державних програм серед яких: «Загальнодержавна цільова програма розвитку цивільного захисту на 2009 – 2013 роки»; (ПКМУ, 2009) «Державна цільова соціальна програма забезпечення пожежної безпеки на 2012–2015 роки», (ПКМУ, 2012). На жаль, дуже багато заходів цих програм з причин неналежного (недостатнього) фінансування залишилися невиконаними, і як наслідок – суттєвих змін, які б наблизили систему цивільного захисту України до аналогічних систем європейських країн, не відбулося.

2 жовтня 2012 р. Верховна Рада України ухвалила Кодекс цивільного захисту України, він забезпечить належне функціонування цілісної системи цивільного захисту в Україні, усуває суперечності та дублювання законодавства, розмежовує повноваження і функції центральних і місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання, визначить у єдиному законодавчому акті засади державної політики у сфері цивільного захисту (УПУ, 2011). Кодекс цивільного захисту України вступив у дію з 1 липня 2013 р. внаслідок чого втратили чинності сім законів України: «Про правові засади цивільного захисту», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про пожежну безпеку», «Про аварійно-рятувальні служби», «Про війська Цивільної оборони України», «Про Цивільну оборону», «Про загальну структуру і чисельність військ Цивільної оборони». Одним з найважливіших досягнень Кодексу цивільного захисту України є впровадження заходів для зменшення наглядових і контрольних функцій у сфері техногенної та пожежної безпеки. Також передбачається скасування процедури отримання дозволів органів пожежної безпеки на початок робіт, встановлення виключно судового порядку зупинення роботи суб'єктів господарювання і лише за наявності порушень, що створюють загрозу життю або здоров'ю людей

Потрібно зазначити, що на фоні постійної реорганізації в період сучасного розвитку ЦЗ України у 2005–2015 можливо виділити три значимі події у системі державного управління ЦЗ, а саме:

1) реорганізація Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та утворення чотирьох органів центральної влади (ЦОВ) у сфері цивільного захисту: Міністерства надзвичайних ситуацій України, Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України, Державного агентства України з управління зоною відчуження, Державної інспекції техногенної безпеки України (2010);

2) реорганізацію Міністерства надзвичайних ситуацій України та Державної інспекції техногенної безпеки України в Державну службу

України з надзвичайних ситуацій та підпорядкування її Міністерству оборони України (2011–2012);

3) підпорядкування Державної служби України з надзвичайних ситуацій Міністерству внутрішніх справ України (2014–2015).

Не зважаючи на затвердження нового Положення про єдину державну систему цивільного захисту (2014) наслідки такого розвитку ЦЗ у цілому носили безсистемний характер, постійна зміна структурної підпорядкованості загалом призвела до зниження статусу ЦОВ та неможливості повноцінного виконання покладених на нього функцій [4].

Наявність проблем у формуванні і реалізації державної політики у сфері цивільного захисту підтверджені аналітичними висновками розглянутими Радою національної безпеки і оборони України 6 травня 2015 року (цитата): «...Недосконалість та суперечливість окремих положень правової бази у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру, неналежний рівень наявних фінансових, матеріальних ресурсів та відповідних резервів, непослідовність політичних рішень, спрямованих на зниження рівня ризиків виникнення надзвичайних ситуацій, незадовільний технічний стан сил цивільного захисту свідчать про недостатню адекватність діючої системи запобігання та реагування на надзвичайні ситуації існуючим загрозам...».

Таким чином, станом на початок 2018 року система ЦЗ України так і не була сформована у відповідності до європейських підходів, утрачений статус ЦОВ не дає можливості повноцінно здійснювати функцію безпосереднього керівництва ЦЗ України, а управління системою ЄДСЦЗ носить формальні ознаки. Слід висловити надію, що прийняття Закону України «Про національну безпеку України» (2018), в якому приділяється належна увага системі ЦЗ як невід'ємній частині національної безпеки України, може вплинути на формування історичних аспектів подальшого розвитку ЦЗ України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васійчук В. О., Гончарук В. Є., Качан С. І., Мохняк С. М. Основи цивільного захисту: навч. посібник., Львів, видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 417 с.
2. Національна рятувальна служба: 1996–2016. Київ: Тов. «ІММ «Фраксім», 2016. 152 с.
3. Соколов С. С. Реформування Збройних сил в контексті інтеграції України до євроатлантичної співдружності // Морська держава. 2005. №1. С. 13–15
4. Грицевич А. Яка різниця між Цивільною обороною та Цивільним Захистом? URL: http://italawguide.at.ua/news/jaka_riznytsja_mizh_tsyvilnoju_oboronoju_ta_tsyvilnym_zakhystom/2014_05_01_8476.
5. Кулешов М. М. Щодо побудови та удосконалення діяльності державної системи цивільного захисту України. URL: http://vdu.nuczu.net/ua/8_ukr/72_vipusk_1_8_2018.
6. Стеблюк М. І. Цивільна оборона: Підручник. Київ: Знання, 2006. 487 с.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Коротяєв С. І., кандидат історичних наук

*Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки
життєдіяльності Черкаської області;*

Чубіна Т. Д., доктор історичних наук, професор

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Розвиток суспільства неминуче пов'язаний із працею, з професійною діяльністю індивідуума. Щоб бути готовим до трудової діяльності, кожен член суспільства повинен дбати про своє самовдосконалення, формування себе як професіонала. Для цього необхідні певні знання, практичні уміння та навички, а згодом і досвід.

Формування професійних знань нерозривно пов'язане з культурою та мораллю. Особливо тісний зв'язок існує з таким багатоплановим явищем як культура праці,

Професійна діяльність базується на професійному самоутвердженні та професійній майстерності.

Професійну майстерність можна умовно розчленувати на три етапи:

- процес усвідомлення особою свого призначення, де проходить певна адаптація, ознайомлення з функціональними обов'язками та специфікою трудової діяльності тощо. Це перші кроки під контролем наставника;

- процес формування особи як професіонала. Він характеризується повною самостійністю у трудовій діяльності, набуттям окремих навиків, виробленням свого стилю, культури в роботі та ін.;

- досягнення вершин майстерності, сформованості особи як професіонала, що, звичайно, не кожному вдається.

Важливо і те, що професійне самоутвердження не може бути відірваним від культурного та морального стану суспільства. Будучи ним обумовленим, воно лежить в його основі, утворюючи, ціннісну серцевину, оскільки застерігає від багатьох негативних явищ. Зокрема, від грубощів, конфліктів, кар'єризму, гордині, зазнайства, приниження значення своїх колег і т.п. Слід зауважити, що процес самоутвердження повинен регулюватись моральними нормами, утвердженими звичаями в колективі.

В. А. Блюмкін розглядає професійну майстерність у двох аспектах: широкому і вузькому. У широкому аспекті передбачається, що кожна людина, яка професійно займається конкретною діяльністю, володіє необхідними знаннями і вміннями, заслуговує професійного довір'я і т.п. У вузькому – майстром називають не просто спеціаліста, а доброго спеціаліста, який досягнув у своїй роботі високого уміння, мистецтва. Це висока соціально-моральна характеристика професійної діяльності даної людини.

Професійна майстерність у вузькому розумінні має свої ознаки та компоненти. Вона складається з високого рівня теоретичної підготовленості; продуктивної діяльності і таланту; високих моральних якостей спеціаліста і його вихованості, коректності, розвинутих соціальних почуттів.

Із цих основних рис майстерності особливої уваги заслуговують талант і соціальні почуття. Під талантом ми розумітимемо високий ступінь здібностей особистості працівника ДСНС до службової діяльності, яка відрізняється новизною, високою досконалістю і обдарованістю, а також значними результатами в службовій діяльності.

Талант – це вроджена якість. Зрозуміло, що талановитим працівником ДСНС може бути далеко не кожний, оскільки, на нашу думку, це більше природний фактор і залежить від інтелекту особи. Талановитих потрібно шукати шляхом конкурсного прийому на службу в ДСНС, а під час служби необхідно створити такі умови, щоб цей талант сприяв кінцевим результатам.

Не менш важливою рисою майстерності є соціальні почуття працівника ДСНС. Вони характеризуються професійним видом емоційних переживань, який має чітко виражений правовий і моральний характер і певну стійкість. У службовій діяльності можна вести мову про здатність працівника сприймати чуже горе як власне. Але без метушні, емоцій вживати конкретних заходів до вирішення проблеми. Тобто працівник ДСНС повинен бути готовим до ефективних реакцій, реагувати на порівняно слабкі відомості про правопорушення.

Професійна культура немислима без особистих моральних якостей працівника. Моральний зміст праці діяльності – основа професійної культури. Адже на службі діють багато таких норм поведінки, які прийняті у побуті. Наприклад, пристойність, товариськість, доброзичливість, уважність – це властивості, які характеризують людину-колективіста.

Проблема професійної майстерності є проблемою і професійної моралі, оскільки вона (мораль) складається, насамперед, у таких видах діяльності, об'єктом яких є людина. Робота з людьми має свої неповторні ситуації, труднощі, протиріччя, які необхідно своєчасно вирішувати і долати у ході самої діяльності.

Професійна мораль має своїм завданням допомагати особі знайти правильний вибір у виконанні службових обов'язків, найбільш оптимально реалізовувати прийняте рішення у практичній діяльності. Професійна мораль має свої специфічні особливості регулювання, які диктують встановлення правил – певної поведінки, виконання функціональних обов'язків, реалізацію своїх справ.

Структурними елементами професійної культури є діяльність (в першу чергу, продуктивна), мораль (в тому числі професійна мораль) і загальна культура (зокрема культура поведінки особи).

Тепер можна сформулювати визначення:

На нашу думку, професійна культура – це результати трудової діяльності, які обумовлені високим ступенем професійної моралі та загальноприйнятими нормами культури поведінки особи.

Аналіз структурних елементів професійної культури приводить до висновку, що її можна розділити на окремі види.

Професійну культуру слід розглядати як сукупність професійно-моральної та професійно-технологічної культури.

У даний час складно собі уявити доброго спеціаліста без його психологічної підготовки, ґрунтовних психологічних знань. Хоча підготовка фахівців в галузі психології значно зросла, проте на практиці цьому питанню приділяють дуже мало уваги. Тому третім видом професійної культури слід вважати професійно-психологічну культуру.

Таке розчленування пояснюється основними засадами професійної культури: самоутвердженням і професійною майстерністю. Оскільки самоутвердження є в основному морально-психологічною оцінкою спеціаліста, то професійно-моральна культура характеризується ступенем володіння особи нормами моралі, особливо професійної моралі, втіленням цих норм та принципів у практичну діяльність.

Професійну психологічну культуру ми розуміємо, як уміння володіти собою, знання закономірностей мислення, особливостей пам'яті тощо. Провідну роль у цьому відіграє розвиток власної волі, оскільки досягнення мети – стати майстром своєї справи – можливе тільки через подолання труднощів, які виникають на цьому шляху. Боротьба з різного роду перешкодами розвиває і загартовує волю, наполегливість.

До професійно-технологічної культури слід віднести ступінь засвоєння спеціалістом необхідних навичок виконання службових обов'язків, уміння творчо застосовувати їх, особливо у нестандартних ситуаціях. Це дозволяє спеціалісту кваліфіковано і вільно виконувати свою роботу, що призводить до завоювання авторитету і визнання його майстерності.

Слід зауважити, що вказані види професійної культури не існують окремо одна від одної, вони взаємопов'язані. Навіть одна одну доповнюють, збагачують, розвивають. Особливо виявляється їхня єдність у складних виробничих проблемах, конфліктних ситуаціях, критичних моментах тощо.

Основним суб'єктом діяльності служби є особовий склад ДСНС.

Наявність у службовій роботі такого елемента професійної культури, як професійна мораль (складова частина загальної моралі), підтверджується тим, що об'єктом такої діяльності є людина. Характер взаємовідносин працівника ДСНС з населенням має свої нестандартні, неоднотипні, неповторні ситуації. Виникають різні розбіжності, труднощі, для вирішення яких потрібні відповідні моральні, правові та морально-правові регулятори: оцінки, норми, правила, звичаї, вимоги.

Професійна мораль – це система моральних та морально-правових норм, які регулюють дії та поведінку особи у професійній діяльності.

Предметом професійної культури працівників ДСНС є з'ясування методології, призначення і сутності діяльності, закономірностей їх діяльності, специфіки формування морально-службових відносин, вивчення принципів побудови структур, критичний аналіз сучасної системи ДСНС.

Професійна культура працівника ДСНС – це обумовлена специфікою діяльність (громадянська і професійна), сукупність властивостей і якостей (загальнолюдських класових, професійних і т. п.), які знаходять свій зовнішній прояв у службовій діяльності працівника ДСНС.

Культура службової діяльності працівників ДСНС передбачає: розвиток інтелектуальної і чуттєвоемоційної сфер їх моральної і естетичної свідомості,

які складають зміни, внутрішню культуру поведінки працівників ДСНС; знання статутів, наказів, інструкцій, настанов ДСНС, в яких конкретизуються, деталізуються принципи і норми моралі стосовно до діяльності ДСНС;

перетворення цих знань у переконання, а переконання – в активну життєву позицію, що реалізується в діяльності і поведінці працівників; вироблення манер і стилю поведінки, адекватної внутрішній культурі.

До професійної культури працівників ДСНС відноситься кваліфіковане, сумлінне і ретельне виконання трудових процесів. Крім того, професійна культура немислима без удосконалення профілактичної роботи; своєчасного і повного розкриття злочинів; професійної підготовки; професійної майстерності працівників; удосконалення своїх знань.

Працівник ДСНС – це особа творча, він є носієм культури. Тому його професійна культура немислима без елементів психологічної та педагогічної культури. Адже при виконанні службових обов'язків важливо уміти розбиратися в психологічній структурі особи, закономірностях мислення, особливостях пам'яті й інших рис людини. Для психологічної культури важливого значення набирає розвиток волі працівника ДСНС, яка підвищує його боєздатність, вселяє впевненість у своїх діях, розвиває рішучість у прийнятті рішень. Володіння педагогічною культурою забезпечує розвиток таких якостей, як спостережливість, передбачливість, ввічливість, такт та інше. Знання законів психології та педагогіки допомагає працівникові ДСНС впливати на ситуацію, перебороти внутрішні протиріччя, коригувати свою поведінку тощо.

Тому професійна культура працівника ДСНС – це результат професіоналізму, розуміння правових явищ, переконання у цінності права, які обумовлені науковою організацією праці, інтелектом особи працівника ДСНС, мораллю, психологічним та педагогічним вмінням і службовим етикетом.

Виходячи з цього, під професіоналізмом працівника ДСНС слід розуміти ступінь знання права, практику службової діяльності, навички застосування правових норм, мистецтво спілкування, що відображається у повсякденній звичці.

Професіоналізм у професійній культурі сприяє службовому росту особи. Працівник ДСНС, будучи впевненим у своїй професійній підготовленості, повинен знати з достатньою визначеністю перспективу просування на службі. Однак, для цього необхідна правова регламентація, яка на основі науково обґрунтованої системи поетапного просування по певних керівник посадах і оптимальної оцінки їх діяльності виключить висунення на відповідні пости як нездатних, так і не підготовлених працівників.

Діяльність працівника ДСНС, його професійна культура немислимі без педагогіки та психології праці. Розуміння правових явищ працівником ДСНС істотно впливає на його професійну культуру. Саме призначення працівника ДСНС полягає в тому, щоб давати правильну, об'єктивну оцінку різним правовим явищам, пов'язувати їх з закономірностями суспільного розвитку тощо.

Правові явища є однією із складових частин професійної культури працівника ДСНС. В першу чергу це стосується правосвідомості, правової норми, правовідносин.

Для професійної культури правовий статус є методологічною основою, він впливає на професійну дисципліну, поведінку працівників ДСНС, законність, службові відносини, організацію праці та ін. Це додатковий стимул для службової діяльності, сприяє професійному росту тощо.

Правовий статус працівника ДСНС, крім юридичного, на наш погляд, обумовлений також іншими факторами, зокрема, моральними, економічними та політичними. Ці фактори характеризують загальний стан суспільства.

Поряд із правовим статусом на рівень професійної культури має значний вплив і соціалізація особистості працівника ДСНС. Розрізняють три стадії соціалізації: дотрудову, трудову і післятрудову. Працівник ДСНС, перебуваючи у трудовій стадії соціалізації, нагромаджує певний досвід роботи, формується як спеціаліст. Це становлення відбувається у трьох сферах: діяльність, спілкування, самосвідомість. У кожній з цих сфер відбувається розширення професійних знань, навичок, вироблення професійних звичок та свого стилю роботи, що характеризує культуру професійної праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. К., 1997.
2. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Навч. посіб. К., 2006.
3. Хорев І. О. Підвищення ефективності пізнавальної діяльності слухачів вищих військових закладів освіти: Навч. посіб. К., 1999.
4. Комаров В. Д. Служебный этикет. Л., 1990.
5. Сливка С. С. Професійна етика працівника міліції. Львів, 1995.
6. Федоренко Е. Г. Профессиональная этика. К., 1989.
7. Малахов В. Етика. Курс лекцій. К., 2000.

ОБРАЗНИЙ СВІТ КАТЕРИНИ БІЛОКУР (ДО 120-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

*Косяк С. М., кандидат історичних наук
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Художня спадщина Катерини Білокур вирізняється самобутністю і неповторністю. Вона вражає своєю органічністю поєднання професійного і народного у декоративному розписі. Унікальне за своїми художніми якостями відтворення форм живої природи становить гордість національної культури України. Вона зуміла зберегти у своїх картинах особливу красу української природи, щедрю родючість її землі. Художниця вирізнялась високим рівнем чутливості, відкритості сприйняття оточуючого світу та емоційністю.

Життєвий та творчий шлях майстрині був досить складним. Дитинство пройшло у злиднях, навчатися в школі не довелося, тому освіту здобувала самотужки. Попри все, пристрасть до малювання завжди жила в ній. Катерина споглядаючи вивчає живу природу, придивляється до кожної квітки, стебельця збагачується враженнями і крок за кроком, самотужки опановує складні художні прийоми та таємниці техніки живопису. У наш час, намагаючись осягнути і осмислити зроблене Катериною Білокур, розуміємо, що її творчість варта не лише емоційного захоплення та лірико-патетичного піднесення, а й наукового дослідження.

Серед праць, присвячених дослідженню творчості К. Білокур слід відзначити доробки А. Загайко [1], М. Куницької, [2]. До сторіччя з Дня народження художниці вийшли в світ книги М. Кагарлицького [3], О. Білишко [4], О. Стрижевського [5]. Проте самотутній талант Катерини Білокур її обдарування розкривати красу української природи потребує подальшого вивчення.

Метою нашого дослідження є аналіз світоглядно-естетичних засад творчості Катерини Білокур, висвітлення особливостей стилю, жанру творчості та художнього мислення народної майстрині.

Катерина Василівна Білокур народилася 7 грудня 1900 року в селі Богданівка Пирятинського повіту Полтавської губернії. Писати й читати навчилася самотужки і як пізніше вона згадувала: «На цьому моя освіта початкова, середня й вища закінчилася» [6, 301].

Від природи наділена даром образно мислити, тонко відчувати красу природи, загострено бачити довкілля, Катерина ще в дитинстві виявила потяг до малювання, до відтворення баченого. Та для цього у неї не було знань. На допомогу їй прийшов сільський учитель Іван Григорович Калита. Він дозволив користуватися своєю домашньою бібліотекою. З книг майбутня майстриня довідалась про багатьох художників, про їхні твори і невиліковно «захворіла» магічним словом «художник»

У дитинстві майбутня художниця малюванням майже не займалася тому, що батько не схвалював таке заняття дочки. Перші спроби робила вуглиною на шматку домашнього полотна, турбуючись за те, щоб ніхто не бачив її за цим заняттям. Згодом Катерина навчилася виготовляти пензлі зі щетини та хутра домашніх тварин і фарби, які робила з буряка, бузини, калини, цибулі та різнотрав'я. Іноді вдавалося роздобути олійні фарби. Малювала вона здебільшого квіти. Для Катерини оволодіння фахом художника стало заповітною мрією, сенсом життя.

У 20-х роках Катерина Білокур намагається вступити до художньо-керамічного технікуму в Миргороді, а згодом до Київського театрального технікуму. В обох навчальних закладах їй відмовили, тому що не мала документів про закінчення семирічки.

Катерина продовжує малювати. В період 30–40-х років вона досконало опановує техніку живопису. Свідченням цього є роботи: «Берізка» (1934), «Квіти за тином» (1935), «Квіти», «Портрет племінниць». За названими роботами вже можна було говорити про сформовану індивідуальну творчу манеру художниці, основними прикметами якої були захоплююча фантастичність композиційного рішення, вишукана

гармонійність використаних барв, шляхетна поетичність художніх, переважно квіткових образів. Загалом досить самокритична художниця й сама поступово почала роздумувати, як вийти зі своїми творами на люди, кому б можна було показати зроблене, з ким порадитись, де почути слово оцінки фахівців.

Доля ніби сприяла Катерині Білокур. Якось вона почула по радіо пісню «Чи я в лузі не калина була» у виконанні знаменитої Оксани Петрусенко. Катерина була вражена виконанням. Вирішила написати листа вдячності співакці. У листі виказала своє захоплення й сердечну вдячність за високе мистецтво співу і розповіла про свою творчість та пов'язані з цим проблеми. Ще й намалювала пучок калини. Лист глибоко схвилював Оксану Андріївну. У малюнкові відчула неабияку обдарованість художниці-самоуки. Розповіла співачка про лист Василеві Касіану та Павлові Тичині. За їхньою порадою звернулася до Центрального будинку творчості. Працівники Полтавського обласного будинку народної творчості приїхали до Богданівки і переглянувши полотна К. Білокур, прийняли рішення включити її картини до експозиції художньої виставки.

Таким чином, у 1940 році, за сприяння видатної української оперної співачки Оксани Петрусенко картини Катерини Білокур експонуються на виставці народної творчості в Полтаві, а згодом і на республіканській виставці в Києві. Вже у 1941 році з успіхом проходить перша персональна виставка картин Білокур у Полтаві.

Після закінчення Другої світової війни Катерина Василівна створює одні з найкращих своїх творів – «Буйна», «Декоративні квіти» (1945), «Привіт урожаю» (1946) і славнозвісне полотно «Цар-колос» (1949). 50-ті роки стають найбільш плідними у творчості майстрині. У 1949 році Катерина Білокур стає членом Спілки художників України, її роботи експонуються на багатьох виставках в Україні, а в 1954 році картини «Цар-колос», «Берізка» і «Колгоспне поле» були представлені на міжнародній виставці в Парижі. Саме там їх побачив Пабло Пікассо. За свідченням очевидців, Пікассо довго стояв біля них немов загіпнотизований, а потім назвав художницю геніальною і зазначив: «Якби в нас була такого рівня художниця, ми змусили б світ заговорити про неї»[7, 12]. У 1956 році Катерині Білокур було присвоєно звання Народний художник України.

У п'ятдесяті роки, коли стало трохи легше жити, Катерина Білокур багато читає літератури з образотворчого мистецтва та класичні твори: Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Генріха Гейне, Вольфганга Гете. Своїми враженнями вона ділилась в листах до друзів і знайомих. Ці листи дивують не лише точними й глибокими характеристиками подій, людей, мистецьких творів, своїх і чужих, а й глибокою філософською мудрістю в поглядах на життя і його найвищі цінності. Ці листи – немов сповідь душі в котрій звучить глибинна мудрість народу. Свого часу Леонід Новиченко назвав їх «людськими документами величезної сили», в яких увесь драматизм і все подвижництво її життєвого шляху. Ці листи, на думку багатьох письменників, зокрема Олеса Гончара, Миколи Бажана, щось більше ніж простий виклад думок. Вони, писав Микола Бажан, «наче сплески світла, осяють ту незбагненну загадкову... путь, яку проходить

творчий геній, таємниче зароджений в якійсь людській істоті і незважаючи на дошкульні терни, завади, перешкоди, розцвілий і стверджений своїми виношеними, вистражданими свідченнями правди життя і краси.. Листи жінки, яка навіть не вчилася у початковій школі, такі ж талановиті, як і її картини» [8, 13].

В останні роки свого життя художниця створила прекрасні картини. Це відомі загалу «Півонії» (1959), «Букет квітів» (1959), «Квіти і овочі» (1959), «Натюрморт» (1960). Померла Катерина Білокур 9 червня 1961 року. У 1977 році в Богданівці було відкрито меморіальний музей та встановлено пам'ятник видатній самобутній художниці.

Слід зазначити, що на більшості картин К. Білокур стоїть авторський напис: «Малювала з натури. Катерина Білокур». І насправді, природа (натура) була її головним вчителем, а квіти – найулюбленішим мотивом. «Квіти, як і люди – живі, мають душу!» – так говорила художниця. Саме тому, вона ніколи не зривала їх, а змальовувала, сидячи біля стеблини куща, бо вважала, що «зірвана квітка – вже не квітка» [9, 20]. Як згадував М. Бажан, малюючи їх вона неначе сягала найдосконалішої, найгармонійнішої краси, яку закладено природою в квітах і якої їй бракувало в житті особистому. «Та як їх не малювати як вони такі красиві! – говорила Катерина Василівна. А як прийде весна та зазеленіють трави, а потім квіти зацвітуть! Ой, Боже мій! Як глянеш кругом, то та гарна, а та ще краща, а та ще чудовіша, та начебто аж поскиляються до мене, та як не промовляють: «Хто ж нас тоді буде малювати, як ти покинеш?» [10, 40]. То я все на світі забуду та й знову малюю квіти. Ой не гнівайтесь на мене, мої близькі деякі друзі, що малюю квіти, бо із квітів картини красиві» [10, 41]. Зазначимо, що художниця досить часто варіювала квіти у найфантастичніших сполученнях, кольорах, поєднувала з найрізноманітнішими предметами.

І в наш час точаться суперечки щодо приналежності творів К. Білокур: чи до професійного живопису, чи до народного мистецтва. Проте, всі дослідники її творчості, мистецтвознавці одностайно визнають їхню високу філософську сутність та глибоке осмислення життя. Зображені на її полотнах квіти, овочі, предмети побуту осяяні незвичайним відчуттям кольору, оживлені філігранною майстерністю й сприймаються як величний гімн природі та людині.

Дослідники творчості Катерини Білокур відзначають, що рослини на її полотнах більше «одушевлені» ніж , наприклад, птахи. Так, майстерно виписані синички, що сидять на гілках яблуні (картина «Богданівські яблука») справляють враження швидше нерухомих муляжів, а ніж власне птахів. Квітучі ж гілки яблуні, навпаки – динамічно переплітаються, ніби рухаються. Кожна квіточка, гілочка, ягідка в рослинному світі художниці виписані ретельно з любов'ю та обведені світлим обідком. Зелене листя півоній на картині «Кавун, морква, квіти» виділені тонкою червоною лінією. Особливістю рослинних композицій майстрині є відсутність єдиного джерела світла, тому різні елементи картини освітлені неоднаково і кожен має ніби свою «точку зору».

У рослинному світі Білокур кожна деталь диференційована, чітко виписані навіть прожилки пелюсток. При цьому, з урахуванням багаточисельності об'єктів на полотні, композиція не розпадається, залишається цілісною, а картина вражає завершеністю замкнутого в собі світу. Причому, жодна деталь не губиться, а виграє, демонструючи себе.

Слід звернути увагу на ще одну особливість картин Катерини Василівни. Ретельна прописаність і чисельність деталей на полотнах ускладнюють виявлення симетричності композиції. Зазначимо, що іноді вісь симетрії проходить по діагоналі. Права частина не зовсім точно повторює ліву. Якби відтворення другої частини симетрії було дзеркальним то зображення мало б механістичний характер (яскраво демонструє зображення на картині «Тридцять років Жовтня»).

Симетричність – характерна риса давнього, народного та прикладного мистецтва. Вона пов'язана з бінарністю архаїчного світогляду з системою протиставлень (наприклад, правий – лівий, щастя – нещастя, білий – чорний, верх – низ і т. п.).

Симетричними є композиції картин: «Півонії» (1948), «Рожі» (1950), «Пшениця, квіти, виноград» (1954), «У Шрамківському лісі на черкаській землі» (1956), «Квіти та калина» (1958), «Півонії» (1958), «Щастя» (1959), «Букет квітів» (1960). Полотна «Квіти на блакитному тлі» (1943), «Півники» (1950), «Котики» (1950), «Жоржини» (1957) – тяжіють до симетрії, як у композиції в цілому, так і в окремих частинах.

Інша архаїчна риса творів Катерини Білокур – ієрархічність предметів. У центрі багатьох полотен на самому почесному місці зображено хліб, зерно, пшениця. На картині «Цар Колос» він дійсно ніби «царює» у вінку з квітів, ягід, овочів, що його оточують. Хліб займає центральне місце у натюрморті «Снідання» (1950), на картині «Пшениця, квіти, виноград» в оточенні з вінка квітів знаходиться зерно, а на полотні «Польові квіти» в центрі композиції два золотих колоски на тлі блакитного неба [11, 38].

Мотив «Царя Колоса» у творчості художниці з'являється досить часто і потрібно думати, не випадково. Що ж таке царюючий хліб? Про цей символ пише О. Фрейденберг: «Поряд з домашніми тваринами божество з'являється у вигляді хлібної страви, хліба. Його побутовим архетипом служать трави, зелень і плоди дерев. На інших етапах перспективи загального краєвиду ці об'єкти стають священними; вони залишаються належністю вівтарів і жертвопринесення і тому здаються освяченими і придатні богослужінню» [6, 4]. Поряд з мотивом хліба в її картинах присутній не менш стійкий мотив вінка, що оточує хліб. У картині «Натюрморт з хлібом» (1960) вінок утворюють квітучі стебла барвінку та гілка сливи, що водночас цвіте і родить.

Образний світ Білокур має своєрідні шаблі сходження: птахи – комахи – дерева – квіти – плоди – хліб. Рослинне царство у майстрині оживлене, одушевлене, активне. Колосся, квіти, фрукти, овочі не просто об'єкти зображення, а символи, рослинні лики світу. На багатьох полотнах квіти випромінюють світло, оточені ореолом, художниця ніби бачила це випромінювання. Її картини вражають розкішним царством флори з

найтоншими переливами дивовижних кольорів. Слід зазначити, що для кожної фарби художниця робила окремий пензель.

Досліджуючи особливості образного світу Катерини Білокур не можливо залишити поза увагою символіку кольору її картин. Улюбленими фарбами майстрині були ультрамарин і синій кобальт. Слід зазначити, що синій, голубий, та їхні відтінки – кольори Софії Премудрості Божої. Софійна синява рослинного царства сприймалася Білокур як даність, як можливість бачити природу відповідним чином. Синій – символ вірності та нескінченності, як і нескінченною є небесна глибина. Він символізує і людську праведність, і духовну відданість своєму творцю. У синьому – і фарби моря, і прохолода землі. Його стихії – і вода, і земля. Його пора доби – вечір, коли синьо-сиві тумани вистуджують нагріту протягом дня землю, а напрям – до неквапливого спокою. Усе це відчувається на полотнах К. Білокур.

У побудові композиції, Катерина Василівна рухалась не від загального до частки, а від часткового до загального, прописуючи деталь за деталлю, примальовуючи квітку до квітки так, щоб тільки на останній стадії роботи, в мить крайнього дотику пензля до полотна картина набувала завершеності. Технікою творчості вона споріднюється з українськими вишивальницями рушників, котрі з любов'ю, один за одним вишивають кожен елемент візерунку, квітку за квіткою... Живопис Білокур – «вишивка» олійними фарбами на полотні [1, 20].

Зустріч квітів і пейзажу відбувається на полотні «Хата в Богданівці» (1955). Обидва світи, для передачі яких художниця використовує різні зображальні засоби, знаходяться не в стані динамічного протистояння, а просто-напросто включають один одного. Здається два різних полотна (на одному пейзаж, на іншому – квіти) розрізали по діагоналі і, переплутавши половинки, склали. Взагалі «художній простір» у картинах Білокур, як зазначав П. Гонджа, «... то цікава та складна тема, що вимагає спеціального мистецтвознавчого дослідження» [11, 21].

Другим захопленням художниці була література. Ще змалку вона полюбила поезію Тараса Шевченка, не знаючи його мистецької творчості. Коли ж у 1949 році побувала вперше в музеї Т. Г. Шевченка в Києві й побачила його картини, ще глибше сприйняла його геній. А біографія славетного українця стала для неї взірцем у подоланні труднощів. Лише через рік вона наважилася подарувати музею свою картину «Квіти на голубому тлі» з написом: «Цю картину присвячую Київському музею Тараса Григоровича Шевченка».

Підсумовуючи зазначимо, що малярство Катерини Білокур народилося з пристрасної всепоглинаючої закоханості у безкінечно звабливий, мінливий світ мистецтва. Вона йшла до нього упродовж усього свого життя й іншої долі для себе не бажала. Нелегка то була стежа, до речі споріднена з долями інших селянських самоуків, що теж мріяли й мали віру в серці. Їй судилося, попри складні умови убогого селянського побуту, стати справжнім митцем, ствердити своє призначення в ім'я світлого, гармонійного.

Складовими творчості Катерини Білокур була навколишня природа, власна інтуїція та суто народна творчість. На своїх полотнах Катерина Василівна творила свою дивну казку, прекрасну і схожу на сон. Водночас живописний світ К. Білокур розкриває природу «безневільними квітами» і сприймається нестримною стихією. В наш час художниця залишається феноменальним явищем, особою утаємниченою, культовою, знаковою і безперечно – геніальною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загайко А. І. Катерина Білокур і Полтавщина. Київ: Вітчизна, 1985. 25 с.
2. Куницька М. Творчість Катерини Білокур. *Образотворче мистецтво*. 1970. № 4. С. 7–9.
3. Кагарлицький М. Катерина Білокур. Очима сучасників. Спогади. Есеї. Розвідки. З архіву художниці. Київ: Томіріс, 2000. 432 с.
4. Білишко О. Катерина Білокур. *Вітчизна*. 1970. № 5. С. 12–13.
5. Стрижевський О. Сторінки життя. Невідомі листи К. Білокур. *Тижневик «Україна»*. 1970. №7. С. 12–13.
6. Бугаєнко І. Століття Катерини Білокур. Київ: Образотворче мистецтво, 2000. 402 с.
7. Клейн Н. Художниця мовби з іншої планети. Київ: Томіріс, 2000. 48 с.
8. Гура Л. Невмируща симфонія життя (про виставку української художниці К. В. Білокур у Києві. *ОМ*. 1971. №2. С. 12–13.
9. Богдан С. Листи її наче сплески світла... (мовний етикет епістолярії К. Білокур). *Дивослово*. 1999. №12. С. 18–21.
10. Бажан М. П. Листи про могуття творчості: в 4 т. Київ: 1985. Т. 1. 324 с.
11. Гонджа П. Катерина Білокур. Я буду художником!. *Культура і життя*. 1998. С. 18–22.

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК СПОСІБ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ СУСПІЛЬСТВА

Косяк Я. О.;

Косяк С. М., кандидат історичних наук

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Політичне міфотворення стало невід'ємною складовою сучасної політики. Міф є потужним засобом впливу на масову свідомість, маніпулювання нею. Міф разом із медіа-культурою є посередником у сприйнятті людиною світу, у такий спосіб утворюючи комунікативну систему. Маніпулювання масовою свідомістю в усі часи було ефективним знаряддям політиків у боротьбі за владу. В умовах інформаційного суспільства сучасні PR-технології дають змогу вправно грати на почуттях та емоціях громадян. Усе це можна пояснити низьким рівнем політичної культури населення, яке мало обізнане з законами функціонування «політичної кухні» і тому легше піддається навіюванням. Сказане

приводить до висновку: інформаційне суспільство виявляється найбільш сприйнятним для міфологізації політичного життя.

Серед найбільш відомих дослідників міфу як технології формування іміджу для представників політичної еліти можна назвати Дж. Кемпбелла, А. Ранка, К. Юнга, Е. Мелетинського, Н. Щербиніну. Так, Дж. Кемпбелл пропонує розглядати входження людини в політику, як подорож героя в міфічному світі, де на його шляху виникають перешкоди, проблемні ситуації, друзі і вороги, які заважають реалізувати його місію. У політичній міфології в ролі героїв виступають політики. Власне міф для того і потрібен, щоб створити героя та включити його в героїчний контекст.

З метою поширення політичних міфів технологія маніпулювання передбачає використання багатого арсеналу методів впливу на свідомість людей. Останнім часом політичні актори для створення та закріплення потрібних образів використовують розробки з психолінгвістики, сугестивної лінгвістики, нейролінгвістичного програмування тощо. Сама ж технологія політичного маніпулювання базується на систематичному і свідомому впровадженні в свідомість людей політичних міфів. Маніпулятори створюють ілюзорну картину світу в якій можуть зникати гострі кути, суперечності, варіанти їхнього розв'язання. Політичні міфологеми через «присвоєння» подіям, явищам, суб'єктам ознак «хороший – поганий» вибудовуються на протиставленні добра і зла. Міфологізовані уявлення в переважній більшості є непохитними завдяки ототожненню із моральним ідеалом. Це призводить до того, що будь-яка критика та об'єктивний аналіз втрачають сенс, оскільки міф, поєднуючись із моральним ідеалом, сам стає вищою інстанцією будь-яких оцінок.

Український дослідник Ю. Шайгородський у праці «Політика: взаємодія реальності і міфу» виокремлює три форми політичної маніпуляції:

1. Доідеологічну – до цього типу політичної маніпуляції належать усі види технологій, чий вплив на масову свідомість не опосередковується ідеологічною мовою, а носить безпосередній характер політики прямої дії. Головну роль тут грає образ (імідж) політика, який існує у свідомості громадян. В епоху масових комунікацій можливості такого типу політичних маніпуляцій, можливості викликати потрібну соціальну емоцію (любов, радість, страх, ненависть) значно посилились при тому, що структура маніпулятивної технології спростилася до звичайного «емоційного накачування»;

2. Ідеологічну – головну роль тут відіграють ідея, політична риторика та мовні кліше, які становлять «об'єктивну» машину зі спотворення дійсності та продукування нових смислів. Такий ідеологічний дискурс сприяє реалізації політичної ідентичності суб'єкта. Іншими словами, ідеологічний дискурс тематизує політику, надає свою версію розташування політичних сил та персонажів;

3. Постідеологічну – для того, щоб наблизитись до нарису теорії маніпулювання в нових умовах нагадаємо, що в суспільстві надспоживання докорінно змінюється мета маніпуляції. Вона полягає у штучному утриманні індивіда на інфантильній стадії універсалізації процесу

споживання. Залежно від конкретної соціально-політичної ситуації, цілей, очікувань масової свідомості, політики створюють міфи, які дозволяють заповнити ціннісний вакуум новими духовними дороговказами. Останні в свою чергу можуть стати підґрунтям для формування потрібної нової ціннісної парадигми. Таким чином, політична міфотворчість стає елементом моральної орієнтації людини в політичному просторі [1].

Міф не просто посередник, він – якась ланка між людиною і реальністю. Він заволодіває внутрішнім світом людини, програмує його, управляє людиною, поміщаючи її в особливу, міфологічну реальність [2, 3]. Сьогодні важко говорити про існування якоїсь «об'єктивної дійсності». Нескінченні потоки різноманітної інформації, символів, образів, «картинок» створюють у людей відчуття, що навколишній світ безперервно і стрімко змінюється прямо на очах. Усе мінливе, постійні лише самі зміни. Одна «картинка» змінює іншу і розгледіти в цьому калейдоскопі образів якусь «об'єктивну реальність» уявляється неможливим. Стрімкий коловорот образів сприяє міфологізації свідомості сучасної людини, оскільки міф є стійкою структурою і дозволяє внести певну впорядкованість у хаотичну «картину світу». Міф виявляється тією самою «реальністю», в яку людина щиро вірить. Політичний міф є складовою частиною століттями відпрацьованої й відшліфованої технології управління свідомістю.

Г. Почепцов вважає, що міф – це універсальна конструкція, яку завжди можна наповнити конкретним змістом. «Міф постає перед нами як сценарій розгортання іміджу, в якому відразу заповнюються до цього порожні ролі друзів і ворогів головного героя. Міф є цілою конструкцією, в цьому його принципова вигідність, оскільки велике число потрібних характеристик тепер будуть спливати автоматично. У разі підключення міфу вже немає необхідності породжувати цілі тексти, можна тільки натякати, підказуючи істотні характеристики, що підводять масову свідомість до того чи іншого міфу» [3, 105–106].

Логіка політичного міфу полягає в тому, щоб певний причинний зв'язок, котрий з'явився у результаті соціальної кризи, перенести в сферу міфічних образів, де може бути відшуканий новий причинний зв'язок, потім перенесений в політичну реальність. Політичний міф, таким чином, несе в собі своєрідну пошукову логіку, яка діє за відсутності повноти вихідних даних. Технологічна значимість політичного міфу для еліти полягає в можливості викликати на поверхню політичних процесів ту політичну цінність, яка дозволить задати певний мотив діяльності – через політичну рекламу, ритуал, містерію.

Осмилення людиною навколишньої дійсності за допомогою міфів базується не на наукових знаннях, а на традиційній вірі й переконаннях представників конкретної культури, етносу, соціальної групи. Виховання на прикладах дій міфічних персонажів формує у свідомості людей систему морально-етичних цінностей, притаманних даній спільноті (етносу, клану, стану, професійній групі і т. п.), почуття причетності до її історії. Основний принцип побудови сюжету традиційного міфу – поєднання знайомих реалій життя з фантастичними вчинками героїв. Подібна практика сприяла появі спеціального способу впливу на суспільну свідомість, прийнятого на

озброєння фахівцями психологічної війни. Зазвичай, вони використовують соціальні міфи, які є спотвореними уявленнями про дійсність, з певною метою впроваджуються у свідомість людей з ціллю формування потрібних соціальних реакцій. Наприклад, кінематограф, як спосіб пропаганди, здатен на надзвичайно високий емоційний вплив [4, 115]. Він активно генерує в уяві глядача ілюзорну картину світу в дуже ідеалізованому вигляді. Відповідно з авторським задумом кіно може довільно створювати у глядача відчуття «справедливості» й моральної правоти того чи іншого персонажа, незалежно від його дійсної ролі в історії. При цьому пропагандистський вплив на людину відбувається приховано, на емоційному рівні, поза її свідомим контролем. Ніякі раціональні контраргументи у цьому випадку не спрацьовують.

Для точної спрямованості масового впливу маніпулятор повинен знати соціодинаміку культури – специфічні якості групи людей, які його цікавлять. Знання культурного контексту аудиторії забезпечується пізнанням соціальних стереотипів, характерних для даної аудиторії [5, 115]. «Упакуванням» стереотипу є різні емоційні стани, які штучно пробуджуються у людей. Щоб викликати потрібні емоції існує маса способів. В основному використовуються базові людські потреби й страхи: любові й схвалення, почуття безпеки, страх перед невизначеністю, сексуальні інстинкти, престижні цінності, почуття обов'язку і справедливості, почуття провини і т. п. [6, 51]. Саме завдяки емоціям, стереотип проходить через захисні механізми психіки та «інфікує» свідомість міфами.

Фахівці вважають, що міфи здатні:

- впливати одночасно на інтелектуальну та емоційну сфери людської свідомості. Це змушує людей вірити в реальність змісту міфу;
- робити гіперболічний опис окремого випадку ідеальною моделлю бажаної поведінки. Завдяки цій особливості зміст міфів впливає на поведінку людей;
- спиратися на конкретну традицію, що існує в суспільстві [6, 57].

Знаковість комунікації дозволяє конструювати «символічну поведінку», безпосередньо пов'язану з будівництвом уявних світів, у яких символічне набагато значніше від реального. Символічна поведінка заміщає реальність, діючи лише в певному знаковому контексті. Вона ніби адаптує світ відповідно до бажань людини. Для цього міф має бути принципово неможливим для перевірки, йому необхідна наявність чудесного (відхилення від норм буденності); він існує в рамках дологічного, алогічного ставлення до світу; міф підкреслює орієнтацію, згідно з якою «все значиме і все пов'язане» [6, 42–43].

У сучасному суспільстві створення міфів у комунікаційному процесі відбувається за допомогою декількох прийомів:

- змішання умов і можливостей уявних світів і контексту їхнього матеріального втілення;
- цілеспрямована активізація масової свідомості, пов'язана з її архаїзацією;
- створення інституту «інформаційних місіонерів», тлумачів тих чи інших подій, фактів, явищ;
- емоційна дестабілізація [7, 114].

Віртуальний світ створюється в суспільстві за допомогою маніпулювання інформацією та суспільною свідомістю [5, 97]. Приховування інформації, дозована інформація, дезінформація, вибіркова інформація, чутки, натяки – усе це прийоми й технології створення міфів і віртуальної реальності. За допомогою міфів можна мобілізувати суспільство, вивільнити енергію мас і спрямувати її в потрібному напрямку [8, 64]. Помічено, що чим більше штучних завдань ставлять політики перед суспільством, тим більшу кількість міфів вони змушені конструювати та нав'язувати суспільству.

Ключова особливість міфу в тому, що він – структура ментальна, потребує вербалізації, але ніколи не буває озвученим або описаним повністю. Оскільки сучасні ЗМІ претендують винятково на раціональний виклад подій і активно маскують спроби маніпулювати суспільною свідомістю, міф «ховається» в текстах, «виглядає» в порівняннях, ярликах, прецедентних іменах і сценаріях. Його можна виявити, лише склавши, як пазл із різних елементів. Такими «елементами» часто виступає політична метафора [9].

Метафора є найбільш підходящим засобом вербалізації міфу, оскільки вона розглядається не просто як художній прийом, а як основа розуміння, мислення і пізнання. Метафора збирає розрізнені елементи міфу, встановлює на основі подібності «зв'язок часів», формує емоцію й оцінку. Цей процес можна назвати «прирощенням потенційних смислів», у метафорі відбувається їхні компресія, архівування [6, 45].

При сприйнятті метафори у свідомості адресата відбувається «розархівування», розкодування закладених у неї смислів. Метафора дає міфу, який по суті є структурою ментальною, чітко оформлене, вербальне вираження [4]. Важливо пам'ятати, що політична метафора – троп, ментально і культурно обумовлений. Творець метафори (свідомо чи ні) враховує національну та історико-культурну специфіку адресної аудиторії. Національно обумовленим і культурно-специфічним стає і міф.

Енергетичним підживленням міфів є архетипи. Архетипи – це спадок, який дістався нам від попередніх поколінь. Архетипові особливості народу утворюються протягом усієї історії нації. Відомим виразом архетипів є міфи та казки. По суті архетип являє той несвідомий зміст, який змінюється, стаючи усвідомленим і сприйнятим. К. Г. Юнг писав: «Архетипи створюють міфи, релігії й філософії» [10, 13]. Це говорить про те, що у наших далеких предків міф був настільки ж реальний, як і все навколо, і в цьому головна особливість символічної дійсності, оскільки вона претендує на статус реальної. Це означає, що міф нікуди не зникає з життя людини, він живе не тільки в минулому, міф із людиною завжди. Архетипічна природа політичних міфів виявляється насамперед у їх апеляції до первісних форм людського буття, яке, продовжуючи жити в колективному підсвідомому, викликає сильну емоційну реакцію. Політичні міфи найчастіше оперують архетипами роду, героя, пророка, месії тощо, які не лише маніпулюють свідомістю, але й програмують її, налаштовуючи на архаїчне сприйняття світу.

Актуалізація архетипових моделей свідомості забезпечує ефект «зараження» і породжує певний тип поведінки людей [11, 22]. Так

використовується в політичній культурі міф кордону, який є специфічною імперативною моделлю свідомості й поведінки, котра протиставляє раціональній ідеї однорідного і універсального політичного світу, дихотомічну систему міжособистісних орієнтацій: «рідна земля – чужа земля», «наші – не наші», «царство благочестя – царство зла», «справедливий політичний порядок – несправедливий політичний порядок» – може проявлятися не тільки в вербалізованих і раціоналізованих формах політичних гасел, мовних кліше, але і в реакціях, діях, симпатіях і антипатіях людей [2, 12]. Тип політичної свідомості, що формується в таких умовах, відрізняється нерозвиненістю індивідуальної самоідентифікації, крайньою стереотипізацією історичного досвіду, орієнтацією на безкомпромісність і конфліктне вирішення проблем, що виникають. Архаїчність у даному випадку представляється антитезою самостійності.

Простір політики став найактивнішим простором міфів та міфології. За допомогою моделювання реальності в мереживі різних міфів став можливим вплив на свідомість мас.

Політичні технології в сучасних умовах займають особливе місце. Без них сьогодні не може бути успішно проведена жодна виборча кампанія. Політтехнологи, використовуючи стандартні технологічні прийоми проведення виборів, приходять до висновку, що це не приносить значної переваги перед конкурентами. Фахівці з політичних технологій все частіше звертаються до знань глибокої психології [11, 25]. Саме знання тонкощів роботи з міфами допомагає успішному проведенню виборчих кампаній.

Наприклад, враховуючи знання міфів і їх властивостей, можна підготувати таку форму і зміст повідомлень, які дозволять обійти всі «фільтри сприйняття» виборців і безпосередньо вплинути на їхню поведінку. Одна з головних властивостей міфу полягає в тому, що в ньому взагалі відсутня причинно-наслідкова ієрархія. Це розмиває і знімає всілякі межі між причиною і наслідком, бажаним і дійсним, реальністю та ілюзією, фактом і вимислом.

Укорінення міфологічних конструктів в політичній свідомості актуалізує проблему дослідження можливостей політичного міфу, як технології політичної маніпуляції.

У політичному міфі центральною фігурою є надлюдина, носій верховної влади. Герой міфу – носій абстрактних, відчужених від живої особистості, гіперболізованих якостей. Героєм є не складна особистість з притаманними їй протиріччями, а абстрактна схема, яка уособлює ідеологічні цінності; спрощена людина-символ, в якій об'єднані естетика сили, боротьби, самопожертви і т.п. Навіть у розвинених суспільствах в кризові моменти історії виникає потреба в міфі про героя. «Потяг до сильного лідера виникає тоді, коли колективне бажання досягає небувалої сили і коли, з іншого боку, всі надії на задоволення цього бажання є звичними, нормальними засобами, але не дають результату. У такі моменти надії не тільки гостро переживаються, а й персоніфікуються. Вони постають перед очима людини в конкретному, індивідуальному вираженні. Напруга колективної надії втілюється в лідері» [12, 154].

Ще однією важливою властивістю міфу є те, що його не можна перевірити. Також слід зазначити, що в міфі події відбуваються поза рамками логічного і раціонального судження і при цьому всі події в міфі значимі та взаємопов'язані. На думку ряду дослідників, міф являє особливі умови комунікації, оскільки в ньому є слухач, але немає автора повідомлення. Із цієї причини міф стає незаперечним, бо немає з ким сперечатися. Міф можна розглядати як певний оператор універсальності, оскільки він підтверджується фразами типу «так всі говорять, вважають», «всі так думають», «всі знають це».

Отже, приходимо до висновку: політичне міфотворення стало невід'ємною складовою сучасної дійсності. Міф є потужним засобом впливу на масову свідомість. Специфіка міфу полягає в тому, що він не відтворює і не пояснює реальну дійсність, а використовує її для створення ілюзії, гармонійної конструкції – своєрідної системи координат для свідомості, специфічного відтворення нею суспільних явищ. Політичний міф не потребує перевірки на істинність. Символізуючи та абстрагуючи факти й явища суспільного життя, він сприймається свідомістю як реальність, над якою не слід замислюватись. І міф, і імідж виконують функцію інтерпретатора. Міфи впорядковують реальність у всьому її різноманітті: так як фактично перевірити і проаналізувати всі явища неможливо, конструється «псевдореальність». У сучасності ми маємо справу з неоміфологією, яка пояснює дійсність за допомогою іміджів. Імідж – психічний образ, що виникає у свідомості та є відображенням реальності. Політична міфологія є особливою формою політичної свідомості, яка значною мірою спирається на систему іміджів, які функціонують в політиці. Технологія створення іміджів – одна з найуспішніших технологій просування політичних продуктів на політичному ринку. Успіх іміджу безпосередньо залежить від іміджу, який лежить в його основі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шайгородський Ю. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ: Знання України, 2009. 400 с.
2. Шульга Н. В. Мифологема в структуре массового политического сознания: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук: 09.00.11. Омск, 2006. 16 с.
3. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. Киев, 1999. 352 с.
4. Войтасик Л. Психология политической пропаганды. Москва, 1981. 321 с.
5. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва: Эксмо, 2001. 832 с.
6. Цуладзе А. Политическая мифология. Москва: Эксмо, 2003. 384 с.
7. Шестов Н. И. Политический миф теперь и прежде. Москва: ОЛМАПРЕСС, 2005. 414 с.
8. Хайек Ф. А. Дорога к рабству. Бопсиоп: Кагзоу, 1983. 286 с.
9. Карпунин О., Макаревич З. Формирование масс: Природа общественных связей и технологии «публик рилейшинз». Калининград: ФГУИПП Янтар, 2001. 547 с.
10. Юнг К. Проблемы души нашего времени. Москва: Прогресс, 1994. 336 с.
11. Грачев Г. В., Мельник И. К. Манипулирование личностью. Организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. Москва: Алгоритм, 2002. 288 с.
12. Кассирер Э. Техника современных политических мифов. Вестник Московского ун-та. 1990. №2. С. 153–164.

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ЖУРНАЛІСТА В РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ ТА ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ

Котляр Д. О.

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

В інформаційну епоху роль засобів масової інформації у формуванні суспільних цінностей, орієнтації і поглядів значно зростає. Журналіст як автор матеріалів динамічно і цілеспрямовано впливає на масову свідомість суспільства.

У науковій літературі можна виділити декілька підходів у визначенні масової свідомості. Г. Чернов пропонує особливо розрізняти як мінімум п'ять підходів у вивченні масової свідомості і поняття «маси»:

1) соціологічний (виявляє місце соціально-масових явищ в структурі суспільства і системі соціальних взаємодій і аналізує масу як соціальну спільність);

2) політологічний (виявляє роль маси і масової свідомості як компонентів політичного життя суспільства, що зіставляє маси з політичною елітою і політичними інститутами, а масову свідомість і її еволюцію з ідеологіями і політичною динамікою);

3) соціально-психологічний (концентрується на дослідженні спільності масових психічних процесів і виникає на цій основі специфічної масової поведінки);

4) культурологічний (виявляє місце і роль соціально-масових явищ в процесах культурного відтворення і зосереджує увагу на проблемі «масової культури»);

5) соціально-філософський (інтегрує, системно осмислює місце і роль масових реалій і вбудовує отримані висновки в філософську картину світу) [1, 90–93].

Відповідно до класичних уявлень масова свідомість – це рівень суспільної свідомості, суб'єктами якого виступають великі людські спільноти, що становлять більшість населення (маси). А під масами можна розуміти спільність людей, яка змінюється на різних етапах історичного розвитку [2, 62].

Крім того, масова свідомість – це процес комунікативної взаємодії індивідуальних свідомостей, який спирається на ціннісну, нормативну структуру цієї комунікації, певну категоріальну мережу соціального мислення мас [2, 63].

Роль телебачення багатоаспектна і визначальна в багатьох випадках завдяки тому, що воно здатне певним чином конструювати специфічну соціальну реальність [7].

Як зазначає В. Карлова, маючи всі можливості для швидкої трансляції єдиних символів і цінностей в національному масштабі, через створення суспільного діалогу ЗМІ сприяють формуванню і зміцненню національної свідомості суспільства. Через мережу інформаційних комунікацій передається необхідна державно-політична, суспільно-економічна,

ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація. Завдяки розкриттю змісту і пропаганді в засобах масової інформації таких понять, як «демократія», «громадянське суспільство», «правова держава», «національна ідея», формується відповідна система духовних цінностей суспільства, які лежать в основі творення політичної нації й розбудови незалежної держави [7].

Не можна недооцінити, наприклад, роль ЗМІ у формуванні етнічних стереотипів які відображають уявлення, що виникли в результаті виховання, освіти, сприйняття різних видів мистецтва, засвоєння інформації, почерпнутих із засобів масової комунікації. Чим вище розвинена культура мислення, тим менше людина схильна оперувати стереотипами. У практиці міжнародних відносин зростає гуманітарний чинник. Мотивами співпраці все частіше стають культурні потреби. ЗМІ беруть участь у соціалізації особистості, сприяють формуванню установок, ціннісних орієнтацій, долучають до соціального досвіду, культури [9, 151].

Засоби масової інформації – один із соціальних інститутів, який тією чи іншою мірою виконує замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо організації певного впливу на населення як загалом, так і на окремі вікові та соціальні категорії. Можна зазначити два аспекти такого впливу. По-перше, засоби масової інформації істотно сприяють засвоєнню людьми різного віку широкого спектру соціальних норм та формуванню в них ціннісних орієнтацій у сфері політики, економіки, здоров'я, права тощо. По-друге, засоби масової інформації, фактично є своєрідною системою неформальної освіти та просвіти різних категорій населення. При цьому користувачі ЗМІ набувають досить різнобічних, суперечливих, несистематизованих знань, відомостей з різних питань суспільного та політичного життя [3].

В ідеальному варіанті ЗМІ мають бути притаманні певні характерні риси, наприклад: об'єктивність, істинність, достовірність, доказовість інформації, які ґрунтуються на чесності, порядності, відповідальності перед законом. У більшості ж країн Європи розроблена розгалужена сукупність законів та законодавчих документів, покликаних регулювати діяльність засобів масової інформації. При цьому слід також пам'ятати, що пропаганда, навіть підтримка тих чи інших політиків, їхніх програм не означає їх некритичного сприйняття [5, 91]. Досвід минулого застерігає від колишніх захоплень програмами і діями окремих політичних лідерів. Преса повинна зважено і критично оцінювати їх.

Але українські реалії, незважаючи на розвиток засобів масової інформації, все ж, відрізняються від запропонованої ідеальної картини. Відомий журналіст М. Найєм розповів у одному з інтерв'ю про складні умови роботи журналістів в Україні. Журналіст зазначає, що «в Україні є дві реальності: в одній журналісти дійсно працюють, мають право критично писати й висловлюватися. Це реальність інтернету. Але, нажаль, на неї звертає увагу порівняно невелика аудиторія. Багато людей, серед них і старші, які грають вирішальну роль під час виборів, не користуються інтернетом як джерелом інформації. Для них існує інша реальність – телебачення та великих медіа. Там журналісти не мають можливості

висвітлювати всі теми, не мають тої свободи, на яку хотіли б розраховувати. Це використовує влада, тому ми знаємо: телемедіа, які мають найбільший вплив на аудиторію, контролюються людьми, лояльними до влади або тими, хто є владою» [6, 11].

На думку В. Степанова, засоби масової інформації в умовах ринку втратили свої найважливіші функції виховання молоді, формування особистості, широкої просвіти населення. Сучасні засоби масової інформації – це, переважно бізнес, головною метою якого є отримання прибутку. На шляху до досягнення цієї мети використовуються всі засоби, що дозволяють зацікавити велику аудиторію «споживачів». Не розвивати людину в її кращих проявах, а задовольняти її одномоментні, часто не кращі, бажання. Такі тенденції взаємодії засобів масової інформації та суспільства особливо помітні в діяльності телебачення, яке найефективніше впливає на аудиторію, пропонуючи візуальну картинку, яку люди сприймають як доволі достовірну. Зорові образи запам'ятовуються краще, ніж вербальні, і довше зберігаються в пам'яті [6, 14].

Отже, засоби масової інформації можуть виконувати як позитивні, так і негативні функції в контексті впливу на масову свідомість. На нашу думку, одним з важливіших факторів формування впливу засобів масової інформації на суспільну свідомість є особистість журналіста, бо саме журналіст є основним джерелом і інструментом сучасних ЗМІ.

Як уже зазначалося у першому розділі, важливими якостями особистості журналіста є етика, моральність, об'єктивність, професійний імідж, соціально-світоглядна, суспільно-політична позиція, система установок і орієнтації, здатність швидко реагувати на соціально-значимі події. Саме ці якості можуть позитивно впливати розвиток журналістської діяльності як інструменту формування масової свідомості.

Свобода вираження поглядів була визнана однією з фундаментальних демократичних цінностей, необхідних для мирного співіснування націй. Але, свобода вираження поглядів має бути підпорядкована професійній етиці журналіста як учасника журналістської діяльності – одного з важливіших інструментів впливу на масову свідомість.

Професійна мораль журналіста реалізується на індивідуальному, груповому, колективному та суспільному рівнях. Професійна мораль журналіста – це сукупність правил, норм, принципів, які регулюють взаємини журналістської сфери з позиції добра і зла, спрямованості на гуманізм, пріоритет загальнолюдських цінностей. Це форма свідомості та самосвідомості людини у професії.

Про професійну придатність людини до журналістики варто судити і з урахуванням її моральних якостей. Через професійну специфіку журналісти впливають на моральні оцінки фактів, котрі привертають громадську увагу. Моральний вибір постає як розуміння сутності процесів, явищ і здатність відповідально обирати [2, 66].

Президент Академії української преси, професор В. Іванов зазначає: «Грубим порушенням журналістської етики є пряма участь журналістів у політичній боротьбі. Журналіст, який виступає на боці будь-якої політичної

сили, вже не може бути об'єктивним і неупередженим». Тому, на нашу думку, жоден журналіст не має брати участі у політичній боротьбі, бо саме представники засобів масової інформації можуть значною мірою впливати на масову свідомість під час виборів, тим самим порушуючи свободу вибору кожного громадянина [8].

Вплив засобів масової інформації на людей і здійснення функцій інформування, регулювання, інтеграції, виховання, навчання, відпочинку й насолоди, популяризації та реклами, на думку О. Кузнецової, постійно спонукають журналіста робити моральний вибір. Здійснений вибір подекуди може істотно впливати на долю людей, колективів, установ, фірм і навіть держав [3, 72].

Під засадами журналістики ми розуміємо теоретико-методологічні основи журналістської діяльності. На відміну від законів, засади журналістики не мають нормативного, директивного характеру. Їх порушення не веде до кримінальної відповідальності. Тим не менше, вони – реальна даність масово-інформаційної діяльності, склалися в надрах історії, їх дія неухильна, а розплата за їх порушення неминуха і настає у вигляді осуду громадською думкою та власним сумлінням негідного вчинку журналіста.

Отже, журналіст має можливість формувати суспільну думку, і це, відповідно, накладає на нього певну відповідальність.

Соціально відповідальна модель масово-інформаційної діяльності якраз і передбачає активність засад журналістики, які присутні в свідомості кожного працівника мас-медіа при здійсненні ним своїх професійних обов'язків. Адже свобода – це не свавілля і не всюдозволеність. Вона передбачає наявність у кожного журналіста внутрішнього редактора, який вчасно підкаже йому про неприпустимість чи бажаність чергової публікації, утримає від втручання в особисте життя громадян, застереже від розпалювання міжнаціональної ворожнечі чи інших негідних журналіста вчинків [3, 74].

Але, слід також зазначити, що не може бути якоїсь однієї моделі здібностей для всіх професійних спеціалізацій. Для репортерів пріоритетні якості, що співвідносяться з мобільністю та оперативністю і забезпечують успіх в умовах жорсткого ритму збору інформації. В аналітиків домінують дослідницькі нахили, логіка, глибина і нестандартність мислення, у публіцистів – образне сприйняття, ідейність, у телерадіоведучих – комунікабельність, особиста чарівливість, артистизм [3, 75].

По-різному оцінюється внутрішньоредакційний розподіл праці практиками і теоретиками ЗМІ, що належать до різних шкіл. Наприклад, немає єдиної думки про те, що є головним для репортера. Іноді підкреслюють, що він неодмінно учасник або очевидець події, що відрізняється особливим «фотографічним» баченням світу. В той же час досвід вітчизняної і зарубіжної преси показує, що репортер у пошуку фактів повинен володіти добре організованою системою джерел інформації, широкою базою даних, що створюють основу і для оперативності, і для професійної чесності й точності.

Що ж до аналітика, то для нього важлива не просто фіксація факту, але і дар бачити зв'язки, що існують між різними явищами, визначати їх причини, оцінювати їх значущість, прогнозувати їх розвиток.

Якщо ж мова заходить про публіцистику (особливий рід літератури, присвячений суспільно значущим проблемам і який є одним із найвищих ступенів журналістської творчості), то її зазвичай співвідносять з яскравою літературною обдарованістю автора і з визначеністю його громадянської позиції.

Розгортання потенціалу журналіста здійснюється в ході професійного навчання. Нині система журналістської підготовки надає широкі можливості для формування творчої індивідуальності. Вона охоплює університети (факультети і відділення журналістики), інститути, школи, коледжі, а також численні курси, зокрема міжнародні. Журналістську освіту сьогодні можуть здобути і ті, хто вже закінчив вищу школу з будь-якої іншої спеціальності. Широкий спектр освітніх можливостей допомагає майбутньому працівникові ЗМІ знайти свій інтерес, що відповідає його нахилам, здібностям, характерологічним особливостям і що дозволяє набутти знання, без яких справжнього професіоналізму досягти складно. Але навіть синтез знання і здібностей ще не дає нам цілісного уявлення про журналістську професію: неповторність людини розкривається в його взаємодії із зовнішнім світом.

Отже, на основі аналізу наукової літератури та періодики можна зробити висновок, що журналістика вирішує завдання підвищення рівня культури, збереження духовних цінностей, формування умов для вільного розвитку особистості. У складному і динамічному сучасному житті засоби масової інформації, в тому числі сучасні мас-медіа (наприклад, інтернет-видання) покликані зберігати і передавати майбутнім поколінням вічні цінності: справедливість, благородство, честь, гідність, гуманізм. Журналістська діяльність створює в суспільстві умови, які можуть в різній мірі як відповідати, так і не відповідати перетворенню цінностей культури в акти поведінки особистості. І саме цей вплив засобів масової інформації на масову свідомість є відповідальністю конкретних особистостей – журналістів, основним напрямком діяльності яких є збирання, обробка й поширення інформації. Саме тому важливим є відповідність особистості вимогам етики, моральності, об'єктивності; наявність у журналіста професійного іміджу, соціально-світоглядної, суспільно-політичної позиції, системи установок і орієнтацій, здатності швидко реагувати на соціально-значимі події [3, 77].

З метою висвітлення ролі особистості журналіста у розвитку засобів масової інформації в Черкаській області, з нашої точки зору, доцільним буде наведення прикладів успішної журналістської діяльності у контексті конкретних постатей та функціонування конкретних видань.

Відомі журналісти Черкащини часто є членами Національної спілки журналістів України. Національна спілка журналістів України – це незалежна, громадська, позапартійна організація, національна всеукраїнська творча спілка як суб'єкт творчої діяльності, що об'єднує професійних творчих працівників – журналістів та інших працівників

засобів масової інформації, які професійно займаються журналістикою, публіцистичною діяльністю [1, 94].

Черкаська обласна організація Національна спілка журналістів України була створена 15 листопада 1957 р., коли на Черкащині до лав творчої спілки було прийнято перших одинадцять журналістів місцевих засобів масової інформації. Першим головою правління обласної організації Національної спілки журналістів України було обрано колишнього фронтовика Великої Вітчизняної війни, заступника головного редактора обласної газети «Черкаська правда» І. Матвієнка. Потім обласну журналістську організацію очолювали головні редактора обласної газети «Черкаська правда» (потім «Черкаський край») Є. Гольцев, Л. Шитова, В. Мислюк, Б. Педченко, головний редактор газети «Земля черкаська» М. Крамар.

6 жовтня 2006 р. головою Черкаської Національної спілки журналістів України було обрано головного редактора газети «Нова Доба» С. Томіленка. 23 грудня 2011 р. на XVIII обласній конференції його переобрано на новий термін.

Почесного звання «Заслужений журналіст України» були удостоєні Л. Батура, Ф. Білецький, А. Вікторук, Н. Віргуш, В. Жук, П. Жук, М. Калініченко, В. Козицька, М. Крамар, Л. Моренко, О. Рогульська, К. Радзівіл, І. Рябоштан, Ю. Сакун, К. Таран, П. Ткаченко, С. Томіленко, М. Харченко, Т. Шадріна, О. Шіптенко й ін. [8].

На обліку в Черкаській обласній організації Національної спілки журналістів України перебуває 522 члени НСЖУ, об'єднані в 40 первинних осередках. Найчисельнішими первинними організаціями Національної спілки журналістів України є Черкаська міська (75 членів), при Черкаській обласній державній телерадіокомпанії (72 члени), Смілянська міськрайонна організація (34 члени).

Цікавою в контексті нашого дослідження є постать С. Томіленка. На журналістській роботі С. Томіленко з 1995 р. – спочатку як кореспондент, редактор відділу, потім як заступник головного редактора обласної газети «Молодь Черкащини». Був головним редактором обласної соціально-економічної газети «Нова Доба» (1998–2010 рр.). С. Томіленко є засновником і керівником проекту Procherk.info. Має кваліфікацію тренера з практичної журналістики – журналіст є випускником програми IREX U-Media «Тренінг для тренерів». Проводить власні семінари й тренінги з практичної журналістики для регіональних журналістів [8]. З 2013 р. С. Томіленко – постійний представник від НСЖУ при Комісії з журналістської етики.

С. Томіленко є одним з багатьох представників журналістської професії, що відповідає вимогам етики, моральності, об'єктивності; наявність у журналіста професійного іміджу, соціально-світоглядної, суспільно-політичної позиції, системи установок і орієнтацій, здатності швидко реагувати на соціально-значимі події.

На нашу думку, у контексті нашого дослідження важливо також відмітити А. Кравця – головного редактора громадсько-політичного тижневика «Прес-центр» та С. Вінярського – керівника творчого

телевізійного об'єднання «До речі», помічника директора Черкаської обласної філії ВАТ «Укртелеком» із зв'язків із громадськістю та засобами масової інформації.

Особливу увагу слід приділити громадянській позиції журналістів Черкащини, яка є складовою особистості журналіста. Наприклад, С. Вінярський у 2012 р., займаючи посаду завідувача сектором взаємодії із громадськістю та засобами масової інформації Головного управління Держкомзему в Черкаській області звільнився з роботи. «Я не хочу працювати на владу, яка за своєю природою і сутністю є кланово-олігархічною, антиукраїнською і антидержавною, – заявив пан Степан. – Вона ухвалила такий закон про мови, який знищує Україну». На своєму колишньому робочому місці С. Вінярський лишив плакат: «Шануй рідну мову, не москальничай, не будь иносранцем». Тоді журналіст був в опозиції до влади. Він вказував: «в обласну телерадіокомпанію, де пропрацював 16 років, таких як я не беруть з ідейних переконань» [8].

У 2015 р. у Чигиринському музеї імені Богдана Хмельницького було відкрито виставку «Обличчя Євромайдану». Експозиція нараховувала близько сотні фотографій та речей, привезених з головної площі країни. Автором світлин став журналіст С. Вінярський. С. Венярський був там з перших днів Революції Гідності. Журналіст зробив 3 тисячі фото та зняв 10 годин відео [8].

Отже, на сьогоднішній день триває зниження популярності традиційних засобів масової інформації: преси, радіо, телебачення. Натомість під впливом таких процесів масової комунікації, як глобалізація, конвергенція, комерціалізація та монополізація, відбувається активне формування нових медіа-платформ, що мають задовольнити інформаційні потреби аудиторії. Провідну роль у формуванні сучасного інформаційного простору відіграє інтернет, і зокрема мережева преса [44, 395].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головій В. М. Українські мас-медіа як чинник формування громадянського суспільства. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. №1 (33). С. 90–96.
2. Городенко Л. М. Поняття «масова свідомість»: принципи формування і демасифікації. Українське журналістикознавство, 2013. №14. С. 62–66.
3. Животко А. П. Історія української преси; упорядк. М. С. Тимошик, А. П. Животко. Історія української преси. К.: Наша культура і наука, 1999. 368 с.
4. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» № 2782-ХІІ від 16 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.
5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.
6. Іванов В. Ф. Журналіст і суспільство. Етика в редакційному повсякденні. К.: Академія Української Преси: Центр Вільної преси, 2010. С. 11–25.
7. Карлова В. В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості [Електронний ресурс].
8. Кодекс етики українського журналіста. Комісія з журналістської етики. URL: <http://www.cje.org.ua/ua/code>.
9. Мисонжников Б. Я. Журналистика: введение в специальность: учебное пособие. СПб.: Филол. ф-т СПбГУ, 2012. 215 с.

ВАГОМИЙ ЕЛЕМЕНТ МЕТОДУ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ – МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Лагодзінський М. В.

Головна школа пожежної служби Республіки Польща;

Чубіна Т. Д., доктор історичних наук, професор

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Сьогодні, в умовах інтеграції України до світового освітнього, наукового та економічного простору, відбуваються суттєві зміни у законодавчій базі з питань розвитку української освіти, що пов'язано з впровадженням нових технологій, обладнання, механізмів взаємодії, забезпечення, управління та інших аспектів діяльності, які характеризуються постійними змінами вимог до рівня підготовки фахівців.

Модернізація системи підготовки фахівців служби цивільного захисту можлива лише в загальному руслі реформування вищої освіти в Україні. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. наголошує на створенні всіх необхідних умов для випереджального безперервного характеру модернізації та розвитку освіти. Така спрямованість повинна сприяти економічному зростанню держави і вирішенню соціальних проблем у суспільстві, подальшому навчанню і розвитку талановитої та здібної молоді.

Підготовкою фахівців служби цивільного захисту займаються навчальні заклади підпорядковані Державній службі України з надзвичайних ситуацій. Головним завданням таких навчальних закладів є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних виконувати поставлені на них важливі завдання чітко та швидко. Тенденції розвитку Державної служби України з надзвичайних ситуацій є такими, що зростання вимог до рівня підготовки фахівців на місцях випереджає зростання рівня підготовки у навчальному закладі. Вимоги до рівня підготовки фахівців служби цивільного захисту змінюються, постійно впроваджуються нові сфери діяльності, на яких фахівець галузі цивільного захисту повинен розумітися.

Міжнародні механізми співпраці створюють умови для спільного аналізу досвіду, виявлення найкращих варіантів рішень та кращих практик діяльності в різних сферах. Цінність такої взаємодії безумовна. Саме міжнародне співробітництво вищої школи як комплекс, зв'язків між окремими країнами, групами країн, суб'єктами вищої школи, що постійно розвиваються і поглиблюються виступає важливим чинником стійкого розвитку, який сприяє: удосконаленню вищої школи; посиленню у вищій освіті гуманітарної складової; формуванню безперервної випереджаючої освіти; реалізації низки реформістських тенденцій у вищій школі, що забезпечують її сталий розвиток. Вирішення цих завдань може бути знайдено на шляху об'єднання зусиль усіх педагогічних шкіл, використання багатющого потенціалу вищої школи та професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти високорозвинених країн [1].

Міжнародне співробітництво є одним зі стратегічних напрямів діяльності вищих навчальних закладів України. Воно спрямоване на підвищення положення навчальних закладів в системі вищої освіти України, їх інтеграцію в цілому та їх окремих структурних підрозділів у світовий освітній та навчальний простір, встановлення стратегічних партнерських зв'язків з вищими навчальними закладами зарубіжних країн [2]. Основні цілі міжнародної діяльності закладів вищої освіти України:

- підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг, їх авторитету в Україні та за кордоном;
- забезпечення якості освітньої та наукової діяльності, привабливості вищої освіти;
- зміцнення співпраці та міжвузівських зв'язків з зарубіжними університетами та міжнародними організаціями, фондами країн Азії, Африки, Європи, Канади та США;
- отримання додаткових конкурентних переваг через доступ до нових технологій, джерел наукової інформації в результаті інтернаціоналізації навчального та дослідницького процесів.

Слід також виділити, що Україна вважає за пріоритетним підписання й ратифікацію багатосторонніх угод у сфері цивільного захисту, оскільки цей процес стимулює узгодженість національного законодавства з міжнародною практикою, а також є практичним свідченням готовності України встановити тривалі зв'язки партнерства. Нині найуспішніші програми партнерства у галузі планування на випадок НС підсилюють цивільну готовність країн.

Основна робота щодо міжнародного співробітництва з питань цивільного захисту спрямована на: залучення світового досвіду, фінансових і технологічних ресурсів для підвищення ефективності діяльності ДСНС України, підвідомчих частин і підрозділів; координацію процесу із залучення гуманітарної допомоги від міжнародних організацій та країн-донорів; створення договірної і правової бази для розвитку співробітництва із закордонними країнами і міжнародними організаціями в сфері компетенції ДСНС України; виконання заходів у рамках Меню партнерство НАТО (в минулому Індивідуальна програма партнерства Україна – НАТО); участь у заходах в рамках проекту ЄС «Програма з запобігання, готовності та реагування на катастрофи природного та техногенного характеру для країн Східного партнерства – «PPRD East»; поглиблення співробітництва з міжнародними організаціями (зокрема, з гуманітарними організаціями системи ООН, ОЗХЗ, ЄС, ОБСЄ, ГУАМ); організацію та координацію залучення спеціалістів ДСНС України до участі у навчальних заходах з метою перепідготовки та підвищення професійного рівня в галузі рятувальних робіт і цивільного захисту [3].

Зрештою, досвід провідних країн свідчить про те, що питання підготовки кваліфікованих фахівців вважається ключовим.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Щербань М. Як модернізувати університет?: [досвід кращих ВНЗ України має слугувати особистості й державі] // Освіта. 2002. 10–17 квітня (№22/23). С. 3.

2. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Міжнар. фонд дослідж. освіт. політ., Ін-т економіки та права «Крок». К.: Таксон, 2002. 175 с.

3. Харламова Ю. Є. Дослідження механізмів підготовки фахівців служби цивільного захисту на прикладі європейських країн // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. №2 (46). С. 232–238.

СТОЛІТНІ НАБЛИЖЕННЯ І ВІДДАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ВІД РОЗКРИТТЯ ТАЄМНИЦІ МІСЦЯ ПОХОВАННЯ ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

*Лазуренко В. М., доктор історичних наук, професор,
академік Національної академії наук вищої освіти України
Черкаський державний технологічний університет*

Постать гетьмана України Богдана Хмельницького на сьогодні для кожного українця-патріота є уособленням нашої державності. Про геніальні прояви особистості Богдана Хмельницького можна писати досить багато: державотворець, дипломат, військовий діяч. Стратег і тактик. Для своєї епохи, як писали його сучасники, він був «Богом даним вождем».



Портрет Богдана Хмельницького
віднайдений у Медведівському
монастирі у ХІХ ст. З книги:
Грушевський М. Ілюстрована
історія України. Київ – Львів, 1913.
С. 304

362 роки тому, а саме 27 липня 1657 р. відійшов у вічність великий державотворець України Богдан Хмельницький. Як за життя постать гетьмана була оповита багатьма легендами і міфами, так і після його смерті вона залишила по собі для нащадків чимало незрозумілого і втаємниченого, а в деяких аспектах обросла і фальсифікаціями.

Новітні пошуки крипти (поховання) великого державотворця України Богдана Хмельницького, які за ініціативи та підтримки громадської організації «Фонд Великий Лях» (голова – Павло Костенко) з кінця 2018 р. і до нині проводяться в Іллінській церкві села Суботів Чигиринського району Черкаської області, на наше переконання, при правильній інформаційній політиці та консолідованій підтримці всіх національно-патріотичних сил, може слугувати активним поштовхом до наближення українського суспільства до усвідомлення необхідності створення Пантеону Національної Пам'яті українських героїв, чого нині бракує в нашій державі.

Незавершеним для історичної пам'яті нашого українського народу залишається на сьогодні встановлення реального місця поховання батька-

засновника України як такої, що існує і донині, гетьмана України Богдана Хмельницького.

«... На жаль, і до цього часу Українська держава, яка постала завдяки могутній волі та харизмі гетьмана Богдана Хмельницького 370 років тому, не має Пантеону своїх героїв-засновників.... Такі історичні Пантеони мають Італія, Франція, Польща та інші провідні країни світу, а ми – сучасні українці, перебуваємо тільки на початковому шляху створення таких важливих для нашої країни місць пам'яті. Зрозуміло, що місця пам'яті неможливо створити без проведення ґрунтовних наукових досліджень. Відтак початком практичного втілення ідеї створення Національного Пантеону вважаю максимальне сприяння ініціативам вчених та громадськості щодо локалізації місця поховання Великого Гетьмана, а також її подальшої музеєфікації» [9], – так висловився з приводу продовження пошуків місця поховання Богдана Хмельницького один з найкращих біографів гетьманів України, директор Інституту історії України НАН України Валерій Смолій.

Пошуком місця поховання гетьмана Богдана Хмельницького займалися історики, археологи, краєзнавці. Була у цих пошуках і науковість, і політика, і авантюризм, і ідеологія... На наш погляд всі ці перераховані нами складники як наближали, так і віддаляли суспільство від розкриття таємниці місця поховання великого державотворця України.

Розглянемо нижче в короткій формі історичну інформацію про хід дослідження Іллінської церкви (та території біля неї) в селі Суботів Чигиринського району Черкаської області на предмет знаходження в даній культовій споруді можливого поховання Богдана Хмельницького.

Згідно з історичними джерелами Богдан Хмельницький будував Іллінську церкву в Суботові як свою майбутню усипальницю (за різними даними) протягом 1651 – 1656 рр. [4, 24; 5, 427; 7, 532]. Іллінська церква в Суботові стала усипальницею в серпні 1657 р. [1, 446; 8, 595]. Адже в цей рік там було привселюдно, на чому засвідчують літописні джерела [10; 11], поховано гетьмана.



Богданова церква в Суботові.
Малюнок Тараса Шевченка. 1845 р.

Сторічні, і, до речі, короткотривалі у часі археологічні дослідження, які проводились в Іллінській церкві в Суботові, наближали і віддаляли (з різних причин, в т.ч., не виключаємо і

політичних) від встановлення реального місця поховання гетьмана Богдана Хмельницького, та перетворення його на своєрідне місце «української мекки» патріотизму і гордості за власну націю. Виклад матеріалу з приводу теми нашої статті побудуємо у хронологічній послідовності.

1921–1922 рр. – археологічні розкопки під підлогою Іллінської церкви не проводились, лише проводилося зняття штукатурки зі стіни з правого входу в церкву, на підставі чого було зроблено не зрозумілого нам

характеру висновок про те, що поховання Богдана Хмельницького в церкві ніколи не було [2, 11].

1953 р. – дослідження всередині Іллінської церкви не проводились (було здійснено лише зовнішнє зондування церкви) [5, 428].

1970 р. – розкопки проводились, дослідники реально наблизились до відкриття місця поховання, але з різних міркувань продовжити дослідження у виявленому всередині Іллінської церкви місці було заборонено [5, 428]. Результати досліджень цього року – це тема окремої ґрунтовної статті.

1971 р. – розкопки проводились в церкві, але за сучасними висновками ряду вчених, були сфальшовані, аби підтвердити дані Літопису Григорія Грабянки та Чернігівського літопису XVIII ст. про те, що нібито прах гетьмана Богдана Хмельницького та його сина Тимоша за наказом обозного коронного війська Речі Посполитої С. Чарнецького у 1664 р. був по вандалському викинутий із церкви [7, 533; 8, 595]. Це тема також для окремої ґрунтовної статті.

Сучасні фахові дослідження українських вчених (професор Тарас Чухліб), проведені у польських архівах та бібліотеках не підтверджують факт нападу С. Чарнецького на Суботів у 1664 р. та здійснення наруги над прахом гетьмана Богдана Хмельницького та його сина [9]. А тому, ми можемо припускати, що у Літопис Григорія Грабянки, та і у Чернігівський літопис, могла свідомо (?) за чиєюсь вказівкою потрапити вигадана (?) інформація про напад карального загону на Суботів і знищення могил Богдана і Тимоша Хмельницьких, яке на століття збило дослідників з правильного напрямку пошуку місця поховання великого державотворця України та запустило в інформаційний простір неправдиві, на нашу думку, відомості, які використовувало в своїх дослідженнях не одне покоління істориків.

Автор цієї статті із великим застереженням ставиться до версії наруги над могилою Б. Хмельницького у 1664 р. [13, 27, 32]. Наприклад, скептично до версії плюндрування домовини гетьмана Б. Хмельницького ставиться і сучасний львівський історик Тарас Барабаш: *«По-перше тому, що навіть у ті воєнні часи існував неписаний кодекс військової етики, за яким, до прикладу, не вбивали (за нечастим випадком) тих, хто складав зброю під час битви, і давали можливість викупити себе з полону. Більше того, після битви ховали не тільки загиблих зі свого табору, але й з табору супротивника, віддаючи їм належну шану. По-друге, незважаючи на загальноприйняті для того часу руйнування та спалення захоплених міст, сіл, фортець, поки не знайдені свідчення про знищення кладовищ або цілеспрямовану наругу над могилами. Чарнецький мав би дотримуватись неписаного військового кодексу, за яким він міг би пограбувати та спалити хутір і замок, але навряд чи вчинив наругу над могилою гетьмана і його сина. Також сумнівно, що Чарнецький мав особисту образу на гетьмана. Так, Богдан Хмельницький свого часу полонив його під Жовтими водами, але згодом відпустив до Чигирини без будь-якої кривди, образ і за традицією надав можливість відкупитись від полону»* [14, 239].

08 липня 2019 р. в Інституті історії України НАН України у м. Києві відбулась Всеукраїнська науково-практична конференція «Усипальниця

гетьмана Богдана Хмельницького: історія, міфи, сучасний стан», учасники якої у своєму «Зверненні до української громадськості та Міністерства культури України» (проект звернення написав згаданий нами вище відомий історик Тарас Чухліб) зазначили наступне: *«...На сьогодні ні польськими, ні українськими істориками не віднайдено автентичних джерел, які б підтверджували легендарно-літописне свідчення про осквернення усипальниці Богдана Хмельницького в Суботіві у 1664 році. У війську «злого генія» козацької України, польського гетьмана Стефана Чарнецького, яке увійшло весною 1664 року для захоплення Правобережжя, служив ротмістром Ян Флоріан Дробиш-Тушинський. Він залишив ґрунтовний рукописний щоденник, де детально описав усі тогочасні події, але нічого не згадував про напад на Суботів і викинення праху Богдана Хмельницького та його сина Тимоша. Якби це насправді відбулося, то хіба б таку мега-новину не занотував цей сучасник? Нічого немає про дану подію і в «Клімактерах» Веспасіана Коховського і щоденникових записах ще одного очевидця – шляхтича Миколая Йеміловського. Мало того, сам Стефан Чарнецький нічого не згадує про це у своїх тогочасних листах-звітах до короля. То звідки Літопис Граб'янки та Чернігівський літописець, які були написані на початку XVIII століття, тобто через 50–60 років після самої події, черпають свої повідомлення про згадані обставини? Чи взагалі Стефан Чарнецький викидав прах Великого Богдана «на попелище»? Очевидно, що такої події не відбувалося, а це була вигадана у більш пізній час історична легенда» [13, 65].*

2005–2006 рр. – розкопки в церкві проводились. Локально розкоп проводився біля місця розкопок 1970 р. Не дивлячись на сенсаційні результати (з використанням сучасного на той час пошукового обладнання було проведено ультразвукове обстеження південної і південно-західної стіни, і в місцях «потовщення» знайдено ознаки порожнин, які ведуть до південної стіни, вздовж якої виявлені ознаки порожнини на глибині 10–13 м, а глибина власне порожнин сягає 2,5–5 м) [4, 30] роботи були зупинені через загрозу, «нібито» (???) руйнування храму [5, 428]. До речі, у ці роки бурінням ґрунту навколо Ілліської церкви було піднято з глибини 9–10 м фрагменти цегли XVII–XVIII ст., що вказує на існування під церквою підземної споруди. Магнетричне дослідження археологічного шурфу виявило тут наявність кольорових металів на рівнях, значно нижчих від рівня фундаменту церкви. Але, на жаль, дослідження на рівні 2,80 м довелося припинити. Враховуючи той факт, що тільки стіни цього кута церкви були викладені стіною кладкою, а весь об'єм заповнений «забуто вкою», можна припустити, що даний об'єм південно-західного кута міг використовуватися вже після побудови стіни. До того ж, виявлено і можливий вхідний отвір до нього між південною і західною стінами храму, які не перев'язані одна з одною, а місце їх прилягання просто закладене камінням. Отже, південно-західний кут церкви площею 20 кв.м, який раніше вважався монолітним, за новими даними цілком міг приховувати як вхід в одне із підземель, так і власне до поховання Богдана Хмельницького. Дослідження 2005–2006 рр. поставили перед науковцями багато нових питань і не дали жодної відповіді [15, 133]. Актів розкопок нами не

виявлено, тому результати досліджень цих років є під великим знаком запитання. І в деяких аспектах обростають сучасними міфами, і не тільки...

2018–2019 рр. – за ініціативи та фінансової підтримки громадської організації «Фонд Великий Льох» (голова – Павло Костенко) проводились обстеження всередині Іллінської церкви. У результаті новітніх георадарних вимірювань фахівці Інституту геології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в Іллінській церкві виявили контури склепіння та підлоги підземної поховальної споруди розмірами 3x1,3 м і висотою від підлоги до стелі приблизно 1,6 м, ймовірно, викладеної зсередини цеглою і майже повністю засипаної ґрунтом. Споруда орієнтована по напрямку захід-схід. У привхідній частині церкви, між стовпами, які підтримують хори, наявні ознаки вхідного колодязя до поховальної споруди [2, 58].

Аби побачити, чи є на місці, зафіксованому георадаром, поховання, дослідникам необхідно зробити невеликий отвір у підлозі та запустити всередину інспекційну відеокамеру [16, 13]. Проте, станом на 10 квітня 2020 р., цього, із ряду причин, як об'єктивних, так і суб'єктивних, ще не було здійснено. Суспільство чекає підтвердження, чи спростування гіпотези, про наявність на глибині орієнтовно 6 метрів в Іллінській церкві можливого чийогось поховання (можливо (!) Богдана Хмельницького) чи наявність чогось іншого.

Наприкінці 2018 р. – початку 2019 р. георадарні дослідження навколо Іллінської церкви в Суботіві проводив незалежний дослідник Іван Ільчишин, який у своєму звіті вказує наступне: «Біля церкви звертає на себе увагу велика (діаметр до 4 м) аномалія, розташована по вісі південної стіни церкви, на південному сході від вівтаря. Вона може бути ознакою підземної споруди» [3, 10].

У травні 2019 р. за фінансової підтримки громадської організації «Фонд Великий Льох» групою спелео-археологів з Кам'янця-Подільського було проведено дослідження підземних порожнин на пагорбі, де розташована Іллінська церква в с. Суботів Чигиринського району Черкаської області [6, 3]. В результаті досліджень спелео-археологів було обстежено 5 об'єктів (чотири льохи і провалля). Зв'язок підземних порожнин зі спорудою Іллінської церкви на даному етапі досліджень не знайшов підтвердження [6, 11–13].

В останні дні серпня 2019 р. проводились дослідження внутрішньої частини південно-західної стіни будівлі Іллінської церкви на наявність замуrowаних порожнин та проходів за допомогою свердління отворів діаметром до 20 мм та наступного вивчення отворів за допомогою інспекційної відеокамери з підсвіткою. На даному етапі дослідження вдалось виявити ряд порожнин і встановити, що виявлені порожнини не можуть бути випадково незаповненими будівельним розчином ділянками мурування стін. Їх величина значна і фотоінспекційною камерою свідчать, що порожнини утворені у процесі замурування якихось камер чи проходів. Необхідно виконати наступні дослідження, але вже розвідковоінвазійного характеру: зондажі зі зняттям тиньку у попередньо визначених місця для виявлення швів та неперев'язаних ділянок стін, колишніх прорізів і т. п. [12].

Дослідження всередині Іллінської церкви в Суботові, направлені на пошуки крипти Богдана Хмельницького з великими потугами тривають. Процес проходить не так швидко, як би хотілось суспільству.

Отже, як бачимо, у 2019 р. – вчені реально наблизились до ймовірного сенсаційного відкриття. З'явився реальний шанс просунутись вперед із пошуком праху гетьмана України Богдана Хмельницького, і цей шанс необхідно використати з розумом, не завдавши шкоди, насамперед, Іллінській церкві – пам'ятці культурної спадщини національного значення. До речі, правильність результатів досліджень 2018–2019 р. підтверджують провідні фахівці світового рівня з археологічної геофізики таких країн як Швеція, Польща, Іспанія.

Пошук праху великого державотворця України Богдана Хмельницького на сьогодні має не лише історичне, а і політичне значення. Адже його можливе віднайдення – стане одним із потужних джерел до запоруки єдності нашої української нації. А також – це реальний шлях, на нашу думку, до створення величного Пантеону пам'яті великого державотворця України Богдана Хмельницького. А Чигиринщина у новому контексті перетвориться на реальне державотворчо-ментально-історичне місце України в XXI ст.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Р. І. Іллінська церква, Іллі пророка церква або Свято-Іллінська церква у с. Суботів // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е – Й. К.: Наук. думка, 2005. С. 446–447.
2. Обстеження Іллінської церкви та прилеглої до неї території у с. Суботів Чигиринського району Черкаської області із застосуванням неруйнівних геофізичних методів: звіт з виконання наук.-техн. Експертизи / керівник теми: кандидат геологічних наук К. М. Бондар. К., 2019. 62 с.
3. Ільчишин І. Результати георадарних досліджень в Іллінській церкві. Суботів: 2018–2019. 11 с.
4. Кукса Н. В. Церква і ім'я Святого Пророка Іллі в Суботові: минуле, реалії, перспективи усипальниці Богдана Хмельницького // Чигиринщина в історії України. Зб. 1. Суботів: минуле і сучасність: матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конф. / за заг. ред. доц. В. М. Лазуренка. Черкаси, 2006. 120 с.
5. Нераденко Т. М. Словник-довідник з археології Черкащини: наук.-довідкове краєзнавче видання. Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2016. 650 с.
6. Нечитайло П. О., Тимчук Д. В. Звіт за результатами проведення спелео-археологічних робіт поблизу Іллінської церкви в с. Суботів, Чигиринського району Черкаської області. Кам'янець-Подільський, 2019. 53 с.
7. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал Л. Похилевич. Біла Церква: видавець О. В. Пшонківський, 2007. XXII+642 с.
8. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький (Соціально-політичний портрет). 2-ге вид., перероб. К.: Либідь, 1995. 624 с.
9. Відділ середньовіччя Інституту історії НАН України. URL: <https://www.facebook.com/Інститут-історії-України-Відділ-Середньовіччя>.
10. Літопис Григорія Грабянки. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Літопис_Григорія_Грабянки.
11. Літопис Самовидця. URL: <http://litopys.org.ua/samovydy/sam02.htm>.
12. Звіт з виконання архітектурно-археологічних досліджень в приміщеннях пам'ятки архітектури національного значення охор. №770 – церкви Св. Пророка Іллі в с. Суботові Чигиринського району Черкаської області, об'єкта

Національного заповідника «Чигирин» / керівник теми: доктор архітектури, професор, завідувач кафедри архітектури та реставрації Національного університету «Львівська політехніка» Микола Бевз. Львів, 2019. 45 с.

13. Лазуренко В. М. У пошуках крипти великого державотворця України Богдана Хмельницького. Поховання гетьмана України Богдана Хмельницького в Іллінській церкві у с. Суботів: від столітніх досліджень, легенд та міфів до сучасних наукових гіпотез. Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2019. 76 с.

14. Барабаш Т. Богдан Хмельницький. Х.: КСД, 2015. 256 с.

15. Нераденко Т. М. Археологія Чигиринщини. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2012. 506 с.

16. У церкві в Суботіві знайдено загадкові пустоти. Історики сподіваються, що вони можуть вказати на ймовірне поховання Богдана Хмельницького // Історія. Жовтень. 2019. №10 (61). С. 13.

НАУКОВІ ТА ГРОМАДСЬКІ УСТАНОВИ ІСТОРИЧНОГО ПРОФІЛЮ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

*Лисенко А. І., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

Інституалізація сучасної вітчизняної історичної науки є важливою складовою її подальшого плідного розвитку.

Провідною установою, яка виконує координуючу роль у всіх аспектах сучасної вітчизняної історичної науки, є Інститут історії України НАН України. Важливість й значимість функціонування даної наукової установи визначає структуру її роботи. Багатопрофільна структура Інституту історії України НАН України передбачає роботу відділів, наукові співробітники яких спеціалізуються на дослідженні історії Київської Русі, історії України середніх віків та нового часу. Діє також відділ історії України XIX – початку XX століття та відділ історії Української революції 1917–1921 рр.

Активно здійснюється робота з наповнення новими фактами тематичних лакун історії України 20–30-х років XX століття та періоду Другої світової війни. Актуальною є робота відділу історії України другої половини XX століття. Варто відзначити, що поява нового методологічного інструментарію і змін в концептуальних підходах до вивчення української минувшини, які є характерними для української історичної науки доби незалежності, спричинила значний науковий інтерес до вивчення соціальної історії нашої держави. Відповідно, в провідній науковій установі започатковано і активно впроваджено роботу сектору соціальної історії.

Діє також в Інституті історії України НАН України й центр досліджень історико-культурної спадщини України. Що стосується основних напрямів роботи даного центру, то його співробітники досліджують проблеми вивчення, охорони та збереження нерухомих пам'яток національного культурного надбання в Україні і за кордоном, теоретичні й практичні засади пам'яткознавства, структурують основні етапи історії пам'яткоохоронної, пам'яткознавчої та музейної діяльності. Здійснюється науково-методичне та науково-організаційне забезпечення підготовки

багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» в усіх областях України, розробляються теоретичні і практичні питання повернення і реституції предметів культурно-історичної спадщини [1].

Окрім того, в структурі Інституту історії України НАН України діють також відділ новітньої історії та політики, відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України, відділ української історіографії, відділ спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів. У структурі останнього науково-дослідну роботу здійснюють такі сектори:

- сектор генеалогічних та геральдичних досліджень, утворений 2009 р. з метою поглибленої розробки зазначених та суміжних дисциплін;
- сектор історико-енциклопедичних досліджень, утворений 2008 р. для науково-редакційного забезпечення підготовки і виходу в світ томів «Енциклопедії історії України» у 10 т. (2003–2013), а також подальшого супроводу проекту, зокрема, для розробки повнотекстової мережевої версії «Енциклопедії історії України», опрацювання томів «Україна–Українці» та низки додаткових томів «Енциклопедії історії України». Серійні виданнями відділу є «Спеціальні історичні дисципліни», «Історико-географічні дослідження в Україні» [1].

Наступною важливою науково-дослідною інституцією є Інститут археології, який також має розгалужену структуру відділів, діяльність співробітників яких охоплює дослідження археології кам'яного віку, археології енеоліту – бронзової доби, археології раннього залізного віку, античної археології, археології ранніх слов'ян та регіональних польових досліджень, давньоруської та середньовічної археології, біоархеології (пріоритетними напрямками його роботи є дослідження проблем походження, антропологічного складу та генетичних зв'язків давнього населення території України, вивчення рівня адаптації людей до природних та соціальних умов, визначення загального статусу їх здоров'я та демографічних показників популяцій у різні історичні епохи.) Також в структурі Інституту археології НАН України діє археологічний музей.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України є також потужною науковою установою, що займається вивченням образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва України. З метою реалізації поставлених завдань в інституті діє відділ української та зарубіжної фольклористики, відділ музикознавства та етномузикології, відділ екранно-сценічних мистецтв та культурології, які загалом дають цілісну картину розвитку культури українського суспільства в різні історичні епохи. Інститут народознавства НАН України, який вміщує музей етнографії та художнього промислу у м. Львів, також функціонує на базі інституту мистецтвознавства. Його складовою є інститут керамології (сmt. Опішня Полтавської області), який спеціалізується на вивченні гончарства [2, 74].

Діє також Інститут українознавства, основні напрями наукових досліджень якого на сучасному етапі зосереджені в наступному: формування сучасної української нації та національної свідомості українського народу на

різних етапах історичного розвитку; дослідження історії суспільно-політичних та національно-визвольних рухів на західних землях України; аналіз історико-культурної спадщини як чинника формування національної свідомості українського народу; з'ясування проблем теорії та історії української культури, її самобутності та зв'язків з іншими культурами; аналітична характеристика українсько-польських взаємин в контексті європейської історії та культури. Фахівці Інституту українознавства також з'ясовують питання щодо функціонування та розвитку української мови, історичної та діалектної лексики на західних землях України, займаються укладанням різногалузевих словників української мови, зокрема фундаментального Словника української мови XVI – I пол. XVII ст., дослідженнями питань сучасної української мови; укладанням комп'ютерних баз даних з історії культури та історії лексикографії на електронних носіях. Здійснюється комплексне археологічне дослідження матеріальної і духовної культури давнього населення Заходу України.

Важливими науковими інститутами є архіви. Архівом є установа, що здійснює приймання, опис і зберігання документів з метою використання ретроспективної документної інформації. Архів як установа або її структурний підрозділ може бути двох видів: архів, який здійснює постійне зберігання носіїв інформації, які стосуються його профілю (архів постійного зберігання), а також архів зі змінним складом документів, у якому носії інформації зберігаються протягом встановлених строків, після чого частина їх підлягає передаванню у відповідний архів для постійного зберігання.

Найважливішими архівами України є Центральний державний історичний архів України у м. Києві; Центральний державний історичний архів України у м. Львові; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України; Центральний державний архів громадських організацій; Центральний державний архів кінофотофонодокументів у м. Києві імені Г. Пшеничного; Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України; Центральний державний архів науково-технічної документації України, обласні, міські, районні державні архіви, відомчі архіви [3, 98].

Що стосується функціонування і основних аспектів діяльності громадських установ історичного профілю, то ми, насамперед, зосередили увагу на аналізі діяльності громадської організації «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» (УТОПІК). Декілька слів відносно того, чому для аналізу вибрали саме УТОПІК. Маємо відзначити, що пам'ятки історії та культури є цінним національним надбанням, унікальним спадком, який залишився від попередніх поколінь і потребує збереження та примноження. Україна по праву належить до країн з багатою історико-культурною спадщиною, яка нараховує 147 тис. пам'яток, що відносяться до різних історичних періодів.

Коли ми говоримо про охорону пам'яток історії та культури, то маємо на увазі комплекс заходів, що здійснюються на державному або громадському рівні з метою захисту і збереження об'єктів історико-культурної спадщини та історичного середовища в цілому. Даний процес включає в себе облік (виявлення, наук. вивчення, класифікацію, державну

реєстрацію), консервацію, реставрацію, музеєфікацію, належне утримання й використання пам'яток. Із проголошенням незалежності України з початку 1990-х рр. питання охорони пам'яток знайшли відображення в Конституції України (ст. 56), Основах законодавства про культуру (1992 р.), 2000 р. було ухвалено «Закон про охорону культурної спадщини». Започатковано Державний реєстр національного культурного надбання, відбулося значне зростання кількості облікованих об'єктів.

Громадська організація «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» (УТОПІК) здійснює важливу культурно-просвітницьку діяльність. Організація має багаторічну історію, традиції, фундаментальні напрацювання у пам'яткоохоронній галузі. Товариство є найбільш масовим за чисельністю членів громадських товариств, що займаються пам'яткоохоронною діяльністю [4, 74]. УТОПІК було створено на установчому з'їзді організації 21 грудня 1966 р.

Ідея створення товариства такого ґатунку вперше була обґрунтована 1965 року, коли мистецтвознавець і архітектор Логвин Г. Н. опублікував у газеті «Літературна Україна» статтю із закликом створити Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Ідея була підтримана багатьма вченими, митцями й культурними діячами, які утворили ініціативну групу й організували установчий з'їзд Товариства, який відбувся у грудні 1966 року.

Товариство має власний статут, згідно якого воно є недержавною, неприбутковою всеукраїнською громадською організацією, що на добровільних засадах об'єднує за спільними інтересами широкі верстви населення, колективи організацій та установ, які здійснюють свою діяльність в галузі охорони культурної спадщини. Товариство діє в рамках правових і законодавчих норм українського соціуму, і, відповідно, керується у своїй діяльності положеннями Конституції України, Закону України «Про громадські об'єднання», «Про охорону культурної спадщини».

УТОПІК для якнайповнішого розв'язання завдань, які стоять перед ним, здійснює багатоаспектну діяльність, серед пріоритетних напрямків якої є: по-перше, аналіз культурної політики сприяння активній участі у формуванні реформ у пам'яткоохоронній сфері, виробленні, реалізації моніторингу та оцінки державної політики у сфері охорони культурної спадщини; по-друге, виявлення, наукове вивчення пам'яток історії та культури, сприяння державним органам та органам місцевого самоврядування в їх охороні, збереженні та використанні в умовах децентралізації; по-третє, співпраця з міжнародними організаціями та вітчизняними громадськими організаціями у сфері охорони культурної спадщини; по-четверте, соціальний діалог, інформаційна та культурно-просвітницька діяльність серед населення, підвищення фахового рівня членів товариства в аспекті завдань євроінтеграції та відповідних напрямів діяльності відокремлених підрозділів; по-п'яте, інституційний розвиток системи охорони культурної спадщини, формування аналітичних та інформаційних продуктів, що сприятимуть посиленню інтересу з боку громадян, експертного середовища до охорони культурної спадщини.

Сьогодні УТОПІК – найстаріша і наймасовіша в нашій державі фахова пам'яткоохоронна організація, яка нині до того ж є найструктурованішою інституцією з-поміж інших громадських організацій цього напрямку. У складі УТОПІК діють 22 обласні організації, а організацій низового рівня (міських, районних, міжрайонних) та первинних осередків налічується близько 400.

УТОПІКом було створено низку наукових та культурно-просвітницьких центрів: Науково-дослідний центр «Часи козацькі», Культурологічний центр УТОПІК, Український центр біографічної некрополістики. З 1991 року діє спільна структура Національної Академії наук України та УТОПІК – Центр пам'яткознавства [5].

Товариство традиційно проводить широку просвітницьку діяльність, виступило засновником і видавцем ряду інформаційно-методичних бюлетенів («Пам'ятки України: історія та культура» в 1969–1989 рр., з 1989 року – всеукраїнський науковий часопис; «Вісник УТОПІК» в 1997–2003 рр.). З ініціативи Товариства у 1992 році був відновлений науковий історико-філологічний журнал «Київська старовина» – колишній друкований орган Київської Старої Громади (1882–1906).

Окрім того, УТОПІК здійснює активну видавничу діяльність й видає всеукраїнський часопис «Відлуння віків» (з 1994 року) та кілька наукових і науково-популярних видавничих серій. В межах пам'яткоохоронних програм товариства проводяться численні публічні та наукові заходи, покликані привернути увагу як офіційних державних органів, так і широкої громадськості до пам'яткознавчої і пам'яткоохоронної проблематики.

Початок десятиліття ХХІ ст. відзначився важливими подіями в житті товариства. Активно розгорталася пам'яткоохоронна діяльність, направлена на вирішення проблем незаконного будівництва, перебудов, знищення пам'яток археології, архітектури, історичного ландшафту по всій території України. Особливої актуальності набула забудова Канева, Львова, Одеси, а також центру Києва, археологічних комплексів, національних заповідників та їх буферних зон: Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, археологічного комплексу «Китаєве» Голосіївського району, Національного Музею народної архітектури та побуту України (Пирогово).

Проведено колосальну роботу у законодавчій сфері, зокрема над змінами до Закону України «Про охорону культурної спадщини», організовано прес-конференції та семінари, присвячені актуальним проблемам сучасного практичного пам'яткознавства.

Товариство постійно бере участь у фінансуванні археологічних досліджень, разом з державними установами й Академією наук України проводить роботу щодо підготовки «Зводу пам'яток історії та культури України» [4, 74].

Продовжено започатковані товариством традиції проведення творчих конкурсів. Також було організовано Першу Всеукраїнську Толоку з метою збереження і охорони культурної спадщини місцевими осередками. Толока показала високі результати у пам'яткоохоронній роботі у містах: Чернігові, Львові, Одесі, Тернополі, Харкові, Луцьку, Вінниці, Івано-Франківську, Житомирі, Кропивницькому, Миколаєві, Сумах, Херсоні,

Апостолівському районі Дніпропетровської області, Чорнухинському районі Полтавської області. Проведено Всеукраїнський огляд творчих робіт «Забуті пам'ятки історії та культури України» для дітей шкільного віку та студентства з метою залучення молодого покоління до збереження культурної спадщини. Захід викликав зацікавленість учасників у виявленні в регіонах, де вони проживають, забутих або маловідомих пам'яток історії та культури. Ними були створені цікаві екскурси в історію свого краю, описи пам'яток, наведені легенди, що пов'язані із забутими пам'ятками, написані вірші та оповідання.

Отже, впродовж свого існування завдяки подвижницькій діяльності членів УТОПІК було врятовано й повернуто із забуття сотні українських пам'яток, вшановано пам'ять славних синів і доньок українського та інших народів, що залишили помітний слід в історико-культурному розвитку нашої держави. Такі дії активістів товариства дозволили зберегти духовні надбання і традиції нашого народу та передати ці безцінні скарби прийдешнім поколінням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України: Веб-сайт. URL: <http://history.org.ua/uk>.
2. Брайчевський М. Вступ до історичної науки: навч. посібник. Київ: Видавничий дім «KM Academia», 1995. 168 с.
3. Кушнарєнко Н. М., Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. 2-ге вид. Київ: Знання-Прес, 2002. 295 с.
4. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження / за ред. В. О. Горбика. Київ, 1998. 399 с.
5. Центр пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури: Веб-сайт. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000648>.

РОЛЬ ІМІДЖУ У ПОЛІТИЦІ

Литвин Т. Ю.

Академія фінансів і бізнесу VISTULA (м. Варшава);

Чубіна Т. Д., доктор історичних наук, професор

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Імідж (лат *imago* – образ) – це образ конкретного об'єкта, який існує у масовій свідомості. Як правило, поняття іміджу відноситься до конкретної людини, але може розповсюджуватися і на певну групу осіб, організацію, товар. Імідж формується: на ослоні реальної поведінки особи та під впливом оцінок і думок інших.

Фактор іміджу здійснював значний вплив на хід політичних процесів. До проблеми образу ідеальної держави, ідеального правителя зверталися мислителі усіх епох. Вони замислювалися над тим, яким повинен бути

правитель в очах мас, наскільки йому реальному необхідно та можна відрізнятись від уявлень про нього. Визнавалося, що правителями були найдостойніші, сильні, сміливі люди, яких підтримували оточуючі. Філософи не просто змальовували ідеальні образи, але й давали рекомендації прикладного характеру відносно того, як досягти максимальної відповідності їм. Конфуцій, Лао-цзи, Протагор, Платон, Мак'явеллі, Т. Мор та ін. у своїх працях ставили у безпосередню залежність долю та благополуччя цілих народів від відповідності правителя виведеному ними ідеальному образу.

У країнах Стародавнього Сходу основною характеристикою, притаманною правителю, вважалося його божественне походження. Ця риса втілювалася усією могутністю державних і релігійних установ. Не маючи атрибуту божественного походження, правителі навіть страждали від свого роду комплексу неповноцінності. Олександр Македонський, незважаючи на те, що він жив у період своєрідного античного Відродження, розгорнув широку пропагандистську кампанію, метою якої було переконати імперію у своєму божественному походженні. У пізніші часи (зокрема, у епоху Середньовіччя) така риса іміджу правителя, як його божественне походження, приписувалося уже не верховному правителю, а самій владі.

Історія демонструє нам приклади ефективного використання різних типів іміджів. Наприклад, імідж несправедливо ображеного використовував перський цар Дарій, імідж жорстокого правителя Чингізхана сів паніку серед народів.

До проблем, пов'язаних із іміджелогією, звертався й Езоп. У понад чотирьох сотнях байок в образах звірів було легко впізнати конкретну людину завдяки точному змалюванню її іміджу. Але Езоп і застерігав від помилок у судженнях, які базуються лише на поверхових уявленнях: «Видимість оманлива: за хорошими словами часто проступають недобрі справи, за величавим видом – нікчемна душа».

Велику увагу проблемам іміджелогії приділяли старогрецькі вчителі мудрості – софісти. Вони готували судові промови для представників різних соціальних груп так, щоб урахувати характерні риси замовників. У результаті, практично ні у кого зі слухачів не виникало сумнівів у тому, що автором доповіді є сам промовець.

Н. Мак'явеллі називає імідж «личиною». Він пише: «Личина для державців необхідна, так як більшість судить про них по тому, чим вони являються». Говорячи про те, якою повинна бути ця «личина», великий флорентієць відзначав: «Маса зазвичай захоплюється впливовістю та успіхом. Зневажають лише тих правителів, які виглядають нерішучими, непослідовними, слабодухими та легковажними. Усіх цих рис повинен уникати державець, надаючи своїм діям відбиток величі, важливості, твердості, відваги».

Г. Лебон у 1895 р. писав: «Маси поважають лише силу і доброта мало їх зворушує, так як вони дивляться на неї, як на одну із форм слабкості». Ф. Ніцше висунув ідею «надлюдини». Серед головних рис «надлюдини», покликаної піднятися над рештою людей, німецький філософ виділяє

злість: «Людина, з кращої повинна ставати злішою, навчаю я. Зліше необхідне для більшого блага надлюдини».

До проблеми іміджу у сучасному його розумінні у відкритих дослідженнях почали звертатися порівняно недавно: на Заході – із 60-х рр. ХХ ст., у посткомуністичних державах – із початку 1990-х рр. Так, у 1961 р. у Лондоні опубліковано працю «Імідж» американського соціолога Деніела Бурстіна. У 1969 р. у США вийшла друком праця Джо Мак-Гіннеса «Як продавали президента в 1968 р.».

Іміджі можна класифікувати за багатьма критеріями. Виділимо два із можливих:

1) у залежності від того, для пробудження якого роду емоцій створюється імідж: *позитивний* – покликаний пробуджувати такі позитивні емоції, як повага, любов тощо щодо носія іміджу; *негативний* – покликаний сформувати негативні емоції, як презирство, неприязнь, ненависть тощо щодо носія іміджу.

2) за механізмом формування та розповсюдження іміджу: *такий, що виникає у масовій свідомості стихійно*; він формується та впроваджується у масову свідомість тривалий період, є досить стійким, починає ставати традицією. А маси є стійкими зберігачами традиційних цінностей і противляться їх зміні; *такий, що сформований штучно, цілеспрямовано впроваджуваний* у масову свідомість за допомогою різного інструментарію та прийомів. Його впровадження може проводитися у максимально стислі строки, проте він «*вивітрюється*» з громадської свідомості майже так само швидко, як і насаджувався у неї.

Запропоновані класифікації тісно переплітаються. У результаті їх синтезу ми одержуємо чотири основні типи іміджу: стихійний позитивний; штучний позитивний; стихійний негативний; штучний негативний.

Імідж будується в основному на емоційних апеляціях. Він є комплексним поняттям. Індивіду необхідно почуватися комфортно у його оболонці, інакше почуття дискомфорту та нервозності, яке відчуватиме носій іміджу, може передатися оточуючим. При формуванні іміджу необхідно опиратися на реальні особистісні характеристики – темперамент, характер, зовнішність, сім'я, діти, хобі, минуле тощо.

Приступаючи до проектування іміджу, необхідно брати до уваги, що імідж повинен відповідати поставленим на даний момент завданням. Зі зміною завдань модифікуватиметься й імідж.

А завдання ставляться виходячи із вимог аудиторії. Представник британського істеблшменту Е. Пауел говорив: «Політик лише формулює те, що думають його виборці, навіть якщо вони ще не здогадуються про це». Тобто, імідж повинен відповідати масовим очікуванням. Для політика опора на маси у будь-якому суспільстві та державі є винятково важливою.

Отже, для формування вдалого іміджу необхідно ретельно виявити, на що існує попит виборців. Вивчати необхідно не лише існуючі інтереси але й потенційно існуючі (можливі), тобто ті, яких ще немає, але для виникнення котрих є усі необхідні умови.

Рисою, якою повинен характеризуватися кандидат на виборах, є особиста привабливість, приємна зовнішність. Реакція на привабливих

людей, як правило, є позитивною, носить автоматичний характер. Цю реакцію соціологи відносять до категорії т. зв. галоефектів. Галоефект існує тоді, коли одна позитивна риса людини кидається в очі оточуючим і ніби відтісняє на задній план усі його інші якості. Психологічні дослідження показали, що фізична привабливість часто виступає як така риса.

Психологами також одержані дані про те, що людям із приємною зовнішністю автоматично приписують такі позитиви, як розум, талант, доброта, чесність. Більшість навіть не здогадується, яку визначальну роль відіграє фізична привабливість у сприйнятті людей. Наприклад, під час аналізу ходу федеральних виборів 2004 р. у Канаді було виявлено, що зовні привабливі кандидати одержали у 2,5 рази більше голосів, ніж непривабливі. Додаткові дослідження цього феномена показали, що виборці не усвідомлювали вплив зовнішності кандидатів на своє політичне волевиявлення. 73% канадських виборців, чиї позиції вивчалися психологами, рішуче заперечували, що на їх вибір вплинула фізична привабливість кандидатів, і лише 14% припускали можливість такого впливу.

Імідж організації (партії) залежить від: змісту, стилю діяльності лідера; популярності її регіональних структур; поведінки членів партії; упорядкованості, єдності партії, відсутності фракційної боротьби, яка загрожує розколу; демократичності, сприйняття новацій, лояльності до різних точок зору, але організаційної монолітності (у плані дій), щоб склався образ дієздатної структури); активності членів у здійсненні пропаганди, роз'ясненні програми.

Імідж повинен базуватися на трьох-чотирьох характеристиках, зв'язаних у єдину структуру особистістю кандидата. Наведемо кілька політичних образів, які використовуються у виборчій кампанії.

Отже, при виробленні іміджу політика необхідно рельєфно виділити сильні сторони і затушувати слабкі. На іміджі лідера негативно позначається «всезнайство» шляхів розв'язання проблем. Громадська думка погано реагує на прямі випадки, образи суперників. На думку західних політологів, лише 7% успіху політичного діяча залежить від того, що він говорить, а 55% – від того, яке він залишає враження. Манери, мова, тональність виступу, емоційне забарвлення, почуття міри в одязі, орфоєпія – ці компоненти значною мірою визначають успіх виступу, формують позитивний імідж кандидата.

Для формування іміджу доцільно використовувати такі елементи агітаційного стилю: символ партії (блоку, кандидата); стилева назва партії; партійні значки (офіційний, сувенірний); партійні прапори, прапорці на столи, вимпел; логотипи агітаційних газет, буклетів; агітаційні самонаклейки (офіційна, сувенірна, агітаційна); бланки, конверти, папки зі символікою; візитки активістів; агітки (плакати, листівки); календарі з агітаційною символікою (настінний, перекидний, кишеньковий); поліетиленові пакети зі символікою; сувеніри зі символікою (ручки, запальнички, записники тощо).

Чинниками, які вплинули на розвиток іміджелогії в Україні, були: перехід до практики альтернативних виборів; становлення

багатопартійності, а отже і поява нових гравців на політичному полі; виникнення великої кількості засобів масової інформації, їх посилена комерціалізація.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барзіов С. Роль іміджу в політиці // Вільна думка. 2000. №3.
2. Галумов Э. Имидж против имиджа. М.: Известия, 2005.
3. Дюверже М. Политические партии. М.: Академический Проект, 2000.
4. Имиджология-2006: актуальные проблемы социального имиджмейкинга: материалы Четвертого международного симпозиума по имиджологии / Под ред. Е. Петровой М.: РИЦ АИМ, 2006.
5. Королько В. Основи паблік рілейшз: Посібник. К.: Інститут соціології НАН України, 1997.
6. Политическая имиджология / Под ред. А. Деркача, Е. Перельгиной и др. М.: Аспект Пресс, 2006.
7. Политическая имиджология: Кол. моногр. / Под общ. научн. ред. Л. Лаптева, Е. Петровой. М.: РИЦ АИМ, 2006.
8. Kunczik M. Images of nations and international public relations. New Jersey, 1997.
9. Peter van Ham. The rise of brand state: the postmodern politics of image and reputation. URL: <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/162/27557.html>.

ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ХРИСТІЯНСТВА ТА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

*Майстренко С. В., кандидат філологічних наук, доцент
Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»*

Процеси глобалізації, інтеграція світової економіки, що сприяє пришвидшенню розвитку виробничих відносин, інноваційних технологій та високотехнологічних галузей виробництва призвела до перенесення на другий план питання існування людини в цьому економіко-прибутковому процесі. Прагнення отримати вигоду за будь-яку ціну за рахунок мінімізації виробничих затрат та ресурсів призводить до порушення балансу в існуванні людини, як живої істоти, та навколишнього світу. Наміри поширення політичного та економічного впливу окремих держав на інші, боротьба за ресурси та ринки збуту, здешевлення технологій виробництва призводить до розбалансування природної єдності людина – навколишній світ, спричинюючи кричущі наслідки: війни, природні катастрофи, пандемії, кризові економічні явища тощо. Ця дедалі більша непередбачуваність та непрогнозованість соціально-політичних, економічних, природних явищ ставить під загрозу існування не лише суспільних інституцій, але й людської спільноти в цілому.

Цілком закономірно, що сучасні реалії життя, зокрема, науково-технічні та інформаційно-технологічні досягнення призводять до індивідуалізації культурного життя. Відтак спостерігаємо роз'єднання людей саме у безпосередньому спілкуванні. На перший план виходить опосередковане контактування завдяки Інтернет-комунікаціям та іншим

технологічним засобам зв'язку. Таким чином зростає кількість індивідуальних споживачів культури, що в свою чергу зменшує участь у малих групах, дружніх і сусідських взаєминах [1], а це в свою чергу призводить до втрати умінь і навичок налагоджувати відносини, встановлювати контакт, співпрацювати.

Саме тому нині на часі переосмислення критеріїв та цінностей, що лежать в основі гармонійного існування людської спільноти, які дозволяють перебороти тваринне прагнення до отримання миттєвих вигод за будь-яку ціну, що тягне за собою порушення правових та етичних норм у всіх сферах життєдіяльності людського суспільства, спонукає до розвитку корупції, тіньової економіки, призводять до руйнації традиційних моральних цінностей націй і народів, та подолати емоційно-культурну роз'єднаність, яка призводить до моральної деградації особистості, має негативні наслідки для спільноти в цілому.

Кризові явища, які спостерігаємо нині, значною мірою викликані втратою гуманістичних моральних цінностей, спотворенням ідеалів свободи та демократії, цінностей добра і взаємодопомоги. Альтернативою є досягнення, переосмислення та трансформація відповідно до запитів часу надбань попередніх поколінь, зокрема, етичних цінностей, моральних настанов, що збережені та примножені у християнській традиції.

До питання моралі та моральності зверталися вчені різних сфер дослідження у різні часи. Філософи І. Файт, К. Гарпет, І. Левін, яких вважають авторами гуманістичної етики, відзначають тісний зв'язок моральності окремої особи з її особистісними емоційними переживаннями та психологічними настановами, які можуть не збігатися із загальноприйнятими нормами моралі певного суспільства. Науковці Ж. Сартр, Е. Фром обстоювали ідеї гуманізму, визначаючи найвищою цінністю саме любов до себе, яка передбачає людяність, добропорядність у відносинах з іншими. Вони визначали таким чином ключову ідею гуманістичного співіснування: «сама людина може визначити критерії доброчинності та пороку» [2, 35], а відтак самореалізація, щастя можливі лише за умови існування у спілкуванні з іншими людьми. Водночас, на думку Е. Фрома, ствердження людської значимості через любов до себе, як найвищої чесноти і цінності гуманітарної етики, не означає відкидання індивідуальності.

Доволі оптимістичним є твердження представників гуманістичного напрямку психології А. Маслоу, К. Роджерса, які високо оцінювали етичний потенціал особи, зазначали, що кожна людина наділена від природи прагненням як до самореалізації, так і до добра. І саме від кожної особи залежить обрання свого життєвого шляху, що надасть їй шанс та можливості для особистісного зростання. Водночас вони зауважили, що суспільні норми ставлять людину в певні рамки, нав'язуючи загальноприйнятую систему цінностей, змушуючи діяти відповідно до її усталених норм. При цьому відбувається нехтування особистими почуттями і потребами.

Питання особливостей феномену спілкування, розробки комунікативних можливостей впливу на співрозмовника також було доволі

актуальним у різні часи, розглядалося теоретиками та практиками різних галузей науки: політиками, юристами, психологами тощо. Засновник теорії психології спілкування Д. Карнегі присвятив ряд праць вивченню мотивів поведінки особи залежно від окремої ситуації, акцентуючи увагу на психологічних особливостях особи. Запропоновані ним технології спілкування базувалися, як правило, на психологічних особливостях та особистісних прагненнях, споживацьких мотивах і зводилися до порад впливу на інших людей з метою отримання бажаного результату. При цьому поза увагою дослідників лишається етична складова процесу спілкування, яка є необхідною умовою для здійснення успішної професійної діяльності, налагодження довготривалих партнерських відносин.

Подальший стрімкий розвиток ринкових відносин призводить до раціоналізації суспільства, а відтак формує новий тип спілкування, мотивованого особистісною вигодою. Прагматичною робить людину нестримне прагнення до збагачення, до задоволення власних інтересів, які здебільшого мають матеріальний вираз. Таке споживацьке ставлення виявляється і у відношенні до людей. Поступово на підсвідомому рівні відбувається підміна понять, яка в реальному житті виявляється у ставленні до інших, а іноді і до себе, як до товару, який можна вигідно продати або купити. У цьому сенсі сама людина стає товаром. Очевидним є той факт, що таке суспільство, для якого основним гаслом є «гроші заради грошей», матиме негативні наслідки в усіх без винятку сферах людської життєдіяльності.

Для запобігання самознищенню людської спільноти необхідно актуалізувати розуміння і значення етичних норм, гуманістичних ідей у ціннісно-орієнтаційній системі життєвих принципів сучасної людини, яка спрямовує всі свої зусилля для матеріального збагачення, прагне економічних злетів за будь-яку ціну, незважаючи ні на що. Успішна професійна реалізація особи стає можливою за умови раціональної діяльності, що нерозривно поєднана з моральними нормами, ціннісними настановами суспільства. У цьому контексті раціональне не зводиться до абсолюту. Його слід розуміти як вільний консенсус між людьми [3], системами їх цілей та цінностей. А людська сутність формується, ідентифікується, розкривається, самореалізується у процесі діяльності через спілкування.

На думку англійського філософа К. Даусона, лише християнство як традиційна, історично підкріплена релігія може надати справжнього сенсу діяльності людини, в тому числі й економічній. До ідеалів та основоположних принципів, які нині сповідує європейське співтовариство, належать моральна єдність і соціальна справедливість, що є базовими засадами християнства. Тож «повернення до історичної християнської традиції поверне нашій цивілізації моральні сили, необхідні для опанування зовнішніми обставинами і уникнення різного роду загроз» [4, 27].

Загальнохристиянські моральні принципи та настанови містять універсальні, загальнолюдські правила особистісної взаємодії, що ґрунтуються на таких цінностях як: любов і повага до ближнього,

правдивість, співпереживання, ввічливість, підтримка слабших та молодших. Такі моральні категорії, вивірені часом та існуванням християнських громад, закладають гуманістичні засади людських взаємин у всіх без винятку сферах людського існування.

Загальнохристиянська мораль представлена сталою системою ідеалів, цінностей, норм, настанов. Основою, джерелом нормативної регуляції та саморегуляції життєдіяльності кожної особи є Священне Писання, у якому визначаються моральні заповіді загальнолюдської любові та благодійності. Ключовими серед них є: любов віруючого до Бога, яка є визначальною як для особи, так і для будь-якого духовного аспекту її діяльності. Християнська заповідь: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм» вимагає не бездумної покірності, а усвідомленого ставлення, сприйняття через розуміння. У цьому контексті віра, як елемент людської свідомості, набуваючи сакрального значення, що відображає сутнісно-моральні установки особи, стає базовим для формування себе як особистості, визнання свого місця в світі. Водночас любов до Бога можлива через реалізацію в любові до людей: «Люби свого ближнього як самого себе». Саме ці принципи: любові до Бога та людини стали основоположними при формуванні моральних цінностей християнства. Вони ж є і фундаментом для розвитку загальнолюдської моральності, реалізації гуманістичних принципів людського співіснування.

Базові категорії християнської етики зафіксовані у Декалозі, що є своєрідним моральним кодексом поведінки кожної людини, і передбачає не лише праведне Богошанування та Богопоклоніння, але окреслює систему цінностей, норм, які пов'язані з різними сферами життєдіяльності людини, і є обов'язковими до виконання. Відсутність користолюбства, незазіхання на чужу власність шанобливе ставлення до оточуючих, щире та правдиве до ближнього, щедрість – це далеко не повний перелік найважливіших моральних настанов християнського вчення. Однак, християнські настанови стосуються не лише повсякденного життя, але й охоплюють сферу ділових відносин, зокрема, підприємницької діяльності. У Нагірній проповіді зазначено правило практичної моралі: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому – Закон і Пророки» [Мт. 7–12]. Тому чесна і справедлива економічна діяльність, як і будь-яка інша людська, має ґрунтуватися на засадах поваги і взаємодопомоги.

Ціннісні орієнтації християнства стали основою і джерелом ідей античності, зокрема філософських категорій істини, добра, краси. Вони не пов'язані з політичними чи класовими поглядами, не обмежені етнічними рамками, водночас вони відображають фундаментальні універсальні принципи людського співіснування, є основою для активного пізнання, ставлення людини до світу, звернені до особистості як до носія історичної відповідальності.

В українській традиції християнські норми поведінки й людських взаємин, мирного співіснування громади знайшли своє відображення в писемних пам'ятках періоду Київської Русі. Нестор Літописець, автор літопису «Повість временних літ» закликає до єдності, чесного і

шанобливого ставлення до оточуючих, праведного життя християнського люду в єдності. Настанови, що містяться у творах Митрополита Туровського та Василя Великого, відображають загальнолюдські принципи, що базуються на християнських етичних нормах: «Будь добрим з другом, ласкавим зі слугою, незлопам'ятним до зухвалих, людинолюбним до смиренних, утішай нещасних, відвідуй хворих, зовсім ні до кого не стався презирливо, вітай з приємністю, ...до всіх будь прихильним, доступним, не хвалися сам, не змушуй інших говорити про тебе» [5, 194].

У «Повчаннях» Володимира Мономаха сконцентровані універсальні загальнолюдські принципи мирного співіснування громад, які визначають ставлення до оточуючих, відношення до праці, матеріальних благ, зокрема такі: «Не лінуйтеся», «Стережіться брехні і пияцтва, і блуду», «До старшого ставитися треба як до батька, а до молодих – як до братів». Такі настанови є прикладом християнської етики, що ґрунтується на засадах людинолюбства, смирення: «...мати душу чисту та непорочну, тіло худе, бесіду лагідну і дотримуватись слова Господнього... при старших мовчати, мудрих слухати, старшим коритися, з рівними собі і молодшими в любові перебувати, без лукавого умислу бесідуючи...» [5, 194].

Система етичних цінностей часів Київської Русі формувалась під впливом духовних та моральних настанов православної церкви, яка була й нині лишається носієм та оберігачем християнських настанов та цінностей. Поступово на теренах київських земель осередком християнської віри стала Києво-Могилянська академія, як організаційний центр, як оберіг культурної та християнської етики. Феофан Прокопович, як ректор, духовний натхненник, викладаючи риторичну майстерність, зазначав на необхідності дотримання етичних правил та норм, підґрунтям для яких є християнська етика. Саме дотримання етичних принципів християнського віровчення у поєднанні з риторичними знаннями надає гармонії у спілкуванні, справляє приємне враження на аудиторію, маючи здатність впливати на людей, переконувати їх.

Письмові історико-культурні пам'ятки прадавніх часів доносять до нас ідеї та принципи гуманного людського співіснування, зафіксовані у творчих доробках митців епохи. Ці принципи ґрунтуються на системі християнських моральних норм, складаючи основу для етики, етикету, культури спілкування, поведінки й мовлення людей в процесі як повсякденного спілкування, так і виробничої діяльності.

Отже, система християнських моральних норм є основою для формування базових засад гуманного людського співіснування, а також визначальною для взаємовигідної та чесної економічної діяльності. Саме вона може й повинна стати засадничою основою для формування етичних цінностей у всіх сферах економічної діяльності. Кожна людина у повсякденному житті повинна дбати не лише про задоволення матеріальних запитів і благ, але й пам'ятати про необхідність духовного вдосконалення, відповідальності за свої дії перед Богом, іншими людьми, прагнути до активної творчої праці. Християнські моральні принципи здатні регулювати відносини в економічній діяльності через систему цінностей людинолюбства, взаємоповаги. Віруючі у своїй діяльності

керуються Священним Писанням, тому не повинні творити собі кумирів ні серед «князей человеческих», ні з матеріальних цінностей, адже неможливо служити одночасно «Богу та мамоні».

У системі християнських моральних норм виявляється ідея домінування морального над соціальним та майновим статусом. Універсальність християнського вчення постає через абсолютизацію етичних вимог, незмінність та обов'язковість їх виконання. Щоденно людина зобов'язана трудитися, а відтак здійснювати діяльність, яка спрямована на лише на задоволення власних потреб, але й для служіння іншим людям. Очевидним є те, що добробут і достаток окремої особи перебуває у прямій залежності від добробуту і достатку інших. За християнськими етичними принципами є аморальним прагнення задовольнити свої потреби в розкошах, у той час, коли інші бідують. Аморальним є отримання прибутку шляхом обману, крадіжки, заподіяння шкоди іншим. Порушення таких принципів призводить до порушення основної заповіді християнства, що закликає любити ближнього свого як самого себе.

Отже, розроблені християнами принципи раціонального ведення господарства, торгівлі, здійснення фінансових операцій, які регулюють відносини сторін, мають відповідати основному принципу людської моралі: «Прибуток понад усе, проте гідність понад прибуток...».

Християнські моральні цінності покликані формувати й утверджувати культуру підприємницької діяльності, ринкові відносини лише за умов чесної конкуренції. Моральні норми християнства є соціально орієнтованими, гуманістично спрямованими та привабливими для віруючих. Християнство не заперечує багатство чи владу, але засуджує нестримне прагнення до них попри всі етичні норми. Багатство, або прагнення до нього, не повинно затуманювати розум людини, панувати над нею. Тому культура економічних взаємин, як і культура міжособистісного спілкування, повинна ґрунтуватися на принципах християнської етики, братерської любові, толерантності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чмит Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування: навчальний посібник. Київ.: Вікар, 2002. 280 с.
2. Фромм Э. Психоанализ и этика. Москва, 1998. 328 с.
3. Доусон Кристофер. Прогрес и религия. Брюссель, 1991. 203 с.
4. Етика й етикет сучасного бізнесу – запорука економічної безпеки підприємств: навчальний посібник. Київ: Вид-во європ. ун-ту, 2007. 270 с.
5. Сагач Г. М. Золотослів. Київ, 1993. 378 с.
6. Біблія або книги святого письма Старого й Нового Заповіту: із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / Переклад проф. Івана Огієнка. К.: Українське Біблійне Товариство, 2002.

ЯНУШ КОРЧАК: ЖИТТЯ, ПОДАРОВАНЕ ДІТЯМ

*Рябоконт В. В., кандидат педагогічних наук
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Януш Корчак – польський педагог, письменник, лікар – народився у 1878 році у Варшаві, в сім'ї адвоката Гольдшміта. Батьки назвали свого сина Генріком. Та через двадцять років, надсилаючи на конкурс газети «Кур'єр Варшавський» свою першу п'єсу, юний Генрік Гольдшміт візьме собі літературний псевдонім – Януш Корчак, за ім'ям героя однієї з книг польського письменника Ю. Крашевського. Відтоді під цим ім'ям виходять у світ його казки, повісті й педагогічні праці, а самовіддане життя для дітей і героїчна смерть прославили його під цим іменем в усьому світі.

Хоча Януш Корчак був сином заможних батьків, він дуже рано зіткнувся з горем і труднощами. Батько хлопчика помер, коли Янушу було одинадцять. Родина залишилась без годувальника, довелося відмовитись від багатой квартири й переселитися у бідний район Варшави. Ще школярем Януш Корчак став опікуном матері й сестри, що не завадило йому успішно закінчити школу і вступити до медичного інституту. Гроші він заробляв репетиторством.

У 1903 році Януш закінчив інститут і почав працювати лікарем-педіатром. Вдень він лікував дітей, а вечорами писав книжки. З бідних пацієнтів доктор Корчак грошей не брав, навіть сам купував їм ліки. Становище знедолених дітей хвилювало його особливо. Саме про безпритульних малолітніх злодіїв і злочинців розповів він у своїй першій повісті «Діти вулиці».

У 1907-1908 роках Януш Корчак працював у літніх дитячих колоніях, де основним контингентом були сироти й діти з бідних єврейських родин. Саме тоді він визначив свою головну професію і місію — вихователь і педагог.

У 1912 році він відкрив притулок для дітей-сиріт — «Будинок сиріт», який проіснував аж до окупації Варшави гітлерівцями.

Коли почалася Перша світова війна, Корчака, як лікаря, мобілізували на фронт ординатором польового госпіталю. Чотири роки він поневірявся дорогами війни, опинившись навесні 1917 р. у Києві, де, крім діяльності військового лікаря, він починає опікуватися створенням і відкриттям сирітського притулку для польських та українських дітей.

Корчак пробув у Києві майже рік. Саме тут він писатиме свою найзнаменитішу педагогічну книжку «Як любити дітей». Це своєрідний підручник для батьків, у якому Корчак пояснював, як належить виховувати дітей. Він дорікав дорослим, що ті поводяться з малечею, як із симпатичними іграшками, не даючи їм нічого зробити самостійно. Мовляв, ми, дорослі, краще знаємо, у що тобі вдягатися, з ким приятелювати і скільки їсти цукерок. Котрогось дня діти перестають слухатись, і батьки не знають, що з цим робити.

У книжці «Як любити дітей» (1920), яку згодом було перекладено багатьма мовами, Корчак дає дорослим важливі поради: «згадайте, як ви самі були дітьми, поважайте їхні думки й бажання, дайте їм право вибирати»[1].

У Варшаві Корчака чекав «Будинок сиріт», на горищі якого містилася його скромна кімнатка. Там він мешкав протягом двадцяти п'яти років. У «Будинку сиріт» були свої закони, тут навіть існував дитячий парламент. Корчак вигадував для своїх вихованців «дорослі» справи. Так, наприклад, він створив першу в світі дитячу газету «Малий огляд». В газети була справжня редакція з друкарськими машинками й десятком телефонів. Кореспондентами були діти з його притулку, що ганяли Варшавою, збираючи новини. Старші, хто вже писав грамотно, отримували гонорари, адже газету продавали, і в неї було чимало передплатників. Молодших теж не ображали. Ті невеликі зарплати, які нараховували юним журналістам, клали до спільного гаманця, а потім на них гуртом ходили в кіно. Читачам подобалося, як по-дитячому просто газета пропонувала подивитися на дорослі проблеми.

На превеликий жаль, трагічно скінчилося життя педагога та його вихованців: у 1942 році за наказом гітлерівців вони загинули у фашистському таборі знищення Треблінку. [1]

Досвід своєї практичної роботи з дітьми Корчак описував і аналізував у книгах. Найвідоміші з них — «Право дитини на повагу» (1929), «Жартівлива педагогіка» (1939), «Банкрутство маленького Джека» (1924), «Коли я знову стану маленьким» (1925) та інші. Під псевдонімом «Старий Доктор» Корчак виступає з виховними бесідами на радіо.

В педагогічних ідеях Януша Корчака провідну роль відіграє любов до дитини. Разом з тим, він зазначав, що завдання педагога полягає не лише у тому, щоб самому любити дітей, а й у тому, щоб навчити їх любити, розуміти, творити добро.

Гуманізм, вважав вчений, – обов'язкова умова досягнення особистісно розвивальної мети виховання, при цьому визначальним повинен бути дитиноцентризм – орієнтація на особливості дитини, утвердження її як найвищої цінності.

Основними позиціями педагога стосовно дитини мають бути: розуміння – здатність сприймати, правильно інтерпретувати, оцінювати поведінку дитини; визнання дитини як особистості, індивідуальності, її права на свободу; позитивне, терпляче ставлення до дитини незалежно від її сьогоднішніх успіхів чи невдач.

В основу педагогічних концепцій Я. Корчака покладена ідея гуманістичного виховання – визнання самоцінності дитячого життя. Період дитинства – унікальний, особливий, початковий етап становлення особистості.

Януш Корчак засуджував помилкову, на його думку, позицію дорослих, які не звертали уваги на те, що дитину радує, засмучує, втішає, турбує сьогодні і зараз, а натомість жили очікуванням майбутнього життя дитини. Педагог виокремлював специфічність внутрішнього світу дитини, відмінність від дорослих, але не меншовартість, висував вимогу створення

умов для повноцінної самореалізації в дитинстві: «Діти не відрізняються від дорослих: в їхньому житті чогось не вистачає, а чогось більше, ніж у нашому, але та відміна від нашого саме і є дійсністю, а не привидом» [2].

Пропагуючи високі гуманістичні прагнення, Я. Корчак стверджував високі людські цінності, які сам втілював у своє життя і діяльність та власним прикладом надихав учнів на людяність, творчість, добро і любов, відповідальність перед власною совістю. Педагог писав: «Коли я з дітьми, вони мої супутники, а я їх супутник. Ми розмовляємо або мовчимо. ... Наше спільне життя – моє і їхнє. Воно не повернеться» [2].

Януш Корчак глибоко вірив, що недоліки виховної роботи обумовлені недосконалістю соціального життя, а в зміненому суспільстві, на його думку, і дорослі, і діти будуть поводитися інакше. Виховання він вважав однією з найважливіших функцій суспільства, що потребує посиленої уваги: «виховання дитини – це не мила забава, а справа, в яку слід вкласти зусилля безсонних ночей, капітал важких переживань і багато думок» [2].

Януш Корчак виступає творцем оригінальної наукової педагогічної системи. Працюючи з дітьми-сиротами, він всебічно намагався розвивати їхні сили і здібності, формувати життєздатність, активність, самодіяльність. Сьогодні очевидним є визнання таких орієнтирів виховання в педагогічній роботі освітніх закладів. Їх завдання полягає у сприянні соціалізації особистості, створенні умов для задоволення потреб саморозвитку дитини: виявлення та ствердження себе серед інших людей, знаходження свого місця у суспільстві, збереження власного «Я», розвиток та збагачення свого внутрішнього світу.

Педагог рішуче виступав проти педагогіки заборон і покарань, намагаючись пояснити батькам і вчителям на сторінках своїх книг, як важливо довіряти дитині, поважати її право бути такою, якою вона є. Адже все, досягнуте насильством і заборонами – хитке і ненадійне. Тому він вимагав від дорослих поваги до неосвіченості дитини, до її невдач і сліз, до власності дитини та її бюджету, до її таємниць, і, власне, до її життя. На перший план митець висував моральні цінності: любов, повагу, дружбу, людяність, шляхетність, вірність, гідність, доброту, розсудливість, мужність, відповідальність за свої слова і вчинки, самокритику, самовиховання, силу волі, наполегливість, толерантність, великодушність тощо.

Отже, можемо підсумувати, що педагогічні погляди Я. Корчака і сьогодні не втрачають своєї актуальності, вони прогресивні, демократичні, гуманістичні. Він заповідав поважати дітей, зігрівати їх ласкою та любов'ю, виховувати в них творчу, цілеспрямовану особистість. Януш Корчак став взірцем безкорисливого служіння дитині. Хоч його доробок наразі є історією освітянської думки, та істиною залишається право кожної дитини на всебічний розвиток, на повагу до неї, до її природних особливостей, потреб. Ці істини Януш Корчак посвідчив власним життям.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Януш Корчак. [Електронний ресурс]: <https://virtualni-podoroji.jimdofree.com/видатні-педагоги/корчак-януш/>.
2. Провідні гуманістичні ідеї Януша Корчака. [Електронний ресурс]: <https://naurok.com.ua/stattya-providni-gumanistichni-ide-yanusha-korchaka-25297.html>

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЗАСЛУЖЕНОГО ЮРИСТА УКРАЇНИ ТА НЕПЕРЕСІЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ МИКОЛИ СКИБИ

*Тептюк Л. М., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

Актуальність теми. Дослідження особистості є актуальним для сучасної історичної науки, адже саме вона творить історію. Людина є учасником подій та їх рушійною силою. Прийняте рішення, проголошений вирок, виданий наказ чи розпорядження часто впливають не лише на конкретну долю, але і на суспільство в цілому.

Такою особистістю був Микола Григорович Скиба. Велику частину свого життя, понад 35 років, присвятив він служінню Феміді. На його долю випало бути очевидцем багатьох потрясінь, реформ та змін як у судовій системі України, так і у державі в цілому. Але він завжди залишався вірним принципам чесності, об'єктивності, непідкупності, гуманізму, людинолюбства.

У працях, присвячених проблемам становлення і розвитку судової влади в Україні, згадуються деякі біографічні дані М. Г. Скиби, але вони є частковими і йдуть в контексті розбудови судової влади загалом. Окремого дослідження на вказану тему немає. Дослідниками, як правило, вивчались історико-правові аспекти перетворень у господарському судочинстві в цілому в Україні. Дані питання були предметом розгляду таких провідних вчених, як: І. А. Балюк, О. А. Беляневич, В. І. Бобрик, С. В. Васильєв, С. Ф. Демченко, І. Г. Побірченко, О. П. Подцерковний, Д. М. Притика, Є. А. Таликін, О. І. Харитонова та ін.

Мета дослідження полягає у тому, щоб привернути увагу громадськості та вивчити біографію і професійну діяльність М. Г. Скиби, який все своє життя працював заради панування справедливості та законності.

Предметом дослідження є життєвий шлях Миколи Григоровича Скиби.

Народився Микола Григорович Скиба 15 січня 1942 року у с. Демки Іркліївського району (нині – с. Придніпровське Чорнобаївського району) Черкаської області. За національністю українець.

Трудову діяльність розпочав у 1958 році, працюючи у будівельному управлінні №1.

З листопада 1961 року по вересень 1964 року проходив строкову військову службу.

У 1966–1970 роках навчався у Харківському юридичному інституті, після закінчення якого був розподілений на роботу у судові органи.

У 1970 році проходив стажування в районних судах Черкаської області та Черкаському обласному суді. У грудні 1970 року був обраний суддею Катеринопільського району Черкаської області [2, 426].

У липні 1980 року був обраний членом судової колегії у кримінальних справах Черкаського обласного суду. На цій посаді працював до обрання

його у 1981 році заступником голови обласного суду. Як заступник голови суду очолював судову колегію у кримінальних справах.

Прийняття Конституції СРСР 1977 року підняло арбітражну систему на якісно новий рівень. 30 листопада 1979 року Верховною Радою СРСР був прийнятий Закон СРСР «Про державний арбітраж», який визначив підвищення ролі органів державного арбітражу в зміцненні законності в господарських відносинах. На основі цього Закону Рада Міністрів СРСР затвердила Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів і Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами. Роль арбітражу зводилася тепер не лише до вирішення спорів, а й вбачалася у активному впливі на дотримання законності і господарської дисципліни, в усуненні недоліків в господарській діяльності, забезпеченні однакового і правильного застосування чинного законодавства, сприянні вдосконаленню законодавства.

У грудні 1989 року обласною Радою народних депутатів М. Г. Скиба призначений Головним державним арбітром державного арбітражу Черкаської області [5, 95].

Завдяки досягнутому високому професійному рівню та фаховим здібностям в галузях цивільного та господарського права, з 1989 року був призначений на посаду головного державного арбітра державного арбітражу Черкаської області.

З 1991 року принципово змінився характер арбітражного судочинства. 6 листопада 1991 року був прийнятий Арбітражний процесуальний кодекс України, який встановлював процедуру прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. Назріла об'єктивна необхідність введення в суді спеціалізації суддів. З 1992 року М. Г. Скиба став головою суду, де працювало вісім суддів: заступник голови суду О. Ф. Синиця, судді І. А. Анісімов, М. В. Дорошенко, В. В. Калач, Г. М. Ольшанський, І. І. Упир та В. А. Швидкий. Кількість розглянутих справ постійно збільшувалася, спори ставали дедалі складнішими, тому з метою забезпечення належного розгляду нових категорій спорів (про банкрутство, про надходження платежів до бюджету) у 1998 році були створені спеціальні колегії з їх розгляду [3, 513].

У цьому ж році М. Г. Скибі присвоєно перший кваліфікаційний клас судді.

На початок 2000 року у суді вже працювало 12 суддів і 15 спеціалістів. Упродовж 1994–2003 років на посади суддів були призначені В. І. Коваленко, В. В. Єфіменко, Н. М. Курченко, В. В. Шумко, А. Д. Пащенко, О. Б. Василенко, К. І. Довгань, Ю. А. Хабазня, В. В. Потапенко, Н. М. Спаських та О. В. Чевгуз.

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України започаткувала новий етап у реформуванні системи судоустрою та процедури провадження справ у судових органах. Відповідно до Конституції було внесено зміни до законів України «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про судоустрій України», до Арбітражного процесуального кодексу України, відповідно до яких замість арбітражних

судів було запроваджено господарські суди та утворено апеляційні господарські суди.

Законом України від 21 червня 2001 року №2538 «Про внесення змін до Закону України «Про арбітражний суд» замість арбітражних судів було передбачено систему господарських судів. Господарські суди стали спеціалізованими судами в системі судів загальної юрисдикції. Це свідчило про важливу роль, яка відводилася державою цій системі судових органів, що були створені оперативно та якісно вирішувати спори у сфері підприємництва, сприяючи тим самим розвитку нашої економіки та її привабливості для іноземних інвесторів. Спеціалізація судів і виділення їх в систему господарських судів є ознакою демократизації судової влади, сприяє єдності судової практики, а в кінцевому рахунку більш досконало забезпечує захист прав та інтересів учасників спірних відносин. Господарський процесуальний кодекс України, який діяв до 15 грудня 2017 року, був прикладом лаконічності, виваженості та чіткості нормативно-правового акту, який забезпечував швидкість вирішення майнових та інших спорів у сфері підприємництва.

З 1 червня 2002 року до штату апарату суду було введено посади помічників суддів та судових розпорядників.

До 2006 року М. Г. Скиба був головою Господарського суду Черкаської області. Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 16 березня 2006 року №3568-IV М. Г. Скибу звільнено з посади судді у зв'язку із поданням заяви про відставку. По сьогоднішній день у складі колективу суддів господарського суду Черкаської області працюють судді, яких він особисто підбирав на ці відповідальні посади, заклавши міцну основу здорових стосунків у колективі. Саме тому серед суддів ніколи не стояла проблема плинності кадрів, і лише вихід у відставку був завершенням кар'єри судді господарського суду Черкаської області. Тому сьогодні, оглядаючись на свій професійний шлях, кожен суддя із вдячністю та глибокою повагою згадує ту неоціненну роль, яку зіграв М. Г. Скиба у його долі.

Працюючи на посаді голови суду, Микола Григорович ніколи не був лише адміністратором. Саме ним було запроваджено щотижневі наради суддів для вирішення всіх поточних питань роботи суду, але в першу чергу для глибокого аналізу причин скасування рішень та вжиття заходів до забезпечення єдності судової практики в суді. Всі судові рішення, які проходили стадії апеляційного та касаційного оскаржень, ним особисто вивчалися та аналізувалися, зверталася увага всіх суддів на допущені помилки.

Двері кабінету голови суду завжди були відкриті як для відвідувачів, так і для працівників суду, які потребували поради чи конкретної допомоги. Щира підтримка і добра порада М. Г. Скиби у скрутну хвилину завжди додавала сил і насаги рухатися далі.

Багато часу М. Г. Скиба приділяв і вихованню молодого покоління юристів, їх професійній підготовці. Він ніколи не був зверхнім чи зарозумілим, чим нерідко страждають інші очільники високих посад.

Навпаки, з радістю ділився своїм досвідом та професійними знаннями, отримуючи справжнє задоволення бути корисним іншим.

Збереглися особисті спогади М. Г. Скиби про його професійну діяльність, фрагменти інтерв'ю для різних періодичних видань, які яскраво характеризують особистість Миколи Григоровича.

Один із таких фрагментів пропонуємо Вашій увазі:

– «Ви працювали в судах різної юрисдикції. У якому суді вам найкраще і найлегше працювалося?

– Найбільш цікавою і водночас напруженою була робота в арбітражному суді області, який згодом реформувався у господарський суд. До речі, цього року ми святкуватимемо 20-річчя створення Господарського спеціалізованого суду. Саме робота в арбітражному і господарському судах найбільш пам'ятна для мене, хоч вона була і не простою, особливо на початку 90-х років. Це був період приватизації майна, зародження ринкових відносин, появи господарських спорів. Проте у будь-якій ситуації ми могли отримати допомогу від Вищого господарського суду України на чолі з Дмитром Притикою та його вдало підібраною командою.

– А як ви реагували, коли до вас телефонували з чиновницьких кабінетів?

– Відповідав: «Подивимось, розглянемо, нічого не обіцяю»... і приймав законне рішення.

– У справах, де замішані великі гроші чи влада, будь-якого суддю можна поставити у такі умови, що у нього не буде іншого виходу, ніж прийняти «потрібне» рішення.

– Кожний суддя, який добре знає процесуальний закон, може знайти для себе підставу, щоб ухилитися від удару. Незалежно від того, чи йому пропонують хабара, чи обіцяють створити перешкоди по службі, або погрожують розправою. Суддя завжди має право на самовідвід, направити справу в інше русло і навіть скерувати справу в інший суд. А коли це робити не вмієш, треба шукати іншу професію...

– Що, на вашу думку, є головним для судді?

– Не допустити сісти собі на голову. Один раз дозволиш – будуть все життя на тобі їздити. Треба вміти будувати свою роботу із владою, правоохоронними та контролюючими органами так, щоб і тобою не керували, і не конфліктувати з ними. А це вже – мистецтво!» [6].

Отже, працюючи тривалий час на керівних посадах в системі загальних та господарських судів, М. Г. Скиба відіграв значну роль в професійному становленні молодих суддів, які наслідували його приклад сумлінного виконання своїх службових обов'язків та доклали значних зусиль для здобуття ними практичного досвіду роботи. Всього на посадах судді в названих судових органах М. Г. Скиба пропрацював понад 35 років.

Працював викладачем правових наук у коледжі, технікумі та інститутах. Був головою обласної виборчої комісії з виборів до Верховної Ради України та місцевих рад.

Під керівництвом М. Г. Скиби Господарським судом Черкаської області забезпечувалося неухильне виконання покладених на суд функцій здійснення правосуддя в сфері господарських відносин. Проводився

постійний аналіз динаміки господарських спорів, що знаходилися на розгляді суду, забезпечувався захист порушених прав та охоронюваних законом інтересів господарюючих суб'єктів. М. Г. Скибою постійно координувалася робота суду з іншими правоохоронними та контролюючими органами щодо дотримання суб'єктами господарювання вимог чинного законодавства та боротьбі із злочинними проявами у сфері бюджетних, податкових, банківських та інших правовідносин.

За довготривалу роботу в судових органах, внесок у зміцнення законності при відправленні правосуддя, забезпечення виконання завдань суду щодо дотримання законодавства у сфері господарських відносин в Черкаській області неодноразово відзначався відомчими заохочувальними відзнаками. У 1988 році від імені Президії Верховної Ради СРСР був нагороджений медаллю «Ветеран праці».

Так, у 1992 році був нагороджений Знаком «Почесний працівник арбітражного суду», у 2001 році був відзначений Почесною відзнакою II ступеня Вищого арбітражного суду України, у 2003 році – Знаком «Почесний працівник господарського суду України», у 2004 році нагороджений Почесною грамотою Президента України, у 2006 році – Знаком «Ветеран Господарського суду України», у 2006 році Подякою голови Київського міжобласного господарського суду.

У 1999 році за багаторічну роботу у судових органах, за значну роботу у підборі та навчанні молодих фахівців права, за вагомий особистий внесок у зміцнення законності і правопорядку та високий професіоналізм, Указом Президента України від 11 грудня 1999 р. №1543/99, Скибі Миколі Григоровичу присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України».

У 2011 році, вже перебуваючи у відставці, Скиба Микола Григорович був нагороджений Почесною відзнакою «Знак Пошани». Ця відзнака стала підсумком його багаторічного досвіду роботи суддею та головою суду, високого професіоналізму, особистого внеску у забезпечення незалежності суддів та судової системи, значних досягнень у сфері розвитку системи господарських судів України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України прийнята 26 червня 1996 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>.
2. Господарські суди України: історичний нарис, портрети, події. Наук.-попул. видання. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 464 с.
3. Господарські суди України: від заснування до сьогодення / Б. Ю. Львов, Г. А. Кравчук та ін. К.: Мистецтво, 2016. 784 с.
4. Становлення господарської Юрисдикції в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи: матеріали науково-практичної конференції (24–26 травня 2011 року, м. Одеса) / Вищий господарський суд України: Одеський апеляційний господарський суд; від. за вип.: А. Й. Осетинський. Одеса: Астропринт, 2011. 596 с.
5. Апеляційні та місцеві господарські суди України: наук.-попул. видання / Вищий господарський суд України. К.: Юрінком Інтер, 2011. 360 с.
6. Архів господарського суду Черкаської області. Ф. 4181. Оп. 10С. Спр. 02–09. 59 арк.

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МУЗЕЮ ЧЕРКАСЬКОГО ІНСТИТУТУ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ

*Томіленко А. Г., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Спливають роки, змінюються як покоління курсантів, так і покоління співробітників інституту, але назавжди залишається пам'ять і пошана до всіх, хто невтомною працею, сумлінним навчанням, спортивними здобутками виконував славу навчального закладу не лише в Україні, але й далеко за її межами. Центром і оберегом історичної спадщини навчального закладу та спадкоємності поколінь є Народний музей інституту.

Уперше ідея створення музею навчального закладу була висловлена начальником Черкаського пожежно-технічного училища полковником вн. сл. Стояновичем О. Е. У 1979 році було прийнято рішення про створення робочої групи з підготовки експозицій майбутнього музею історії Черкаського пожежно-технічного училища. Для цього вирішили виділити найбільший клас. Заступник начальника училища з політичної частини підполковник вн. сл. Г. Т. Козенко, який відповідав за створення музею, зібрав до творчої групи найкращих художників, дизайнерів, майстрів інших спеціальностей з числа офіцерів та курсантів. Очолив групу капітан вн. сл. І. А. Кіреєв – викладач циклу суспільних наук. В училищі було оголошено огляд-конкурс на кращий експонат.

Чотири місяці кипіла робота. З любов'ю на високому естетичному рівні було виготовлено стенди, макети. Відгукнулися й колишні випускники. І ось 2 січня 1980 року музей відчинив свої двері для перших відвідувачів. Особливо запам'ятався присутнім виступ на відкритті музею ветерана органів внутрішніх справ, колишнього очільника УВС Черкаського облвиконкому генерал-майора міліції Г. С. Третьякова.

Начальник училища заохотив групу офіцерів та курсантів, які брали участь у створенні музею. Грошовою премією було нагороджено лейтенантів вн. сл.: В. Іванченка, В. Єфіменка, І. Зуєва, старшину вн. сл. Г. Бриженка, сержантів вн. сл. А. Харченка, В. Мягкова. Старшині вн. сл. А. Фоманову, курсантам: А. Ляпкалу, В. Курносову, В. Обіходу, С. Іващенко, – було оголошено подяку [1, 26]. Музей історії Черкаського пожежно-технічного училища став першим музеєм в системі пожежно-технічних навчальних закладів України.

Першими відвідувачами музею стали курсанти училища. Потім з його експозицією ознайомилися керівництво міста, області, управління внутрішніх справ, делегації студентських колективів, юні друзі пожежників. У музеї училища було створено групу екскурсоводів з числа найкращих курсантів. Одним із перших цю почесну місію виконував курсант Володимир Правик – в недалекому майбутньому Герой Радянського Союзу, гордість не тільки нашого навчального закладу, але й усієї пожежної охорони країни. Першим куратором музею став викладач циклу суспільних наук капітан вн. сл. І. А. Кіреєв.

За роки існування музею училища його відвідувачами стали понад 12 тисяч чоловік. Географія місць учасників музейних екскурсій охоплює майже весь Радянський Союз – Ташкент, Ярославль, Таллінн, Мінськ, Фрунзе, Тюмень, Алма-Ата, Ленінград, Душанбе, Рязань, Вільнюс, Іваново, Чимкент, Пенза, Каунас, Свердловськ тощо [2, 144].

У жовтні 1986 року музей училища відвідала перша міжнародна делегація – спортсмени з міста Бидгоща (Польська Народна Республіка). Польське місто Бидгощ стало побратимом міста Черкас. Між командно-викладацьким складом училища та пожежниками Бидгощського воєводства встановилися міцні дружні стосунки. У січні 1990 р. під час чергового відвідування нашого навчального закладу польські пожежники залишили відгук у музеї училища, в якому зазначили, що вони вражені високим рівнем підготовки кадрів для пожежної охорони України. Подібне враження наш навчальний заклад залишив і в представника пожежного департаменту Лос-Анджелеса Артура Бухола в липні 1992 р. У своєму відгуку у книзі почесних відвідувачів музею він зазначав: «Шанобливо дякую за можливість відвідати вашу чудову пожежну академію. Будь-яка нація у світі пишалася би можливістю мати такий прекрасний навчальний заклад. У майбутньому я маю надію, що суперечності між нашими націями зникнуть, і ми будемо жити у мирі та взаєморозумінні. Я не можу собі уявити кращого місця для початку товариських стосунків між пожежними братствами наших двох прекрасних націй» [3].

Мабуть найкраще слово про роль музею у становленні молодих спеціалістів та популяризації пожежної справи було сказане слухачами курсів викладачів «Основ пожежної теплофізики» пожежно-технічних училищ МВС СРСР, які проводилися на базі нашого навчального закладу в період героїчного протистояння людини і чорнобильського атому у травні 1986 року: «В житті є будні і свята, так і в пожежній охороні напружені чергування виливаються у стрімку атаку і боротьбу з вогняною стихією. Крокуючи у бій пожежник не питає, що призвело до пожежі: збіг фатальних обставин, недбала злочинність або стихія сил природи. Усе це потім. А поки бій, і як в бою, втрачаємо товаришів – найдорожча плата за перемогу. Ми пам'ятаємо їх, але час може зробити свою справу, ось чому так необхідні музеї в пожежно-технічних училищах. Нехай в них живе пам'ять бійців вогняного фронту і слава подвигу, яку вони віддають людям. Їхній шлях зародження, змужніння і становлення сильних духом у складному навчанні та наполегливій праці – приклад для всіх нас» [3].

Серед почесних гостей музею були: перший заступник Міністра внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенант міліції І. М. Каторгін; заступник Міністра внутрішніх справ УРСР генерал-майор міліції В. М. Сніжинський; Народний артист СРСР Є. П. Леонов; льотчик-космонавт СРСР двічі Герой Радянського Союзу, Герой Чехословацької соціалістичної республіки Г. М. Гречко; Народна артистка України Р. О. Кириченко; перший радянський комендант Рейхстагу Герой Радянського Союзу полковник у відставці Ф. М. Зінченко; льотчик-космонавт СРСР генерал-майор ВПС Герой Радянського Союзу Ю. М. Глазков, олімпійський чемпіон, рекордсмен Світу і Європи В. О. Власов тощо.

Частим гостем музею був і начальник УПО МВС УРСР генерал-майор вн. сл. П. М. Десятников. В одному із відгуків про своє перебування в навчальному закладі Пилип Миколайович зазначав: «З кожним відвідуванням училища помітно відчувається зміцнення матеріально-технічної бази – основи практичного навчання молодих спеціалістів. Відрадно бачити, що за короткий термін свого існування училище впевнено зробило крок у ряди найстаріших пожежно-технічних училищ країни і готує висококваліфікованих спеціалістів для пожежної охорони» [3].

9 червня 1997 р. постановою Кабінету Міністрів України №550 на базі училища було створено Черкаський інститут пожежної безпеки, якому присвоєно почесне ім'я Героїв Чорнобиля. Навчальний заклад у новому статусі готувався до зустрічі свого 25-річного ювілею. За ініціативою ректора інституту полковника вн. сл. М. Г. Шкарабури було прийнято рішення про створення нового музею історії Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Музей інституту був створений під керівництвом та за участю проректора по роботі з особовим складом полковника вн. сл. О. В. Биченка. Збір матеріалів, їхня систематизація, розробка та оформлення експозицій покладалися на викладачів кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін старших лейтенантів вн. сл. А. Г. Томіленка, Д. В. Усова, майора вн. сл. О. С. Алексєєвої, підполковника вн. сл. В. В. Вареника, доцента Г. Я. Майбороди, професора кафедри І. Г. Дробінки.

Самовіддано працювали над обладнанням приміщення старший лейтенант вн. сл. В. Ф. Шумський, прапорщик вн. сл. С. Д. Федоренко, курсанти: А. Мовчан, М. Гуменюк, О. Рись, В. Носенко, слухачі-заочники: В. Гуляницький та В. Коломієць. У ремонт та обладнання приміщення музею значний внесок зробили підполковники вн. сл. Ю. Г. Удовенко, Ю. В. Підгорецький, О. М. Киба, сержант вн. сл. В. Удовенко, курсанти-випускники: С. Теплюк, С. Редька, М. Пейчев, О. Безкоровайний, В. Попко, О. Панкрат, О. Перепелиця [4].

Святкування 25-річного ювілею інституту відбулося 19 червня 1998 року. Воно співпало з двома значними подіями в житті вищого навчального закладу: відкриттям музею інституту та останнім випуском курсантів, що навчалися за трьохрічною програмою.

На відкритті музею були присутні понад 40 делегацій від Міністерства внутрішніх справ України, Головного управління та обласних управлінь ДПО МВС України, навчальних закладів МВС України та інших організацій. Міністерство внутрішніх справ України представляв заступник начальника Головного управління по роботі з особовим складом полковник міліції І. Кіріченко. У святкуванні взяли участь перший заступник начальника ГУ ДПО полковник вн. сл. В. Доманський, заступник начальника УМВС в Черкаській області полковник міліції А. Борздун.

Почесними гостями музею стали Герой Радянського Союзу генерал-майор вн. сл. запасу Л. Телятніков, генерали: В. Мельник, Б. Хижняк, В. Попков, Г. Третьяков, голова Ради ветеранів інституту полковник вн. сл. у відставці О. Стоянович, багаточисельні ветерани ДПО та навчального закладу.

Враховуючи належну матеріальну базу, експонатний фонд музею інституту, відповідно до постанови колегії управління культури Черкаської обласної державної адміністрації в листопаді 1998 р. було присвоєне почесне звання «Народний музей» [4]. За роки існування музею ЧПБ його відвідувачами стали близько 24 тисяч чоловік.

Час не стоїть на місці, на зміну ветеранам приходять нові покоління вогнеборців, зміцнюється матеріально-технічне забезпечення навчального процесу, поліпшується аудиторний фонд навчального закладу. Незмінними залишаються лише бойові традиції, кращі зразки пожежної звитяги, мужності, взаємодопомоги і головне – пам'ять про славний і тернистий шлях навчального закладу та про всіх, хто зберіг та примножив його славу.

У 2015 р. в. о. навчального закладу О. М. Тищенко запропонував нову концепцію експозицій музею, яка мала враховувати як історичний шлях пожежно-рятувальної служби України, так і боротьбу українського народу за волю і незалежність. Особливістю контингенту курсантів навчального закладу є те, що вони репрезентують різні регіони нашої держави: від півдня до півночі і від заходу до сходу. Тому ще однією новацією стало представлення експозицій присвячених як регіонам України, так і Черкаському краю – історичному серцю і душі української держави.

Не випадковим було обрано й місце для нового музею навчального закладу – біля монумента Героям Чорнобиля. Після завершення будівельних робіт монумент чорнобильцям та музей інституту стали представляти єдиний музейний комплекс. До речі, Народний музей історії ЧПБ імені Героїв Чорнобиля єдиний серед відомчих навчальних закладів, що має окрему будівлю.

Основні будівельні та монтажні роботи було завершено за декілька місяців. За традицією свій доробок у будівництво музею власною працею внесли курсанти-випускники: Петро Бучастий, Ігор Куча, Артем Верещак, Павло Ляхович, Богдан Чепинога, Вадим Володін, – під керівництвом досвідченого будівельника Геннадія Мещанського. Значний обсяг робіт було виконано працівниками інституту: Корецьким В. С., Воробйовим В. А., ст. лейтенантами с. ц. з. Перегіном О. В., Івовим Є. О., підполковниками с. ц. з. Коваленком К. М., Логвіненком О. А., Мельником І. А.

Дизайном експозицій музею та меблів займалися випускник відділення заочного навчання Томіленко В. А. та старший викладач кафедри суспільних наук Томіленко А. Г. Дизайн стендів здійснив майор с. ц. з. Пустовіт М. О. Кураторство будівельними та дизайнерськими роботами здійснювали заступники начальника інституту: полковники с. ц. з. Басараб С. М. та Сотник С. І.

26 квітня 2016 року в інституті до 30-х роковин Чорнобильської катастрофи біля монумента Героям Чорнобиля відкрили оновлений Народний музей. На урочистому відкритті виконуючий обов'язки начальника Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України Олександр Тищенко зазначив: «Новий, сучасний музей є важливим етапом у вихованні та підготовці фахівців рятувальної справи – шануючи історію свого навчального закладу, вони примножать його славу, та в майбутньому доповнять музей новими експонатами».

На заході були присутні: лідер громадського руху «Рідна країна», громадсько-політичний діяч Микола Томенко, перший заступник голови Черкаської обласної ради Валентин Тарасенко, заступник міського голови Ігор Коломоєць, начальник Управління ДСНС України у Черкаській області генерал-майор служби цивільного захисту Віктор Гвоздь, голова Всеукраїнської Асоціації ветеранів війни та служби цивільного захисту Віктор Доманський, начальник Управління персоналу ГУ ДСНС України у м. Києві Станіслав Тараненко, заступник навчального центру підготовки молодших спеціалістів Державної прикордонної служби України ім. Ігоря Момота полковник Валентин Сухомлин, представники громадських організацій, учасники ліквідації аварії на ЧАЕС та її наслідків, ветерани навчального закладу. Настоятель православного храму інституту на честь ікони Божої Матері «Неопалима Купина» протоієрей В'ячеслав провів церемонію освячення.

За вагомий внесок у підготовку вогнеборців – учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС та з нагоди відкриття оновленого Народного музею колектив Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля отримав пам'ятний знак «Ліквідатору аварії на ЧАЕС» від Управління ДСНС України у Черкаській області. Також присутні ліквідатори аварії на ЧАЕС отримали відзнаки та почесні грамоти від Всеукраїнської асоціації ветеранів війни та служби цивільного захисту.

У зібрання музею увійшли унікальні фото, картини, стенди, технічні моделі, пожежно-технічне обладнання рятувальників минулих часів, історичні експонати становлення та розвитку навчального закладу. В колекції музею представлені матеріали та література про Чорнобильську катастрофу, подарунки від випускників, ветеранів, ліквідаторів ЧАЕС та багато іншого.

На сьогоднішній день основний фонд музею включає 14 експозицій, оформлених за хронологічно-тематичним принципом:

- Україна – моя Батьківщина
- Черкащина – історичне серце і душа України
- Історія пожежної охорони України (від зародження до 1917 р.)
- Історія пожежної охорони України (20–80 рр. ХХ ст.)
- Черкаське пожежно-технічне училище (1973–1981 рр.)
- Черкаське пожежно-технічне училище (1981–1995 рр.)
- Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (1996–2003 рр.)
- Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (2004–2007 рр.)
- Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
- В основі професіоналізму – практичне навчання
- Поступ у майбутнє до нових вершин
- Наукова, навчальна та міжнародна діяльність
- Вони пішли у безсмертя
- Визвольний рух України

Нині музей є центром проведення просвітньої роботи для учнівської молоді, курсантів та студентів навчального закладу. Метою діяльності є

формування у курсантів та студентів почуття патріотизму та любові до України і її народу, культури, традицій і духовних цінностей, гідності, честі, національної свідомості, вірності Присязі, особистої відповідальності за безпеку Української держави та її народу; вивчення історії пожежно-рятувальної служби України, актуальних проблем розбудови ДСНС України, виховання поваги до традицій, правил поведінки, форми одягу; увіковічення пам'яті про вихованців навчального закладу, які здійснили героїчні вчинки та нагороджені державними відзнаками; виховання високих морально-етичних, естетичних, професійних та кращих загальнолюдських якостей; проведення профорієнтаційної роботи серед випускників загальноосвітніх навчальних закладів, популяризація професії рятувальника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дробінка І. Г., Голинський О. Б., Стоянович О. Е. Двадцять п'ять років на варті. Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. Короткий історичний нарис. Черкаси: ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля, 1998. 101 с.
2. Томіленко А. Г. До питання створення музею в Черкаському пожежно-технічному училищі // Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ): Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і студентів. Черкаси: ЧІПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2019. С. 143–144.
3. Книга почесних гостей музею Черкаського пожежно-технічного училища.
4. Томіленко А. Г. Від училища до інституту найвищого рівня акредитації (1973–2000 рр.) // Лицарі порятунку. Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля. 30 років першого випуску / За ред. М. Г. Шкарабури. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 224 с.
5. Томіленко А. Г. Музей інституту. Загальна інформація // Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України URL: http://fire.ck.ua/?page_id=22667.

ПОЛІТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

*Томіленко М. А.
Національний авіаційний університет*

Хоча в творчій спадщині вченого немає праць, які були б присвячені виключно соціологічній проблематиці і в яких би спеціально досліджувалися методи соціологічного пізнання, все ж за його підходом до розуміння та інтерпретації соціальних явищ, за тими принципами, котрі використовуються ним при аналізі суспільного життя, за тими питаннями, що вивчаються ним, саме М. Драгоманов є одним з перших представників соціологічної думки в Україні.

Основна проблематика, яка цікавила М. Драгоманова як соціального дослідника, охоплювала проблеми державного устрою (федералізм і централізм) влади, прав і свободи індивіда, етнічних спільнот, внутрішньої і зовнішньої політики держав, тобто все те, що нині є предметом політичної соціології. Соціологію Драгоманов розуміє як універсальну синтетичну

науку, яка у відповідності зі своїм об'єктом (суспільством в цілому) та методологією і узагальнює всі галузі суспільствознавства, і використовує їх надбання. Слід чітко пам'ятати, що в своїх світоглядно-методологічних засадах Драгоманов позитивіст. Його основною методологічною установкою є бажання віднайти такі ж об'єктивно точні методи пояснення історичних явищ, які вже вироблені й застосовуються природничими науками (позитивними науками). В цьому плані пошуки Драгоманова співзвучні концепціям основоположників західноєвропейської соціології, насамперед О. Конта, Г. Спенсера. Водночас варто підкреслити і те, що український соціолог сприймає їх підходи і особливо висновки не беззастережно, а критично. Зокрема, він вважав безпідставною, надуманою органістично-еволюційну концепцію Г. Спенсера, основна вада якої полягає у відірваності соціальної еволюції від конкретних соціально-історичних умов, в ототожненні суспільства з живим організмом (це гіпертрофована аналогія, за думкою Драгоманова). Для соціологічних поглядів Драгоманова характерним є багатofакторний підхід до вивчення суспільних явищ. За його думкою, на суспільний поступ впливають економічні, політичні, духовні явища, які в певному поєднанні і спрямовують соціальну еволюцію. Тому для правильного розуміння соціальних процесів необхідно досліджувати вплив всіх чинників, які спричиняють ці процеси. Такий підхід контрастував з поширеною у ті часи тенденцією до зведення різноманітних суспільних явищ до дії якогось одного начала, до пошуків якогось абсолютно-визначального фактора соціального життя.

Точні узагальнення в соціології можливі, за М. Драгомановим, при застосуванні методу «логічної семантики», тобто при аналітичному групуванні суспільних явищ, їх класифікації і типологізації на основі чітко визначених принципів. З цього погляду суспільство виступає як складна багаторівнева система, котра включає три основні підсистеми:

- 1) матеріал, з якою складаються суспільства (індивіди, народи);
- 2) суспільства, класи, держави, міждержавні об'єднання);
- 3) продукти суспільної діяльності (матеріальні, духовні, культурні).

Важливим положенням концепції Драгоманова є твердження, що правильно зрозуміти суть цих суспільних рівнів можна лише за умови, коли враховуються конкретні історичні обставини їх функціонування. Така структуризація суспільства відкриває широкі можливості для застосування порівняльного методу при аналізі соціальних явищ. Драгоманов використовує його як в діахронічному, так і синхронічному аспектах, поєднуючи з принципом конкретно-історичного підходу до соціальних явищ.

Центральне місце в соціологічній концепції М. Драгоманова належить комплексним питанням:

- 1) розумінню та трактуванню суспільної еволюції і суспільного прогресу,
- 2) політичному (державному) устрої суспільства.

Домінування цієї проблематики над усіма іншими питаннями виступає підставою для того, щоб розглядати його вчення як політичну соціологію. Розглядаючи проблеми державного устрою, Драгоманов основну увагу зосереджує на принципах федералізму і централізму як основних засадах побудови державної влади в ХІХ ст. На величезному фактичному матеріалі (й сучасному, й історичному) він обґрунтовує

положення, що лише федеративне об'єднання вільних общин-громад сприяє розвитку суспільства в цілому і окремих громадян. «Розвиток нації до людського ідеалу, – зазначає він, – може здійснюватися успішно, лише узлагоднюючись з національними особливостями». Централізація прагне підвести всю різноманітність національних культур під одні і шаблон, що послаблює суспільні сили і перешкоджає історичному прогресу. Тому потрібно прийти до того, «щоб спілки людські, великі й малі, склалися з таких вільних людей, котрі по волі походились для спільної праці й помочі в вільні товариства, – це й єсть та ціль, до котрої добиваються люди і котра зовсім не подібна до теперішніх держав, своїх чи чужих». Водночас Драгоманов – реаліст і прекрасно розуміє, що в одній окремій країні досягти такого устрою неможливо. «Цілком такі порядки тільки тоді можуть бути в одній якійсь країні, коли вони будуть на всьому світі...», – зауважує він. Досліджуючи історичний розвиток державної влади в європейських країнах. Драгоманов показує, що державний абсолютизм, «просвічений деспотизм» поступово вичерпує себе, і на зміну йому приходять ліберальний устрій держав. Цей ліберальний рух «проявив себе ще в XVIII ст. у Франції великою революцією з виголосом (наслідуючи американських англійців) прав людини та громадянина. В XIX ст. відповідно з принципом нового лібералізму переробляються політичні порядки всіх абсолютних держав західної Європи...». Тобто Драгоманов еволюцію суспільств розглядає як в плані розвитку держави і етносу, нації, держави і інших держав, так і в ракурсі держави і людини, громадянина, його прав і свобод. За його думкою, тільки демократичний (ліберальний) державний устрій сприяє розвитку окремої людини, сприяє формуванню вільних громад-общин, що, в свою чергу, служить основою для прогресу суспільства в цілому. Вчений виступає за політичний та ідеологічний плюралізм, які найсприятливіші для організації духовного життя в суспільстві і уберігають індивідів від тоталітаризму й духовної неволі.

Аналізуючи проблеми політично-державного устрою Росії і перспективи України, Драгоманов виходив з реалій тодішньої історичної ситуації і вважав, що український національно-визвольний рух в близькому майбутньому не принесе бажаних результатів. Причина цього була, з одного боку, в слабкості самого руху, в його недостатній підтримці з боку народу, а з другого - в силі царського режиму. Тому шлях до конференції автономних регіонів, встановлення і вдосконалення федеративного устрою в суспільстві здавався Драгоманову найдоцільнішим в тих історичних умовах. Така позиція була в контексті політичної реальності Російської імперії не лише прогресивною, а й більш реалістичною, хоча, як відомо, й вона не реалізувалася.

При дослідженні суспільного прогресу й суспільної еволюції Драгоманов притримується просвітницько-позитивістських позицій. Він вірить в неухильний прогрес людства, який неможливо зупинити нікому – ні особам, ні групам, ні урядам чи державам. Виділяючи різноманітні чинники, котрі спричиняють прогрес соціуму, вчений робить наголос на матеріальних факторах – економічних, географічних, демографічних. Вони є вагомішими детермінантами суспільного поступу, ніж духовні. Значне місце в наукових пошуках мислителя належить проблемі критеріїв прогресу. За його думкою, їх потрібно встановлювати об'єктивно-науковим способом, враховуючи

конкретні історичні умови, які характерні для певного часу і певного народу. Не існує якогось абсолютного, незмінного критерію прогресу, який можна було б застосувати до оцінки еволюції всіх народів і у всі часи.

Динаміку соціального розвитку Драгоманов розглядає через призму категорій – «соціальна еволюція» і «революція». Соціальна еволюція – нормальний, природний шлях розвитку суспільства, коли зміна одного соціального ладу іншим підготовлюється поступовими й тривалими трансформаціями матеріального, духовного і соціального життя. Це – магістральний шлях поступу людської цивілізації, тоді як революції – це аномалії, тимчасові і стихійні форми соціальних змін. Вони реально існують, але їх бажано уникати.

Соціологічна концепція М. Драгоманова відображала розвиток європейської соціологічної думки, враховувала її досягнення і водночас ґрунтувалася на національному ґрунті. Саме тому його творчість і започатковує становлення вітчизняної соціології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології. Від античності до початку ХХ ст. К., 1993.
2. Драгоманов М. П. Вибране. К., 1991.
3. Бурлачук В., Молчанов М., Степаненко В. Біля витоків соціологічної думки в Україні. К., 1995.
4. Соціально-політичні погляди Михайла Драгоманова. К., 1995.

СУЧАСНИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СЕНС ІДЕЇ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ

*Усов Д. В., доктор філософських наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Глобальні трансформації та кризові явища сучасного суспільства знову і знову актуалізують осмислення місця і ролі ідеї суспільної угоди як методологічного інструменту розбудови правової та демократичної держави. Адже демократія, принаймні в найістотнішому її визначенні, це – не що інше, як влада, заснована на суспільній угоді.

Вітчизняні та зарубіжні науковці неодноразово звертались до проблем теорії суспільної угоди в контексті її найістотніших історико-філософських вимірів. Численні розвідки відомих західних філософів (Б. Беррі, Д. Буше, А. Велмера, Ю. Габермаса, А. Гонета, Х. Горна, Дж. Грея, О. Гьофе, Р. Дворкіна, П. Келлі, В. Кимліки, П. Колера, Г. Ломана, Г. Майєра, Е. Макінтайра, Д. Мілера, М. Нуссбаум, Дж. Ролза, А. Сена, Н. Скарано, Ч. Тейлора, Е. Тугендгата, Р. Форста), особливо в царині соціальної і політичної філософії, філософії права і моралі (в контексті послідовного осмислення природи та меж теорії суспільної угоди) неможливо уявити поза роздумами про свободу, владу, справедливість та несправедливість, рівність та права людини, її ідентичність та відповідальність. Вся їх творчість налаштована на доведення ідеї про необхідність плекати наріжну

роль чеснот справедливості, толерантності, свободи та солідарності в сучасному суспільстві. Зрештою, увага акцентується на істотній зміні ролі Іншого в тлумаченні проблем свободи, добра та справедливості.

Принципово важливими для розуміння особливостей сучасного контрактуалізму стали розробки К.-О. Апеля, Ш. Гозепата, О. Гьофе, В. Керстінга, Е. Тугендгата, спрямовані на пошук відмінності трансцендентально-прагматичного тлумачення консенсусу від концепцій суспільної угоди Т. Гоббса, Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо. Важливою особливістю новітніх філософських праць К.-О. Апеля, Б. Вальденфельса, А. Гонета, Г. Йонаса, М. Мур, М. Ріделя, Т. М. Склелона, Ч. Тейлора стала їх органічна приналежність до царини дискусій про пошуки моральних засад сучасного суспільства, коли основні етичні настанови та цінності мусять полишити і, зрештою, полишають сферу приватного життя, а колективну безвідповідальність необхідно замінити колективною відповідальністю. В самій ідеї суспільної угоди та її інтерпретації В. Керстінгом, Д. Готьє, Р. Дворкіним, Дж. Ролзом, А. Сенном, Е. Тугендгатом, у її визначальному зв'язку з найістотнішими проблемами сучасної етики, політичної філософії та філософії права висвітлюється її як загальноєвропейський, так і загальнолюдський сенс.

Опертя на здобутки та основні принципи вітчизняної та західної соціальної та політичної філософії свідчить про нагальну необхідність подальшого дослідження у вітчизняному філософському просторі ідеї суспільної угоди влади та народу в контексті спростування думки про доброго турботливого правителя, що може привести суспільне, політичне життя до необмеженої авторитарної влади.

Саме засадничий методологічний сенс класичної теорії суспільної угоди й уможливили актуалізацію останньої в творчості Дж. Ролза. «Моя мета, – наголошує Ролз, – подати таку концепцію справедливості, що узагальнила б і піднесла на вищий рівень абстракції знану всім теорію суспільного договору, якою ми її подибаємо скажімо, у Локка, Руссо чи Канта» [6, 37]. Вже в Руссо йдеться про перетворення угоди в засаду правових відносин, бо він вибудовує свою теорію послідовно розмежовуючи розуміння людини та громадянина й актуалізуючи посправжньому філософський дискурс механізмів формування модерної автономної особистості та властивої їй солідарності. Особливістю роздумів І. Канта про суспільну угоду влади та народу є його рішуче заперечення самої думки про доброго турботливого правителя. Адже головне зло в суспільному, політичному житті – це необмежена авторитарна влада. То ж Кант справедливо й актуально й на сьогодні зауважує: ніякий політичний лад не можна назвати розумним, якщо його дорослі громадяни вважаються нерозважливими підлітками без свої власних прагнень та бажань. Звідси й випливає теза про те, що дії влади (колективної чи одноосібної) мусять обмежуватися не її добротою та турботою про підлеглих, а визнанням кожного індивіда вільним та незалежним громадянином.

Саме цю засадничу ідею кантівського контрактуалізму й запозичив та ґрунтовно розвинув у своїй «Теорії справедливості» Дж. Ролз. Цей важливий методологічний принцип ролзівського контрактуалізму чітко виокремлює та формулює Ю. Габермас. На його думку, для надання стійкості базовим

нормативним ідеям своєї концепції Ролз застосовує метод так званої рівноваги міркувань (рефлексивної рівноваги). І в такий спосіб «приходить до основного поняття «моральної особи» та до подальших основних понять політичного «автономного громадянина», «чесної кооперації», «добре впорядкованого суспільства» тощо шляхом раціональної реконструкції перевірених інтуїцій, тобто таких інтуїцій, на які ми натрапляємо у практиках і традиціях демократичного суспільства» [3, 94].

Принципово важливим є намагання осмислити проблему та ідею суспільної угоди в не лише в морально-правовому, але й в методологічному вимірах, що свідчить не лише про недостатню кількість таких підходів, але й про їх перспективність та значущість, які дозволили б не лише описати нагальні проблеми, але й вказати шляхи вирішення складних конфліктних ситуацій сьогодення.

Всебічний аналіз сучасного європейського, переважно німецькомовного філософського дискурсу суспільної угоди, дозволяє чітко оприятити її не лише загальноєвропейський, але й універсальний, інтеркультурний методологічний сенс в якості засади та непересічного алгоритму розмаїтих форм складної соціальної практики сьогодення. Особливості новітнього контрактуалізму ми можемо безпосередньо віднайти в одинадцятому розділі праці професора Отфріда Гьофе «Розум і право» [4]. Принципово важливим в методологічному сенсі для розуміння особливостей сучасного контрактуалізму став (з опертям на розробки К.-О. Апеля, О. Гьофе) пошук відмінності трансцендентально-прагматичного тлумачення консенсусу від концепцій суспільної угоди Т. Гоббса та Ж.-Ж. Руссо. І йдеться не лише про перехід методологічного соліпсизму до методології, заснованої на апріорі комунікативної спільноти, що стає (в побудовах К.-О. Апеля) регулятивним принципом етики відповідальності. Опираючись на ряд важливих методологічних зрушень до теорії суспільної угоди Гоббса та Локка, а потім і Руссо, які потребували детального аналізу, відомі в царині європейської політичної філософії автори зазначали, що вихід за межі природного стану засвідчив виникнення нового суспільного принципу регуляції діяльності, спрямованої на справедливе облаштування світу. Теорію суспільної угоди Гоббса та його політичну антропологію критично осмислюють та інтерпретують такі відомі філософи як М. Вебер, Д. Готьє, О. Гьофе, В. Керстінг, А. Ляйст, Ч. Тейлор, Т. Шмідт.

Осмислюючи методологічні засади сучасних роздумів про теорію суспільної угоди, необхідно звернутися насамперед до роздумів про мову та комунікацію К.-О. Апеля, а потім – до основних понять етики дискурсу Ю. Габермаса та Апеля. По-перше, в межах створеної Апелем концепції трансцендентальної прагматики (в його «Трансформації філософії») здійснено не просто перехід до філософії комунікації, а власне її заснування. Його філософії комунікації або трансцендентальній прагматиці властиве прагнення до визначення умов можливості людського спілкування, порозуміння. Властивий роздумам про комунікацію К.-О. Апеля та етиці дискурсу Ю. Габермаса ліберальний контрактуалізм також прагнув повернути до життя проблеми справедливості, свободи, рівності, людської гідності на противагу домінуванню логічного позитивізму, утилітаризму та інтуїтивізму. Саме останні власне і були ознаками методологічної

застарілої та сумнівного евристичного сенсу тогочасної політичної, соціальної та моральної філософії.

По-друге, досягнення взаєморозуміння і згоди можливе лише тоді, коли засновки ідеальної комунікації властиві і реальній комунікації. Тоді норми мовної комунікації, на думку Апеля і Габермаса, за певних умов, можуть поставати засадою моральної оцінки. На цьому шляху власне постає можливість обґрунтування таких чеснот як «рівність», «справедливість», «солідарність» та «відповідальність», що свідчить про здатність дискурсивної етики тлумачити формально-процедурні принципи дискурсу в якості механізмів обґрунтування моральних норм. Таким чином, дискурсивна етика постає етикою колективної спів-відповідальності за далекосяжні наслідки дій, прийнятих на основі консенсусу, проголошує можливість важливості (саме для теми нашого дослідження та реальних процесів досягнення суспільної угоди за суперечливих, часто драматичних обставин реального буття) обґрунтування і виправдання моралі однакової поваги до кожного та солідарної відповідальності за кожного.

Як свідчить аналіз сучасного та новітнього контрактуалізму, важливою особливістю суспільної угоди є передусім її легітимувально-обмежувальний сенс та органічний зв'язок з ідеєю прав людини. Вона не лише легітимує, але й обмежує панування. А за умов плюралістичного розмаїття інтересів, однакості можна досягти не стільки завдяки переконливим аргументам, скільки завдяки фанатизму, колективним маніпуляціям та популізму. З метою послідовного аналізу в ландшафтах контрактуалізму основних складових та принципів вимірів етики відповідальності К.-О. Апеля застосовано генеалогічний, герменевтичний та компаративістський методи, які дозволили зрозуміти апелівську філософію як етику солідарної глобальної відповідальності та комунікативної взаємодії за умов глобальної екологічної та соціальної кризи та життєво-нагальної необхідності поєднання ідеї суспільної угоди, свободи, справедливості та відповідальності. Репрезентуючи філософію К.-О. Апеля в якості одного із провідних новітніх способів комунікативної трансформації філософії, його послідовники та учні (Д. Бюлер, Ю. Габермас, А. Єрмоленко, В. Кульман) виокремлюють низку принципово важливих ідей, які набули в роботі подальшого розвитку. Йдеться, насамперед, про відмову К.-О. Апеля від теоретико-пізнавального (або ж методологічного) соліпсизму філософії модерну і заміну його поняттями «порозуміння», «згоди», «угоди», «спілкування» та побудову на цих засадах трансцендентальної філософії апіорі інтерсуб'єктивного порозуміння, в межах якого навіть самотня людина може пізнати та зрозуміти світ. Важливою особливістю новітніх філософських праць Г. Йонаса, Б. Вальденфельса, К.-О. Апеля, М. Ріделя, стала їх органічна приналежність до царини дискусій про пошуки моральних засад сучасного суспільства, коли основні етичні настанови та цінності мусять полишити і, зрештою, полишають сферу приватного життя, а колективну безвідповідальність необхідно замінити колективною відповідальністю, а також довести що утилітаризм, інтуїтивізм та позитивізм не здатні стати основою вирішення соціальних конфліктів, оскільки не передбачають ніяких конструктивних процедур, придатних для вирішення моральних суперечок. У своїх дослідженнях західні філософи

наголошують та тому, що суспільство не можна уявляти в якості спільноти дружньо налаштованих громадян. Дж. Ролз шукає підстави для визнання об'єктивності свого конструктивізму у методі рефлексивної рівноваги. Саме на намаганні політичної філософії не лише Дж. Ролза узгодити теоретичне обґрунтування принципів справедливості з нашими повсякденними моральними судженнями акцентує увагу В. Керстінг. А Ю. Габермас тлумачить суспільну угоду як спосіб регулювання суспільної діяльності, адже дійсно легітимними та справедливими є ті способи суспільного буття, які втілюють загальний інтерес, чи загальну волю. Він прагне пов'язати право людини та її інтерес, користь та справедливість, ідеали античного полісу та новочасового індивідуалізму, принципи чеснот та спільноти з доктриною природного права. Важливим в цьому в сенсі є для нього поняття згоди, яка досягається за умов непримусового дискурсу вільних і рівних учасників суспільної угоди. Через властиве контрактуалізму намагання пов'язати нормативне обґрунтування справедливості з інтересами окремих людей виникла необхідність проаналізувати проблему етичного виправдання правових норм, які не можуть ґрунтуватися лише на примусі кращого аргументу. Означена настанова тісно пов'язана з практикою довіри та поваги до гідності кожного окремого індивіда.

Інтерпретація ліберального світогляду як насамперед світогляду морально-політичного стала засадою тези про те, що комунітаризм, претендуючи на роль теорії «спільноти та ідентичності», є доповненням, а не альтернативою ліберально зорієнтованої політичної філософії та антропології. Про це свідчить, на нашу думку, і теорія «комунітарної демократії» відомого дослідника сучасного контрактуалізму В. Керстінга. Ця теорія цілком справедливо претендує на уточнення поглядів Дж. Ролза, який так і не зміг, як вважає В. Керстінг, запропонувати дієвих механізмів, процедур досягнення політичної та соціальної згоди.

Розгортання тези про те, що згода в суспільстві формується не лише завдяки консенсусу, але й завдяки особистій та колективній відповідальній турботі про спільні проблеми та потреби в межах свого «життєвого світу», потребувало опертя на сучасні дослідження проблем свободи, відповідальності, «життєвого світу».

Щодо методологічного сенсу розуміння сучасних вимірів контрактуалізму та місця в ньому проблеми свободи, ми не могли не звернутися до ґрунтовної праці А. Гонета «Право свободи: нарис демократичної моральності» [7], в якій ґрунтовно досліджено перехід від історичного дискурсу свободи до «дійсної, соціальної свободи». У вступі до роботи під назвою «Теорія справедливості як суспільний аналіз» [7, 14–43] Гонет насамперед зазначає, що умови справедливості (як і людська свобода) можуть бути вкорінені, втілені не лише в позитивному праві, але й у належних способах спілкування, дій та вчинків, соціокультурних практик буденного життя. Методологічно важливим став також акцент Гонета на взаємозв'язку негативної свободи з теорією суспільної угоди [7, 44–58], а також критичне осмислення взаємозв'язку гіпотетичної угоди з ідеями свободи і справедливості. Критичні закиди на адресу класичного контрактуалізму Гонет розширив до осмислення меж соціального ліберального проекту загалом, адже останній на його думку дивиться на

наше несправедливе, сповнене принижень та «війни всіх проти всіх», буття крізь спрощену призму нормативізму, який має бути доповнений соціальним аналізом. Запропонований Гонетом аналіз свободи негативної, рефлексивної і соціальної доповнюється новітньою, спрямованою на трансформацію політичної філософії та політичної антропології, реконструкцією розуміння «негативної» та «позитивної» свободи в працях І. Берліна [1] і А. Велмера [2] та осмислення причин дотримання індивідами суспільної угоди саме в межах негативної свободи.

Подальшого розвитку та аналізу набула ідея В. Кимліки, яку він розпочав досліджувати в своїй відомій праці «Вступ до політичної філософії». Кимліка виходить з того, що царині європейської політичної філософії існує щонайменше дві концепції суспільної угоди: перша, започаткована Т. Гоббсом та Дж. Локком, виходить з того, що основою суспільної угоди є взаємна вигода [5, 174–175]. Друга ж, тлумачить суспільну угоду в якості заснованої на повазі та втіленої насамперед в «Теорії справедливості» Дж. Ролза. Якщо, на думку Кимліки, перша з означених концепцій обтяжена сумнівами в необхідності та можливості дотримуватися угоди на засадах поваги до іншого учасника цього процесу, то осердям другого тлумачення виступає не страх перед іншими людьми та тлумачення їх в якості потенційної загрози, а повага до їх автономії та свободи. Насправді ми маємо тут своєрідне повторення та необхідність осмислення в контексті сучасного контрактуалізму типової для сучасної політичної антропології тези про те, що «люди, по своїй природі, є досить однаковими через свою спроможність заподіяти шкоду іншим людям та через свою вразливість перед такою ж шкодою» [5, 182].

Принципово важливими для розуміння новочасного контрактуалізму стали й такі поняття як «природний та суспільний» стани. В їх визначенні ми спиратися на інтерпретації Гоббса, Руссо, а також на пояснення Г. Майєра. Сама ж логіка власне історико-філософського дослідження дала можливість зрозуміти наступне: захист Гоббсом переваг політичного ладу та «царства земного» мусить бути скорегований, доповнений розумінням причин тяжіння Г'юма до внутрішнього морального закону, що актуалізує його роздуми в контексті новітніх критичних дискурсів суспільної угоди (Е. Тугендгат, Дж. Грей, Е. Макінтайр та ін.) та конвенційного тлумачення природи і сутності моралі.

Розглядаючи засновані на угоді справедливі закони, і Ю. Габермас, і О. Гьофе, і Дж. Ролз, як з'ясувалося після уважного дослідження їх текстів, прагнуть зрозуміти способи та механізми взаємозв'язку права та інтересу, користі та справедливості. Теорія суспільної угоди, яку розвиває Дж. Ролз в межах своєї теорії справедливості базується на двох основних принципах справедливості, які визнаються, укладаються через одностайне досягнення угоди взаємно незацікавленими раціональними сторонами. Останні, як наполягає Дж. Ролз, мають обмежену інформацію щодо особливостей, конкретних фактів свого існування, проте принципи, укладені вільними та раціональними особистостями, можуть чесно врахувати інтереси всіх учасників угоди.

До ідеї суспільної угоди звертається й інший відомий американський філософ Девід Готьє, який своїми роздумати розвиває протилежну

контрактуалізму Ролза ідею контрактаріанізму, яка має своїм витоким власне гоббсівський варіант політичної антропології. Остання, на відміну від визнання значущості моральних принципів для кожного вільного індивіда, наполягає на тому, що індивіди прагнуть керуватися передусім своїми власними інтересами і просто вимушені укласти угоду для досягнення взаємовигідного співробітництва. Теорію Д. Готьє цілком виправдано можна охарактеризувати як «теорію раціональної угоди», що постулює в якості засадничого поняття – поняття раціональності, а угоду вважає особливим різновидом ігрових міжлюдських взаємин.

Вже сказане, дає всі підстави стверджувати, що межах ідеї суспільної угоди актуалізується проблема моральності як проблема нашого слідування голосу природи всередині нас. Особливе місце в дослідженні взаємин моралі та інтересу, політики і моралі належить проблемам свободи, справедливості та толерантності, як тих моральних чеснот, що роблять людину справжнім господарем самої себе і в контексті ідеї суспільної угоди набуває не монологічного, а діалогічного виміру. Сучасні філософи-контрактуалісти пропонують різні підходи до проблеми обґрунтування моральних норм – одні вважають, що такого обґрунтування не існує, а інші, як Габермас і Тугендгат, стверджують, що воно чимось схоже на обґрунтування висловлювань чи обґрунтування вчинків. Адже саме у вчинках найвиразніше проявляються засвоєні норми чи моральні принципи, яким людина добровільно підпорядковується. Коли ж ми говоримо про мотиви не лише індивідуальних, але й колективних вчинків, то саме на порушення цих норм ми реагуємо обуренням чи чуттям провини. І не лише республіка Руссо, але й суспільний устрій обстоюваний Ролзом та Габермасом базуються на принципах народовладдя та рівності всіх перед законом. Всі вони засуджують правителів, які, керуючись макіавеллівським принципом, вважали шкідливим дотримання моральних норм та принципів в царині політики, а вимога завжди бути чесним, справедливим і не переоцінювати себе є обов'язковою для кожного громадянина як реального учасника суспільної угоди влади та народу, а також кожного з нас не лише у вертикальному, але й у горизонтальному сенсі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Берлин И. Две концепции свободы [пер. с англ.] // Современный либерализм. М., 1998. С.19–43.
2. Веллмер А. Модели свободы в современном мире // Социо-логос. М., 1991. С. 11–39.
3. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / [пер. з нім. А. Дахній; наук. ред. Б. Поляруш]. Л.: Астролябія, 2006. 416 с.
4. Гьофе О. Розум і право: Складові інтеркультурного правового дискурсу / [пер. з нім. Л. Ситніченко, М. Култаєва]. К.: Альтерпрес, 2003. 264 с.
5. Кимлика У. Современная политическая философия. Введение. М.: ИД ГУ ВШЭ, 2010. 592 с.
6. Ролз Дж. Теорія справедливості / [пер. з англ. О. Мокровольський]. К.: Основи, 2001. 822 с.
7. Honneth A. Das Recht der Freiheit. Grundriss einer demokratischen Sittlichkeit. Frankfurt/M., 2013. 628 S.

ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСНОВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Усов Д. В., доктор філософських наук, доцент;

Лисенко І. В.

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Прагнення людей до справедливості та свободи визначає всю історію поступу людської цивілізації. Універсальність категорії справедливості проявляється не тільки в прагненні різних державців уявити її як основу своєї діяльності, а й у тому факті, що про неї мріяли й намагалися визначити її сутність мислителі різних епох. Поняття справедливості істотно відрізняється від інших подібних до неї вищих понять, тому що життя людей в соціумі неможливе без належного врегулювання його фундаментальних основ, до яких саме і належить справедливість.

Справедливість – одна з найскладніших етичних категорій, яка охоплює широку сферу людських відносин. Зміст цього поняття відображає економічні, політичні та правові умови життя суспільства і тенденції їх розвитку.

Поняття справедливості, поряд з такими етичними категоріями, як істина, добро, правда, входять до світогляду людини з давніх часів. Ці категорії здавна і глибоко проникли в усі форми суспільної свідомості, виступаючи як регулятори найважливіших ціннісно-сміслових ідей та уявлень. З давніх часів філософи замислювалися над природою відносин між людьми, над важкою долею більшості людей, над проблемою пригноблених і гнобителів, над справедливістю або несправедливістю соціальної нерівності. Актуалізація різних аспектів справедливості обумовлена різними умовами життя суспільства. Різним етапам суспільного розвитку властива своя міра справедливості.

Осмилюючи засновані на угоді справедливі чи несправедливі закони, сучасна політична філософія (передусім завдяки працям Дж. Ролза та Д. Готьє) прагне зрозуміти як пов'язані між собою право та інтерес, користь та справедливість, що й зумовило особливості предмету дослідження статті – спроби всебічного аналізу вкорінених в гоббсському дискурсі суспільної угоди основних принципів теорії справедливості Д. Готьє. До того ж в межах ідеї суспільної угоди актуалізується, як наголосив відомий канадський філософ Ч. Тейлор, проблема моральності як проблема нашого слідування голосу природи всередині нас. Тейлор застосовує термін «атомізм» передусім «для назви сучасних доктрин, які або повертаються до теорії суспільного договору, або намагаються захистити у певний спосіб пріоритет індивіда та його прав перед суспільством, або репрезентують якийсь суто інструментальний погляд на суспільство» [3, 233]. В загальному ж методологічному сенсі особливої актуальності ідеї суспільної угоди надає те, що остання є засадою всіх конкретних угод та істотних взаємин громадян та влади. В самій ідеї суспільної угоди та її інтерпретації В. Керстінгом, Д. Готьє, Р. Дворкіним, Дж. Ролзом, А. Сеном, Е. Тугендгатом,

(частково досліджених в роботах вітчизняних – А. Єрмоленко, Н. Кудрявцева, Л. Ситніченко, М. Тур та російських філософів – Т. Алексеєва, Г. Канарш, Б. Кашніков, Е. Соловйов), її визначальному зв'язку з найістотнішими проблемами сучасної етики, політичної філософії та філософії права висвітлюється її як загальноєвропейське, так і загальнолюдське значення. Зауважимо, що критика нібито неправдивого універсалізму ліберальної теорії суспільної угоди та властивого їй спрощеного бачення принципів справедливого розподілу розмаїтих соціальних благ в відомій книзі Дж. Грея «Поминки по Просвітництву» є також певним аргументом на користь реконструкції основних методів та принципів неметафізичної теорії суспільної угоди та раціональності і Дж. Ролза, і Д. Готьє. Адже, як свідчить уважне прочитання роботи Дж. Грея, його критичні зауваження про сутнісну приналежність принципу індивідуалізму стосується не лише праць Ролза, але й творів Р. Дворкіна, Б. Акермана, Д. Готьє. Як наголошує Грей роботи названих авторів ніби то об'єднує з працею Ролза прагнення поставити «неісторичний та абстрактний індивідуалізм на службу легалістській та юридичній парадигмі в політичній філософії. Завдання політичної філософії розуміється як створення ідеальної конституції, в ідеалі – конституції на всі часи і для країн та народів» [1, 22]. До того ж звідси робиться висновок про те, що коли б хоч мінімальний рівень політичної моралі втілюється в принципах справедливості та права, то права людини відтісняють на другий план права спільнот, їх норми та цінності. Порівняння двох сучасних теорій суспільної угоди як теорій справедливості – Дж. Ролза (справедливість як чесність) та Д. Готьє (справедливість як взаємна користь), є принципово важливим для їх глибшого розуміння. На цьому наголошує, наприклад, Б. Беррі, означаючи їх відмінність, яка полягає в тому, що Дж. Ролз спирається на принцип «запони незнання», для досягнення з його допомогою рівноправності учасників суспільної угоди. Людина ж в політичній антропології Д. Готьє є конкретною людиною, якій властива вся інформація і про себе, і про інших. І висхідний простір такої людини перетворюється на територію, вивільнену від моральних принципів, а «принципи справедливості перетворюються на принципи самообмеження, заснованих на раціональних, іноді егоїстичних інтересах» [2, 9].

Дж. Ролз визначає свою теорію справедливості як сучасну версію теорії суспільної угоди і завдяки його версії контрактуалізму (який, спираючись на кантівську версію суспільної угоди, виходить з того, що необхідно поважати кожного конкретного індивіда, а моральні принципи мусять бути виправданими щодо нього, тобто вимога дотримання чесної та неупередженої угоди зумовлена зовнішніми щодо неї причинами) сучасний філософський та політичний дискурс стає свідомим того, що заснована на принципах свободи та рівності ідея суспільної угоди є втіленням основних демократичних цінностей, демократичних способів регулювання взаємин громадян та влади. А запропонована Ролзом (на засадах модернізованої теорії суспільної угоди) інтерпретація принципів соціальної справедливості не обмежується лише опертям на інструментальну теорію раціональності,

зважаючи на нагальну й до сьогодні потребу узгодження протилежних, часто конфліктуючих між собою намірів та інтересів. Згідно з розумінням Ролзом справедливості як чесноти, «принципи справедливості для основної структури суспільства є предметом первісної угоди. Це ті принципи, що вільні й розважливі особи, зацікавлені в плеканні своїх власних інтересів, приймають у такій собі початкові позиції рівності як такі, що визначають фундаментальні умови їхнього соціального життя. Ці принципи мають регулювати всі подальші домовленості» [2, 36–37].

Обґрунтовуючи договірний характер своєї теорії справедливості, Ролз повертає договірну теорію (яка далі й далі відходила на другий план під натиском прагматичних та аналітичних поглядів) до життя. Йому надзвичайно імпонує те, що ідея суспільної угоди дає можливість об'єднати (шляхом згоди, компромісу як процедури вирішення проблеми) різноманітні, часом навіть відмінні інтереси та цінності. Вона є також, вважає Ролз, більш адекватною (ніж заснований переважно на інструментально-технічній або ж стратегічній раціональності утилітаризм, котрий прагне лише до зиску) плюралістичній сутності сучасного суспільства. Ролз розглядає суспільну угоду як домовленість, але досить широку, тобто таку, що є витоком політичних прав та обов'язків громадян, механізмом справедливого захисту їхніх інтересів та основою принципів справедливості. Описуючи основну «ідею справедливості», він наголошує: «ми мусимо уявити собі, що ті, хто бере участь у соціальній співпраці, разом, у спільній соціальній дії виберуть принципи, які визначають їхні основні права та обов'язки, а також розподіл соціальних благ. Підписуючи цю суспільну угоду, люди повинні раз і назавжди вирішити, що є справедливим, а що – несправедливим, а ті принципи, які вони виберуть в якості справедливих, мусять бути головними для подальшої критики та реформування суспільних інституцій» [2].

Якщо раціонального суб'єкта Ролза спіткала далеко неоднозначна доля, то ще більшою мірою сказане стосується героя політичної антропології Д. Готьє, основна інтуїція якої сформульована ним на початку роботи «Мораль за угодою», де справедливість є одночасно і взаємовигідною, і неупередженою межею для егоїстичних інтересів: «Обов'язок є вищим від користі, проте дотримання обов'язку є насправді вигідним» [4, 2]. Якими ж є ті обмеження, про які невпинно повторює Готьє – моральними (якщо він називає свою теорію «теорією моралі») чи нормативно-раціональними (що впливає з самої суті його теорії)? Засадою теорії моралі Д. Готьє варто справедливо вважати розуміння раціональності як максимізації обґрунтованих переваг так би мовити «людини економічної». Саме таке розуміння людини має стати, на думку Готьє, осердям розважливої політичної антропології, яка орієнтується не інтерес, а на вигідне надання переваг, тобто на користь. Проте як узгодити такий суб'єктивний підхід з бажаннями інших людей? Тут Готьє звертається до теорії ігор, адже максимізація надання переваг неможлива без ситуації вибору. Готьє звертається до особливого гри – контракту. Таким чином, його теорія раціонального вибору починає називатися «теорією раціонального контракту». Готьє вважає, що неупереджені норми

раціонального вибору, яких потребують індивіди у своєму суспільному житті, є одночасно схожими на моральні норми і відмінними від них. А сам контракт, наголошує філософ, є різновидом угоди узasadненої взаємовигідним обміном. Яка ж роль тут належить справедливості, коли настає її черга регулювати взаємини індивідів?

Відповідь Готьє є по-справжньому філософською – справедливість, як особлива форма раціональності, потрібна не лише для того щоб залагоджувати та дотримуватися контракту, але й для визначення самих умов досягнення контракту як справедливих, умов, за яких неможливо зловживати інтересами інших людей та перекладати на плечі інших свої витрати. Таким чином, Готьє прагне якомога більше уваги приділити породженій західною, переважно ринковою за своєю суттю, цивілізацією ринковій взаємодії, яка потребує досить жорстких заборон [4, 19].

Осмыслюючи поставлене теоретичне та практичне завдання, Готьє вважає, що необхідність моралі органічно пов'язана із практичним застосуванням стратегічної раціональності та розумінням справедливості як раціональної кооперації і зрештою дуже нагадує власне моральну норму. Пропонуючи всім можливим учасникам суспільних відносин досягти справедливого контракту, Готьє називає свою концепцію «максимальною відносною поступкою», точкою, де перетинаються інтереси усіх учасників контракту. Важлива для цього висхідна позиція, яка в традиційних теоріях суспільної угоди має назву «природного стану», є звільненою від моралі територією, а принципи справедливості виступають способами самообмеження, погодження яких є раціональною відповідністю власним інтересам. Осердя критики Готьє теорії Ролза є те, що останній абстрагується від цілої низки важливих людських якостей, здібностей та талантів, які є надто істотними і мусять бути приналежними до будь-якої теорії справедливості [4, 254]. Д. Готьє прагне вивести моральні принципи з чистої раціональності, постулюючи кооперацію як основний шлях для прийняття основних принципів справедливої взаємодії. Згідно ж з його концепцією моралі за згодою принципи справедливості або моралі, як постійно наголошує Готьє, є засадою можливої згоди раціональних індивідів і що виступає в якості взаємовигідного контракту забезпечення власних інтересів, а самі чесні та справедливі умови кооперації можуть бути визначені як принципи моралі. Останні притаманні наступні важливі риси: вони є внутрішніми, оскільки зачіпають волю індивіда, та неупередженими. Оскільки теорія раціональної угоди є осердя моральної концепції Готьє, то і її, як теорію справедливості Ролза, можна (разом з його ученицею Мартою Нусбаум) назвати досить обмеженою, бо вона не залишає гідного місця тим, хто не може чи не хоче брати участь у взаємовигідній кооперації. Можна також погодитися із закидами на відсутність уваги Готьє до проблеми стабільності суспільства, яка у Ролза, наприклад, забезпечується чуттям справедливості. Проте не переконливими видаються тези про те, що теорії чесного контракту Д. Готьє та справедливості як чесності Дж. Ролза набувають теоретичного сенсу переважно в межах західної культури (Г. Канарш, Б. Кашніков), а нам варто спиратися та сподіватися на притаманний слов'янській душі альтруїзм та співчуття. Але на співчуття ми

можемо сподіватися, а справедливості, як істотної компоненти суспільного буття, ми мусимо вимагати, бо без неї останнє є неможливим.

Значущість ідеї справедливості проявляється у функціонуванні суспільного буття загалом як спільноти громадян, якій властива можливість вільного обговорення та зміни нагальних суспільних проблем. Таким чином, проблема справедливості актуалізує проблему верховенства права як істотного морально-правового способу існування суспільства, визначення тих нормативних принципів, які є засадою справедливої правової держави.

Саме осмислення політики як способу людського буття, істотно доповненого історико-філософським виміром, уможлиблює плідне з'ясування її взаємин із морально-етичними вимірами буття. Йдеться насамперед про спробу осмислення та реконструкції основних понять та принципів, генези, меж та перспектив розвитку проблеми справедливості в контексті її найістотніших історико-філософських вимірів. Актуальності досліджуваній нами проблемі, безперечно, додають і вітчизняні політичні та соціокультурні реалії, в яких головні механізми встановлення справедливості стають все більш економічними, а не політичними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грей Дж. Поминки по Просвещению. Политика и культура на закате современности. М.: Праксис, 2003. 368 с.
2. Ролз Дж. Теорія справедливості / Пер. з англ. О. Мокровольський. К.: Основи, 2001. 822 с.
3. Тейлор Ч. Атомізм // Лібералізм. Антологія. К.: Смолоскип, 2002. С. 235–255.
4. Gauthier D. *Morals by Agreement* / David Gauthier. New York: Oxford University Press, 1986. 362 p.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

*Федоренко Я. А., доктор історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Виховання – важливий процес у житті кожної людини, мета якого полягає у формуванні всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Наявність мети робить даний процес систематичним та послідовним та звичайно не допускає хаотичності. Важливими етапами виховного процесу є виховання у сімейному колі, у дошкільному навчальному закладі та, звичайно, шкільне виховання. Недарма під час реформування шкільної освіти у другому десятилітті ХХІ століття та створення Нової української школи, гармонійному і самодостатньому розвитку кожної дитини відведено пріоритетне місце.

Варто зазначити, що успішна реалізація основних виховних установок залежить від знання соціально-психологічних аспектів. Зокрема, передумовою успішного виховання особистості, на думку багатьох психологів, є власне сам процес спілкування як під час навчання, так і у родинному колі. Оскільки правильне виховання являє собою науково-обґрунтоване спілкування людей, розраховане на розвиток кожного з них як особистості. Виховний вплив людини на людину передбачає правильне сприйняття й оцінку один одного людьми, які залучені в цей процес.

Наприклад, психолог М. І. Лісіна, вивчаючи процес розвитку спілкування і його роль у вихованні дітей раннього віку, встановила, що з народження дитини її спілкування з оточуючими людьми керується особливою потребою, яка полягає в прагненні людини до самопізнання, до пізнання навколишніх людей з метою саморозвитку. Майя Лісіна довела, що протягом перших семи років життя виникають чотири основні форми спілкування:

1. Ситуативно-особистісне (перше півріччя життя). Найбільш яскраво представляє в комплексі поживлення (емоційно позитивна реакція дитини 2–3-х місяців на близького для нього людини, що виражається в прояві радості і підвищенні загальної рухової активності).

2. Ситуативно-ділове (від 6 місяців до 2 років). Воно охоплює предметні ігри дітей з дорослими.

3. Позаситуативно-пізнавальне (від 3 років до 5 років). Воно пов'язане з розвитком загальної пізнавальної активності, в результаті якої, вивчаючи навколишню дійсність, дитина ставить безліч питань дорослому про предмети та явища.

4. Позаситуативно-особистісне (6–7 років). Воно служить пізнанню дитиною світу людей і людських взаємин [1].

Змістом спілкування, яке служить виховним цілям, є передача від людини до людини корисної інформації, на основі якої кожна людина формується і розвивається як особистість. Ця інформація включає в себе цінності, норми і форми поведінки, оцінки і уявлення, ідеали, цілі і сенс життя. Саме тому ключову роль в процесі спілкування відіграють як батьки так і вчителі, оскільки дитина проводить практично увесь свій час або у родинному колі, або ж у навчальному закладі.

З огляду на вище зазначене – досить важливим системним елементом процесу виховання, який відіграє провідну роль під час навчального процесу є виховання дитини у сімейному колі. Роль сім'ї у суспільстві не можна порівняти за своєю силою ні з якими іншими соціальними інститутами. Так як саме в сім'ї формується і розвивається особистість людини. У сім'ї закладаються основи моральності, формуються норми поведінки, розкривається внутрішній світ та індивідуальні якості особистості. Сім'я сприяє самоствердженню людини, стимулює її соціальну, творчу активність.

Відомий психолог Р. Хоментаскас вважав, що при вихованні дітей у сім'ї необхідно враховувати наступні моменти. Дитина – не просто продукт виховних впливів батьків. Вона активна, сама осмислює сім'ю і себе в ній, визначає свою поведінку, ставлення до сім'ї і до самої себе [5].

У педагогіці виділяються наступні стилі виховання дітей у сім'ї. Перших двох потрібно уникати, а третій повинний стати пріоритетним для кожної родини.

Так, перший стиль – це гіперопіка. Часто зустрічається в сім'ях з однією дитиною, особливо якщо вона довгоочікувана. Він має два прояви. У першому випадку дитина виховується по типу «кумира». У другому випадку дитина виховується під постійним пильним наглядом дорослих членів сім'ї, надмірним контролем за її діями.

Другий – гіпопротекція. Також має два прояви. У першому випадку дитина виховується по типу «Попелюшки», тобто в обстановці емоційної знедоленості, байдужості, холодності. У другому випадку дитина, навіть будучи одним із членів сім'ї, виховується по типу «безпритульного», коли батьки байдужі до проблем та інтересів дитини, не приділяють їй належної уваги, так як їх хвилює тільки власна кар'єра, свої особисті проблеми тощо.

Третій – співпраця. Стиль виховання, що приводить до позитивних результатів у розвитку особистості дитини. У такій сім'ї батьки виявляють до дитини достатньо уваги, турботи і любові; підтримують інтереси і схильності, допомагають розвинути та реалізувати її здібності, визнаючи право свого сина чи дочки на творчу самореалізацію. Батьки допомагають дитині вирішувати складні проблемні ситуації, при цьому заохочуючи її самостійність у подоланні труднощів, що виникли; обговорюють вчинки дитини, допомагаючи їй дати правильну оцінку своїм діям з моральної точки зору. Демонструючи такт і рівність у взаєминах, встановлюють з дитиною довірливі доброзичливі відносини [6].

Важливу роль у виховному процесі особистості відіграє також учнівський колектив. Саме педагог має навчити дітей співпрацювати в команді та стати складовим елементом одного цілісного організму – класу.

Виховний вплив колективу здійснюється в багатьох напрямках. Передусім він реалізується у колективній діяльності учнів, коли стають очевидними успіхи та невдачі кожної дитини, їх причини. У процесі різних видів діяльності в дитячому колективі встановлюються міжособистісні зв'язки і взаємини.

Розвиток взаємин між особистістю і колективом відбувається за однією в таких моделей:

- 1) особистість підкоряється колективу (конформізм);
- 2) особистість і колектив перебувають в оптимальних стосунках (гармонія);
- 3) особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм) [2, 45].

Кожен вид стосунків по-своєму впливає на формування особистості в колективі. На думку провідного педагога В. Сухомлинського, висока виховна ефективність взаємин між особистістю і колективом досягається, якщо «це гуманні, людські взаємини між учнями, між вихователями і вихованцями, і на цій основі єдині поняття про добро і зло». Для гуманних стосунків між членами колективу характерний постійний дружлюбний тон, увага один до одного, готовність допомогти товаришеві. У такому колективі всі діти відчувають себе частиною цілого, немає «ізолюваних», відкинутих, групового егоїзму та групової поруки. Це сприяє формуванню гуманної людини та друга [3, 209].

Виховний вплив колективу залежить також від становища учнів у системі внутрішньо колективних взаємин, від ставлення до первинного колективу. З огляду на це виокремлюють такі групи дітей, підхід до виховання яких потребує певної диференціації:

1) учні, які цілковито віддані своєму колективу, легко підкоряються його вимогам, сумлінно ставляться до своїх учнівських обов'язків і дбають про відповідне ставлення до них усіх членів колективу;

2) школярі, переважно віддані колективу, виявляють активність та ініціативу у громадській роботі, але не вирізняються пізнавальною активністю, не завжди відповідально ставляться до навчання;

3) учні, які старанні у навчанні, беруть активну участь у громадській роботі, претендуючи на авангардну роль у колективі, проте підтримкою і повагою його членів не користуються, оскільки переважно виконують тільки ті доручення, які підкреслюють їх зверхність у класі, їхні здібності та вміння;

4) учні, які не визнають вимог колективу, не дорожать його інтересами, байдужі до його життя. Вони недисципліновані, негативно ставляться до навчання, не беруть участь в громадському житті [3, 210].

Правильно поставлене колективне виховання передбачає розумне поєднання самостійного розвитку особистості з урахуванням потреб колективу. Виховний вплив колективу посилюється за розумного поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для вияву вихованцями самостійності, ініціативи, самодіяльності. У таких колективах ролі його учасників адекватні їх можливостям, контроль за їх діяльністю переростає у самоконтроль, а сам колектив терпляче ставиться до недоліків кожного. Важливо забезпечити своєчасне педагогічне втручання у формування стосунків між членами колективу, створення тимчасових об'єднань з переведенням до них учнів, у яких не склалися нормальні стосунки в первинному колективі, динамічність характеру і видів колективної діяльності, що дає змогу прилучати дітей до нових стосунків.

Варто акцентувати увагу на тому фактові, що розглядаючи колектив як засіб виховання, необхідно відкинути застарілі теоретичні педагогічні погляди, а саме:

а) політичне втручання у життя шкільного колективу, у зміст його діяльності;

б) положення про те, що колектив є єдиним інструментом виховання;

в) колективну відповідальність за вчинки окремої особистості;

г) беззастережне підпорядкування інтересів особистості інтересам колективу, доведення особистості у разі конфлікту з колективом до морального знищення;

д) про перевагу колективної думки над думкою особистості при розв'язанні певних питань життя колективу;

є) обмеження свободи дитини у таких сферах, як участь у виховних заходах, форми і об'єкти спілкування, політичні погляди, світоглядні та релігійні цінності, хобі тощо;

ж) заорганізованість життя дітей у школі, намагання обплутати учнів такою системою виховних заходів, щоб вони перебували під постійним педагогічним впливом упродовж не тільки навчальних а й вихідних днів;

з) обговорення в колективі будь-якого вчинку особистості [4, 323].

Водночас необхідно зберегти усе найкраще, що виправдало себе у виховній практиці педагогів-гуманістів:

- 1) головною метою формування та діяльності дитячого колективу є особистість, її здібності, інтереси, потреби, розкриття творчого потенціалу;
- 2) визнання реальних прав дитини у шкільному колективі;
- 3) свобода вибору дитиною світоглядних, політичних, релігійних поглядів, її незалежність від офіційних шкільних орієнтирів;
- 4) створення у дитячому колективі системи гуманних стосунків, які забезпечують гідне місце кожної особистості, увагу і повагу до її думок, проблем, турбот;
- 5) забезпечення свободи кожної особистості в колективі передбачає і певні обмеження, необхідні для її нормального функціонування;
- 6) визнання спільної творчої діяльності, спільного творення добра, піклування про навколишній світ, про іншу людину;

Варто зазначити, що на процес виховання вагому роль відіграє також й вміння і батьків і педагогів сформувати соціальні установки особистості учня.

Психологічний аспект виховання багато в чому означає формування і зміну соціальних установок людини. Соціальна установка має три компоненти: знання, емоції і дії. Виховання соціальних установок зводиться до зміни однієї або декількох їх складових. Педагогічний вплив на соціальну установку дитини включає чотири стадії:

- Залучення уваги дитини до того чи іншого питання,
- Збудження інтересу дитини;
- Пред'явлення нової інформації;
- Переконання.

Так, психологами було встановлено, що якщо чимось незначно відволікати увагу людини, то ефект переконання (зміни соціальних установок) буде сильнішим, ніж без цієї процедури. У ситуації неухважності, людину легше переконати прийняти ту чи іншу точку зору, так як ми не даємо можливість їй глибоко вникнути в наведені аргументи. Однак, в той же час, треба пам'ятати, що ефект відволікання уваги залежить від емоційної забарвленості того, на що це увага відволікається. «Приємні» речі позначаються позитивно, а «не дужеприємні» факти знижують дію даного ефекту.

Так як соціальні установки включають раціональний і емоційний компоненти, то будь-який з них можна використовувати для спрямованого педагогічного впливу. Виховання, засноване на раціональному компоненті, зазвичай апелює до розуму дитини. У цьому випадкові педагог намагається переконати учня за допомогою логічних доказів. При використанні емоційної форми впливу зазвичай звертаються до наступних психолого-педагогічних прийомів: посилення на авторитет («так вважає тато»), звернення до зразка (використовується, коли логічні аргументи або слабкі, або відсутні та базується на ефекті навіювання). Іноді використовують для впливу на соціальні установки у виховних цілях прийом збудження страху у дітей, але цей прийом не дуже ефективний [7].

Навіть якщо переконання ґрунтується на добре продуманій і підібраній сукупності фактів, спосіб їх надання дитині може істотно вплинути на результат переконання. Адже потрібно пам'ятати, що один і

той же факт може бути представлений і сприйнятий різними дітьми по-різному.

Ефективність педагогічного впливу визначається тим, як ставиться дитина до особи вихователя. Психологами було встановлено, що помірна точка зору з обговорюваного питання сприймається як крайня на тлі різко протилежної їй позиції, і навпаки (ефект контрасту). Людям властиво перебільшувати або применшувати свої розбіжності в думках в залежності від відносин, що існують між ними і тими людьми, які дотримуються відповідного думки (ефект асиміляції). Якщо симпатизуємо людині, то розбіжності применшуємо, якщо не симпатизуємо – відповідно перебільшуємо.

Таким чином, виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості дитини безпосередньо залежить від знання як педагогами так і батьками соціально-психологічних особливостей виховного процесу, вміння їх дотримуватися та співпрацювати, стимулюючи дітей до саморозвитку та самовдосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лисина М. И. Роль общения в психическом развитии ребенка // Формирование личности ребенка в общении. URL: <https://bookap.info/genpsy/>.
2. Аніщенко О. В., Яковець Н. І. А Сучасні педагогічні технології: курс лекцій. Навч. посібник / За заг. ред. Н. І. Яковець. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 199 с.
3. Маленко О. Особистість підлітка та роль спілкування в умовах учнівського колективу за В. О. Сухомлинським // Наукові записки. Серія Педагогічні науки. Вип. 123 (II). С. 207–211.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник. Київ, 2002. 528 с.
5. Хоментаускас Г. Т. Семья глазами ребенка. Москва, 1989. URL: http://lib.ru/KIDS/homentauskas.txt_with-big-pictures.html.
6. Сімейне виховання – запорука психічного здоров'я дитини. URL: <https://satanivska-gromada.gov.ua>.
7. Омеляненко В. Л., Кузьминський А. І. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 415 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПЕРСОНАЛУ ДСНС УКРАЇНИ

*Фомич М. В., кандидат психологічних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Психофізіологічна експертиза є прикладом міждисциплінарної проблеми, що охоплює собою наукову, організаційну та правову сфери.

Науковці вказують [1–3], що психофізіологічна експертиза здатна вирішувати низку задач пов'язаних із збереженням професійного здоров'я працівника, зниженням ентропії його поведінки під час виконання завдань за призначенням, та, що найголовніше, дає можливість об'єктивно оцінити професійну придатність суб'єкта праці до конкретного виду діяльності.

Важливою ланкою психофізіологічної експертизи, як наголошують А. Єна та В. Маслюк, є правова база, яка детально регламентує заходи щодо організації та здійснення такої експертизи [2]. Нині, наявна нормативно-правова база охоплює різні рівні, зокрема, міжнародний, державний та міжгалузевий. На кожному з цих рівнів є один або декілька документів, які з певним узагальненням регламентують заходи щодо організації та проведення психофізіологічної експертизи.

Так, рамкова директива Європейського Співтовариства №89/391/ЄЕС по запровадженню заходів щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я робітників на виробництві визначає загальну концепцію безпеки та охорони здоров'я на робочому місці в ЄС і є основою для 19 індивідуальних директив за окремими сферами діяльності.

Відповідно до директиви, роботодавець зобов'язаний «забезпечити охорону безпеки та здоров'я працівників у всіх аспектах, що стосуються виробництва». Зокрема, пункт 3-б статті 6 пропонує узяти до уваги придатність працівника до роботи, яку йому довірили з погляду забезпечення безпеки праці та збереження його здоров'я [4].

За визначенням, психофізіологічна експертиза через оцінку психофізіологічних можливостей працівника відносно ефективного виконання конкретного виду діяльності, саме і спрямована на визначення його придатності до виконання небезпечної роботи. Вона визначає наявність та рівень розвитку певних якостей, що визначають спроможність робітника діяти адекватно при виникненні небезпеки.

На державному рівні найголовнішим документом, що регламентує психофізіологічну експертизу, є Закон України «Про охорону праці», стаття 5 («Права на охорону праці під час укладання трудового договору») якого передбачає її проведення: «...Працівнику не може пропонуватися робота, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. До виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи» [6].

На міжгалузевому рівні, питання психофізіологічної експертизи нині розкрито у низці нормативно-правових актів, які визначають конкретний перелік робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, до таких документів відносяться:

– Постанова КМ України №1631 від 15.10.2003 «Про затвердження Порядку видачі дозволів Державним комітетом з нагляду за охороною праці та його територіальними органами» що затверджує «Перелік робіт підвищеної небезпеки», який налічує 88 видів робіт.

– Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці № 15 від 26.01.2005, що затверджує «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Перелік робіт з підвищеною небезпекою».

– Спільний наказ МОЗ України та Державного Комітету по нагляду за охороною праці №263/121 від 23.09.1994 «Про затвердження Переліку робіт, де є потреби у професійному доборі» (зі змінами, внесеними наказом №102/85 від 06.06.1995).

Останнім документом визначений перелік видів робіт, де є потреба у професійному доборі, та психофізіологічні показники для його проведення. Відповідно до наказу, необхідне проведення психофізіологічної експертизи різних видів ризонебезпечних робіт, зокрема і аварійно-рятувальних робіт та робіт по гасінню пожеж (п. 8).

З метою виконання вищевказаного нормативного акту, у МНС України (нині – Державної служби України з надзвичайних ситуацій), видано відповідні відомчі організаційно-розпорядчі документи, які конкретизують положення про психофізіологічну експертизу працівників міністерства: наказ МНС України №14 від 14.01.2004 «Про удосконалення порядку вивчення та відбору кандидатів на службу на посади рядового і начальницького складу МНС України» та наказ МНС України №747 від 31.08.2017 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій».

Так, наказ МНС України №14 від 14.01.2004 визначає порядок вивчення кандидатів для прийняття на службу на посади рядового і начальницького складу. Серед етапів такого вивчення вказано медичний відбір, який проводиться за соматичними, психіатричними та психофізіологічними показниками. Останні досліджуються шляхом проходження психофізіологічного обстеження, що дає можливість оцінити особисті якості кандидата. За результатами обстеження видається висновок щодо придатності кандидата до проходження служби, який оформляється довідкою [7].

Наказ МНС України №747 від 31.08.2017 доповнює вищезгаданий документ і чітко вказує, що професійно-психологічний відбір в ДСНС проводиться з використанням методів соціально-психологічного вивчення, психологічного та психофізіологічного обстеження з метою структурного аналізу особистості кандидата відповідно до вимог обраної професії [5]. Зокрема, психологічне та психофізіологічне обстеження дозволяє оцінити пізнавальні психічні процеси, властивості нервової системи, психомоторики, психологічні особливості особистості.

До психодіагностичного інструментарію, який використовується для проведення психофізіологічної експертизи персоналу ДСНС України, належить два основних класи методик: методики спостереження і співбесіди та діяльнісні тестові методики.

Спостереження та співбесіда, як зазначає В. Бодров, є одним з найбільш традиційних способів діагностики індивідуальних особливостей та станів людини у її поведінкових проявах. Завдання дослідника на цьому етапі експертизи – описувати лише зовнішні прояви та поведінку обстежуваних, виключаючи емоційні реакції та власні оцінки [1]. Такий підхід організації дослідження є валідним та надійним інструментом, що дає можливість отримувати результати, які мінімально залежать від особистості дослідника.

Діяльнісні тестові методики, реалізуються у програмному тестовому комплексі для професійного психофізіологічного відбору спеціалістів, які зайняті на роботах з підвищеною небезпекою.

Методики комплексу характеризуються високою валідністю та надійністю, що забезпечує належний рівень об'єктивності та стандартності обстеження. До їх сукупності належать наступні тести: «Таблиця», «Маятник», «Годинник», «Трикутник», «Квадрат», «Складна сенсомоторна реакція. Фігура трикутник-коло», «Складна сенсомоторна реакція. Фігура квадрат-коло», «Переключення уваги», «Екстремальні умови (установлення закономірностей)», «Адаптивність» [8].

Послідовність проведення психофізіологічного обстеження на тестовому комплексі, включає такі етапи: інструктаж групи працівників, які будуть обстежені; їх реєстрація; тестування; аналіз і експертиза результатів обстеження, занесення інформації до бази даних, підготовка і видача висновків психофізіологічної експертизи. Останні ґрунтуються на сукупності даних, отриманих з використанням програмного тестового комплексу та формалізованих даних, отриманих під час спостереження і співбесіди.

У експертному висновку вказуються формалізовані оцінки за показниками окремих якостей, що були досліджені та загальна оцінка психофізіологічного обстеження, яка є інтегрованим результатом спостереження, співбесіди і тестування. Отримані дані є матеріалом для подальшої роботи з обстежуваним: цілеспрямована співбесіда, направлення на медогляд, призначення тренувань або психокорекції.

Така процедура організації дослідження, дозволяє забезпечити високу точність висновку психофізіологічної експертизи, яка, у свою чергу, покликана надати об'єктивність при оцінці рівня професійної придатності як працівників, так і кандидатів на працевлаштування та навчання в системі ДСНС України при проходженні професійно-психологічного відбору, а також сприяти профілактиці професійного травматизму при виконанні завдань за призначенням.

Таким чином, розглянуті організаційно-методичні аспекти проведення психофізіологічної експертизи персоналу ДСНС дозволяють скласти загальне уявлення про нормативно-правове регулювання експертизи, методичні засади та організаційну структуру такого дослідження, що ефективно забезпечують реалізацію системи професійно-психологічного відбору фахівців рятувальної справи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности: [учеб. пособ. для вузов]. [2-е изд.]. М.: ПЕР СЭ, 2006. 511 с. (Современное образование).
2. Єна А., Маслюк В. Правові аспекти проведення психофізіологічної експертизи // Довідник кадровика. 2007. №5. С. 89–95.
3. Макаренко М. В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми. К.: Ін-т фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України, 2006. 395 с.
4. Про впровадження заходів щодо заохочення вдосконалень у сфері безпеки і охорони здоров'я працівників під час роботи на виробництві: директива ради ЄС від 12.06.1989. №89/391/ЄЕС.

5. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій»: наказ МВС України від 31.08.2017, №747 // МВС України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/page>.

6. Про охорону праці: [закон України, 14.10.1992, №2694-XII] // Відомості Верховної Ради України, 1992. №49.

7. Про удосконалення порядку вивчення та відбору кандидатів на службу на посади рядового і начальницького складу МНС України: наказ МНС України від 14.01.2004 / МНС України. К., 2004. №14.

8. Програмний тестовий комплекс для професійного психофізіологічного відбору спеціалістів, які зайняті на роботах з підвищеною небезпекою. Версія 1.001. Керівництво оператора. К.: Центр психофізіологічної експертизи працівників для виконання робіт підвищеної небезпеки ДП «Головний навчально-методичний центр», 2007. 56 с.

ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

*Худолей О. С., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

Культурна спадщина є важливим ресурсом стратегічного розвитку держави, вагомою складовою культури людської цивілізації, що визначає відповідальність держави за її збереження. Ставлення до пам'яток – показник рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян.

Актуальність дослідження історіографії охорони культурної спадщини продиктована станом, в якому на сьогодні знаходиться пам'яткоохоронна галузь України. Не припиняється руйнування та знищення пам'яток. Вище зазначене свідчить про необхідність теоретичного дослідження проблеми.

Початок ХХІ століття представлений появою якісно нового напрямку в історіографії збереження та охорони культурної спадщини. З'являється ряд робіт, написаних на досить високому науково-теоретичному рівні з практичними рекомендаціями пам'яткоохоронним інституціям та державним органам.

Метою даної публікації є висвітлення історіографії початку ХХІ століття, щодо проблематики охорони культурної спадщини України.

Потрібно відзначити дослідження В. Акуленка: «На перехресті закону і совісті: нариси, памфлети, спогади» [1], «Пам'ятка», «пам'ятка історії та культури», «культурна спадщина», «культурна цінність» – у міжнародному праві та законодавстві України (термінологічний аспект)» [1].

Критичний погляд на проблему втраченої архітектурної спадщини запропонував В. Вечерський [2]. Він же дослідив утрачені об'єкти архітектурної спадщини України [2], розроблення генерального плану розвитку державного історико-культурного заповідника в м. Глухові [2].

У дослідженнях «Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць» [2], «Актуальні проблеми нормативного й організаційного забезпечення збереження архітектурної та містобудівної спадщини України» [2], «Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація» [2]. Дослідник розглянув низку важливих питань охорони нерухомих пам'яток міської культури. Зокрема, порушив важливі проблеми не тільки виявлення і паспортизації нерухомих об'єктів, які потребують державної охорони, а й дієвої політики з боку місцевої влади.

Варто відзначити ряд робіт загального плану, в яких проблема збереження та охорони нерухомих пам'яток знайшла своє належне місце. Серед них «Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи)» П. Тронька [3], статті і монографії Л. Скорик [3], С. Макарчука [2], В. Литвина [3], Д. Лаврова, О. Марущака [3].

П. Тронько узагальнює досвід історичного краєзнавства у справі збереження, охорони та вивчення пам'яток старовини в Україні, робить достатньо справедливий висновок про нерозривний зв'язок роботи краєзнавців і пам'яткоохоронців, адже подекуди ці види роботи поєднуються в одних і тих самих людях. В. Литвин розкриває питання сучасного державотворення й окремі проблеми, які постають перед пам'яткоохоронною галуззю у зв'язку з ним.

На початку ХХІ ст. активне зацікавлення до охорони культурної спадщини в Україні мають юристи. В. Максимова у статті 2001 р. «Правова охорона культурних цінностей у конвенціях ЮНЕСКО» [4] і Т. Катаргіна «Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великобританії, США, Канаді (1960–1980-ті роки)» [5]. У цьому ж році Т. Курило видав цікаву аналітичну статтю «Становлення та розвиток законодавства про охорону культурної спадщини України в сучасний період» [6], в якій указав на основні здобутки і недоліки у роботі сучасного українського законодавця щодо забезпечення пам'яткоохоронних заходів у країні.

Грунтовну роботу над багатьма теоретичними та практичними аспектами пам'яткознавства продовжили знані дослідники. С. Заремба видав «Нариси з історії українського пам'яткознавства» [7], а в одному з номерів Праць центру пам'яткознавства НАНУ виклав теоретичні проблеми та історію цієї дисципліни [7]. На високому науковому рівні, підкріплені солідною джерельною та історіографічною базою, написані роботи В. Горбика, Г. Денисенко, Я. Верменич [8]. Ці вчені ґрунтовно дослідили історію пам'яткоохоронної справи в Україні, сформулювали основні проблеми збереження, охорони, дослідження і використання нерухомих пам'яток України на сучасному етапі. М. Дьомін у роботі «Першочергові заходи для виявлення та охорони нерухомих пам'яток культурної спадщини» [9], М. Жарких у статті «Досвід наповнення бази даних Державного реєстру національного культурного надбання» [9], Л. Залізник у праці «Археологія України».

Сучасний стан та перспективи»[9] також порушують актуальні питання організації пам'яткоохоронної справи на сучасному етапі. У рамках даного періоду широкою теоретичною базою та багатоаспектністю порушуваних проблем характеризуються такі роботи, як «Палац гетьмана І. Мазепи в Батурині» В. Ленченка [10], «Відтворення церкви Різдва Христового на Подолі у Києві» Ю. Лосицького [10], Концепція нематеріальної культурної спадщини. Формування в міжнародному праві» О. Мельничука [10], «Археологічна спадщина – проблеми і специфіка дослідження, збереження та пропаганди» І. Михальчишина [10]. Дослідники вивчають перспективи і альтернативи збереження архітектурної та археологічної спадщини, наголошують на важливості реставраційної роботи і її належної організації.

Відзначення у 2004 році 40 років із дня ухвалення Венеціанської хартії з питань охорони культурної спадщини, якій Л. Прибега присвятив широкі статті з коментарями [11]. Ці роботи яскраво засвідчують, що в Україні дотримуються світових стандартів у галузі охорони пам'яток, глибоко вивчають міжнародний досвід.

Окремим проблемам збереження та охорони культурних пам'яток Української держави в різних регіонах у цей же час були присвячені роботи Я. Верменич [12], О. Титової [12], Н. Кузьмич [12], О. Аленич [12]. О. Манаєв, наприклад, чітко сформулював основні напрямки роботи з охорони культурної спадщини в Автономній Республіці Крим. Відтворено цілісну картину розвитку пам'яткоохоронної справи в АРК протягом пострадянського часу. Визначені напрями діяльності, форми та методи роботи місцевих державних, приватних і громадських установ [12],

Аналіз ролі Юнеско та Ради Європи у справі охорони культурної спадщини представлений в дослідженні Г. Андрес. Науковцем розглянуто формування основних напрямів охорони культурної спадщини на світовому рівні, обґрунтовано положення, що провідна роль у формуванні міжнародних засад охорони культурної спадщини належить ЮНЕСКО. Характеризуючи діяльність ЮНЕСКО на початку ХХІ ст., Г. Андрес вважає важливим досягненням прийняття Конвенції «Про охорону підводної культурної спадщини» та Конвенції «Про охорону нематеріальної культурної спадщини», де викладені основні принципи захисту культурних цінностей, небезпеку для яких становлять комерційна діяльність, розвиток туризму [13].

Отже історіографічний аналіз присвячений пам'яткоохоронній діяльності в Україні на початку ХХІ століття, свідчить про значну актуалізацію інтересу до різних аспектів цієї теми. Історіографія досліджуваного періоду є достатньо репрезентативною і повною по багатьох аспектах збереження та охорони культурної спадщини незалежної України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акуленко В. На перехресті закону і совісті: нариси, памфлети, спогади. К.: Українська енциклопедія, 2001. 456 с.; Акуленко В. «Пам'ятка», «пам'ятка історії та

культури», «культурна спадщина», «культурна цінність» – у міжнародному праві та законодавстві України (термінологічний аспект) // Праці центру пам'яткознавства. Вип. 5. / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. К., 2003. С. 3–18.; Акуленко В. Виникнення і розвиток міжнародної охорони культурних цінностей // Праці центру пам'яткознавства. Вип. 6. / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. К., 2004. С. 225–238.; Акуленко В., Мазур Л. Пакт Реріха – оберіг культурної спадщини народів // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини: Матеріали четвертої науково-практичної конференції. Глухів: РВВГДПУ, 2005. С. 8–14.

2. Вечерський В. Від редактора Державного реєстру національного культурного надбання // Пам'ятки України. 1999. №2–3. С. 1–2.; Вечерський В. Новий погляд на проблему втраченої архітектурної спадщини // Пам'ятки України. 2001. Ч. 4. С. 2–9.; Вечерський В. Розроблення генерального плану розвитку державного історико-культурного заповідника в м. Глухові // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: Матеріали першої науково-практичної конференції. Глухів: РВВГДПУ, 2002. С. 4–7.; Вечерський В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. К.: НДІТІАМ, 2003. 560 с.; Вечерський В. Актуальні проблеми нормативного й організаційного забезпечення збереження архітектурної та містобудівної спадщини України // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження пам'яток культурної спадщини: Музична Україна, 2004. Вип. 1. 36. наук. праць. К., С. 47–64.; Вечерський В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. 586 с.

3. Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). К.: НАН України, Інститут історії України, 2000. 125 с.; Скорик Л. Від архетипу до сучасного українського храму // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 2000. №1. С. 89–91.; Макаруч С. Трансформація національних духовних цінностей України в умовах державної незалежності // Історія України. 2001. №9. С. 1–4.; Литвин В. На шляху державного самоствердження України 11 років незалежності – історія і сьогодення // Віче. 2002. №9. С. 3–18.; Литвин В. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). К.: Наукова думка, 2001. 599 с.; Литвин В. Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001 рр.). К.: Альтернатива, 2001. 704 с.; Лавров Д., Марущак О. Чи потрібні пам'ятники, якщо вони не можуть простояти і 100 років? // Історія України. 2001. №1. С. 6.

4. Максимов В. В. Правова охорона культурних цінностей у конвенціях ЮНЕСКО: Автореферат дисертації кандидата юридичних наук: 12.00.11. / Національна академія наук України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 1997. 16 с.

5. Катаргіна Т. І. Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великобританії, США, Канаді (1960–1980-ті роки): Автореферат дисертації кандидата історичних наук: 07.00.01./ Інститут історії України НАН України. К., 2001. 21 с.

6. Курило Т. Становлення та розвиток законодавства про охорону культурної спадщини України в сучасний період // Право України. 2001. №3. С. 108–110.

7. Заремба С. Нариси з історії українського пам'яткознавства. К.: Аранта, 2002. 204 с.; Заремба С. Теоретичні проблеми та історія пам'яткознавства // Праці центру пам'яткознавства. Вип. 4. / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. К., 2002. С. 3–16.

8. Горбик В. Про підготовку багатотомного «Зводу пам'яток історії та культури України» // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 2002. №1–2. С. 10–18.; Горбик В., Денисенко Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні // Український історичний журнал. 2004. №2. С. 133–145.; Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні: НАН України, Інститут історії України. К., 2003. 516 с.

9. Дьомін М. Першочергові заходи для виявлення та охорони нерухомих пам'яток культурної спадщини // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 2003. №1. С. 65–70.; Жарких М. Досвід наповнення бази даних Державного реєстру національного культурного надбання // Культурна спадщина Києва: дослідження та охорона історичного середовища. К.: Артєк, 2003. С. 70–74.; Залізняк Л. Археологія України. Сучасний стан та перспективи // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 2003. №1. С. 30–31.

10. Ленченко В. Палац гетьмана І. Мазепи в Батурині // Пам'ятки України. 2003. Ч. 3. С. 19–27.; Лосицький Ю. Відтворення церкви Різдва Христового на Подолі у Києві // Пам'ятки України. 2003. Ч. 4. С. 63–73.; Мельничук О. Концепція нематеріальної культурної спадщини. Формування в міжнародному праві // Пам'ятки України. 2003. Ч. 3. С. 12–17.; Михальчишин І. Археологічна спадщина – проблеми і специфіка дослідження, збереження та пропаганди // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 2003. №1. С. 84–87.

11. Прибега Л. 40 років на вартості культурних надбань людства // Відлуння Віків. 2005. №1. С. 3–4.; Прибега Л. Венеціанській хартії – 40 років // Відлуння Віків. 2004. №2. С. 3–4.; Прибега Л. В. Сутність та зміст поняття «охорона» в архітектурному пам'яткознавстві // Праці Науково-дослідного Інституту пам'яткоохоронних досліджень. К., 2008. Вип. 4. С. 470–492.

12. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики // Український історичний журнал. 2004. №3. С. 21–38.; Титова О. Чи відтворювати національні святині? // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 1994. №2. С. 55–62.; Кузьмич Н. С. Чигиринщина в контексті археологічних пам'яток України // Черкащина в контексті історії України. Черкаси: Ваш Дім, 2004. С. 74–78.; Аленич О. Робота над «Зводом пам'яток історії та культури: Матеріали четвертої науково-практичної конференції. Глухів: РВВГДПУ України» по Сумській області // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини, 2005. С. 233–235.; Манаєв О. Основні напрямки роботи з охорони культурної спадщини в Автономній Республіці Крим // Україна Соборна: Збірник наукових статей. Вип. 4. Т. 2. К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. С. 225–229.

13. Андрус Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. іст. наук: 26.00.05 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство». К., 2009. 20 с.

14. Комарницька І. Роль наукових установ та громадських організацій у охороні культурної спадщини в Україні: історіографія проблеми // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вип.113. К., 2012. С. 25–29.

EDUKACJA PATRIOTYCZNA JAKO GWARANCJA KSZTAŁTOWANIA GODNYCH PRACOWNIKÓW PAŃSTWOWEJ SŁUŻBY SYTUACJI NADZWYKZAJNYCH UKRAINY (NA PRZYKŁADZIE BOHATERÓW - ABSOLWENTÓW CZERKASKIEGO INSTYTUTU BEZPIECZEŃSTWA POŻAROWEGO)

*Czubina T. D., doktor nauk historycznych, profesor
Czerkaski instytut bezpieczeństwa pożarowego imienia
Bohaterów Czornobyla
Narodowego Uniwersytetu Obrony Cywilnej Ukrainy*

Bohaterowie Czarnobyla. Szkoła Pożarniczo-Techniczna w Czerkasach została utworzona rozkazem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ZSRR 26 czerwca 1973 r. Od pierwszych dni istnienia uczelni w procesie edukacyjnym zakładano podwaliny pod kształcenie nie tylko wysoko wykwalifikowanych specjalistów, profesjonalistów swojej dziedziny, lecz także strażaków, których priorytetem było ratowanie czyjegoś życia, nawet w przypadku konieczności, kosztem własnego.

Ważny sprawdzian bojowy nowo utworzonej szkoły pożarniczej odbył się w marcu 1975 r. Około godziny dwudziestej dnia 31 marca 1975 r. kierownik szkoły został telefonicznie zawiadomiony przez Obwodowy Departament Spraw Wewnętrznych, że w rejonie Szpolańskim na Lebedyńskim Zakładzie Nasiennictwa miał miejsce duży pożar, potrzeba pomocy. Po 30 minutach, wezwani do działania kursanci byli już w mundurach bojowych i udali się na miejsce wydarzenia.

Kierownik szkoły, pułkownik O. Stojanowicz, wyjechał wcześniej, jeszcze przed przybyciem kursantów, przeprowadził rozeznanie. To co zobaczył było przerażające. Pożar rozprzestrzenił się swobodnie przez sześć godzin i był już jednolitą ścianą ognia.

Kadeci pracowali całą noc bez zmian. Trudno było zlokalizować i ugasić tak długotrwały pożar. Mimo wszystko, przez całą dobę ogień dało się zwalczyć. Przyjechała zmiana. Ale przez pięć dni kadeci pracowali w Łebedyńskim zakładzie, demontując zawały. Chłopi, uderzeni odwagą tych „dzieci”, częstowali ich czym mogli.

Kierownictwo Departamentu Spraw Wewnętrznych dało wysoką ocenę umiejętnościom zawodowym i odwadze kadetów i wykładowców Czerkaskiej Szkoły Pożarniczo-Technicznej podczas gaszenia pożaru w Łebedyńskim Zakładzie Nasiennictwa. Uratowali oni majątek państwowy wartością w 18,5 miliona rubli. Zegarkami imiennymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zostali nagrodzone kapitanowie W. Shevkoplas i L. Neselivskiy, lejtenant B. Bilenko, kadeci W. Alejnikow, S. Larionow, P. Radchenko, W. Romanow, W. Bereza, J. Żerebilow, A. Inozemcev i inni. Pułkownik O. Stojanowicz otrzymał medal „Za odwagę w pożarze”.

W czerwcu – sierpniu 1975 r. odbyły się pierwsze staże kadetów Szkoły w oddziałach pożarniczych garnizonów Kijowskiego, Żytomierskiego, Czernihowskiego, Krymskiego, Chersońskiego, Kirowogradzkiego, Zaporozkiego i Czerkaskiego obwodów. Za dobre wykonanie zadań podczas stażu studenci munderowi I. Głuszko, I. Browko, W. Motow zostali nagrodzeni medalem „Za

odwagę w pożarze”, kolejnych 12 kadetów otrzymało odznaki “Wzorowy uczeń ochrony pożarowej”. W lipcu 1977 r. podczas stażu, kadet O. Prysucha otrzymał medal “Za odwagę w pożarze”, a młodszy sierżant L. Tepercuk został odznaczony jako “Wzorowy uczeń ochrony pożarowej”.

W 1979 r. podczas praktyki kadet W. Woznyj został nagrodzony zegarkiem imiennym. On wraz z milicjantami przeprowadzał śledztwo w sprawie podpalenia w wiosce Buki w rejonie Skwyrskim Kijowskiego obwodu i potrafił zatrzymać przestępcę.

Łącznie ponad 100 absolwentów uczelni otrzymało medal “Za odwagę w pożarze”. Wśród rządowych nagród wychowawców uczelni: Order „Czerwonej Gwiazdy”, Order „Bogdana Chmielnickiego”, Order „Za Odwagę”, Order „Za Zasługi”, medal „Za Odwagę”, Medal „Za zasługi bojowe”, Krzyż Chwały, Krzyż „Za odwagę” i inne.

Dumą uczelni są Bohaterowie Związku Radzieckiego, pośmiertnie odznaczeni Honorową Odznaką Prezydenta Ukrainy – gwiazdą „Za odwagę”, lejtenanci: Wołodymyr Prawyk i Wiktor Kibenok.

Wypadek w elektrowni jądrowej w Czarnobylu stał się największym sprawdzianem dla ukraińskich strażaków w XX wieku. Cała historia katastrofy w Czarnobylu jest przykładem odwagi i bohaterstwa. Jednakże, gdy mówimy o tym strasznym wydarzeniu, przede wszystkim pamiętamy tych, którzy stali do walki jako pierwsi.

Było ich dwudziestu ośmiu strażaków, którzy w nocy z 25 na 26 kwietnia 1986 r. wzięli na siebie pierwszy, najbardziej brutalny cios na czwartym bloku energetycznym elektrowni jądrowej w Czarnobylu. Stali się pierwszymi świadkami i pierwszymi likwidatorami katastrofy, która w swej istocie i straszliwych konsekwencjach stała się jedną z najpoważniejszych katastrof w historii ludzkości.

W swoich dziejach ludzkość poniosła wiele nieszczęść, klęsk żywiołowych i społecznych. Ale najgorsze jest to, że jedną z odmian niebezpiecznych zjawisk są najlepsze osiągnięcia ludzkiego umysłu. Zbudziwszy ukrytego przez przyrodę „dżina” – atomu, człowiek wyciągnął go w świat i uwolnił, kierując aktywność atomu sobie „na korzyść”. Ale czym może stać się pokojowy atom, gdy wyrwie się spod nadzoru swego właściciela? Katastrofa w elektrowni jądrowej w Czarnobylu dała odpowiedź na to pytanie. I jak to często bywa w życiu, w trudnych chwilach niektórzy są przerażeni, dezorientowani, a inni skupiają się w obliczu niebezpieczeństwa w niepokonany szereg. Zwycięstwo nie zawsze jest jednoznaczne, czasami jest zdobywane kosztem życia. Ale śmierć wojownika jest zawsze bohaterstwem i zawsze zwycięstwem, nawet jeśli uważać ją tylko za osobistą buntowniczość...

Cała historia likwidacji katastrofy w Czarnobylu jest przykładem odwagi i bohaterstwa. Ich było 28... W pamięci ludzi oni na zawsze pozostaną „szeregiem numer 1”, pierwszymi strażakami Czarnobyla, dowodzonymi przez dwóch młodych lejtenantów – Wołodymyra Prawyka i Wiktora Kibenoka. Zaskakujące, w jaki sposób ich losy przeplotły się w jeden.

Obaj studiowali w Szkole Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach (obecnie Instytut Bezpieczeństwa Pożarowego, który nosi imię bohaterów Czarnobyla). Wołodymyr ukończył szkołę w 1982 r., a Wiktor – w 1984 r. I chociaż podczas

studiów oni, rówieśnicy, nie stali w tym samym szeregu, ale uczyli się podstaw pożarnictwa u tych samych nauczycieli, słuchając wykładów w tych samych salach wykładowych, wyrastali na tych samych tradycjach bojowych i wzorach zwyczajstwa, odwagi i wzajemnej pomocy. Po studiach pracowali w różnych komendach straży pożarnej. Każdy z nich dowodził strażą ogniową.

Dwie eksplozje w elektrowni jądrowej w Czarnobylu w tej pamiętnej nocy następowały konsekwentnie przez około 1 godziny 23–24 min. Spowodowały one nagrzewanie się fragmentów strefy aktywnej reaktora, która przerzuciła się na dachy niektórych pomieszczeń przedziału reaktora i maszynowni. Powstało około 30 źródeł ognia. W rezultacie uszkodzenie poszczególnych przewodów olejowych i zwarć w okablowaniu; oddzielne zapłony zdarzyły się w maszynowni w pobliżu turbogeneratorów. Co najmniej pięć źródeł ognia powstało na różnych piętrach hali reaktora i w dyspozytorni. Ogień zaczął rozprzestrzeniać się w kierunku sąsiedniego trzeciego bloku, grożąc dotarciem do maszynowni, w której znajdowały się duże pojemniki z olejem obok każdej turbiny, a także do kanałów kablowych, co doprowadziłoby do naruszenia systemu kontroli i ochrony całej stacji. Obowiązki kierownika ochrony przeciwpożarowej przejmuje dowódca, który pierwszy przybył na miejsce pożaru. Gdyby Wołodimir Prawyk zdezorientował się i nie przyjął tych obowiązków, konsekwencje mogły być fatalne dla całej Europy.

Sekcja jednostki ratowniczo-gaśniczej do ochrony Elektrowni Jądrowej w Czarnobylu, składająca się z dwóch oddziałów pod dowództwem lejtenta W. Prawyka, dotarła do miejsca wywołania alarmu w ciągu dwóch minut. W tym momencie ogień już ogarnął 4 reaktor i dach maszynowni. Los stacji mógł być rozwiązany w każdej sekundzie, a leutenant W. Prawyk poprawnie ocenił sytuację i postanowił przekazać Wyzwanie nr 3, co oznaczało najwyższy poziom zagrożenia i ogólny sygnał alarmowy dla strażaków w całym obwodzie Kijowskim. To była wielka odpowiedzialność. Jednak historia potwierdziła poprawność działań młodego dowódcy w pierwszych dwóch minutach likwidacji.

Wołodimir osobiście przeprowadził pierwsze rozeznanie na miejscu. Prawo do głównej decyzji miał tylko on, a popełnić błąd w wyborze dalszych działań jego oddziałów i tych, którzy wkrótce przyjdą im z pomocą, po prostu nie miał prawa.

...Wołodimir rzucił okiem na pęknięcie dachu. Stamtąd wydobywał się złowrogi, dziwny, niezwykle zielonkawy blask ... Być może w tej samej chwili uświadomił sobie straszliwą prawdę, ponieważ nie pozwolił strażakom swojej sekcji zaglądać do pęknięcia dachu.

Jego decyzja o użyciu węży pożarniczych od strony maszynowni pomogła zapobiec rozprzestrzenianiu się ognia. Po 5-ciu minutach przybyli na pomoc strażacy straży pożarnej miasta Prypieć pod dowództwem lejtenta Wiktora Kibenki.

Na drugie rozeznanie poszli razem. Na dachu zobaczyli fragmenty rozgrzanego radioaktywnego grafitu, wokół którego topił się i rozciekał się bulgocący bitum, wypełniając powietrze duszącym dymem. Ogień rozprzestrzenił się po dachu. Niesamowita spiekota zmusiła zdjąć respiratory. Wołodimir pochylił się i wyciągnął pierwszy kawałek z gorącego bitumu ... drugi

... Przykład dowódcy doprowadził następnie wszystkich strażaków, którzy byli w strefie ognia, do zaangażowania się w tę piekielną pracę.

Kierownik wojskowej jednostki ratowniczo – pożarniczej nr 2 od ochrony elektrowni jądrowej w Czarnobylu, który w tym momencie był na urlopie, major służby wewnętrznej Leonid Telatnikow, przybył na miejsce zdarzenia i przejął dowództwo już po 21 minut od momentu alarmu. Dziesięć wozów strażackich już okrążyło blok energetyczny. Zostały one zainstalowane na hydrantach i przez przewody tulejowe podłączone do suchych systemów przeciwpożarowych. Mechaniczne drabiny zapewniały podniesienie strażaków na dach maszynowni i bloku pomocniczego. W przypadku uszkodzenia wewnętrznego wodociągu układano dodatkowe węże. Zadziałały stacjonarne działa wodne, zwalczając dostępne im centra ognia i chłodząc struktury nośnych, aby uniknąć dalszego niszczenia. Strażacy z ręcznymi działkami wodnymi blokowali i gasili najniebezpieczniejsze ośrodki pożaru na dachu maszynowni i bloku pomocniczego.

A tam, na korpusie reaktora na wysokości 70 metrów, sytuacja była szczególnie dramatyczna: część dachu zawaliła się bezpośrednio nad reaktorem, struktury nośne zdeformowały się od fali wybuchowej. Trujący dym z płonących bloków rozciągał się nad całym obszarem pożaru, który już rozprzestrzenił się na dziesiątki metrów kwadratowych. Kto może sobie wyobrazić ścianę ognia o wysokości dwóch lub trzech metrów? Prawdopodobnie tylko strażacy. Tam, na dachu, musieli przejść przez tę ścianę i zdławić ogień!

Najstraszliwszym testem w walce z ogniem było gorące bitumiczne pokrycie dachu maszynowni. I był to naprawdę ból nie do zniesienia. Strażacy brali rękawicami pozostałe po wybuchach kawałki grafitu i wyrzucali je z dachu. Wchodząc w stopiony bitum, deptali małe ośrodki ognia. Wrzącą masą zalewała nogi po czym skóra zdejmowała się razem z butami. Oparzenia były straszliwe. Ale do tego wszystkiego dodawało się jeszcze radiacja. Czyniło ono z kropelek bitumu, które przenikały pod skórę, małe źródła promieniowania.

Radiacja wypełniała ciała nieznośnym zmęczeniem, i strażacy zaczęli schodzić jeden po drugim. Już wypadli z szeregów Wołodimir Tyszura, Mykoła Waszchuk, ludzie sekcji W. Kibenka. Zostali wyniesieni z terenu pożaru po drabinie przez silnego i mocnego Wasyla Ignatenkę. Był jednym z pierwszych, którzy weszli na wysokość 70 metrów czwartego bloku energetycznego i zszedł ostatni z „szeregu numer 1”, wraz z Wołodymyrem Prawykiem i Wiktorem Kibenkiem. Dziś leżą obok siebie na Mityńskim cmentarzu w Moskwie...

Kiedy lejtenant W. Prawyk zszedł na dół, to zobaczył majora A. Telatnikowa. Pokonując straszliwe zmęczenie, zaczął meldować o sytuacji. Ten meldunek był bardzo ważny, każdy mały fakt mógł mieć wielkie znaczenie dla tych, którzy musieli zastąpić jego sekcję. A obok już czekała karetka pogotowia.

Rozeznanie W. Prawyka i W. Kibenka stała się bitwą rozpoznawczą i zapoczątkowała zwycięstwo strażaków nad ogniem i atomem. Ale koniec bitwy, młodzi lejtenanci nie zobaczyli. Do rana w strefie katastrofy było skoncentrowano 37 jednostek straży pożarnej z Kijowa i obwodu. Dopiero o godzinie szóstej 35 minut ogień został całkowicie zlikwidowany.

...Najlepsi lekarze Związku Radzieckiego walczyli o ich życie. Pacjenci Moskiewskiego Szpitala Klinicznego nr 6 pomagali lekarzom, czym mogli – swoją młodością, niepohamowanym pragnieniem życia, miłością do swoich bliskich.

...4 maja Wołodymyr Prawyk zobaczył swoją żonę po raz ostatni. Kazał jej troskliwie opiekować się ich małą córeczką ...

10 maja żona Wiktora Kibenka wywalczyła zezwolenie na odwiedzenie męża, który wkrótce miał zostać ojcem. Przyjechała do szpitala razem z jego rodzicami. Jednak spotkanie było krótkie. „Nie martwcie się. Wszystko będzie dobrze ... Zaraz wrócę, za minutę ...” powiedział im Wiktor, wszedł do swojego szpitalnego pokoju i ... nie wrócił. Nie wytrzymało serce. Zaledwie dzień temu, w dniu 9 maja, oni z Wołodymyrem Prawykiem pogratulowali strażakom w szpitalu z okazji Dnia Zwycięstwa. Jak i należy się dowódcom...

Mama Wołodi Prawyka, lekarka z zawodu, przez cały czas pobytu jej syna w moskiewskiej klinice, przebywała tam. Ostatnie słowa Wołodi skierowane były do niej.

10 maja był jeszcze żywy. Ale wieczorem Włodzie zrobiło się źle. „Pożegnajmy się ... pożegnajmy się, mamó ...” Głos syna był głuchy i równy. Odszedł z życia z taką samą godnością, z jaką żył. Bez jęku i płaczu... 11 maja 1986 r. Wołodymyr Prawyk i Wiktor Kibenok zmarli. Oni odeszli z życia w tym samym dniu, jak i wtedy, gdy stali obok siebie na gorącym reaktorze.

Przez dwa dziesiątki kilometrów od Moskwy znajduje się cmentarz Mityński. Tutaj, na alei głównej, znajdują się groby sześciu z „szeregu Nr1”: sierżanta Mykoły Waszczuka, starszego sierżanta Wasyla Ignatenki, lejtenanta Wiktor Kibenka, lejtenanta Wołodymyra Prawyka, starszego sierżanta Mykoły Titenki, sierżanta Wołodymyra Tiszury. Na dwóch grobach są gwiazdy Bohaterów Związku Radzieckiego.

37 strażaków, którzy w pierwszych dniach zaciągnęli się do walki z ogniem podczas katastrofy w Czarnobylu i wzięli udział w likwidacji jej skutków – absolwenci byłej Szkoły Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach, a obecnie – Czerkaskiego Instytutu Bezpieczeństwa Pożarowego.

Wyczyn strażaków w Czarnobylu sprawił ogromne wrażenie na wielu ludzi na planecie. Ich imiona zostały uwiecznione w pamięci ludzkości. Odtąd wszędzie możemy zobaczyć oznaki tej pamięci. W czerwcu 1986 r. w Szkole na cześć wszystkich uczestników likwidacji wypadku w elektrowni jądrowej w Czarnobylu otwarto stelę Bohaterów Czarnobyla. Na cześć W.Prawyka i W.Kibenka zostały nazwane ulice w centrach rejonowych Iwanowo i Borodianka w obwodzie Kijowskim, w miastach Czerkasy, Humań, Izmail, Horodyszczce. Dwa azerskie statki chroniące kaspijskie pola naftowe zostały przemianowane na ich cześć.

W kwietniu 1993 r. przy steli „Bohaterów Czarnobyla” zostały odsłonięte popiersia Bohaterów Związku Radzieckiego W.Prawyka i W. Kibenka. Upamiętniając 10 rocznicę tragedii w Czarnobylu, w 1996 r. W. Prawykowi i W. Kibenokowi przyznano wyróżnienie Prezydenta niepodległej Ukrainy - Gwiazdę „Za odwagę” (pośmiertnie).

W kwietniu 2006 roku, w 20. rocznicę tragedii w Czarnobylu, przy wsparciu pracowników uczelni i kolektywów Ministerstwa do spraw Sytuacji Nadzwyczajnych w regionach, stela „Bohaterów Czarnobyla” została zrekonstruowana na pomnik Bohaterów Czarnobyla.

W sumie 357 absolwentów szkoły uczestniczyło w likwidacji skutków awarii w elektrowni jądrowej w Czarnobylu. Kadra Szkoły – podpułkownicy, Warłygin M. i Gonczarow M. poprowadzili Czerkaski połączony oddział straży

pożarnej obrony cywilnej podczas likwidacji skutków awarii w elektrowni jądrowej w Czarnobylu w czerwcu 1986 roku.

Ich wyczyn pozostaje na zawsze przykładem dla każdego pracownika Państwowej Służby Sytuacji Nadzwyczajnych, przykładem bezinteresownego wykonywania służbowego obowiązku kadetów uczelni, która dziś nosi imię Bohaterów Czarnobyla. Każdego ranka, a nie tylko podczas uroczystości, które odbywają się na placu Instytutu, wychowawcy uczelni przechodzą obok stworzonej przez kadetów steli Bohaterów Czarnobyla i oddają cześć wykutym w brązu, wiecznie młodym twarzom ich poprzedników, którzy przekroczyli granicę możliwego i pozostali w wieczności, – Wołodymyra Prawyka i Wiktora Kibenka.

Pewnego razu w swoich listach do żony Wołodymyr Prawyk napisał: „Wszystkie nasze dni to walka o to, żeby więcej było dobra i sprawiedliwości, uczciwości, więcej porządku ...”. Przykład jego jasnego, bohaterskiego i krótkiego życia, a także wyczyn wszystkich Bohaterów Czarnobyla, jest warty wiecznej pamięci, podziwu i głębokiego szacunku pokoleń.

Bohaterowie ATO. Dziś Ukraina przeżywa trudne czasy w swojej historii. Pod zagrożeniem okazały się integralność terytorialna, niezależność naszego państwa, spokój na naszej ziemi. Na Ukrainie trwa niewypowiedziana wojna. Dzisiaj wiele ukraińskich rodzin doświadczyło strasznych konsekwencji wojny, tracąc krewnych i przyjaciół. Wśród tych, którzy zginęli na Wschodzie są i absolwenci naszego Instytutu ...

W dniu 11 czerwca 2016 r. w Instytucie odsłonięto tablicę pamiątkową na cześć absolwentów uczelni, którzy zginęli podczas operacji antyterrorystycznej na wschodzie Ukrainy: Igorowi Bojko i Oleksijowi Panchenko. Obaj dołączyli się do sił zbrojnych Ukrainy jako ochotnicy.

Igor Bojko urodził się 23 sierpnia 1972 r. w Czerkasach. Ukończył czerkaską szkołę średnią nr 29. W 1989 roku wstąpił do Czerkaskiej Szkoły Pożarniczo-Technicznej, którą ukończył w 1992 roku.

Otrzymał pierwszy specjalny stopień „Lejtenant”, Igor Bojko w 1996 r. został wysłany do dalszej służby na jednostki straży pożarnej w Winnicy. Ze względu na sumienne wykonywanie obowiązków w 1998 r. został przeniesiony do Czerkaskiej Szkoły Pożarniczo-Technicznej na stanowisko szefa straży szkoleniowej jednostki pożarniczej. Później pracował jako biznesmen w Czerkasach.

Podczas rozwoju wydarzeń wojskowych na wschodzie Ukrainy Igor Bojko nie odstąpił na bok, a 3 sierpnia 2014 r. zgłosił się jako ochotnik do obrony swojej niepodległej Ojczyzny. Igor był żołnierzem 128. brygady piechoty górskiej, służąc jako oficer wywiadu snajperskiego.

Jeden z towarzyszy walczących odnotował: ‘Przed utworzeniem plutonu spytałem go: “Igor, czy to ci jest potrzebne?” On odpowiedział: “Kto inny, jeżeli nie my”! Igor Bojko zmarł 30 stycznia 2015 r. w wyniku ostrzału artyleryjskiego bazy plutonowej w rejonie Debalcewo w obwodzie Donieckim. Wojna na Wschodzie odebrała życie patriotowi, wiernemu synowi Ukrainy. Nieżyjący bohater zostawił żonę i troje dzieci: dwie córki i małego syna.

Dekretem Prezydenta Ukrainy z dnia 26 lutego 2015 r., Nr 108/2015, “za osobistą odwagę i bohaterstwo, pokazane w obronie państwa i integralności terytorialnej Ukrainy, lojalność wobec przysięgi wojskowej” otrzymał Order “Za odwagę” III stopnia (pośmiertnie).

Oleksij Panczenko urodził się 23 września 1974 r. w Czerkasach. Ukończył szkołę №4 w Czerkasach. W 1991 roku wstąpił do Szkoły Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach. W trakcie nauki, 19 października 1993, kierownik Szkoły otrzymał wiadomość telefoniczną od Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy, która kazała utworzyć oddział do walki z pożarami na Krymie. Tak powstała jednostka licząca 300 osób. Wśród tych, którzy brali udział w gaszeniu dużego pożaru leśnego był również student II roku Oleksij Panczenko. Ze wspomnień kolegów ze studiów: "Ta podróż służbowa wypełniła nasze życie prawdziwie męskimi cechami – zarówno osobistymi, jak i kolektywnymi, ponieważ wszyscy pokazali swoje wewnętrzne ja. Do stolicy Krymu – Symferopola – zostaliśmy dostarczeni samolotem wojskowym IL-76, a następnie – marsz do miejsca pożaru w kolumnie transportowej po różnych nachyleniach i zakrętach Krymu. Oleksij kierował tam ważnym odcinkiem gaszenia – dostarczenia środkami gaśniczymi na odcinku leśnego rezerwatu".

W 1994 r. Panchenko ukończył z wyróżnieniem studia. Po otrzymaniu pierwszego specjalnego stopnia "Lejtenant", Oleksij został wysłany do dalszej służby w Departamencie Straży Pożarnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy w obwodzie Czerkaskim.

Za sumienną postawę wobec wykonywania obowiązków w październiku 1994 r. został przeniesiony do Szkoły Pożarniczo-Technicznej w Czerkasach na stanowisko Inspektora ds. Personelu, gdzie pracował do 1997 r. W tym roku, na własne życzenie, został przeniesiony do służby inspekcyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy w Czerkasach, gdzie pracował do 2001 roku. Od 2014 roku był kierownikiem wydziału liniowej kontroli Biura Ukrtransinspekcji w obwodzie Czerkaskim.

22 sierpnia 2014 r. Oleksij ochotniczo zgłosił się do wojska ukraińskiego. Już w listopadzie 2014 r. wypełniał swoje zadania w zakresie operacji antyterrorystycznej. Oleksij Panczenko był żołnierzem 90. oddzielnego batalionu desantowego "Żytomierz", wchodzącego w skład 95. oddzielnej brygady aeromobilnej "Żytomierz", służył w Czerkaskim plutonie, utworzonym w sierpniu 2014 roku.

19 stycznia 2015 r. około godziny 06:00. rano podczas bitwy na lotnisku w Doniecku, Oleksij został śmiertelnie ranny. 22 stycznia 2015 r. setki Czerkaszczyń przybyło do Domu rad, by pożegnać się z legendarnym "cyborgiem", by wesprzeć rodzinę i poprowadzić bohatera w jego ostatnią podróż. Chłopcy i dziewczęta stworzyli żywy korytarz. Jako warta honorowa byli wykładowcy i kadeci Czerkaskiego Instytutu Bezpieczeństwa Pożarowego imienia Bohaterów Czarnobyla.

Za osobistą odwagę i bohaterstwo, ujawnione w ochronie suwerenności państwowej i integralności terytorialnej Ukrainy, lojalność wobec przysięgi wojskowej Oleksija Panchenko nagrodzono pośmiertnie orderem "Za odwagę". Jego imię nosi ulica w Czerkasach.

Oleksij Panczenko miał syna Serhija – obecnie kadeta Czerkaskiego Instytutu Bezpieczeństwa Pożarowego imienia Bohaterów Czarnobyla. "Utrata bliskiej osoby jest zawsze ciężkim uderzeniem dla każdego i musimy zrozumieć, że przy każdej stracie tracimy nie tylko osobę, ale także część naszej duszy. Mój ojciec to moja ściana, moje wsparcie, moja godność, moja miłość, którą można przytulić, której można zaufać, ten kto nigdy nie rani, jest mój i jestem z niego dumny".

Lata płyną, pokolenie kadetów, a także pokolenie pracowników instytutu się zmieniają, ale na zawsze jest pamięć i szacunek dla wszystkich tych, którzy swoim sumiennym wykształceniem, niestrudzoną pracą, profesjonalizmem i poświęceniem, ukształtowali chwałę uczelni nie tylko na Ukrainie, ale także daleko poza jej granicami.

SPIS LITERATURY

1. Пам'ять серця: збірка інформаційних та фотоматеріалів / упоряд. Маліщук Л. М. Черкаси: Видавець Ю. А. Чабаненко, 2017. 316 с.
2. Дробінка І. Г., Голинський О. Б., Стоянович О. Е. Двадцять п'ять років на варті / корот. історичний нарис до 25-річчя створення ЧІПБ. Черкаси, 1998.
3. Микеев А. Чернобыль предупреждает // Пожарное дело. 1988. №5.
4. Лицарі порятунку. Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля. 30 років першого випуску / За ред. М. Г. Шкарабури. Черкаси: Брама-Україна, 2006. С. 49–53.
5. Історія навчального закладу. URL: http://fire.ck.ua/?page_id=115.
6. Вогонь Чорнобиля. Літопис Чорнобильської трагедії у документах, фактах та свідченнях самовидців. К.: ВД «Альтернативи», 1998. 573 с.
7. Мельник В. С. Два дні Чорнобильської хроніки // Вісник гуманітарного наукового товариства: Наукові праці. Черкаси: Вид-во ЧІПБ МНС України, 2006. Вип. 6. С. 25–31.

CHARAKTERYSTYKA WSPÓŁCZESNYCH FORM PROPAGANDY PRZECIWOŻAROWEJ

Yeroma O. S.

Szkoła Główna Służby Pożarniczej Rzeczypospolitej Polskiej;

Czubina T. D., doktor nauk historycznych, profesor

*Czerkaski instytut bezpieczeństwa pożarowego im. Bohaterów Czornobyła
Narodowego Uniwersytetu obrony cywilnej Ukrainy*

Propaganda przeciwpożarowa jest ważną częścią zapewniania bezpieczeństwa ludności. Przekazywanie ludziom przepisów przeciwpożarowych i bezpieczeństwa osobistego zapobiega wystąpieniu ekstremalnych sytuacji, obrażeń i śmierci w wyniku nieostrożnego obchodzenia się z ogniem i substancjami niebezpiecznymi. Reguły bezpiecznego zachowania w razie niebezpieczeństwa są przedstawiane ludziom, co pozwala całkowicie uniknąć lub znacznie zmniejszyć liczbę ofiar w wyniku tej sytuacji.

Propaganda przeciwpożarowa wśród ludności odbywa się za pomocą mediów: wyświetlanie filmów i nagrań przeciwpożarowych, promocja środków bezpieczeństwa przeciwpożarowego poprzez literaturę techniczną przeciwpożarową (broszury, biuletyny), materiały wizualne (plakaty, albumy, broszury itp.), prowadzenie pokazów, konsultacje, szkolenia, wycieczki oparte na centrach przeciwpożarowych, organizacja imprez masowych i tworzenie dzieł sztuki odzwierciedlających tematykę bezpieczeństwa pożarowego.

Propaganda przeciwpożarowa prowadzona jest wspólnie z organizacjami Ochotniczego Towarzystwa Pożarniczego Ukrainy, innymi stowarzyszeniami

przeciwpożarowymi obywateli zgodnie ze wspólnymi planami. W promowaniu środków bezpieczeństwa przeciwpożarowego stosuje się różnorodne formy i metody, które dają największą skuteczność w zapobieganiu pożarom. Skutecznym sposobem gaszenia pożarów jest prowadzenie różnych akcji masowych z udziałem specjalnego sprzętu, przeprowadzanie zawodów gaśniczych w celu popularyzacji zawodu strażaka i zapewnienia ludności niezbędnych zachowań w sytuacjach ekstremalnych oraz umiejętności korzystania z podstawowych środków gaśniczych.

Głównymi elementami systemu bezpieczeństwa pożarowego są władze państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje, obywatele zaangażowani w zapewnienie bezpieczeństwa pożarowego zgodnie z obowiązującymi przepisami Ukrainy.

W oparciu o podstawowe funkcje systemu bezpieczeństwa pożarowego dla władz państwowych, organom samorządu lokalnego powierzono uprawnienia do prowadzenia propagandy przeciwpożarowej i edukowania ludności w zakresie środków bezpieczeństwa przeciwpożarowego.

Propaganda przeciwpożarowa – to celowe informowanie społeczeństwa o problemach i sposobach zapewnienia bezpieczeństwa przeciwpożarowego prowadzonych za pośrednictwem środków masowego przekazu, poprzez publikację i dystrybucję specjalnej literatury i produktów promocyjnych, aranżację wystaw tematycznych, recenzje, konferencje i korzystanie z innych form informacji nie zabronionych przez przepisy ukraińskie. Lokalne organy samorządu, jednostki Państwowej Służby Sytuacji Nadzwyczajnych Ukrainy i organizacje prowadzą propagandę przeciwpożarową.

Państwa Służba Sytuacji Nadzwyczajnych Ukrainy organizuje i zapewnia propagandę zapobiegania pożarom oraz szkolenie ludzi w zakresie środków i zasad bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Pożarnictwo i nauczanie zasad bezpieczeństwa pożarowego jest jedną z form zapobiegania pożarom i utraty życia w wyniku awarii. Rzecznictwo w zakresie zwalczania pożarów oraz szkolenie w zakresie zasad bezpieczeństwa pożarowego i bezpieczeństwa osób prowadzone są za pomocą następujących środków:

- wystawy tematyczne, recenzje, konferencje, konkursy;
- media drukowane – produkcja specjalnej literatury i produktów promocyjnych, ulotek, notatek, broszur;
- publikacje w gazetach i czasopismach;
- radio, telewizja, edukacyjne programy telewizyjne i radiowe, filmy, infolinie z pracownikami Państwowej Służby Ratowniczej Ukrainy, spotkania w redakcjach;
- raporty, wykłady, rozmowy;
- środki wizualne – plakaty, panele, ilustracje, broszury, albumy, technologie komputerowe;
- współpracować ze związkami twórczymi (Związek Dziennikarzy Ukrainy, Związek Artystów, Związek Kompozytorów itp.) W celu promowania wiedzy przeciwpożarowej;
- korzystanie z sieci społecznościowych;
- tworzenie i utrzymanie witryn;
- publikacje na stronach internetowych.

Inną formą propagandy przeciwpożarowej mogą być spotkania mieszkańców, które podejmują również decyzje dotyczące bezpieczeństwa pożarowego w gminie.

Szkolenie uczniów szkół średnich i uczniów placówek przedszkolnych w zakresie zasad bezpieczeństwa pożarowego prowadzone jest przez:

- nauczanie w ramach lekcji Bezpieczeństwa Życia;
- twórcze konkursy tematyczne wśród dzieci w różnych grupach wiekowych;
- wydarzenia sportowe o sporcie stosowanym wśród dzieci w wieku szkolnym i dzieci uczących się w wyższych, średnich specjalistycznych placówkach edukacyjnych i placówkach edukacyjnych podstawowego kształcenia zawodowego;
- wycieczki na jednostki ratunkowe z pokazem sprzętu i otwartą lekcją zapewniania bezpieczeństwa życia;
- organizowanie poranków tematycznych, gier tematycznych i quizów;
- organizacja pracy w letnich obozach zdrowia;
- Stworzenie żon młodych ratowników ratowniczych;
- projektowanie narożników bezpieczeństwa pożarowego;
- zastosowanie technik interaktywnych.

W celu organizacji pracy nad propagandą bezpieczeństwa pożarowego, edukacji ludności w zakresie zasad bezpieczeństwa przeciwpożarowego na terytorium gminy, przez kierownika jednostki samorządu terytorialnego, właściwy urzędnik mianowany jest przez odpowiedni miejski akt normatywny; instytucje edukacyjne i przedszkolne niezależnie od własności.

Urzędnik samorządu lokalnego, odpowiedzialny za prowadzenie propagandy przeciwpożarowej i nauczanie ludności zasad bezpieczeństwa przeciwpożarowego, prowadzi wszelką niezbędną dokumentację dotyczącą planowania i rozliczania pracy, kontroluje jej utrzymanie przez szefów samorządów lokalnych osiedli, dzielnic miejskich, organizacji.

Jednostki samorządu lokalnego są głównymi organizatorami i wykonawcami działań przeciwpożarowych i szkolenia ludności w zakresie zasad bezpieczeństwa pożarowego na terenie gminy. Ponadto propagowanie zapobiegania pożarom i szkolenie ludności w zakresie zasad bezpieczeństwa pożarowego są powierzone pracownikom Państwowej Służby Ratowniczej Ukrainy.

Środki na gaszenie pożarów i szkolenia w lokalnych budżetach są obowiązkowe. Ciągła propaganda gaśnicza oraz szkolenie ludności w zakresie zasad bezpieczeństwa pożarowego

Podsumowując powyższe, możemy wyciągnąć następujące wnioski: propaganda przeciwpożarowa, w szczególności wśród dzieci w wieku szkolnym, nie tylko uczy zasad bezpieczeństwa pożarowego, wymogów bezpieczeństwa życia i działań w przypadku katastrof naturalnych i spowodowanych przez człowieka, ale także promuje harmonijny rozwój dziecka, zaspokaja potrzeby uczniów, uczniów w samostanowieniu zawodowym, rozwija zainteresowanie dzieci uczestnictwem w zawodach w sporcie stosowanym, olimpiadach, quizach, wykładach filmowych na temat bezpieczeństwa pożarowego i technogenicznego.

SPIS LITERATURY

1. Власов С. Потрібні нові форми протипожежної пропаганди // Пожежна безпека. К., 2003. №6. С. 32–33.
2. Нестеров В. Профілактичну роботу слід постійно поліпшувати. Над цим і працюємо // Пожежна безпека. К., 2010. №9. С. 8–9.
3. Николаева Т. Н. Пожарно-профилактическая работа с учащимися. URL: <http://periodika.websib.ru/node/30290>.

Секція 2. Сучасна освіта: методологія, теорія і практика. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у системі вищої освіти. Філософія та освіта: актуальні проблеми взаємодії. Освіта в Україні: історичний досвід та виклики сьогодення. Проблеми професійної підготовки спеціалістів у ЗВО. Розвиток відомчої освіти: історія та сучасність.

ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ФАКТОР МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ КУРСАНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДСНС УКРАЇНИ

Богун Л. В., кандидат історичних наук

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

На сьогоднішній день освіта є однією з головних тем для обговорення, так як право на освіту належить до одного з найбільш важливих конституційних прав. Воно забезпечує кожному здобуття знань, умінь, навичок, розвиток творчих здібностей. Саме освіта є одним з найважливіших чинників соціального розвитку, саме вона створює умови для побудови суспільства, здатного ефективно протистояти загрозам двадцять першого століття.

Сьогодення диктує необхідність світового співробітництва людей для розв'язання багатьох проблем глобального характеру. Освіта є тим фундаментом, що допоможе людям краще порозумітися для об'єднання зусиль із збереження нашої планети. Сучасна соціокультурна ситуація актуалізує питання підготовки відповідального, ініціативного, кваліфікованого фахівця, здатного до ефективної роботи зі спеціальності на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного удосконалення. Професійний розвиток особистості майбутнього фахівця починається у закладі вищої освіти, де формуються його професійно значущі якості, інтереси, потреби, творчі здібності, зростає загальний рівень культури. Загально визнаним є розуміння необхідності модернізації національної освітньої системи, передусім вищої школи [1]. В умовах глобалізації, становлення постіндустріального суспільства, розробки і використання високих технологій традиційна система професійної підготовки кадрів вже не відповідає викликам часу і не задовольняє потребам економіки, науки і культури. Реальні результати її діяльності суперечать суспільним вимогам щодо рівня професійної компетенції та розвитку особистісних ознак і якостей фахівців. Крім того, на процес формування стратегії розвитку вищої школи істотно впливає й такий чинник, як приєднання України до Болонського процесу і необхідність урахування європейських стандартів освіти [2].

В українському суспільстві поглиблюється духовна криза. Політична нестабільність та соціально-економічний стан у суспільстві вимагають від молоді людини вміння визначати мотиви своєї життєдіяльності, професійну перспективу, бачити свою соціальну роль та очікувані результати.

Питання формування особистості курсантів, студентів і слухачів завжди стояли в центрі уваги вчених. Особливо сьогодні дослідники даної проблеми констатують на необхідності використання культурно-історичного потенціалу гуманітарних наук у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти, гуманістичній спрямованості якості освіти вищої школи.

Провідна роль у вирішенні означеної проблеми належить закладам вищої освіти. Саме вища школа, як один із інститутів виховання молоді, формує особистість, яка повинна реалізувати набуті знання на практиці і застосовувати їх на користь суспільства та держави.

Метою даної статті є визначення ролі гуманітарних наук у формуванні особистості курсантів, студентів і слухачів у період професійної підготовки у вищих навчальних закладах ДСНС України.

В Законі України «Про вищу освіту» наголошено, що основною метою діяльності закладу вищої освіти є забезпечення умов, необхідних для отримання особою якісної вищої освіти [3].

В українському педагогічному словнику надано визначення: «освіта – духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес шліфування обличчя людини. При цьому головним не є обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміннями самостійно розпоряджатися своїми знаннями» [4, 241].

Разом з тим законодавчо визначено, що якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольнити як особистісні духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства. Сучасна парадигма освіти стає стратегією розвитку всього суспільства, в основі якої закладено пріоритет самоцінності людини, здатної до саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти протягом всього життя. У такій стратегії розвитку якості на перше місце висовується закон випереджаючого розвитку якості особистості, якості освітніх систем і якості суспільного інтелекту. Тому на сучасному етапі у відомчих вищих закладах освіти виняткового значення набуває самостійна робота курсантів, студентів і слухачів основною метою якої є активізація творчого потенціалу кожного.

Звичайно, що перенесення акцентів в освіті на інтереси, перш за все, людини, надання їй можливостей для розквіту її здібностей, творчості стосується і професійної підготовки працівників для органів та підрозділів цивільного захисту до виконання завдань за призначенням у системі ДСНС України. Треба зрозуміти, що саме гуманістична, духовна підготовка майбутніх рятувальників має стати невід'ємною складовою такого поняття, як професіоналізм.

Очевидно, що проблема формування особистості курсантської, студентської молоді актуальна на сьогоднішній день. Продовжуючи дослідження означеної проблеми, ми зупинимося на визначенні тих навчальних дисциплін, їх змістового забезпечення, які на нашу думку,

мають виховний вплив на формування особистості курсантів, студентів і слухачів у період професійної підготовки. Виконання поставлених завдань можна досягти, насамперед, внаслідок глибокого і всебічного оволодіння курсантами, студентами і слухачами змістом навчальних дисциплін (філософія, релігієзнавство, соціологія, політологія, психологія, історія України, історія культури, культурологія, духовна спадщина рідного. Ці та інші гуманітарні дисципліни розкривають національні та загальнолюдські цінності, самобутність української мови, родовід народу, особливості національної культури, традиції та звичаї, обряди, побутову культуру, національну творчість, особистий внесок майстрів мистецтва та культури у створення культурних надбань.

Завдання відомчої освіти полягає у вихованні людини, яка володіє способами та навичками розв'язання різних проблем у межах своєї професії. Рішення цієї задачі навряд чи можливе лише шляхом передачі знань в готовому вигляді від викладача до курсанта, студента і слухача. Необхідно перетворити курсанта, студента і слухача з пасивного споживача знань на їх активного творця, який уміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її розв'язання, знайти оптимальний результат і довести його правильність.

Та все ж в умовах реформування сучасної системи освіти, у тому числі й відомчої, коли найвищою цінністю суспільства проголошено людину, саме гуманітарні дисципліни покликані створити оптимальні умови для інтелектуального розвитку й самореалізації особистості, виховання гідного та відповідального громадянина України. З часу проголошення незалежної Української держави ця проблема стала об'єктом уваги багатьох дослідників.

Соціально-гуманітарне осмислення цього феномену, який сприяє вихованню особистості курсанта, студента і слухача за сучасних умов та потреб суспільства, не може залишити осторонь науковців, які досліджують ці педагогічно-виховні питання з наукової точки зору, серед них: В. Андрущенко, Є. Горохова, А. Зоріна, Т. Колганова, В. Кузь, С. Никитина, В. Скотній, Н. Шип та інші. Дослідники, спираючись на завдання вищої освіти та розкриваючи зміст і проблеми які виникають при викладанні гуманітарних наук у сучасних умовах розвитку суспільства, доводять визначний вплив цих наук на формування особистості курсанта, студента і слухача, майбутнього фахівця, який повинен відповідати вимогам реального середовища, у якому він живе сьогодні та буде жити завтра.

Без гуманітарної освіти, особливо у відомчих вищих закладах освіти, підготовка високопрофесійного фахівця неможлива. Адже вже в самому визначенні закладено людську сутність, яка регулюється природними потребами самої людини. Гуманітарний (лат. *humanitas* – людська природа, освіченість, людство) – такий, що має відношення до свідомості людини й людського суспільства [5, 148]. Отже, йдеться про те, що гуманітаризація освіти передбачає такі технології навчання, в яких усі педагогічні процеси спрямовуються на диференційований розвиток і саморозвиток особистості [6]. Максимальне наближення кожної гуманітарної дисципліни до конкретної особистості, передусім її духових засад. Формування системи

морально-правових відносин, політичної культури, оптимальне поєднання загальнолюдських і національних цінностей. Виховання на основах посилення ролі гуманітарних наук і гуманітарно-орієнтованого вивчення інших навчальних дисциплін.

Відомо, що гуманістичні цінності – це втілення у світогляді особистості переконань, поглядів, відношення до суспільства, світу, усвідомлення себе як «Я». Вони впливають на вчинки й поведінку людини в суспільстві, зумовлюють її життєвий вибір, дають можливість осмислити цінність життя, його неповторність і необхідність чуйного, справедливого, милосердного ставлення до людини [13]. Досягти такого результату з формування політичної культури особистості курсанта, студента і слухача можна, якщо виховний і навчальний процеси організовані як єдина система. Предметні знання та вміння – спрямовані на розвиток ерудиції, тому формують теоретичний аспект професійної діяльності, забезпечують професійну мобільність, конкурентоспроможність, а виховання майбутнього фахівця через гуманітаризацію – формує людину.

За таких умов курсанти, студенти й слухачі формуються не як творчі особистості, а як збирачі інформації для складання іспиту чи заліку з певної гуманітарної дисципліни. Такий технопедагогічний підхід у навчанні зумовлює ознаки зuboжіння раціонального наукового мислення й духовної культури. І це відбувається в той час з тим, як світова спільнота все більше посилює запит на фахівців високої загальної культури та духовності [7].

Останнім часом в навчальному процесі перевага надається спеціальним дисциплінам за фахом. Роль гуманітарних наук постійно зменшується. Під гуманітарною наукою в широкому значенні розуміють процес формування ціннісних орієнтацій суспільства, у вузькому – виховання морально-етичних якостей у кожної окремої людини. Тому гуманітаризація освіти передбачає її наповнення ціннісними сенсами громадянської активності, моральної відповідальності, формування навичок культури (культурного розвитку), утвердження єдності життєвих і раціонально-пізнавальних настанов [12].

Ідея гуманітаризації технічної освіти широко розповсюджена [9]. Однак її впровадження в навчально-виховний процес ускладнюється через нестачу практичного соціально-педагогічного виміру гуманітаризації освіти і принципів її реалізації. По суті, у теорії і практиці освіти все ще нема чітко розробленої концепції гуманітаризації навчально-виховного процесу відомчих навчальних закладів. Також складність ситуації посилюється тенденцією постійного скорочення викладання гуманітарних дисциплін [10]. Світоглядні дискурси втратили фундаментальну роль в освітньому процесі, яка, з погляду педагогіки вищої школи, має їм належати. Слід підкреслити, що необхідність формування основ гуманітарних знань і способів діяльності з засвоєння соціокультурного досвіду зумовлена низьким рівнем культури курсантів, студентів і слухачів навчальних закладів ДСНС України [8].

Реалії сьогодення показують, що стратегічним завданням вищої відомчої школи має бути формування духовно розвиненої людини, яка повинна бути не тільки високоосвіченим професіоналом, але й носієм

загальнолюдських цінностей, національно-культурних традицій, суб'єктом і творцем сучасної культури. А визначальним чинником у вирішенні цього є гуманітарні дисципліни. Тому нагально необхідно зберігати та підтримувати, а за можливості й примножувати, наявний потенціал гуманітарних предметів, утримуючись від їх обмеження та скорочення [11]. Це сприятиме й тому, щоб заклади вищої освіти ДСНС України стали б культуротворчими центрами із забезпечення гармонійного розвитку тієї частини молоді, яка вирішила здобувати професію рятувальника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища освіта і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В. Г. Кременя. Тернопіль: Навч. кн. Богдан, 2004.
2. Кремень В. Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація // Дзеркало тижня. 2003. №48 (473). 13–19 грудня.
3. Закон України Про вищу освіту: Проект // Освіта України. 2002. №17. С. 2–8.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 375 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003.
7. Ушенко М. А. Формування духовності у системі інженерної освіти // Зб. праць «Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти». 2011. №28. С. 167–170.
8. Рябініна О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій курсантів – майбутніх рятувальників і деонтологія шкільного виховання // Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики і образотворчого мистецтва в школі: Матеріали науково-практичної конференції. 21–22 березня 2013 року, м. Чернігів. Чернігів, 2013. С. 202–206.
9. Кузнецова В. Г. Гуманітарний світогляд: теорія і практика формування студентської молоді // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць / Ред. кол. Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. Київ – Запоріжжя. Вип.18. 300 с.
10. Олексюк О. М. Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01/ Олексюк Ольга Миколаївна; Київський державний інститут культури. К., 1997. 333 с.
11. Омельченко О. П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально – культурно-освітньому просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»/ Омельченко Олексій Петрович; Східноукраїнський нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2005. 20 с.
12. Роганова М. В. Соціокультурне середовище вищого навчального закладу як один з чинників виховання духовної культури сучасного студента // Педагогічний дискурс. Хмельницький: ХГПА, 2012. Вип. 12. С. 261–267.
13. Супруненко О. М. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти // Проблеми гуманізації та виховання у вищому закладі освіти: Матеріали Ірпінських міжнародних науко-педагогічних читань. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. С. 61–63.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ МЕДИЧНОЇ БІОЛОГІЇ

Гаращенко О. М.

Черкаська медична академія

Педагогічний процес у ВНЗ – це система, в якій поєднані процеси розвитку, виховання та навчання студентів з усіма умовами, формами та методами їх функціонування. Структурними компонентами системи педагогічного процесу є: мета, зміст, завдання, викладачі та студенти, організаційна структура, педагогічна діяльність та кінцевий результат.

Отже, для активної взаємодії учасників педагогічного процесу – студентів та викладачів, у зв'язку із виниклою ситуацією в країні, Черкаська медична академія перейшла на дистанційну форму навчання.

Дистанційне навчання є однією із форм неперервної освіти, що покликана реалізувати права людини на освіту й отримання інформації.

Дистанційне навчання – це організація освітнього процесу, що базується на принципі самостійного навчання студента, сукупність інформаційних технологій, що забезпечують доставку студенту основного обсягу навчального матеріалу; інтерактивну взаємодію студентів та викладачів у процесі навчання; надання студентам можливості самостійної роботи із засвоєння навчального матеріалу; а також оцінювання їхніх знань та умінь у процесі навчання за допомогою засобів телекомунікації.

Дистанційне навчання покликане вирішувати ряд завдань, а саме:

- підсилення активної ролі студента у власній освіті: у постановці освітньої мети, виборі домінуючих напрямків, форм і темпів навчання в різноманітних освітніх царинах;

- різке збільшення обсягу доступних освітніх масивів, культурно-історичних досягнень людства, доступ до світових культурних та наукових скарбів для студентів з будь-якого населеного пункту, де є інтернет-зв'язок;

- отримання можливості спілкування студента з викладачами, з ровесниками незалежно від їхньої територіальної розташованості;

- збільшення евристичної складової навчального процесу за рахунок застосування інтерактивних форм занять, мультимедійних навчальних програм;

- більш комфортні, порівняно з традиційними, умови для творчого самовираження студента, можливість демонстрації продуктів своєї творчої діяльності, широкі експертні можливості оцінювання творчих досягнень;

- можливість змагання з великою кількістю ровесників за допомогою участі у дистанційних проектах, конкурсах, олімпіадах тощо.

Особливостями дистанційної форми навчання порівняно з традиційною вважають:

- **Гнучкість.** Студенти, які навчаються за дистанційною формою навчання, не відвідують занять, а працюють у зручний для себе час у зручному місці та в зручному темпі.

- **Віддаленість.** Відстань від місця перебування того, хто навчається, до навчального закладу не є перешкодою для ефективного освітнього процесу.

- **Масовість.** Кількість студентів дистанційної форми навчання не є критичним параметром. Вони мають доступ до багатьох джерел навчальної інформації (електронні бібліотеки, бази даних), а також можуть спілкуватися один з одним і з викладачем через засоби зв'язку або за допомогою інших засобів інформаційних технологій.

- **Статус науково-педагогічного працівника.** Йдеться про нову роль викладача, коли він виконує такі функції, як корекція курсу, який вивчають, консультування, керівництво навчальними проектами і т. д.

- **Статус студента.** Від слухача, тобто студента, вимагають особливої вмотивованості, самоорганізації, працелюбності і необхідного початкового рівня освіти.

- **Мобільність.** Зв'язок з викладачами здійснюється різними способами: як on-line, так і off-line. Проконсультуватися з викладачем можна за допомогою електронної пошти, Skype зв'язку, телефону іноді ефективніше та швидше, ніж призначити особисту зустріч.

- **Індивідуальний підхід.** При традиційному навчанні викладачеві досить важко приділити необхідну кількість уваги всім студентам групи, підлаштуватися під темп роботи кожного. Використання дистанційних технологій підходить для організації індивідуального підходу. Крім того, що студент сам обирає собі темп навчання, він може оперативно отримати у викладача відповіді на виникаючі питання.

- **Зручність для викладача.** Викладачі, що займаються педагогічною діяльністю дистанційно, можуть приділяти увагу більшій кількості студентів і працювати, навіть перебуваючи у відрядженні, на конференції чи карантині.

- **Оволодіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями** (комп'ютери, аудіо, відеотехніка, системи телекомунікації).

Метою дистанційного навчання є – надання освітніх послуг шляхом застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певними освітніми рівнями відповідно до державних стандартів освіти.

Отже, потрібно організувати навчальний процес таким чином, щоб забезпечити засвоєння студентами знань, умінь та навичок, а також адаптувати молоде покоління до сучасних реалій життя.

Основою дистанційного навчання при вивченні медичної біології в Черкаській медичній академії є цілеспрямована й контрольована інтенсивна самостійна робота студента, який маючи комплект спеціальних засобів навчання (телефон, електронна пошта, Skype зв'язок), отримує завдання, виконує їх та надсилає на перевірку викладачу. Планування занять відбувається систематично, згідно з розкладом, навчальною та робочою програмою.

Для викладу лекційного матеріалу з дисципліни «Медична біологія» для студентів проводяться відео уроки, уроки-презентації, на електронну адресу студентів відсилається теоретичний матеріал та електронні джерела підручників, у разі їх відсутності.

Для виконання практичних занять студенти мають робочі зошити, які містять покрокові інструкції, на початку кожного заняття пропонується алгоритм дій задачі чи завдання, розібравшись з яким, можна виконувати наступні завдання самостійно. Якщо у студентів виникають труднощі у процесі роботи або запитання, то вони мають змогу проконсультуватися з

викладачем (телефоном, або через інтернет). Студентам також надаються рекомендовані навчальні матеріали, відеофільми, типові завдання й вправи різного рівня складності, навчальні та контрольні тести, кросворди, біологічні диктанти тощо.

Викладач повинен організувати студентів, визначити термін здачі виконаних завдань, провести оцінювання та обов'язково пояснити помилки.

Незважаючи на переваги дистанційного навчання, воно має і свої недоліки, а саме:

- недостатність або відсутність позитивної мотивації у студентів – практично весь навчальний матеріал студент опрацьовує самостійно, це вимагає відповідальності, самоконтролю і розуміння, що саме йому потрібні ці знання (на жаль, не завжди це так);

- недостатній контроль над засвоєнням студентами отримуваних знань;

- проблема ідентифікації студента – поки що найефективніший спосіб простежити за тим, чи студент самостійно виконав завдання чи тестовий контроль – відеоспостереження, що не завжди можливо. Тому на підсумкову атестацію, студент має бути обов'язково присутній в навчальному закладі особисто;

- нестача практичних вмінь та навиків – досить проблемно якісно організувати дистанційне навчання студентів-медиків при вивченні клінічних дисциплін, які практично мають навчатися біля ліжка хворого;

- невисокий рівень комп'ютеризації суспільства;

- проблемою також є відсутність чи низька пропускна спроможність електронної мережі (зв'язок хорошої якості).

Таким чином, основними завданнями сучасних викладачів ЗВО є формування у студентів-медиків позитивної мотивації до навчання, виховання відповідальної, сильної, цілеспрямованої особистості, професіонала своєї справи, який стане компетентним, кваліфікованим фахівцем, буде спроможним до саморозвитку, самореалізації та самоосвіти. Сучасна людини, щоб бути сьогодні конкурентоспроможною на ринку праці, має вчитися все своє життя. Тому з урахуванням нових функцій викладача та особливостей навчання в системі дистанційної освіти потрібно забезпечити підготовку та підвищення кваліфікації викладачів для дистанційного навчання, насамперед в галузі застосування у навчанні телекомунікаційних мереж та інформаційних технологій. Викладачі мають бути впевненими користувачами комп'ютерів та мати досвід роботи з різними навчальними платформами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. К.: КПІ, 2000. 12 с.
2. Дмитренко П. В., Пасічник Ю. А. Дистанційна освіта. К.: НПУ, 2010. 25 с.
3. Концепція діяльності Українського центру дистанційної освіти Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». К.: КПІ, 2000. 5 с.
4. Гуржій А. М. Інформаційні технології в освіті / Проблеми освіти: наук. метод. зб. К.: ІЗМН, 2005. Вип. II. С. 5–11.
5. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/>.
6. URL: <http://www.forest.lviv.ua/statti/distance.html>.
7. Проблеми впровадження дистанційної освіти в Україні. URL: <http://edu.minfin.gov.ua/LearningProcess/RemoteEducation/Pages/>.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дудко Л. А., кандидат соціологічних наук

Черкаське регіональне відділення Соціологічної асоціації України

Вища освіта, без сумніву, відіграє важливу роль у підготовці фахівців для соціуму. Наука і освіта є основою прогресу суспільства, розвитку людського потенціалу, перш за все, в підготовці для майбутнього. У ХХІ столітті, коли відбуваються перехід до інформаційно-розвиненого суспільства, вища освіта набуває особливого значення. Випускники вузів повинні бути наділені не лише фаховими знаннями, а й вмінням їх використовувати у сучасному середовищі, орієнтуватися у процесах, які відбуваються. Головним завданням кожного вузу є навчання і виховання молоді особистості, яка зможе самостійно вирішувати складні політичні, економічні, соціальні, культурні та інші проблеми, які з'являються у сучасному суспільстві. Для виконання цих завдань важлива роль відводиться соціально-гуманітарним наукам, які формують особистість студента відповідно до сучасних реальних вимог суспільств, навчають його логічному, історико-філософському мисленню, пояснюють навички політичного і соціально-економічного аналізу процесів, які відбуваються та розкривають особливості швидкоплинного світу. Ідейною основою сучасних соціально-гуманітарних наук є загальнолюдські пріоритетні цінності, а головною метою-пізнання студентами цих наук, обґрунтування оптимальних шляхів та засобів досягнення прогресивного розвитку суспільства, формування інтелектуально-творчих особистості. Отже, пізнання соціально-гуманітарних дисциплін є однією із головних та необхідних передумов для входження молоді особистості у загальнокультурне світове співтовариство, формування при цьому її глибокої світоглядної позиції і досягнення духовної самостійності.

У ході сучасних соціальних трансформацій соціально-гуманітарні науки у значній мірі визначають життєдіяльність людини, молодого громадянина, який буде формувати та розвивати своє майбутнє, майбутнє держави.

А. Зоріна, В. Андрущенко, Є. Горохова, Т. Колганова, В. Кузь, В. Скотній, Н. Шип, Р. Белакова та інші дослідники спираючись на завдання вищої освіти, доводять визначний вплив соціально-гуманітарних наук на формування особистості студента, майбутнього фахівця, який повинен відповідати вимогам реального середовища, де він живе сьогодні та буде жити завтра. Вони підкреслюють, що розвиток студента під впливом соціально-гуманітарних дисциплін завжди пов'язаний з визнанням та формуванням загальнолюдських позицій, які прийняті у всіх цивілізованих країнах світу. В їх основі лежать загальнолюдські цінності, співробітництво і партнерство, законослухняність, милосердя, співчуття, дружба.

За останні роки у житті українського народу відбулися значні зміни. «Єдино вірна» картина світу, яка домінувала донедавна у вищих навчальних закладах, трансформувалась на усвідомлення того, що палітра суспільних поглядів минулого і сьогодення надзвичайно різноманітна. Тому

розібратись у розмаїтті концепцій та досягти справжнього сучасного розуміння фундаментальних основ людського буття, зрозуміти себе, всесвіт, знайти своє місце у цьому світі є справою далеко не простою. Сьогодні ці питання є дуже важливими та актуальними, вони потребують досконалого вирішення на національному рівні, і в першу чергу наукової точки зору, оскільки це стосується формування і розвитку майбутнього нашої країни. Саме соціально-гуманітарні дисципліни, як певна цілісна система знань, відіграють важливу роль у формуванні нового типу особистості студента, який здатен розібратись складних процесах минулого, сьогодення і майбутнього нашої держави, застосувати отримані знання та навички для успішної самореалізації у життєдіяльності країни. В умовах науково-технічного прогресу, соціально-економічних та освітянських реформ в Україні зростає роль суб'єктивного фактору в розбудові нашого суспільства. Проблема формування активної творчої особистості є однією із найактуальніших у педагогічній практиці вузів. Тому при викладанні соціально-гуманітарних дисциплін слід враховувати цей фактор, спиратись на нові ідеї та принципи, що забезпечують формування моральних та вольових якостей активної, незалежної і творчої особистості студента. Саме така освіта, яка вважає центром своєї уваги людину, молоду особистість та її духовний розвиток і систему цінностей є гуманістичною. Соціально-гуманітарні науки завжди пов'язані з поняттям гуманізму – прогресивного направлення у суспільній думці, яке характеризується захистом гідності людини, її свободи та всебічного розвитку. Гуманізація суспільної свідомості є основною метою соціально-гуманітарної освіти, яка впливає на формування особистості. Досягнення цієї мети визначає перед соціально-гуманітарними навчальними дисциплінами наступні завдання:

- допомогти молодій особистості усвідомити найважливіші гуманістичні цінності та традиції нашого суспільства;
- сприяти розумінню природи суспільних та міжособистісних відносин, їх соціокультурних та інших аспектів;
- оволодіти початковими знаннями про людину і суспільство. За допомогою таких навчальних дисциплін, як історія України, філософія, політологія, соціологія, культурологія студент формує своє особисте уявлення про світ та місце у ньому людини;
- зорієнтувати студентів на вивчення дисциплін, які формують у них розуміння себе як суб'єкта соціальних відносин, розкривають особливості взаємодії соціальних відносин, сприяють самоідентифікації особистості, без якої неможливо досягнути успіхів в обраній професії і в житті в цілому;
- підготувати спеціаліста задля ефективної самостійної діяльності в сучасному економічно-правовому та соціокультурному середовищі;
- засвоїти певну суму знань, що лежать в основі формування особистої громадянської позиції, які допомагають виробити власну думку, активізувати процеси залучення до громадсько-політичного життя країни;
- підготувати висококваліфікованих спеціалістів, компетентність яких буде сприяти процесам євроінтеграції України.

Окремо хочу підкреслити роль соціології як, невід'ємної складової академічних наук. Їй належить вирішальна роль у процесі підготовки

висококваліфікованих спеціалістів. Саме соціологія, інтегруючись з іншими соціально-гуманітарними науками, наповнює багатоманітність суспільного життя змістом, значенням, розкриваючи роль людини як джерела і творця суспільного життя. Вона сприяє усвідомленій, розумній орієнтації студентів в навколишньому світі. Конкретно соціологічні дослідження, що проводяться в Україні, допомагають будувати суспільство, відповідають викликам та потребам соціальної практики.

Висновок. У статті висвітлюється визначна роль соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні особистості студента та підкреслюється їх трансформація у двох напрямках: гуманізація соціально-гуманітарних дисциплін та значні перетворення у їх викладанні у вузах нашої країни.

Соціально-гуманітарні знання є важливою частиною людської історії та культури, вони впливають на розвиток у студентів широти поглядів, спостережень, творчих здібностей. Знання, отримані у результаті пізнання цих наук, допомагають молодій людині розвивати свій духовний потенціал, розширювати свій кругозір, збагачують різною науково-пізнавальною інформацією. Соціально-гуманітарні науки доводять, що кожна особа, пізнаючи отримані знання, може розвивати свої здібності та при бажанні повністю реалізувати свій творчий і особистий потенціал у суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковль Р. Україна, афористика. К.: Просвіта, 2001. 320 с.
2. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. К.: ІС НАНУ, 2011. 336 с.
3. Перегуда Є. В. Соціологія: навчальний посібник/ Є. В. Перегуда та ін. К.: КНУ, 2012. 140 с.
4. Соціально-психологічні чинники українського соціуму. О. Г. Злобіна, М. О. Шульга, Л. Д. Бевженко та ін.: за наук ред. О. Г. Злобіної. Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.
5. Стан сингулярності: соціальні структури ситуації, повсякденні практики / С. Макеєв, О. Оксамитна, А. Домаранська, О. Іванов, Т. Костюченко, Л. Малиш, Т. Марценюк, С. Стукало: за ред. С. Макеєва, О. Оксамитної. К.: НАУКМА, 2017. 180 с.

SITUATIONALISM AS A COMPONENT OF THE FORMATION OF CADETS PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE SPEECH IN SPECIALIZED HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

*Єремеева Н. Ф., кандидат філологічних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Every year, as the requirements for the professional level of foreign language proficiency of the cadets of higher educational establishments of technical direction increase, the concept of teaching foreign languages changes. This concept is based on the development and improvement of communicative

competence aimed at developing both language and speech skills and skills in a professionally oriented environment [2, 17].

The modern cadet must have not only the skills and abilities of listening, writing and reading, but also an appropriate level of oral communication, which is, of course, a much-needed competent specialist in his future professional activity. In this regard, it is important to apply various forms of training and control of cadets' knowledge, including the use of a business game that is sufficiently motivating and contains elements of unpredictability and unexpectedness. In this regard, game participants can evaluate the ability to use the created game situation, in real life, in the course of their professional duties. In our view, this cannot be provided by the mechanical learning and training of certain lexical units and grammatical structures. In addition, role playing provides cadets with a sociolinguistic clue as to which units and speech models can express a particular opinion when evaluating a particular situation, depending on its complexity and the social characteristics of the participants.

The application of the principle of communicativity in the process of learning modern languages has become widespread since the early 70's of the last century. It was at this time that a number of methodological articles and manuals of English and American authors appeared on the use of role-playing games in language learning. The works of these authors emphasize the importance of role playing for the development of communication skills in the professional field [11; 14; 16]. Role playing is defined by some authors as the spontaneous behavior of learners, their reaction to the behavior of other people involved in a hypothetical situation [9; 11; 14].

The same opinion is expressed by a number of other authors, who indicate that role-playing is a means by which learners should freely improvise within the created situation, acting as its participants [10]. Other authors use the term "simulation" to refer to this type of communication activity [11]. However, in the methodological literature there is another interpretation of the term "simulation", which is used when the obligatory element of the role-playing game is to solve a given problem situation. This, in turn, exacerbates the motivation of the utterances and, at the same time, makes them more argumentative and emotional [8].

That is, the term "simulation" can be used to refer to a higher-level role-playing game. According to most authors, a simulation role-playing game, which is usually based on a solution to a particular problem, provides optimal activation of the communicative activity of individuals in the classroom. The need to find the right approach to solve the problem determines the naturalness of communication, because any communication is caused by the need for it.

The formulation of the problem and the need to solve it give impetus to the development of critical thinking in the students. Finally, the need to think carefully about the situation, to find the only correct one, from the point of view of the participant of the game, its solution develops logical thinking and the ability to reasonably speak, to convince the interlocutors, taking into account the relevant arguments and facts.

During role-playing, as in real communication, participants should listen carefully to each other, as they do not know in advance what their partners will

say, as well as quickly analyze and adequately respond to the replies of their mates, express their thoughts phonetically, lexically and grammatically correctly [8; 12; 15; 16]. The use of situationalism as a component of the formation of professional speech of cadets of specialized higher educational establishments in the study of foreign languages is also widely discussed in the works of domestic authors.

In particular, special attention is paid to the application of modern innovative technologies in the study of foreign languages in the professional education of fire safety specialists [3; 6; 4; 5; 9]. Improvement of speech training of higher education professionals is also emphasized in the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012–2021.

It is indisputable that the study of foreign languages with the use of innovative technologies in the preparation of specialists of the State Emergency Service of Ukraine, must meet modern requirements. First of all, it concerns the professional field – the fight against different types of fires, accidents, natural and environmental disasters. It is known that the professional activities of future fire safety professionals require a special communication competence that will ensure the mobility and effectiveness of their immediate duties – rescue victims in various natural and man-made disasters.

With this in mind, we are constantly using role-playing games when learning a foreign language, which allows us not only to evaluate the cadets' assimilation of a certain amount of theoretical material, but also to ensure the formation of professional speech communication. This can be illustrated by examining several topics included in the Professional Foreign Language Program, such as: Natural and Man-Made Disasters, Emergency Medical Services, Fire Safety Rules, Causes of Fire, Fire Investigation, Fire Engineering, and Fire Tactics.

In class, cadets are encouraged to put themselves in a situation that may occur outside the classroom, in real life. This can be anything from simply extinguishing a fire to providing the first aid in an emergency. The cadet must adapt to a specific role in an emergency: in some cases, he may play the imaginary role of the victim, in others – a firefighter.

Participants in the role-playing game need to behave as if everything is happening in their real life: their behavior must match the role they are playing. Participants in role-playing games should focus on communicative use of language units rather than the usual practice of fixing them in speech. In the teaching of a vocationally-oriented foreign language, the vast majority of authors identify 5 major types of roles:

“Inherent” (“innate”), which determine the gender and age of the participant of the game - for example, children affected by the earthquake;

“prescribed” that identifies a nationality or affiliation with a particular social group, such as the elderly who have been injured in a railroad accident;

“acquired”, which define the profession: the lifeguard, the psychologist who provides assistance during an emergency;

“actional”, which defines a certain list of actions in a life situation, for example, in a fire, a car accident that anyone can get into and which is temporary.

“functional”, which defines functional communication, for example, offering their help, expressing condolences, etc. The latter coincides with the

category of communicative functions, which is widely used in the study of foreign languages.

In our opinion, the most important in the teaching of foreign languages of vocational orientation are the last three categories of roles: acquired, active and functional. These functional roles are considered as the minimum blocks that make up the role playing, they are inherent in many situations, and therefore they need to be carefully worked out at the preparatory stage.

There is an opinion that children are usually easily “immersed” in the game, while adult boys and girls, and this is our group of individuals, do not show much desire to participate in it because they are afraid to be funny among their peers. Therefore, in our opinion, it is important to prepare cadets for role-playing. First of all, they should be placed in a certain way in the teaching audience: if they are one by one and returned to the teacher, who is in the spotlight, there is no natural communication.

The most appropriate and rational is the location of the game participants in the form of a large circle, when each cadet is in contact with the teacher and other cadets.

There are three stages to the role-playing game: preparatory, actual play and final. A more detailed plan can also be proposed: a preparatory stage in the audience; preparatory stage at home; role playing; final stage at home; the final stage in the audience.

The preparatory stage in the classroom involves: an introductory interview by a teacher who introduces the audience to a role situation, discussion questions, or problems; familiarity with the linguistic content of the game (basic words and phrases related to the topic); preliminary training of phonetic, word-forming and lexical units, as well as grammatical structures.

At this stage, the cadets have to perform a series of exercises to learn the material that will be used during the role-playing game. In this case, it is important to consider exercises to translate keywords and phrases on the topic: from English into Ukrainian and vice versa. The following should be done: selection of words that are relevant in meaning filling in the blanks with appropriate words in the required form; definition of antonyms and synonyms; performing combinatorial combinations of some lexical units with others to form new ones. It is also important to perform pronunciation and spelling correction, mastering word-formation affixes by performing phonetic exercises and word-formation exercises. The development of grammatical material can be accomplished by constructing models of the formation of narrative, negative and interrogative sentences in the desired time forms. The preparatory stage at home should include: reading text, reference books, additional material on the topic, collecting information for each specific situation. After playing a role-playing game, a final step at home is required. It involves completing a specific task (for example, writing a professionally-focused topic or making a dialogue). During the final stage, the audience discusses role playing (teacher evaluation of each participant’s communication activity) and discussion on proposed or similar topics. For a successful role-playing game, it is advisable for each participant to have a badge indicating his name, profession, or the position of the character he represents. It is also possible to use certain requisites to create the atmosphere of

a role playing venue. Depending on the purpose of the class and the level of preparation of the audience, role-playing games can be conducted in pairs.

Such games are aimed mainly at training in the use of certain lexical units and grammatical structures in subgroups with a number of participants of 5 ... 7 persons, and in the whole group (when playing games in subgroups and groups, speech is provided). Role playing in pairs is the simplest form of this methodical method. Many authors recommend using questionnaires for paired role-playing that participants fill out by asking each other questions.

The time allotted for this work should be limited. Role playing in subgroups can be different. It is desirable that all subgroups participate in a role-playing game at the same time in the so-called "buzz groups", whose work is supervised by the teacher, moving from one subgroup to another. However, another option may be assumed when subgroups are playing one by one: one subgroup plays and the other participants observe and evaluate its work in order to participate in further discussion of the performances.

Here is an example of role-playing in subgroups. Each subgroup is an operational calculation for firefighters who must leave to extinguish a fire. The use of future time, conversational formulas related to practicing fire-technical vocabulary can be considered as an effective technique for training.

At the same time, the presence of problematic installations implies the development of both dialogic and monologic skills. Sometimes working in subgroups can be the first step to a higher-level role-playing game, during which all participants play discussions, meetings and conferences. Noteworthy is the use of handouts (role cards) that can be used during role play.

Each participant in a role-playing game receives a card of a large enough size, made of cardboard. The front of the card is the same for all participants and provides basic information about the role situation and the problem to be solved. The reverse of the cards is different for each participant of the game, and contains information about the person involved and indicates the possible line of his behavior. In our opinion, such handouts are convenient to work with and should be well designed to arouse the interest of those involved in the role-playing game.

An important stage in the role-playing game is the control by the teacher. Such control is carried out throughout the role playing: in the process of performing various tasks, different levels of exercises, oral dialogues. Some supervision by the teacher is also carried out before the beginning of the role-playing game. This allows you to place exercises and tasks within the concepts of "control – creativity", starting with simple "performing memorized dialogues", during which the teacher exercises maximum control, and ending with creative exercises.

In both cases, he monitors the progress of the game, fixes mistakes and miscalculations, but does not interfere with the course of the game to correct them. After the role-playing game, the teacher first analyzes its course, always focuses on the successful moments of the game, followed by an analysis of typical mistakes made by its participants, and subsequently organizes their correction. Therefore, role-playing is one of the most effective ways of implementing the communicative principle in the teaching of foreign languages. Its features can be defined as follows:

- role-playing is learning by doing, which stimulates emotional uplift and improves the quality of learning the material studied;
- role playing has certain advantages over other teaching methods because it makes it much easier to create a situation where each of its participants takes an active position and is free to express their own opinions, which is virtually absent during discussion;
- a role-playing game requires the full return of its participants, which can be implemented with both verbal and non-verbal means in a particular situation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки: URL: www.mon.gov.ua/images/fales/.../4455.pdf.
2. Артеменко Т. М., Липко І. П. Про деякі тенденції навчання іноземних мов // Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. С. 17–18.
3. Громова О. А. Аудіо-візуальний метод і практика його застосування. М., 1977. С. 56–71
4. Єремеева Н. Ф. Професійна англійська мова (рятувальні дії та попередження надзвичайних ситуацій): Навч. посібник. Черкаси: ЧПБ, 2006. 244 с.
5. Єремеева Н. Ф., Ненько Ю. П., Іващенко О. А. Англійська мова за професійним спрямуванням: Практичний курс. Черкаси: АПБ ім. Герїв Чорнобиля. 2013. 152 с.
6. Купман С. М., Стрілець Л. К., Петренко О. В. Ситуативність як складова формування професійного мовлення курсантів ВВНЗ//Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. С. 101–102.
7. Кусій М. І. Застосування інноваційних дидактичних технологій у професійній освіті фахівців з пожежної безпеки // Теорія і практика професійної освіти.
8. Шейлз Д. Комунікативність у навчанні сучасних мов.[Рада з культурного співробітництва. Проект №12 «Вивчення та викладання сучасних мов для цілей спілкування.] Рада Європи, Прес, 1995.
9. Дианова Е. М., Костина Л. Т. Ролевая игра в обучении иностранному языку. // Иностранные языки в школе. 1988. №3. С. 90–92.
10. Byrne D. Teaching Oral English. London, 1976.
11. Jones L. Eight Simulations. – Cambridge, 1975.
12. Lamb M. Factions and Fictions: Exercises for Role Play. Oxford, 1982.
13. Littlewood W. Communicative Language Teaching. Cambridge, 1981.
14. Littlewood W. Role Performance and Language Teaching // International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. 1975. Vol. 13. №3.
15. Revell J. Teaching Techniques for Communicative English. London, 1979.
16. Sturtridge G. Role Play and Simulations // Communication in the Classroom. Harlow, 1981.

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ

*Міненко О. В., кандидат філологічних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Процеси глобалізації, інтенсивний розвиток комунікацій, інтернету, дистанційних форм освіти ставлять основною вимогою до сучасних працівників знання мов. Тому навчання іноземної мови розглядається як необхідна ланка в загальній програмі гуманітаризації освіти. Сучасним фахівцям необхідні якості особистості, засновані не тільки на логіці, а й на інтуїції і творчості: раціональне і образно-чуттєве мислення, рефлексію, оперативне реагування на ситуацію, цілеспрямованість, уміння приймати рішення в умовах невизначеності, конкурентоспроможність. Конкурентоспроможність передбачає наявність у фахівця таких якостей, умінь і здібностей, як здоров'я, інтелект, висока працездатність, організованість, креативність, дисциплінованість, наявність ділових зв'язків, комунікабельність і комунікативні вміння.

Метою цієї статті є визначення особливостей використання основних інноваційних методів у практичній діяльності викладача іноземної мови.

Останнім часом все більша увага педагогічної науки і практики зосереджена на методах навчання, які за своїм змістом і способами здійснення неможливі без високого рівня зовнішньої і внутрішньої активності студентів. Зазвичай їх називають «активними методами навчання».

Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на учня, цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії за наявності віри вчителя в успіх своїх учнів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук [1].

Сучасна комунікативна методика пропонує широке впровадження в навчальний процес активних нестандартних методів і форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу. На практиці досить ефективними виявилися такі форми роботи: індивідуальна, парна, групова й робота в команді.

До сучасних технологій належить технологія співпраці, яка активно впроваджується в навчальний процес. Основна ідея полягає в створенні умов для активної спільної діяльності учнів в різних навчальних ситуаціях. Студенти об'єднуються в групи по 3–4 особи, їм дають одне завдання, при цьому обговорюють роль кожного. Кожен учень відповідає не тільки за результат своєї роботи, але й за результат усієї групи. Тому слабкі учні прагнуть з'ясувати в сильних те, що їм незрозуміло, а сильні – щоб слабкі досконало розібралися в завданні. І від цього виграє весь клас, тому що спільно ліквідовують прогалини у знаннях [1].

Під час різних видів роботи учні стають перед проблемою поповнення знань, лексичного запасу чи комунікативних умінь, тому вони активізують

свою діяльність та в процесі спілкування намагаються вирішити дані питання. Це позитивно впливає на розвиток мислення та уважності учнів, зацікавлює їх та стимулює до співпраці.

Тому всі вправи й завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією (Information gap, choice, feedback). Для їх виконання учні потребуватимуть додаткової інформації, доклатимуть певних зусиль для її досягнення та в такий спосіб зможуть краще та ефективніше організувати свою діяльність.

Найбільш ефективними є такі форми парної та групової роботи:

- внутрішні (зовнішні) кола (inside / outside circles);
- мозковий шторм (brain storm);
- читання зигзагом (jigsaw reading);
- обмін думками (think-pair-share);
- парні інтерв'ю (pair-interviews) та інші [2].

Ці форми роботи сприяють розширенню знань та вмінь учнів. У процесі спілкування учні навчаються розв'язувати складні задачі на основі аналізу обставин і відповідної інформації, висловлювати альтернативні думки, приймати виважені рішення, спілкуватися з різними людьми, брати участь у дискусіях.

Найбільш поширений метод є дидактичні ігри. Це колективна, цілеспрямована навчальна діяльність, коли кожен учасник і команда в цілому об'єднані рішенням головного завдання і орієнтує свою поведінку на виграш. Гру, організовану з метою навчання, можна назвати навчальною грою.

В умовах підготовки кваліфікованих робітників і фахівців широке застосування знаходять ділові ігри. Їх мета – формування та відпрацювання конкретних умінь діяти в чітко визначених ситуаціях. Студенти навчаються оперативно аналізувати задані виробничі умови, приймають оптимальні рішення, вирішують економічні проблеми.

До активних методів належать проблемне навчання. Студенти стикаються з навчальними, життєвими і виробничими ситуаціями. До активних методів відноситься і позакласна робота: проведення конкурсів, олімпіад, КВК, вікторин, прес-конференції, наприклад, проведення тижня природничо-наукових дисциплін. Проведення конкурсу на кращого читця, що виявляє правильність вимови і загальну виразність мови. Конкурс на кращого перекладача-синхроніста, який дає можливість виявити розуміння мови на слух. Конкурс на кращого перекладача-референта виявляє вміння розуміти іншомовний текст при читанні. Конкурс на кращого оповідача дає можливість виявити вміння будувати зв'язне висловлювання. Конкурс на кращого співрозмовника виявляє вміння вести діалог, обмінюватися репліками [3].

Завдання викладача полягає в тому, щоб створити умови практичного оволодіння мовою для кожного студента, вибрати такі методи навчання, які дозволили б кожному учню виявити свою активність, свою творчість. Завдання вчителя – активізувати пізнавальну діяльність студента в процесі навчання іноземним мовам. Сучасні педагогічні технології такі, як навчання у співпраці, проектна методика, використання

нових інформаційних технологій, Інтернет – ресурсів допомагають реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні, забезпечують індивідуалізацію і диференціацію навчання з урахуванням здібностей дітей, схильностей тощо.

Сучасні технології – це, без сумніву, комп'ютерні технології, мають ряд переваг перед традиційними методами. Комп'ютерне навчання несе в собі величезний мотиваційний потенціал. Використання кібернетичного простору (cyberspace) в навчальних цілях є абсолютно новим напрямком загальної дидактики і приватної методики, так як відбуваються зміни зачіпають всі сторони навчального процесу, починаючи від вибору прийомів і стилю роботи і закінчуючи зміною вимог до академічного рівня учнів [4].

Основних напрямів використання інформаційно-комунікативних технологій викладачами іноземної мови є: мультимедіа-заняття, які базуються на основних комп'ютерних навчальних програм, тестування на комп'ютерах, дистанційні олімпіади, телекомунікаційні проекти, авторські комп'ютерні презентації у формі лекцій, семінарів, лабораторних робіт, доповідей студентів, проектна діяльність тощо. Всі ці прийоми і форми роботи, крім телекомунікаційних проектів, застосовуються на різних етапах заняття і в різних видах мовленнєвої діяльності. Методично форми роботи з комп'ютером на заняттях англійської мови можуть бути різними: освоєння нового матеріалу або його закріплення з використанням навчальних програм, написання творів, викладів, диктантів, використання програм-перекладачів при роботі зі складними текстами, перевірка грамотності і правопису англійською мовою, використання програм-тренажерів для поповнення словникового запасу.

Застосування комп'ютерних презентацій в навчальному процесі дозволяє інтенсифікувати засвоєння навчального матеріалу учнями і проводити заняття на якісно новому рівні, використовуючи замість аудиторної дошки проектування слайд-фільмів і опорних таблиць з екрану комп'ютера на великий настінний екран. Застосування комп'ютерної презентації дозволяє істотно підвищити ефективність уроку. Презентація дозволяє впливати відразу на кілька видів пам'яті: зорову, слухову, емоційну і в деяких випадках моторну.

Ефективність впливу навчального матеріалу на студентів залежить від ступеня і рівня наочності матеріалу. Комп'ютерні презентації дозволяють акцентувати увагу студентів на значущих моментах викладається інформації та створювати наочні ефектні образи у вигляді ілюстрацій, схем, діаграм, графічних композицій. Комп'ютерні презентації дозволяють ефективно адаптувати навчальний матеріал під особливості учнів. Посилення інтерактивності призводить до більш інтенсивного участі в процесі навчання самого учня, що сприяє підвищенню ефективності сприйняття і запам'ятовування навчального матеріалу. Використовувати презентацію в навчальному процесі можна на різних етапах уроку, при цьому суть її як наочного засобу залишається незмінною, змінюються лише її форми, в залежності від поставленої мети її використання.

Перевагою використання електронних підручників, є: по-перше, їх мобільність, по-друге, доступність зв'язку з розвитком комп'ютерних мереж, по-третє, адекватність рівню розвитку сучасних наукових знань. З іншого боку, створення електронних підручників сприяє також резолюції і такої проблеми, як постійне оновлення інформаційного матеріалу. У них також може міститися велика кількість вправ і прикладів, докладно ілюструватися різні види інформації. Крім того, за допомогою електронних підручників здійснюється контроль знань – комп'ютерне тестування [5].

Словник є чи не головним інструментом в іншомовному навчанні. Саме в словниках міститься велика кількість корисної довідкової інформації: різні форми дієслів, вживання прийменників, вказівка на стилістичні характеристики лексичних одиниць, списки синонімів і антонімів. Підкреслюємо, що електронні словники – це цілком самостійне програмне забезпечення, яке володіє певними відмінностями від друкованих видань навіть в плані змісту. Але крім відмінностей в змістовному наповненні та структуруванні словникової бази вони ще мають інтуїтивно зрозумілий графічний інтерфейс, який в окремих випадках може налаштовуватися з урахуванням вимог користувача (масштабований розмір шрифту, виділення кольором, персоналізований набір кнопок на панелі інструментів). Це дозволяє ефективно здійснювати пошук за різними критеріями. Дуже зручні у використанні онлайн-словники, тобто словники, розміщені в інтернеті і доступні користувачам або в безкоштовному режимі, або по підписці. Зручність і доступність онлайн-словників в тому, що ними користуватися можна з будь-якого комп'ютера, підключеного до Мережі. Крім того, в онлайн-словниках реалізована можливість регулярного оновлення вмісту, в тому числі за рахунок створення словників. Електронні словники також поєднують у собі функції пошуку потрібної інформації, демонстрації мовних закономірностей і дають можливість освоїти навчальний матеріал за допомогою спеціальної системи вправ. Всі сучасні електронні словники використовують звукові засоби мультимедійних персональних комп'ютерів для відтворення вимови.

Інтернет на сьогоднішньому етапі є потужним каталізатором оволодіння іноземною мовою, виступаючи джерелом величезного мовного і лінгвокраїнознавчого матеріалу. Географічна віддаленість деяких населених пунктів робить особливо актуальними технології дистанційного навчання, що дозволяє реалізувати індивідуальний підхід, корегуючи його з урахуванням професійних і особистісних факторів учнів. Зрозуміло, використання інтернет-ресурсів, під якими ми розуміємо сукупність інтегрованих засобів технічного і програмно-апаратного характеру, а також інформації, призначеної для публікації в мережі Інтернет, вимагає певного рівня методичної та комп'ютерної грамотності. Часом це викликає труднощі у представників старшого покоління, в силу об'єктивних і суб'єктивних причин не звикли використовувати комп'ютерну техніку. Однак впровадження сучасних технологій, зокрема інтернету, в процес навчання створює широкі можливості для ефективно організації освітнього простору та розширення комунікативного можливостей.

Ось лише деякі приклади можливого використання інтернет-ресурсів:

- пошук текстових, графічних і аудіовізуальних матеріалів на різноманітні теми;
- виконання лінгвістичного аналізу усного та письмового дискурсу англійської аудиторії;
- організація дистанційних мовних курсів;
- індивідуальні заняття по Skype.

Skype став використовуватися для цієї мети всього кілька років тому, і сьогодні навчатися онлайн легко і зручно. Під час уроку іноземної мови по Skype викладач здійснює тренінг усіх видів мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, говоріння і письма. Навчаючи читання, викладач підбирає літературу, обговорює прочитане, пропонує для виконання низку тренувальних вправ на витяг конкретної і загальної інформації з тексту, відпрацьовує з учнем нову лексику і граматичні форми. На кожному занятті прослуховуються невеликі діалоги, слухається музика, проглядаються уривки з відеофільмів з подальшим відпрацюванням прослуханого матеріалу. У процесі вивчення мови онлайн важливе місце займає навчання письму. Даний аспект тренується по-різному, в залежності від цілей вивчення мови, починаючи з написання есе, листів, різних повідомлень до написання ділової документації в залежності від характеру і цілей навчання. Говоріння як вид мовленнєвої діяльності займає в системі навчання онлайн особливе місце. Головна мета навчання по Skype – це навчити вільно розмовляти іноземною мовою. На кожному занятті виконуються різні мовні вправи, які стимулюють учня до спілкування і сприяють розвитку мовлення. Серед них – дебати, обговорення переглянутих фільмів, вираження думки з приводу приказок і цитат видатних людей і багато іншого [6].

Особливу увагу заслуговує методика підготовки до здачі тестів і кваліфікаційних іспитів. Існує ряд мовних шкіл або курсів англійської мови, які вже достатній час спеціалізуються на підготовці студентів до отримання різних сертифікатів. Найбільш відомими є екзамен IELTS (International English Language Testing System), який необхідно скласти для імміграції та вступу до ВНЗ. Це надійна система оцінювання, розроблена для підтвердження рівня володіння мовою. Тест TOEFL (Test of English as a Foreign Language) мають скласти ті, хто збираються вчитися у ВНЗ США або Канади, поступати на програми MBA (Master of Business Administration), а також тим, хто збирається працювати у США, а складання іспиту є обов'язковою умовою. Cambridge English: Advanced (CAE) – сертифікат, який підтверджує володіння англійською мовою на високому рівні; найбільш важливий для тих, хто бажає досягти успіху у навчальній та професійній сферах. Отримання такого сертифікату є необхідним для вступу до будь-якого ВНЗ світу. Тести поділяються за рівнями, методика підготовки залежить, перш за все, від бази знань учня. Слід взяти до уваги, що тест ніяких додаткових знань не дає, це лише перевірка і атестація отриманих знань. Тому тестові методики не використовуються для вивчення мови: вони допомагають студенту краще представити себе на іспиті, спонукають

його до повторення розділів граматики, лексики, орієнтують на виконання конкретних завдань.

Впровадження інформаційних та комунікативних технологій, а також використання нетрадиційних методів навчання дозволяють викладачам якісно змінити зміст, структуру та організаційні форми навчання. Основною метою інноваційних технологій в освіті є посилення інтелектуальних можливостей студентів в інформаційному суспільстві, а також індивідуалізація процесу навчання і підвищення його якості на всіх ступенях навчального процесу.

Отже, навчання іноземних мов буде ефективним саме завдяки комплексному застосуванню засобів новітніх інноваційних технологій та залежить від здатності вчителя застосовувати гуманістичний підхід до навчання, від розуміння необхідності відмовитися від авторитарного методу викладання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Альошина О. М. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у ВНЗ: Збірник наук. Праць «Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної освіти». Х., 2012. С. 242.

2. Кунченко В. Інноваційні методи і форми викладання в умовах удосконалення вищої освіти // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи / Матеріали VI Всеукр.наук.-практичної конференції. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. С. 124–125.

3. Пулінець О. Б. «Інноваційні методи навчання при вивченні англійської мови». URL: www.gusnauka.com/35_FPN_2014.

4. Решетнік Т. С. Інноваційні тенденції у методиці навчання іноземних мов. URL: www.psyh.kiev.ua.

5. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A learning-centred approach. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 183 p.

6. Герцен О. Інноваційні технології та методи навчання. URL: <http://pidruchniki.com/10470406/pedagogika>.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ В НЕМОВНИХ ЗВО

Нешпіль Ю. А.

Черкаська медична академія

Інтеграція України у світове співтовариство і встановлення більш тісних економічних, політичних і культурних зв'язків підносить володіння іноземною мовою як засобом спілкування на принципово нову висоту.

Питання, що стосується підвищення ефективності іншомовної підготовки студентів, завжди було в центрі уваги викладачів іноземної мови. Особливо гостро це питання постало у немовних ЗВО, оскільки викладачі іноземної мови повинні за максимально короткий період часу підготувати фахівця, який добре володіє іноземною мовою. Поруч із навичками вільного володіння і спілкування на побутову тематику,

фахівцям необхідні навички професійно спрямованого перекладу у відповідній галузі науки чи техніки, вміння використовувати іноземну мову у телекомунікаційних мережах. Ведення спонтанної бесіди на професійні теми з носіями мови усно чи письмово передбачає високий рівень активного володіння іноземною мовою, максимально наближений до рівня володіння носієм мови. Такий рівень володіння мовою вимагає від фахівців не просто знання та розуміння закономірностей побудови форми іншомовного висловлювання, але й глибокого розуміння іншомовної культури та реалій.

Досвід роботи зі студентами немовних ЗВО свідчить про наявність серйозних перешкод, що стоять на шляху мовного прогресу вищезазначених студентів: низький рівень стартової мовної підготовки, недостатній рівень знань граматики української мови, обмежена кількість навчальних годин, яка виділяється для вивчення іноземної мови, відсутність мотивації до вивчення мови, різний рівень знань іноземної мови.

Якісна мовна підготовка студентів не можлива без використання сучасних освітніх технологій. Щоб навчити студента в рамках обмеженого навчального часу спілкуватись та отримувати інформацію різного характеру із оригінальних джерел, викладач повинен вдало поєднувати традиційні та інноваційні методи навчання. Сучасні технології в освіті – це професійно-орієнтоване навчання іноземної мови, проектна робота, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов, дистанційні технології, створення презентацій в програмі PowerPoint, використання інтернет-ресурсів, навчання іноземної мови в комп'ютерному середовищі (форуми, блоги, електронна пошта), новітні тестові технології. Підручники, різноманітні наочні посібники, аудіо- та відеоматеріали, комп'ютерні та технічні засоби, що використовуються в навчально-методичному комплексі, дозволяють моделювати іншомовне середовище і стимулювати до спілкування іноземною мовою. Електронні підручники, практикуми, мультимедійні навчальні програми можна використовувати не тільки для роботи над мовним матеріалом, але й для розвитку основних видів мовленнєвої діяльності. Інтерактивні технології є цінними для застосування, тому що вони створюють такі умови, коли студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Процес навчання повинен бути активований застосуванням інтерактивних технологій залежно від мети та цілі поставленими перед ним. Шляхи інтеграції інтерактивних методів у навчальний процес практично необмежені. На кожному етапі заняття є доцільним використання різних методів, кола ідей, імітаційних ігор тощо.

Методи навчання повинні створювати атмосферу, в якій студент відчуває себе вільно і комфортно, стимулювати його інтереси, розвивати бажання практичного вживання іноземної мови; заохочувати студента в цілому, зачіпаючи його емоції, почуття, тощо; стимулювати його мовні, когнітивні і творчі здібності; активізувати студента, роблячи його головною діючою персоною в навчальному процесі, активно взаємодіючою

з іншими учасниками цього процесу; створювати ситуації, в яких викладач не є центральною фігурою; навчити студента працювати над мовою самостійно на рівні його фізичних, інтелектуальних і емоційних можливостей – одночасно забезпечити диференціацію і індивідуалізацію навчального процесу; передбачити різні роботи в аудиторії: індивідуальну, групову, колективну, в певній мірі, стимулюючи активність студентів, їх самостійність, творчість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ. К.: ІНКІС, 2005. 315 с.

2. Благодарна Т. П. Розвиток навичок роботи з професійно-орієнтованими текстами на початковому етапі вивчення іноземної мови // Вісник ХНУ. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки: збірник наукових праць/ Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Вип. 12. Х., 2008. С. 65.

МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Ножко І. О., кандидат педагогічних наук;

Лагно Д. В.

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Постановка проблеми. У сучасних умовах політичних та соціально-економічних змін в Україні зростає необхідність вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням безпеки особистості, суспільства, держави. Найважливіший внесок у вирішення даних проблем вносять фахівці цивільного захисту.

Однією з найважливіших засад забезпечення національної безпеки і всіх її складових є вітчизняна система підготовки фахівців цивільного захисту. Одним із ключових елементів підготовки фахівців цивільного захисту є формування у них мотивації професійного самовдосконалення, що забезпечує спонукання особистості майбутнього фахівця до виконання своїх професійних функцій і обов'язків.

Сучасні вимоги до фахівців цивільного захисту визначають необхідність пошуку та впровадження нових організаційно-педагогічних шляхів підвищення якості професійної підготовки. Важливою умовою успішного вирішення даного завдання є наявність у курсантів мотивації професійного самовдосконалення, що має значний вплив на ефективність їхнього навчання, професійної підготовки, а отже – професійної компетентності.

Для того, щоб курсант ґрунтовно опанував системою професійних компетенцій, необхідно формувати у нього мотиви професійного вдосконалення, озброїти відповідними знаннями й уміннями оцінювати власні досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теоретико-методологічному рівні проблема самовдосконалення особистості знайшла своє висвітлення в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (Р. Бернс, І. Бех, М. Боришевський, М. Боуен, Г. Ковальов, І. Кон, Г. Костюк, А. Маслоу, Ю. Орлов, К. Роджерс, Л. Рувинський, Т. Северіната ін.).

Низка дослідників вважають, що в процесі навчальної діяльності здійснюється розвиток мотиваційної сфери особистості (М. Алексеєва, Г. Балл, В. Бондар, О. Дубасенюк, О. Дусавицький, І. Зязюн, С. Максименко, М. Матюхіна, Л. Славіна та ін.).

Теоретико-практичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту розкривають О. Горохівський, Л. Дідух, О. Іващенко, В. Іщук, О. Парубок, Т. Ткаченко, А. Хрипунова та ін.

Окремі аспекти проблеми професійної компетентності фахівців цивільного захисту розглядають С. Архипова, О. Кобилянський, А. Майборода, В. Ротар, А. Хрипунова та ін.

Однак, як свідчить аналіз теорії та практики підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту до професійної діяльності, проблемі формування і розвитку мотивації професійного вдосконалення в сучасних умовах приділяється недостатньо уваги.

Мета статті. Проаналізувати особливості підвищення мотивації професійного вдосконалення майбутнього фахівця цивільного захисту в умовах вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. В даний час особливої актуальності набувають питання розробки та ефективного впровадження в практику алгоритмів, методів і технологій, які сприяють досягненню вищого ступеня розвитку людини в різних сферах його життєдіяльності [1].

Розкриття питання професійного вдосконалення майбутніх фахівців цивільного захисту як детермінанти розвитку професійної компетентності потребує аналізу сутності понять «мотивація», «компетентність», «професійна компетентність фахівця цивільного захисту», «професійне вдосконалення».

Мотивація – одне з базових понять у педагогіці та психології, що використовується для пояснення рушійних сил поведінки, діяльності фахівця. Важливість урахування мотивації діяльності особистості не викликає сумніву, адже успішність будь-якої діяльності (як навчальної, так і професійної) безпосередньо залежить від характеру мотивації (Є. Ільїн, А. Реан та інші).

В. Семиченко, розглядаючи загальну систему потреб і зумовлених ними мотивів як самостійне утворення, виокремлює декілька потенційно можливих та реально зафіксованих рівнів:

І. Система потреб та відповідні мотиви переважно не усвідомлюються, їхнє задоволення здійснюється в основному імпульсивно, шляхом спонтанної активності.

II. У системі потреб виділяються одна або декілька гіперактуальних потреб, на задоволення яких спрямовано поведінку і життєдіяльність людини загалом. Певні мотиви можуть виступати своєрідним «фільтром», що специфічно забарвлює всі інші інтереси, потяги та бажання людини.

III. «Система потреб та відповідних мотивів є достатньо гармонійною, усвідомленою, людина може регулювати характер і засоби їхнього задоволення» [2, 23].

Активність/не активність майбутніх фахівців цивільного захисту визначається домінуванням імпульсивних або свідомо регульованих мотивів у загальній системі потреб в умовах як аудиторної, так і поза аудиторної діяльності вищого навчального закладу.

Яскравим доказом цього є теорія Дж. Макклеланда, згідно якої основою професійної активності особистості є потреба досягнення, «прагнення до успіху у змаганні, конкуренції з орієнтацією на певний стандарт високої якості виконання» [3, 376].

Ця потреба спонукає особистість шукати нові способи втілення власної енергії, здібностей та сил. Успіх – це факт досягнення поставленої мети за мінімальних матеріальних, соціальних і психічних витрат. Дж. Макклеланд досліджував прагнення до успіху як психологічну рису і вважав, що вона проявляється у:

- готовності нести відповідальність за свої рішення, вміння поставити мету та досягти її власними силами;

- схильності до помірною ризику, опори на власні знання і вміння, а не на випадок; зі здатності за кожним рішенням бачити конкретний результат [3].

Мотивація професійного вдосконалення являє собою сукупність усвідомлених і прийнятих до реалізації спонукань до здійснення професійної діяльності, що формуються в процесі навчання та представлених у формі моделі професійної компетентності фахівця цивільного захисту.

Таким чином, мотивація є поняттям, яке використовується не тільки при описі внутрішніх станів (внутрішня мотивація), а й зовнішніх впливів, які спонукають курсанта діяти певним чином (зовнішня мотивація).

Доведено, що людина, яка прагне схвалення власних дій зазвичай проявляє активність, а уникнення невдач – гальмує особистісні прояви індивіда у будь-якій сфері, зокрема, професійній, і фахівці цивільного захисту – не виняток. Мотивація досягнення є основним психологічним механізмом, необхідною умовою формування професійної компетентності.

Компетентність визначають як інтегровану характеристику особистості з огляду на її орієнтації та пристосування, вплив на себе та інших; здатність застосовувати набутий досвід у нових умовах; виробляти адекватні оцінки і реакції у різних життєвих ситуаціях; діяти конструктивно, ефективно розв'язувати життєві проблеми, досягати якісних результатів [4].

Відомий британський психолог Дж. Равен виокремлює такі види компетентності, які пов'язані:

- із системою цінностей (особистості, суспільства), здатністю людини самостійно обирати стратегії поведінки;
- зі сприйняттям і очікуваннями людини вимог суспільства і соціуму, а також усвідомленням власної ролі в цих структурах;
- з адекватністю розуміння принципів відносин між людьми, які можуть бути представленими у вигляді певних стандартів, або еталонів поведінки [5].

«Професійна компетентність – це системне поняття, коло повноважень у сфері діяльності, коло питань, з яких суб'єкт володіє знаннями, досвідом, сукупність яких відображає статус і кваліфікацію, а також індивідуальні особливості (здібності), що забезпечують можливість реалізації певної діяльності. При цьому автор визначає компетентність як освітній результат, що відображає підготовленість суб'єкта навчання до реального володіння методами і засобами професійної діяльності та вміння застосовувати їх на практиці» [6].

Професійна компетентність включає знання, вміння, навички, а також засоби та методи їх реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку та саморозвитку особистості [7, 7].

Професійна компетентність фахівця цивільного захисту – це сукупність особистісних якостей, знань, умінь, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності, її результатів.

Враховуючи існуючі визначення, можна стверджувати, що професійна компетентність співвідноситься із конкретним видом діяльності. Компетентна поведінка фахівця цивільного захисту характеризується:

- знанням Конституції України; основних положень Цивільного кодексу України, актів законодавства, нормативно-правових актів, що регулюють напрями роботи державної інспекції з охорони праці; постанов, розпорядження, наказів керівництва; основних технологічних процесів виробництва продукції; особливості експлуатації машин, устаткування тощо; системи стандартів безпеки праці; методів і форм пропагування інформації з охорони праці, техніки безпеки тощо;

- розумінням необхідності самостійного вибору та відповідальності у процесі прийняття рішень, розв'язання проблем і виконання професійних завдань;

- здатністю діяти у раптово ускладнених умовах, при аваріях, порушеннях технологічних процесів тощо;

- уявленням про свої особистісно-професійні характеристики і володіння технологіями подолання професійних деструкцій.

Професійне вдосконалення майбутніх фахівців цивільного захисту передбачає формування внутрішньої мотивації майбутнього фахівця, потреби саморозвитку; застосування прийомів і технологій навчання, що сприяють набуттю досвіду професійної діяльності; формування у майбутнього фахівця умінь щодо складання власної програми професійного вдосконалення на будь-якому етапі його навчальної (професійної) діяльності тощо.

Професійне вдосконалення майбутніх фахівців цивільного захисту в умовах вищого навчального закладу здійснюється під впливом як

об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. А отже, вимагає чіткого усвідомлення мети своєї діяльності, значущості професії; характеризується закріпленням теоретичних знань майбутнього фахівця, їх збагаченням, підвищенням рівня готовності до професійної діяльності в різних ситуаціях, а також вдосконаленням важливих особистісно-професійних якостей. І якщо ми хочемо отримати позитивні результати, необхідна цілеспрямована робота викладацького колективу, а отже – управління процесом професійного вдосконалення.

Процес професійного вдосконалення майбутнього фахівця в період його професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу має свої особливості: регламентація системою вимог з боку викладачів, навчальних програм, специфіка предмета професійної діяльності; єдність вимог аудиторної та поза аудиторної діяльності тощо. Але цей процес потребує підвищення суб'єктивного компоненту особистості майбутнього фахівця цивільного захисту у процесі його професійного вдосконалення.

Висновки. Здійснений аналіз теорії і практики підготовки фахівців цивільного захисту свідчить, що сформованість мотивації в значній мірі визначає ступінь навчальної активності курсантів, доводить значимість як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників.

Сформована стійка мотивація професійного самовдосконалення є основою для постійного прагнення до вдосконалення професійно-важливих якостей як в особистісному, так і в професійному плані в процесі подальшої професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Визначення педагогічних умов, форм, методів, технологій, що забезпечують ефективність процесу формування здатності до професійного самовдосконалення майбутніх фахівців цивільного захисту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Архипова С. П., Майборода А. А. Акмеологические технологии в профессиональной подготовке будущих специалистов оперативно-спасательной службы гражданской защиты. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=957.
2. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). К.: Миллениум, 2004. 521 с.
3. Mc Clelland D. C., Atkinson J. W., Clark R. A., Lowell E. L. The Achievement Motive. N.Y., 1976. 386 p.
4. Ковалев В. И. Мотивы поведения и деятельности. М.: Наука, 1988. 192 с.
5. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: [пер. с англ.]. М.: Когито-центр, 2002. 396 с.
6. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. / З. Н. Курлянд [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2012. 390 с.
7. Психологическое сопровождение выбора профессии: научно-методическое пособие / Л. М. Митина, Л. В. Брендимова, И. В. Вачков, И. Н. Грызлова, И. Н. Исакова, В. Г. Колесников, И. М. Кондалов, Ю. А. Кореляков, А. К. Осницкий, И. А. Переверзева, Н. Н. Трушина, Г. В. Шавырина; под ред. Л. М. Митиной. 2-е изд., испр. М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. 184 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ CLIL У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОМОВНОМУ СПІЛКУВАННЮ СТУДЕНТІВ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

*Потапенко Л. В., кандидат філологічних наук, доцент
Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ
«Університет банківської справи»*

У сучасних умовах інтеграції, глобалізації та стрімкого розвитку високотехнологічності суспільства одним із основних завдань вищої школи є підготовка конкурентоспроможного фахівця, який окрім якісної професійної підготовки, має високий рівень знання іноземної мови. Саме тому нелінгвістичні заклади вищої освіти значну увагу приділяють урахуванню фахової специфіки при вивченні іноземної мови, її спрямованості на реалізацію завдань професійної діяльності. Відповідно перед викладачами іноземних мов стоять завдання пошуку оптимальних шляхів досягнення достатнього рівня володіння іноземною мовою для професійного спілкування. Одним із таких дієвих шляхів є впровадження у освітній процес методики предметно-мовного інтегрованого навчання, що ставить за мету формування інтегративних комунікативних навичок задля можливості вступу у професійно-ділове спілкування з представниками інших культур.

Термін «предметно-мовне інтегроване навчання – ПМІН» (Content and Language Integrated Learning – CLIL) з'явився у європейському освітньому просторі на початку 90-х років минулого століття задля позначення методу викладання та вивчення нефілологічної навчальної дисципліни іноземною мовою. ПМІН поєднує у собі дві характерні риси. Перша – це інтеграція мови та контенту. У процесі використання ПМІН ці два елементи переплітаються, зберігаючи рівну значимість, хоча можливі переваги для одного із них (що залежить від ситуації). Головна мета – подати контент засобами іноземної мови. Друга важлива риса – це гнучкість методу в процесі адаптації до мінливого соціально-політичного та культурного характеру європейського контексту [1]. Теоретичне підґрунтя методики МПІН заклав відомий дослідник у галузі багатомовної освіти Д. Марш, автор вищезазначеного терміну. Основний посыл його наукових розвідок з МПІН це те, що мова використовується як засіб вивчення предмету, а предмет, у свою чергу, як ресурс для вивчення мови.

Ідея використання принципу предметно-мовного інтегрованого навчання виникла у результаті зростаючих вимог до рівня володіння іноземною мовою при обмеженому часі, відведеному на його вивчення. Цей підхід дозволяє здійснювати навчання за двома предметами одночасно, хоча основна увага може приділятися мовному або немовному предмету.

МПІН використовується в різноманітних формах, основні з яких CBI (Content-based Instruction), CBLT (Content-based Language Teaching), EMI (English as a Medium of Instruction), LAC (Language Across the Curriculum).

У загальному вигляді CLIL означає паралельне викладання іноземної мови і змісту навчальної дисципліни. Формування багатьох базових понять відбувається за допомогою іноземної мови та автентичних матеріалів. Це дає підставу для переосмислення самого поняття CLIL, його формування і поступового пристосування до потреб вивчення міжнародної мови в сфері

професійного спілкування, а також для застосування інноваційних технологій до більшої кількості освітніх областей [2].

Особливості реалізації методу CLIL залежать від обраної моделі. На сьогодні відомі три моделі CLIL: soft (language-led), hard (subject-led), partial immersion. Перша модель спрямована на лінгвістичні особливості спеціального контексту, друга – означає, що 50% навчального плану предметів зі спеціальності вивчаються іноземною мовою, а третя – займає проміжне положення, і використовується, коли деякі модулі з програми зі спеціальності вивчаються іноземною мовою [3].

Структура заняття з використанням методики МПІН відрізняється від звичайних нестандартною, захоплюючою формою проведення; чіткістю, компактністю, стислістю навчального матеріалу; логічною взаємозумовленістю, взаємозобов'язаністю матеріалу інтегрованих предметів на кожному етапі заняття; високою інформативною ємністю навчального матеріалу, що використовується. Переваги таких занять полягають у тому, що вони сприяють підвищенню мотивації навчання, розвитку мовлення студентів; знімають перенавантаження, втому тих, хто навчається, за умови перемикавання на різні види діяльності; поглиблюють уяву про мовне явище, розширюють кругозір; спонукають до формування різнобічно, гармонійно й інтелектуально розвиненої особистості; є джерелом пошуку нових зв'язків між фактами та явищами; спонукають студентів до активного пізнання дійсності, розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей; є джерелом самореалізації, самовираження, творчості викладачів та студентів.

Мова йде про ситуацію, коли зміст навчальної дисципліни та іноземна мова професійного спілкування освоюються одночасно, у тісному взаємозв'язку один із одним. Це не означає, що істотна частина програми цілеспрямовано або вимушено викладається іноземною мовою (hard CLIL). Окремі теми професійно орієнтованих дисциплін вивчаються у рамках практичного курсу іноземної мови, а студенти отримують початкові відомості з іноземних джерел (soft CLIL). У такому випадку, необхідним є урахування особливостей CLIL при розробці планів занять, тематичних планів і програм курсів, проведенні контролю. На практиці це може означати наступне:

1. Усвідомлення подвійної ролі викладача: викладач мови і викладач предмету. Навіть при застосуванні різновиду «м'який CLIL» (soft CLIL), коли провідною є роль фахівця з іноземної мови та міжкультурної комунікації (language teacher), викладач стикається з елементами предметного навчання (subject teacher). Наприклад, йому необхідно детально розбирати і уточнювати значення економічних чи юридичних термінів, диференціювати та знати їх українські еквіваленти. Він заохочує спроби студентів до використання матеріалів іншомовних джерел для отримання інформації, підготовки повідомлень, ведення самостійної роботи. При цьому застосовується одна з трьох моделей CLIL, що встановлює пріоритет вивчення іноземної мови (language-led CLIL model).

2. Облік чотирьох компонентів CLIL: зміст (content), комунікація (communication), когнітивні здібності (cognition), культура (culture). Кожен

із них має низку особливостей у порівнянні з елементами традиційного підходу.

Так, під змістом розуміємо не отримання знань за темами, а встановлення міждисциплінарних зв'язків (*cross-curricular links*) для цілей навчання, розвиток навичок з предметної області, активна роль студента у формуванні індивідуальних знань згідно з його персональними цілями, здібностями й оптимальними способами навчання.

Комунікація передбачає не просто спілкування іноземною мовою, а домінування комунікативних завдань різних видів, адаптування матеріалу, застосування когнітивних здібностей. Пріоритет віддається не стільки формальній правильності (*accuracy*), скільки швидкості іноземного мовлення (*fluency*) у професійному середовищі й оволодінні навичками усного мовлення (*oracy*).

Вивчення культурних відмінностей та особливостей не просто розширює кругозір і збагачує відомостями про інший менталітет, а й максимально реалізує функціональний підхід і підпорядковане контексту спілкування, орієнтоване на зміцнення власної культурної свідомості в умовах сучасного полікультурного середовища.

Когнітивні здібності розвиваються на підставі завдань евристичного та творчого характеру, тим самим підвищуючи особистісну значимість виконуваних дій. Викладач допомагає студентам визначати їхні індивідуальні стилі навчання, розвивати навички критичного мислення, аналізувати, систематизувати інформацію іноземною мовою (наприклад, у вигляді *summary*).

3. **Обов'язкова спрямованість навчання на розвиток простих розумових навичок (*low order thinking skills*, або *LOTS*) і розумових навичок високого порядку (*high order thinking skills*, або *HOTS*).** Компетентнісний підхід не скасовується, а доповнюється акцентом на залучення комунікативної і міжкультурної складової в удосконаленні когнітивних навичок студентів. Це реалізується, зокрема, за допомогою педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток навичок автономного навчання. Викладачеві також важливо встановити оптимальний момент переходу від *BICS* (*Basic Interpersonal Communicative Skills*), набуття умінь, достатніх для виконання завдань повсякденного іншомовного спілкування, до *CALP* (*Cognitive Academic Language Proficiency*), рівня, необхідного для академічного спілкування іноземною мовою.

4. **Встановлення пріоритету предметного змісту над точністю граматичних структур.** Користуючись спеціальними навчально-методичними розробками до підручника, студенти опановують мову за певною спеціальністю. Однак, відповідно до цілей та завдань *CLIL*, максимальний акцент повинен бути зроблений на обробку та передачу контенту.

5. **Відповідно до *CLIL* лексика і граматики вивчаються одночасно, у таких комбінаціях, у яких вони найчастіше зустрічаються в автентичному дискурсі.**

Вивчаються такі види лексики: обов'язкова тематична (*content-obligatory* або *subject-specific vocabulary*), подібна до тематичної загальна (*content-compatible* або *general vocabulary*), лексика, що використовується у

навчальному курсі – частовживана та середньовживана (high and medium frequency words), загально академічна (academic vocabulary), лексика колокацій (collocations). Розуміння неоднорідності досліджуваної лексики дозволяє ефективно підбирати завдання, оптимальні для кожної групи. Так, для загально академічної лексики потрібно різноманіття контекстів, для спеціалізованих термінів – детальне розкриття значень і особливостей використання, зіставлення.

6. Виділення комунікативних функцій і переорієнтація роботи з предметним змістом. Їх усвідомлення допомагає студентам виконувати завдання та досягати намічених цілей, зменшуючи кількість розпливчастих формулювань і мовних спроб передачі змісту. Усвідомлення їх викладачем направляє мовленнєву діяльність студентів, конкретизує запропоновані завдання.

7. Складання завдань, що підвищують особистісну значимість навчальної комунікації. Особливу увагу слід приділити налагодженню зворотного зв'язку. Студенти можуть самі сформулювати й узгодити з викладачем критерії оцінювання, а потім охарактеризувати роботи один одного. Самостійно формулюючи підсумки заняття, вони позначають важливі для себе аспекти, визначають цілі навчання, відчують себе не виконавцями розпоряджень, а активними повноправними учасниками. CLIL навчає способам опанування знаннями і формує автономність навчання.

8. Формування автономності навчання. Готуючись до майбутньої іншомовної комунікації, фахівець не отримує ретельно відібраний і структурований лексичний мінімум, розвиваючи вправи або спеціально створені умови. Йому доведеться самостійно зорієнтуватися, визначити функції, організувати роботу з новою лексикою, мотивувати себе найбільш ефективним способом. Автономність навчання – важливий інструмент самоосвіти та професійної комунікації. Очевидно, що дії за зразком і освоєння запропонованого обсягу лексики неминучі; мова йде лише про необхідність вже на цьому етапі доповнювати їх завданнями формату CLIL, активно розвиваючи мотивацію, відповідальність і автономність студентів.

9. Особливі підходи до планування занять. Плани проведення занять повинні відображати: види комунікації, комунікативні функції, когнітивні навички, що диференціюють завдання для студентів вищого чи нижчого рівнів.

Застосовуються такі види оцінювання, як формуюче оцінювання (formative assessment), сумативне оцінювання (summative assessment), оцінка однокласниками (peer assessment). Особлива увага приділяється підготовці портфоліо (portfolio assessment) і самооцінці (self-assessment). Студенти можуть застосовувати і власні критерії для аналізу досягнень і формулювання висновків про те, який матеріал потребує доопрацювання.

10. Організація місця проведення занять. Найчастіше це невеликі аудиторії або забезпечені технікою лінгафонні кабінети. CLIL пропонує створення в них необхідного середовища для безперервного сприйняття інформації іноземною мовою. Наприклад, можуть бути корисні плакати з питаннями або важливою для запам'ятовування лексикою. На відміну від шкільних кабінетів, кабінети у ЗВО використовуються групами з різними

потребами, однак немає необхідності розміщувати матеріали на постійній основі, досить їх присутності під час заняття.

Використанню інтерактивної дошки відводиться особливе значення: крім функції наочної демонстрації, вона може варіювати швидкість або інтенсивність заняття, візуально імітувати необхідне тематичне середовище.

Особливості CLIL впливають не тільки на підготовку до занять, але і на складання програм курсів, в них вносяться компоненти CLIL, що відповідають цілям подальшої професійної комунікації іноземною мовою.

Однією із незаперечних переваг CLIL є збільшення часу використання мови студентами, іншою – необхідність використовувати мову для більш осмисленої пізнавальної і професійної діяльності, що створює умови для перетворення мовних знань у мовні вміння, значно мотивує навчальну діяльність. Заняття за методикою предметно-мовного інтегрованого навчання ґрунтується на гуманістичному, комунікативному та соціокультурних підходах, вирізняючись інтердисциплінарним підходом і широкою соціокультурною спрямованістю [4, 124].

З позитивних сторін вище зазначеної методики слід відзначити підвищення мотивації до вивчення іноземної мови, цілеспрямованість до оволодіння іноземною мовою для вирішення конкретних комунікативних задач, пріоритетність розвитку умінь спілкування іноземною мовою у професійному контексті, занурення у створене мовне середовище, засвоєння специфічних термінів, певних мовних конструкцій і розширення словникового запасу.

Таким чином, використання методики предметно-мовного інтегрованого навчання відповідає функціональному підходу до навчання іноземних мов і дозволяє досягнути ще більшої ефективності у її оволодінні за рахунок створення штучного мовного середовища, значеннєвого контексту та сприяє підвищенню мотивації тих, хто навчається. У системі вищої освіти України ідея впровадження елементів предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у певній мірі відбувається у рамках сучасних освітніх тенденцій із впровадженням курсів занурення. Комбіновані заняття підвищують вмотивованість студентів, процес вивчення мови стає свідомим.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Harrop E. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Limitations and possibilities URL: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf?sequence=1.

2. Коченкова О. М. Возможности профилизации преподавания иностранных языков с помощью применения элементов методики CLIL (интегрирование преподавания иностранного языка и других учебных дисциплин). URL: http://kochenkova.ru/publ/vozmozhnosti_profilizacii_prepodavaniya_inostrannykh_jazykov_s_pomoshhju_primenenija_ehlementov_metodiki_clil_integrirovanie_prepodavaniya_inostrann/1-1-0-1.

3. Крупченко А. К. Интегрированное обучение иностранному языку и специальности. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_101/.

4. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи: монографія / за ред. С. У. Гончаренка / І. М. Козловська. Львів: Світ, 1999. 302 с.

РОЛЬ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Починок Т. О.;

Маруш І. В.

Черкаська медична академія

Сучасна практична медицина потребує висококваліфікованих спеціалістів – молодих лікарів, які вміють вчасно поставити клінічний діагноз та призначити патогенетичне лікування. У формуванні компетентної особистості лікаря велику роль відіграє успішне навчання. Протягом перших трьох років здобуття освіти його основу складають фундаментальні навчальні дисципліни, такі як анатомія, гістологія, фізіологія, фармакологія. Ці медичні стовпи формують клінічне мислення майбутнього лікаря, формують його світогляд та професійні якості, забезпечують успішне засвоєння предметів спеціального та професійного курсу.

Фундаментальні дисципліни супроводжують лікаря протягом усього його професійного життя. Про це свідчив ще у ХІХ столітті професор Київського університету Святого Володимира А. П. Вальтер, який написав книгу «Анатомія тіла людини»(1853р.). Видатний хірург М. І. Пирогов підкреслював необхідність займатися анатомією на всіх курсах під час навчання та після закінчення навчального закладу, під час своєї практичної діяльності.

Черкаська медична академія є сучасним потужним медичним навчальним закладом, який покликаний виконати всі актуальні вимоги у нелегкій справі підготовки фахівців високо рівня професіоналізму. Навчальні аудиторії оснащені сучасним обладнанням, забезпечені досконалими технічними засобами.

Наукова бібліотека навчального закладу постійно поповнюється новими сучасними добірками, серед яких підручники з фундаментальних дисциплін з позначкою «Національний». Все це створює сприятливі умови для вивчення фундаментальних дисциплін майбутніми лікарями, забезпечує високий рівень підготовки майбутніх фахівців до ліцензійного іспиту Крок-1.

До послуг студентів муляжі, планшети, макети внутрішніх органів, набори гістологічних препаратів, анатомічні препарати кісток і м'язів, цифрові мікроскопи, атласи. Після завершення вивчення основ анатомії та гістології у кафедральних умовах, заняття по вивченню окремих органів та систем проводяться у відповідних спеціалізованих відділеннях лікувально-профілактичних закладів міста та області.

На кафедрі фундаментальних дисциплін нашої академії використовуються різні методи навчання, які базуються на взаємодії викладача і студента, а також студентів між собою. Основна увага приділяється проблемному навчанню [1], коли перед майбутнім лікарем постає конкретна ситуація, шляхи вирішення якої він повинен знайти. І тут, без перебільшення, дуже важливою є роль сучасного викладача. Адже він

покликаний не бути просто оратором, оцінювачем знань студентів, а повинен надати студентам конкретні практичні рекомендації, створити умови для розвитку та реалізації творчої особистості майбутнього лікаря. Такий підхід спрямований на підвищення потреби в досягненнях мотивує педагога до успіхів й уникнення невдач, стимулює професійний розвиток як викладача, так і студента. Здійснюючи свою педагогічну діяльність, сучасний педагог повинен стати частиною тих змін, які він хоче бачити у своєму студенті [2]. При цьому потрібно зважати і на сучасні педагогічні пріоритети, а саме:

- взаємодопомога у засвоєнні знань;
- можливість суттєвого зростання мотивації студентів до засвоєння практичних навичок та умінь[3].

Безперечно, значним підґрунтям у досягненні позитивних результатів студентами академії є можливість вдосконалення своїх здобутків на базі симуляційного центру, який працює вже декілька років у навчальному закладі і дозволяє повноцінніше підготувати майбутніх лікарів до зустрічі з лікарнею та пацієнтом. Більше 10 років на допомогу студентам в академії працює навчальна платформа Moodle. Ця новація дозволяє кожному студенту у зручній для нього час ознайомитись з навчально-методичною документацією з кожної навчальної дисципліни, вирішити тематичні тестові завдання, отримавши оцінку, заповнити Практикум з предмета, здати заборгованість, отримати консультацію викладача, підготуватись до модульного та семестрового контролю і ліцензійного екзамену Крок-1.

Більшість інструментальних методів обстеження пацієнта, які дозволяють встановити і підтвердити клінічний діагноз – ультразвукове дослідження (УЗД), комп'ютерна томографія (КТ), магнітно-резонансна томографія (МРТ) – покращують візуалізацію відображення внутрішніх органів і вимагають від лікарів різного профілю досконалих знань будови та топографії людського тіла, вміння описувати зрізи тканин у різних площинах тощо.

Основу цих практичних умінь формує фундаментальна наука – анатомія людини, яка забезпечує тлумачення кожної конкретної клінічної ситуації на основі знань, накопичених під час вивчення локалізації і будови кожного органу тіла людини.

Морфологічні особливості структури органів на клітинному та субклітинному рівні вивчає дисципліна гістологія, цитологія та ембріологія. Знання з цього предмету допомагають пов'язувати наявність певних клінічних симптомів і синдромів з морфологічним субстратом, зрозуміти механізм дії лікарських препаратів на клітини – мішені, оцінювати перебіг імунних реакцій та процеси тривалої адаптації до змін або впливу навколишнього середовища. Ці дві дисципліни органічно доповнюють одна одну: спочатку майбутній лікар на заняттях з анатомії вивчає топографію і будову органу та системи органів, а потім на гістології вдосконалює і поглиблює свої знання з прицільним вивченням морфології на клітинному рівні. Таким чином створюється підґрунтя для вивчення фізіології та патології, де студенти засвоять основи функціонування

людського організму та морфологічні зміни в організмі внаслідок розвитку захворювань.

Зупинимось більш детально на вивченні такого складного і необхідного лікарю предмета як гістологія, цитологія та ембріологія. Характерною особливістю вивчення цього предмету є взаємозв'язок його розділів. В основі вивчення дисципліни лежить поняття про тканини. Але вивчення тканин неможливе без знання будови клітини та її органел. Якщо морфологія тканин залишається для студента незрозумілою, тоді важко вивчити і збагнути структуру окремого органу і системи органів, що вплине на процес вивчення інших фундаментальних дисциплін – фізіології та біохімії.

Для результативного розуміння дисципліни кожен студент повинен навчитися виділяти порівняльні ознаки – схожі та відмінні риси – під час характеристики будови тканин і органів. Це створює умови для розуміння суті патогенезу захворювань і морфологічних змін в органах і тканинах, допомагає збагнути, що процес розвитку хвороби залежить від структури органу.

Розділ ембріології не лише ознайомлює студента з процесами розвитку цілого організму від моменту злиття статевих клітин і утворення синкаріона, але і допомагає зрозуміти, що вплив різноманітних факторів навколишнього середовища, зокрема тератогенних, у певний період розвитку ембріона призводить до формування вроджених вад. Уже на цьому етапі вивчення медицини майбутній лікар починає замислюватися над основами профілактики, які буде використовувати у своїй практичній діяльності. Створити уявлення про чіткий взаємозв'язок між розділами дисципліни – основна задача викладача, і чим раніше йому вдасться це зробити, тим кращими будуть результати навчання. Як же досягти ефективності вивчення дисципліни?

Видатні науковці, засновники гістології, цитології та ембріології виділили такі основні етапи вивчення цієї фундаментальної дисципліни:

- 1) Опис мікропрепарата, де студент вказує основні морфологічні особливості будови органу;
- 2) Опис субмікроскопічних структур та їх гістохімічних властивостей;
- 3) Визначення функції структури.

На етапі опису мікропрепарату для світлової мікроскопії перед студентом постає основне запитання: «Який з органів я бачу?». Щоб дати правильну відповідь на це запитання, необхідно звернутися до гістологічної класифікації внутрішніх органів (паренхіматозний чи порожнистий), згадати його структурно – функціональну одиницю і відшукати її під мікроскопом. У пам'яті студента формуються зорові образи тканин, органів та їх складових елементів, що впливає на формування практичних навичок та вмій. Якщо у майбутнього лікаря виникають труднощі, обов'язок викладача допомогти, направити за допомогою риторичних запитань на шлях пошуку відповіді. Це здається дрібницею, але саме на цьому етапі у студента виникає мотивація зрозуміти, який же перед ними орган. Він відчуває себе дослідником, лікарем – морфологом, від гістологічного висновку якого залежить життя та подальша тактика

діагностики і ведення пацієнта. Так починає формуватися клінічне мислення за рахунок знаходження деталей і їх складання у цілісну картину, відбувається концентрація уваги та створюється мотивація до навчання.

На етапі опису субмікроскопічних структур та їх гістохімічних властивостей студенту в нагоді стають знання з перших занять з дисципліни – методів гістологічних досліджень, зокрема етапів виготовлення постійного гістологічного препарату, де приділяється особлива увага видам гістологічних барвників. Тепер майбутній фахівець застосовує свої знання на практиці: побачивши ядро клітини, розуміє, що його базofilне забарвлення викликане наявністю великої кількості ДНК або РНК, в якій закодована послідовність синтезу білка; зернистість клітин Панета забарвлюється еозинofilно, так як містить продукти синтезу, модифіковані у комплексі Гольджі. На підставі перших двох етапів можна визначити функцію тої чи іншої клітини або структури, що забезпечує розуміння їх функціонального значення. Такий підхід до вивчення дисципліни допомагає виділити з великої кількості матеріалу основне і необхідне для подальшого розуміння таємниць людського тіла.

Під час характеристики будови тканин особлива увага приділяється співвідношенню вмісту клітин до міжклітинної речовини, а також наявності неклітинних структур. В цьому випадку викладач має сформулювати у кожного студента уявлення про локалізацію тканини в організмі, про диференцію – гістогенетичний ряд клітин, а також чітко зрозуміти функціональне призначення кожної з них. Зокрема, ці знання необхідні для визначення поняття «метаплазія», «дисплазія» для того, щоб визначити ступінь ураження і поширення патологічного процесу, розвитку пухлини, що є вкрай необхідним для лікаря будь – якого профілю.

Розділ спеціальної гістології вивчає системи людського організму, поділяючи їх органи на порожнисті та паренхіматозні. Вивчення порожнистого органу вимагає від фахівця розуміння будови його стінки, а також кожного виду тканини, які пошарово утворюють стінку, особливості рельєфу його слизової, що і буде визначати його функцію. Опрацьовуючи системи органів людського організму, які належать до паренхіматозних, необхідно розуміти поняття «stroma» і «parenchyma». Stroma забезпечує опору і трофіку органу, а parenchyma – зі структурно – функціональних одиниць, які обумовлюють виконання високо спеціалізованих функцій. Такий спосіб вивчення гістології – з органел утворюється клітина, з клітини – тканини, з тканин – орган, з органів – система органів – впливає на формування клінічного мислення, коли з низки симптомів, студент формулює ключові синдроми, на основі яких поставить попередній діагноз та призначить необхідний комплекс лабораторних та інструментальних досліджень.

У майбутній професійній діяльності кожен лікар щодня проводить диференційну діагностику різних захворювань для того, щоб встановити правильний клінічний діагноз, виділивши основне, супутнє та фонове захворювання. Серед методів навчання застосовуються:

- вирішення ситуаційних завдань;
- кейс – метод;

- активізація творчої діяльності;
- метод мозкового штурму;
- метод снігової кулі;
- метод малих груп;
- метод «заняття – конференція» [4].

Метод ситуаційних завдань стимулює студента до пошуку різних способів вирішення конкретного випадку. Зокрема в тексті задачі описується морфологічна структура конкретного органу на мікроскопічному та субмікроскопічному рівні. Студент має діагностувати, зріз якого саме органу перед ним, диференціювати від інших, подібних за будовою, а також захистити свою відповідь, використовуючи свої знання з дисципліни. Цей метод забезпечує систематизацію набутих знань з предмету, формує вміння бачити морфологічні структури, об'єднує формування зорового образу тканини і змісту теми, активізує самостійну підготовку студента.

Кейс – метод (case – study) заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань, має практичне спрямування, забезпечує більш якісне засвоєння навчального матеріалу за рахунок певного емоційного забарвлення, присутнього під час рішення кейсу. Цей метод був заснований у Гарвардському університеті у 1870 роках для навчання юристів, але знайшов застосування під час підготовки майбутніх фахівців у сфері медицини. Кейс – метод є одним з найулюбленіших серед наших студентів. Особливо часто ми користуємося ним під час підготовки до ліцензійного іспиту КРОК-1. Кожне тестове завдання є конкретною ситуацією з практики лікаря – морфолога, генетика, спеціаліста зі сфери судової медицини; містить опис морфологічних змін в органі внаслідок впливу захворювання або фактора зовнішнього середовища; описує діагностичну або лікувальну маніпуляцію, проведення якої вимагає знань фундаментальних дисциплін, зокрема анатомії людини. Під час вирішення тесту майбутній лікар використовує знання не лише з гістології, але і застосовує міждисциплінарну інтеграцію з анатомією людини, фізіологією, біохімією. Наші студенти обов'язково обґрунтовують своє рішення, наводять приклади, вже на другому курсі навчання готуючись до практичної діяльності, адже кожен лікар під час курації (спілкування і об'єктивне обстеження) пацієнта в історії хвороби пише обґрунтування клінічного діагнозу, за що несе особисту та юридичну відповідальність. Дуже часто наші студенти отримують завдання написати тестове завдання (створити кейс), у варіантах відповіді написати можливі способи його вирішення, але лише з одним, найбільш правильним варіантом відповіді. Цей метод забезпечує активність самостійної роботи майбутнього фахівця, формування відчуття відповідальності за своє рішення.

Активізація творчої діяльності під час вивчення гістології полягає у виконанні студентом творчих індивідуальних завдань: підготовка доповіді для виступу на студентському гуртку, переклад наукових медичних статей, складання тематичних кросвордів, створення мультимедійних презентацій, з'ясування клінічного значення морфологічних структур у розвитку захворювань, проведення порівняльної характеристики гістологічних

структур і клітин, що дає змогу виділити подібні та відмінні риси у морфологічній структурі, навчає студента виділяти основні і другорядні ознаки, тощо. Цей метод дозволяє розкрити індивідуальну творчу особистість кожного студента, розвиває інтерес до дисципліни.

Метод мозкового штурму (brain – storming) заснований на стимулюванні творчої активності студента, під час якого всім учасникам навчального процесу на занятті пропонують висловити якомога більше варіантів вирішення поставленого завдання, а потім обирають найвдалішу із запропонованих ідей. Наприклад: внаслідок розвитку остеопорозу зростає кількість клітин диферону кісткової тканини. Які це клітини? [5] Тут студенти згадують всі різновиди клітин кісткової тканини, функції, які вони виконують, механізм здійснення цих функцій, доводять один одному правильність і логічність своєї думки. Цей метод формує здатність до формування особистості відповідального лікаря за результат власного аналізу ситуації, впевненість в собі, розвиває креативність і активізує мислення, підвищує пізнавальну діяльність студентів. Цей метод готує майбутніх медичних працівників до проведення консилиумів – нарад групи лікарів, які обіймають різні посади, для вирішення тактики діагностики та лікування особливо складних пацієнтів.

Метод «снігової кулі» полягає у встановленні проблеми і наданні певного часу студенту для роздумів. Наприклад, завдання: «охарактеризувати процес формування нервової трубки». Через деякий час починаємо обговорення з кожним студентом, розбираємо терміни та етапи нейруляції, органів центральної і периферичної нервової системи, процеси закриття краніального і каудального нейропорів та механізм розвитку вроджених вад центральної нервової системи [5]. Поступово у роботу включається вся група студентів, кожен може висловити свою думку. Так майбутні лікарі вчаться формулювати та послідовно висловлювати свою думку, приймати рішення.

Метод малих груп учить майбутнього лікаря працювати у команді, так як успішна робота кожного медичного працівника залежить від поваги один до одного у колективі, правильного розподілу обов'язків між усіма працівниками відділення, вміння допомогти у екстрених ситуаціях. Розглянемо на прикладі теми «М'язева тканина» [5], як на нашій кафедрі цей метод застосовується. Група студентів з 10 чоловік поділяється на три малі групи. Кожна група отримує завдання: гладенька м'язева тканина, посмугована несерцева (скелетна) м'язева тканина та посмугована серцева м'язева тканина. Група студентів повинна охарактеризувати розвиток, класифікацію, морфологію, функції, механізм скорочення кожного з видів м'язевої тканини, а потім продемонструвати усій групі. Найулюбленішим моментом практичного заняття наших майбутніх лікарів є демонстрація біомеханізму скорочення посмугованого скелетного м'язевого волокна, коли вони показують театралізовану сценку, виконуючи ролі міофіламентів – актину, міозину, тропоніну та електроліту кальцію. Метод розвиває креативність, навчає докладати спільних зусиль заради виконання спільної мети, що є дуже важливим у професійній діяльності лікаря.

Метод «заняття – конференція» ми застосовуємо на тематичних заняттях, присвячених здебільшого розділам цитології та на засіданнях гуртка. Студенти обирають тему для виступу, час їх доповіді регламентовано, готують доповідь у вигляді мультимедійної презентації, використовуючи не лише матеріали з підручника, але і з наукових публікацій. Метод стимулює самостійну пошукову роботу, розвиває творчу і креативну особистість.

Безперечно, всі ці методи, які використовуються вже багато років, є ефективними. Це залежить від навчальної дисципліни, теми заняття, самого складу студентської групи. Тому, використовуючи їх сьогодні, ми завжди зважаємо на всі ці чинники. Свою ефективність часто показує метод тренінг-технологій, який ми стали широко використовувати саме під час підготовки майбутніх лікарів, адже тренінг – це інтерактивна форма навчання, що позитивно сприймається студентами. Тренінг-технології підвищують активність групи, забезпечують високий рівень мотивації, дозволяють практично перевірити і закріпити отримані знання, стимулюють у групі розвиток здатності до колективного навчання.

Таким чином, викладання фундаментальних дисциплін у Черкаській медичній академії, зокрема анатомії людини та гістології, цитології та ембріології, є дуже відповідальним, адже закладає фундамент у формуванні успішного, обізнаного, навченого мислити лікаря, який лікуватиме не хворобу, а пацієнта. Нашою метою є надання міцних базових знань для успішного формування клінічного мислення, виховання відповідального, людяного фахівця, який зможе надати кваліфіковану допомогу Європейського рівня та покращити якість життя своїх пацієнтів. Необхідність інтеграції медичної освіти у Європейський простір вимагає підвищення рівня як теоретичної, так і практичної підготовки майбутніх лікарів, а сучасна модель фахівця передбачає довести відповідність професійних навичок і вмінь до професійної кваліфікаційної характеристики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвілі Ш. Основи гуманної педагогіки. Київ., Світло 2016. 150 с.
2. Бондар В. І. Дидактика. К., Либідь, 2005. 264 с.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: Навч. посібн. К.: Знання, 2005. 486 с.
4. Пащенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка. Центр навчальної літератури, 2019. 228 с.
5. Луцик О. Д., Чайковський Ю. Б. Гістологія, цитологія, ембріологія, національний підручник для студентів вищих навчальних закладів МОЗ України, Вінниця: «Нова книга», 2018. 591 с.

БЛОГИ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Спіркіна О. О., кандидат історичних наук

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

У сучасному світі англійська мова зайняла чільне місце, вона є необхідним засобом спілкування. На сьогоднішній день навчитися англійській мові стало набагато простіше, використовуючи електронні пристрої, Інтернет, соціальні мережі. Одним із сучасних методів вивчення іноземної мови є блоги.

Зазвичай радять читати новини для практики англійської мови, тому що там можна зустріти найрізноманітнішу лексику і правильну граматику. Часто на долю студента випадає аналіз нудних новин з BBC, CNN, FT чи інших ресурсів англійської або американської преси, але така інформація далеко не для всіх є актуальною та цікавою. Але, якщо ви знайдете іноземний блог, який цілком і повністю задовольняє ваші запити та інтереси, тоді щоденне його читання зовсім скоро і неминуче покращить ваші знання англійської мови. Блог, який підходить саме вам в усьому: стилі написання, оформленні, тематиці не тільки надихне вас і подарує яскраві емоції, а й допоможе поповнити словниковий запас.

Загалом, блог – це ті самі новини, але на вашу улюблену тему. У блозі не потрібно обирати улюблений розділ, або шукати новини, які цікавлять саме вас. Так як, знайшовши цікавий, свій блог, ви почнете читати його кожного дня і англійська мова, якою він ведеться, виявиться не такою вже незрозумілою і складною.

Яку ж користь можна отримати з читання іноземних блогів:

- 1) забезпечують регулярну практику читання англійською мовою (при наявності відео у блогах, також ви тренуєте свої навички аудіювання);
- 2) збільшення словникового запасу;
- 3) вивчення спеціалізованої лексики (якщо ваш улюблений блог про кулінарію, то зовсім скоро ви будете знати безліч назв круп, м'яса, ягід і приправ, про які ви навіть не здогадувались);
- 4) орфографія – навіть не маючи практики написання слів, ви самі того не усвідомлюючи, згодом зможете писати їх правильно, оскільки запам'ятали їх при читанні [1].

Крім того, блоги – це завжди актуальний потік інформації. Оскільки більшість блогів оновлюється щотижня або раз на декілька днів, ви не будете відчувати брак джерела для читання. Також блоги цікаві та автентичні. Якщо ви оберете блог з тематикою, яка здатна вас захопити, то ви оточите себе не тільки англійським, але й цікавим контентом. Зазвичай, інтернет-блогом керує одна людина, яка часто використовує неформальну мову і схожа на вас. Тому ви завжди можете приєднатися до розмови. Ви можете залишити свій коментар до статті блогера або відповісти на коментар іншого підписника. Таким чином, блоги дають вам можливість удосконалювати англійську мову за допомогою інтерактивного методу читання.

Існує багато цікавих і пізнавальних блогів. Наприклад:

1) *The Londoner* (<https://www.thelondoner.me/>).

Автором цього блогу є дівчина Роузі, яка живе у Лондоні. Вона ділиться з підписниками своїм повсякденним життям, рецептами страв, порадами стосовно моди та враженнями від її подорожей. Таким чином, читаючи цей блог, ви можете вивчити розмовну лексику, яка використовується у повсякденному житті, між друзями та членами родини [2].

2) *BBC Learning English* (<https://www.bbc.co.uk/learningenglish>).

Цей блог абсолютна протилежність попередньому. Як частина *BBC World Service BBC Learning English* навчає англійській мові людей з усього світу з 1943 року. Тут є безкоштовні аудіо-, відео- та текстові матеріали. Багато із цих матеріалів є повними курсами, але кожен компонент курсу є самостійним і може вивчатися окремо. Тому студент може вибрати найкращий для себе спосіб учитися: вивчати повний курс чи його частини. Безперечно цей блог допоможе удосконалити навички розуміння та говоріння англійською мовою [3].

3) *World of Wanderlust* (<http://www.worldofwanderlust.com/>).

Брук Савард – молода жінка з Австралії, авторка блогу. З 2012 року вона подорожує сама. Відтоді Брук відвідала більше 70 країн світу на шести континентах. У своїму блозі вона описує пригоди, дає поради мандрівникам, а також пише мотиваційні статті та ділиться рецептами [4].

4) *Young Adventuress* (<https://youngadventuress.com/start-here>).

Автором цього блогу є Ліз Карлсон, мандрівниця. Вона надає перевагу подорожам наодинці. Її блог був започаткований у 2010 році, коли вона переїздила до Іспанії викладати англійську мову. Згодом Ліз переїхала до Нової Зеландії і стала тревел блогером. У її блозі ви знайдете ряд смішних історій та пригод, які вас розважать і змусять посміхнутися та не сприймати життя надто серйозно [5].

Більше того, блоги можуть бути не лише новинами чи розважальними, а й створеними спеціально, зазвичай носіями мови, для вивчення англійської.

Познайомимся, на наш погляд, з найкращими із них [6]:

1) *English with a twist blog: Practical tips to help you become your confident self when communicating in English* (<http://englishwithatwist.com/blog/>).

Це авторський блог викладачки ділової англійської мови Шанті Стріт. Вона живе у Лондоні (Велика Британія) і є носієм мови. Крім того, Шанті володіє французькою та італійською, тому добре знає як допомогти тим, хто хоче вивчити іноземну мову.

Шанті навчає керівників компаній і старших бізнесменів спілкуватися більш ефективно англійською мовою з іноземними колегами та клієнтами, учить їх розмовній та діловій англійській мові, веденню ділового листування.

У блозі Шанті представлені практичні і теоретичні поради у вигляді статей про вивчення англійської мови, особливо бізнес-англійської, матеріали з вивчення нової лексики, розвитку навичок володіння мовою, статті про англійську культуру і літературу.

Варто відмітити, що її метод викладання англійської мови не фокусується на граматиці і вокабулярі, а на тому, щоб розірвати чи зламати шкідливі комунікативні моделі та розвинути нові, ефективніші звички, які допоможуть підвищити вашу упевненість у собі, коли спілкуєтесь англійською на роботі [7].

2) *Grammar Girl. Mignon Fogarty // Quick and Dirty Tips. Do things better* (<https://www.quickanddirtytips.com/grammar-girl>).

Міньон Фогарті – засновниця мережі *Quick and Dirty Tips* та авторка *Grammar Girl*. Варто відмітити, що цей подкаст був названий одним із *Writer's Digest's 101* найкращих веб-сайтів, а також отримав нагороду у номінації *Best Education Podcast* у *Podcast Awards*. Крім того, Міньон є авторкою бестселера «*Grammar Girl's Quick and Dirty Tips for Better Writing*» та шести інших книг по письму.

На сайті *Quick and Dirty Tips* представлені майже всі статті з вивчення англійської мови. Усі матеріали викладені стисло та в дуже доступній формі. Ви не витратите багато часу та зусиль на читання цього блогу, тому якщо у вас є лише декілька хвилин, заходьте сюди. Тут є матеріали про правильний вибір слова та граматичної конструкції, статті з поясненням граматичних правил, добірки нових слів, які увійшли в англійську мову нещодавно, корисні та цікаві поради тощо.

Міньон вірить, що навчання – це розвага і правила з граматики є чудовим засобом для вивчення англійської мови [8].

3) *MyEnglishTeacher.eu* (<https://www.myenglishteacher.eu/blog/>).

Авторка проекту *MyEnglishTeacher.eu* Анастасія Колтай – дівчина з Угорщини, яка вивчає англійську та тим самим допомагає іншим. Вона засновниця і головна авторка блогу.

Як стверджує сама Анастасія, у вивченні англійської важливі не стільки підручники, граматики та словниковий запас, скільки розвиток усної мови з хорошим викладачем, бажано носієм мови. Говорити англійською вільно було її метою, коли вона заснувала цей веб-сайт. Тому додатково до читання блогу Анастасія пропонує практикувати англійську з носіями мови. Для цього вона створила *The World's Friendliest Online English Language School*, де можна практикувати англійську мову з кваліфікованим учителем – носієм англійської мови.

Також, у цьому блозі ви знайдете винятково практичні статті з вивчення ідіом та фразових дієслів, добірки корисних ресурсів з вивчення англійської, матеріали для збільшення словникового запасу, гарні цитати англійською тощо. Все викладено просто і зрозуміло, саме тому ви легко зрозумієте будь-яку статтю [9].

4) *ThoughtCo.* (<https://www.thoughtco.com/esl-4133095>).

ThoughtCo. – великий навчальний проект, завдяки якому ви зможете розвиватися за різними напрямками. Один з яких – вивчення англійської мови як другої мови. Цим проектом керує Кеннет Бер (Kenneth Beare). Його можна назвати справжнім експертом з вивчення англійської мови. Кеннет має досвід викладацької роботи більше 30 років. Він викладав англійську в Німеччині, США, Італії. Наразі викладає у Портлендській академії англійської мови (*Portland English Language Academy*). Сам Кеннет, крім

англійської, добре володіє німецькою та італійською, що дозволяє йому давати поради з вивчення іноземних мов з особистого досвіду.

У блозі ви знайдете матеріали для збільшення словникового запасу, вивчення граматичних конструкцій, навчання бізнес-англійської та підготовки до здачі іспитів, тестів тощо [10].

5) *Espressoenglish.net*. (<https://www.espressoenglish.net/english-tips-blog/>).

Головна перевага цього блогу – винятково практичні статті. Усі матеріали доволі короткі, проте місткі та викладені доступною мовою. Тут є граматичні та лексичні тести, щоб ви могли перевірити свої знання. Усі матеріали якісні, адже їх розробляють носії англійської мови з гарною освітою.

Автори блогу акцентують увагу на тому, що кожен може навчатися зі швидкістю, яка властива йому. Тобто, немає часового обмеження у відвідуванні уроків і ви можете завантажити все, що хочете, тому можете навчатися навіть тоді, коли не маєте Інтернету. Крім того, вас навчать найкориснішим фразам англійської мови у найефективніший спосіб. За допомогою аудіо ви можете працювати над розумінням мови на слух та практикувати вимову [11].

Отже, вивчення англійської мови може стати розвагою, підписавшись на улюбленого блогера і читаючи його статті та коментарі підписників, спілкуючись з ним, ви, тим самим, не тільки удосконалили свої знання з іноземної мови, а й отримаєте нових друзів з різних країн та дізнаєтесь багато корисного та цікавого із теми, що вас хвилює.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Брандт А. Ефективне використання блогів для вивчення англійської мови // Green Forest Journal. URL: <https://greenforest.com.ua/journal/read/efektivne-vikoristannya-blogiv-dlya-vivchennya-anglijskoi-movi>.
2. The Londoner. URL: <https://www.thelondoner.me/>.
3. BBC Learning English. URL: <https://www.bbc.co.uk/learningenglish>.
4. World of Wanderlust. URL: <http://www.worldofwanderlust.com/>.
5. Young Adventuress. URL: <https://youngadventuress.com/>.
6. 5 найкращих блогів для вивчення англійської мови // Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-lingvainform/2445732-5-najkrasih-blogiv-dla-vivcenna-anglijskoi-movi.html>.
7. English with a twist blog: Practical tips to help you become your confident self when communicating in English // English with a twist. Succeed in Business with English. URL: <http://englishwithatwist.com/blog/>.
8. Grammar Girl. Mignon Fogarty // Quick and Dirty Tips. Do things better. URL: <https://www.quickanddirtytips.com/grammar-girl>.
9. MyEnglishTeacher.eu. URL: <https://www.myenglishteacher.eu/blog/>.
10. ThoughtCo. URL: <https://www.thoughtco.com/esl-4133095>.
11. Espressoenglish.net. URL: <https://www.espressoenglish.net/english-tips-blog/>.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ УСНИХ ДЖЕРЕЛ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»

*Стадник І. Ю., кандидат історичних наук, доцент;
Яшан О. О., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

Тривалий досвід викладання гуманітарних дисциплін студентам неісторичних спеціальностей зумовив пошук нових методів та прийомів, які б дозволили в умовах невеликої кількості годин реалізовувати одне із основних завдань, що стоять перед сучасною гуманітарною сферою – формувати громадянські компетентності. Реалії сьогодення демонструють нам кардинальні зміни у всіх сферах життя суспільства, зокрема в духовній. Руйнування колишньої системи цінностей, відсутність вивіренних духовних орієнтирів, нівелювання актуальності традиційних цінностей народного життя, вітчизняної історії та культури, своєрідне «перезавантаження» ідеї патріотизму, самовідданого служіння Батьківщині ускладнюють для сучасного викладача процес сприяння формуванню та розвитку людини-громадянина. Тому серед актуальних проблем, що стоять перед вищою освітою, можна виділити проблему підготовки не лише висококваліфікованих молодих фахівців, а особистостей, що здатні брати активну участь в житті суспільства, брати на себе соціальну відповідальність. Нажаль освітні програми неісторичних спеціальностей передбачають досить незначну частку дисциплін гуманітарного спрямування. Однією з таких дисциплін, що формують громадянські компетентності у студентів неісторичних спеціальностей є дисципліна «Історія та культура України». Обираючи методи і прийоми взаємодії зі студентами для найбільш оптимального вирішення поставлених завдань нами було використано в навчальному процесі усні джерела, матеріали усної історії, зокрема ті, що стосувалися періоду Другої світової війни.

Наукова новизна полягає в тому, що на основі зібраних та опрацьованих студентами свідчень очевидців окупаційного режиму на території сучасної України часів Другої світової війни проаналізовано механізм формування ціннісних установок, доведено, що залучення студентів до збирання матеріалів усної історії дозволяє вирішити цілий комплекс завдань навчального та виховного характеру.

Об'єктом дослідження є використання усних джерел, зокрема свідчень очевидців окупаційного режиму 1941–1944 рр. в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Історія та культура України» студентам неісторичних спеціальностей.

Предмет дослідження є формування засобами усної історії ціннісних установок на прикладі вивчення подій Другої світової війни.

Основна мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати механізм формування ціннісних установок, зокрема образу ворога, використовуючи усні джерела (зокрема зібрані студентами свідчення людей, що пережили нацистський окупаційний режим 1941–1944 рр. під час Другої світової війни) в умовах наявності невеликої кількості годин,

відведених на вивчення дисципліни «Історія та культура України» для здобувачів вищої освіти неісторичних спеціальностей.

Завдання дослідження – проаналізувати процес формування ціннісних орієнтирів у студентів, на прикладі образу ворога, використовуючи усні історичні джерела, засоби усної історії; висвітлити досвід викладачів ЧДТУ по удосконаленню у студентів навичок самостійно знаходити матеріал, і на його основі робити аргументовані висновки.

Основу джерельної бази статті складають спогади очевидців, які пережили нацистську окупацію України 1941–1944 рр. часів Другої світової війни, зібрані студентами Черкаського державного технологічного університету.

Певні аспекти досліджуваної проблеми представлено в публікаціях та розробках як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, зокрема Г. Грінченко, О. Яшан, П. Томпсона, Т. Нагайко, Т. Пастушенко та інших [1].

Однак, особливості використання усних історичних джерел, засобів усної історії в навчальному процесі, на нашу думку, розкрито недостатньо, що і зумовило необхідність даної публікації.

Одним із важливих завдань, що стоїть нині перед історичною наукою, окрім об'єктивного формування картини минулого є і сприяння формуванню всебічно розвиненої особистості, що володіє незалежністю суджень і поглядів, активної життєвої позицією. Естафета передачі історичних уявлень і знань наступним поколінням певним чином визначає майбутнє нації. Сучасне суспільство потребує того, щоб кожен його учасник відчував нерозривний зв'язок з історією і включав себе в історичне, аксіологічні та географічний простір як своєї країни, так і світу в цілому.

Усвідомлюючи функції історичного знання, майбутній фахівець зможе сприйняти історію як інструмент власного контролю над сьогоденною ситуацією. Бути вільним – не значить володіти повною свободою дій, а розуміти, наскільки твої дії і думки зумовлюються спадщиною минулого. В сучасному освітньому процесі роль викладача істотно змінюється, оскільки викладач в сучасних умовах перестає бути єдиним та авторитарним джерелом знань, і стає керівником і помічником у навчанні. Студентам надається можливість самостійно обирати потрібну їм інформацію в світі, що постійно змінюється, і тому викладачеві необхідно виробити значну кількість індивідуальних стратегій навчання, які дозволили б кожному з них стати активним учасником навчального процесу, критично підходити до наданих знань.

Навчальний план підготовки бакалаврів спеціальностей, які ліцензовані в Черкаському державному технологічному університеті, в якості обов'язкового компоненту гуманітарного блоку підготовки передбачає викладання курсу «Історії та культури України», в загальному обсязі 108 годин, з яких 32 годин відводиться на лекційний курс і 16 годин на семінарські заняття. Така невелика кількість годин, відведена на опанування усього періоду української історії та широкої палітри української культури, зумовлює лаконічність подання матеріалу викладачем і виокремлення з-поміж усіх тем української історії найбільш значущих. До таких, на наш погляд, ключових тем, відноситься період Другої світової війни, на яку в нашій робочій програмі відведено 2 лекційні години і 2 години семінару. Вагомість і

наукова значущість теми та невиправдано мала кількість годин зумовили пошук різних методик роботи, які б дозволили не втратити того виховного та пізнавального ефекту, який мають тогочасні події та процеси. Невеликий об'єм лекційного часу дозволяє фактично лише розставити акценти, виокремити найбільш вагомні події та процеси і показати зміни в оціночних підходах до розв'язання проблем Другої світової війни. Отже вагомим і необхідним доповненням в цих умовах є самостійна робота студентів, по поглибленню знань з даної теми.

Одним із видів індивідуальної роботи, який пропонується до виконання студентам викладачами кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету є, зокрема, збір свідчень тих людей, які пройшли Другу світову війну зі зброєю в руках, або перебували на окупованій території і на собі відчули усі «принади» нового, встановленого нацистами порядку. Такі матеріали фіксуються студентами або у вигляді відео-інтерв'ю, або оформлюються письмово і потім озвучуються на семінарському занятті. Це, на нашу думку, дозволяє перенести сприйняття подій тих років зі сфери суто інтелектуальної до емоційної, що дозволяє краще досягти поставленої педагогом мети.

Робота з записами спогадів дозволяє студентам виробити навички роботи з першоджерелами (на відміну від опосередкованої роботи з джерелами за допомогою хрестоматій, штучно складених збірок документів тощо), що є цінним методичним інструментом для розвитку аналітичного наукового мислення. З іншого боку, робота з усними спогадами, що вимагає критичного підходу, вміння узагальнити накопичений матеріал і застосувати на практиці теоретичні знання, сприяє виробленню навичок наукового синтезу. Подібна робота, безсумнівно, корисна і з точки зору розширення загального світогляду студентів, так як припускає безпосереднє зіткнення з картиною світу іншого покоління.

Так, наприклад, на основі зібраних свідчень очевидців нацистської окупації 1941–1944 рр. часів Другої світової війни, студентами було зроблено висновок, що під впливом окупаційної дійсності в свідомості українців, що проживали на окупованій території сформувався власний виразний образ ворога. Перша зустріч з ворогами стала для населення справжньою травматичною ситуацією, яка викликала порушення звичайного укладу думок та дій, трагічно змінила життєвий світ людей, їх модель поведінки та мислення, нерідко вже перша зустріч з окупантами перевертала в свідомості всі уявлення про людяність. С. С. Кващук з м. Монастирище Черкаської області, якому на той час було 9 років, розповідає: «Вперше німців я побачив здалеку, коли вони підійшли до нашого міста. Вони жорстоко розгромили декілька будинків і вбили двох старих людей. Німці були жорстокі, їх не хвилювало, хто в них на дорозі – знищували всіх. Особисто в мене потрясіння було, адже, я будучи дитиною, вперше побачив вбивство двох знайомих мені людей. Після цього випадку німці були втіленням якоїсь не людяності» [2]. М. В. Сороці з с. Чижівка Звенигородського району Черкаської області було 11 років, коли вона вперше побачила окупантів: «Вперше побачила німців в 1941 р.... Перше враження – це невідомість, цікавість і страх, що ж з нами буде» [3].

Людська пам'ять зафіксувала окупантів не крізь призму масової пропаганди, яка формувала образ «вбивці», а через власний досвід. У світі цього досвіду окупант має різні найменування, різні характери, різні моделі поведінки. Як правило, окупанта називають «німцем», але виокремлюють «есесівців» і «фашистів»: «Німці тоже були різні. Одні нічого поганого не робили, то і ставились до них, можна сказати, байдуже, а есесівців боялись і старались не попадати на очі» [3].

Коли мова йшла про нелюдські вчинки, які несли горе та страждання, то окупантів називали «фашистами». В. М. Крамарчук пригадує про те, як «одна з селянських собак вкрала у німецьких солдат невеличкий шматочок шоколаду, а фашисти подумали на нього і дуже розлютились. Не вияснюючи правди, вони схопили мотузку, накинули її на шию хлопчика і почали тягти його до шовковиці, щоб повісити. Сестра хлопчика, побачивши це, швидко одяглась та побігла до найстаршого за званням німця, що на той час був у селі. Як не дивно, проте офіцер виконав прохання дівчини та відпустив хлопця. Пролунав наказ припинити повішання. Хоча німці були тиранами та причинили безліч лиха, страждань та горя для всіх нас, та я все своє життя вдячний тому офіцеру, що зжалився над дитиною» [4].

Поряд із есесівцями «дуже лютими були також мадяри» [5]. Тобто, населення розподіляло німців на «хороших» і «поганих». «Юрківський комендант Енке був хорошою людиною. Люди його поважали» [6]. Ю. Є. Полійчук пригадує про «хороших німців»: «Після першого року війни, у нас жили хлопці. Вони любили пекти, з нами ділились. Показували свої карточки, з жінкою (фрау), дітьми. Будинки такі гарні у них. Один нас сфотографував, щоб показати, як ми бідно живем» [7].

Але студентами були зібрані та зачитані і такі свідчення: «Тільки-но зачувши мотор мотоциклів, бігли якнайдужче у жито, ховаючись від нелюдів. ...Жали ми серпами пшеницю, а тут летить німецький літак і як випустить по нас вогонь, ми всі перелякались, припали до рідної землі і не ворухимось, а він безперестанку строчить. У нашої родички...сина вбили з літака на порозі» [8]. «Звірства, які чинили на Вдовиченому Хуторі фріци, не можна передати на папері» [9].

Крім нацистів, жорстокими і підступними ворогами, як зазначають свідки тих подій, були – поліцаї-зрадники. У деяких селах німецьких гарнізонів не було, тому саме вони наглядали за населенням, встановлюючи свої порядки, безчинствували. Тому для більшості свідків тих подій саме поліцаї були втіленням справжнього ворога. «Німецькі наглядачі» були скрізь, вони стежили за населенням, доповідаючи про кожен крок, були дуже жорстокі [2]. Є. П. Вдовиченко пригадує, що в їх селі було чимало односельців, які прислужували німцям. Так, її сусід був німецьким поліцаєм. «Він розстріляв маленького хлопчика за те, що той не захотів сказати, де його мама, та він і не знав. Але в той же вечір сусіда поплатився за це. Мати хлопчика вбила його, а сама була розстріляна за це» [10].

Досить часто поліцаї використовували свої знання про місцеве населення для власної вигоди. «Пригадую, поруч жив сусіда, добрий та чуйний чоловік, учитель трудового навчання. Поліцаї постукали у 2 години ночі, визвали із собою. ...Провели його бідного через кілька дворів і розстріляли. ... Жінку і дитину не трогали. А чого запам'яталися? Така красива пара була.

Розповідають односельці, що одному поліцаю подобалась дружина вчителя, вона, дійсно, була красуня.... От у поліцаю була злоба на чоловіка, його був час. От так люди гинули від своїх. Жахливі були часи» [11].

Але, як свідчать зібрані студентами документи, були і випадки, коли, ризикуючи власним життям і життям своїх родин, поліцаї попереджали про облави, допомагали уникнути Німеччини, врятуватись від смерті [2].

В людській пам'яті свідків тих жахливих подій закарбувався ще один ворог, який вторгається в людське життя без запрошення, безжальний, аморальний, якому не властиво нічого людського, – війна. Головним лейтмотивом усіх розповідей про війну була заборона і жорстоке покарання за порушення встановлених правил, які передбачали контроль над усіма сферами людського життя та діяльності, страх, голод «Україна хліборобна, //Німцю хліба дала – //А сама голодна» [12].

Таким чином, загальний психологічний стан більшої частини населення був пригніченим, так як життю людей постійно загрожувала небезпека: людину могли побити, посадити в тюрму, відправити на примусові роботи, навіть безпричинно вбити; затишно не можна було почуватись навіть у рідній хаті. Відчуття страху підсилювали засоби масової інформації. «В той час ми відчували і страх, і безпорадність, і невпевненість не лише в наступному дні, а й не знали, що з нами може трапитись і наступної хвилини: чи залишимося взагалі живими, чи потрапимо в полон. Війна породила в нас недовіру навіть до тих, із ким ми були знайомі довгий час» [2]. Такий стан підсилювався також невпевненістю за безпеку життя близьких, які воювали на фронті, частими звістками про їх загибель.

«Те, що пережили ми, підлітки, на долю яких випала війна, зовсім по-іншому дивилися на життя. Не так багато залишилось односельців, які бачили на власні очі смерть і дивились їй в обличчя. Але доля, мабуть, над нами змилостивилась і залишила в живих, щоб ми передали це прийдешнім поколінням» [9]. Людська пам'ять про війну й окупацію є живою і болісною темою, але саме розповіді людей, що пережили ці події, є неоціненим джерелом, яке повинно стати у нагоді в процесі відтворення людської історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.

Отже, використання в навчальному процесі усних джерел, залучення самих студентів до практичної діяльності в сфері усної історії, а потім використання зібраних матеріалів на лекційних і семінарських заняттях з курсу «Історія та культура України» дозволяє вирішити цілий комплекс завдань, що наразі стоять перед викладачем:

- в умовах невеликої кількості годин, виділених на вивчення дисципліни «Історія та культура України» формувати у студентів ціннісні орієнтири;

- навчити студента в умовах існування полярних тлумачень, а проблеми Другої світової війни підходять для цього якнайкраще, робити висновки і узагальнення, керуючись не вимогами політичної кон'юнктури, а принципом об'єктивізму;

- стимулювати у студентів процес логічного мислення, розвивати вміння проводити історичні аналогії, користуючись базою історичної інформації;

- показати студентам причинно-наслідковий характер подій Другої світової війни та а також місце і особливості українських подій на фоні загальносвітових;
- сформувати, на основі краєзнавчого матеріалу, у студентів бачення і регіональних особливостей перебігу подій війни і внеску кожного регіону у спільну справу перемоги;
- сприяти формуванню почуття патріотизму, що в сучасних умовах економічної кризи та відсутності національної ідеї, видається особливо актуальним;
- привчити студента самостійно знаходити матеріал, і на його основі робити аргументовані висновки;
- показати роль особи і історії і місце героїчного вчинку в житті людини;
- підтримувати зв'язок між поколіннями та виховувати почуття поваги до захисників вітчизни, до власної історії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів. Х.: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. 28 с.; Нагайко Т. Ю. Методичні рекомендації з організації та проведення наукових досліджень з питань вивчення історичного минулого сільських населених пунктів засобами усної історії (для студентів історичних факультетів) / Т. Ю. Нагайко, А. О. Іваненко. Переяслав-Хмельницький, 2005. 40 с.; Пастушенко Т. Будні нацистської окупації України у спогадах колишніх остарбайтерів // Сторінки воєнної історії України. Випуск 11. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. №11. С. 166–175; Томпсон П. Голос прошлого. Устная история / П. Томпсон / Пер. с англ. М.: Весь Мир, 2003. 368 с.; Яшан О. О. Повсякденне життя селян під час окупації 1941–1944 рр. (на матеріалах Центрального регіону України) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, Вип. 2, 2009. С. 173–176.
2. Спогади Квашука С. С. (1932 р. н., м. Монастирище Черкаської області). Рукопис, 2007 р.
3. Спогади Сороки М. В. (1930 р. н., с. Чижівка Звенигородського району Черкаської області). Рукопис, 2008 р.
4. Спогади Крамарчук В. М. (1930 р. н., с. Нова Осота Олександрійського району Кіровоградської області). Рукопис, 2007 р.
5. Спогади Косової Є. П. (1925 р. н., с. Ново-Животов, Вінницької області). Рукопис, 2008 р.
6. Спогади Сороки А. О. (1929 р. н., с. Стецівка Звенигородського району Черкаської області). Рукопис, 2008 р.
7. Спогади Полійчук Ю. Є. (1926 р. н., с. Нова Севастянівка Христинівського району Черкаської області). Рукопис, 2008 р.
8. Спогади Трегуб Т. Д. (1922 р. н., с. Стара Осота Олександрійського району Кіровоградської області). Рукопис, 2007 р.
9. Спогади Безсінного М. І. (1928 р. н., уродженець с. Вдовичий Хутір, Черкаської обл. (жителя смт. Олександрівка Кіровоградської обл.)). Рукопис, 2004 р.
10. Спогади Вдовиченко Є. О. (1908 р. н., с. Бужанки Лисянського району Черкаської області). Рукопис, 2007 р.
11. Спогади Кузик Т. Х. (Балабушка) (1924 р. н, с. Голоківка, Чигиринського району, Черкаської області). Рукопис, 2007 р.
12. Спогади Косової Є. П. (1925 р. н., с. Ново-Животов, Вінницької області). Рукопис, 2008 р.

ПСИХОЛОГІЯ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ (2016–2020 рр.)

Федоренко Я. А., доктор історичних наук, доцент;

Крічкер О. Ю., кандидат історичних наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Ключовою реформою Міністерства освіти і науки є створення Нової української школи (НУШ). Не просто навчального закладу, а школи, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. Ключовою фігурою, на якій тримається реформування є постать вчителя.. Без нього будь-які зміни будуть неможливими, тому один з головних принципів НУШ – умотивований педагог, який у стінах навчального закладу моделює майбутнє суспільство, розкриває потенціал дітей, а не просто примушує їх вчити уроки.

Саме з огляду на даний факт, стає очевидним те, що мета сучасної освіти пов'язана із особистісним потенціалом педагога, його загальною та професійною культурою, без яких просто неможливо втілити у життя освітні парадигми Нової української школи [1].

Варто зазначити, що ключову роль у становленні педагога відіграє власне прагнення його до самовдосконалення та усвідомлення того факту, що його вихованці насамперед – це особистості. Тому вагому роль у даному процесі відіграє психологія самовдосконалення педагога та володіння ним психологічними компетентностями.

Психологічна компетентність характеризується ефективністю, конструктивною діяльністю як зовнішньою так і внутрішньою на основі психологічної грамотності. Це означає – ефективне застосування знань, здатність вирішити конкретні проблеми учнів.

Порівняльний аналіз теоретичних досліджень і практики дає можливість виділити в структурі психологічних компетентностей такі компоненти:

- когнітивний (система наукових психологічних знань про людину і соціальну взаємодію людей, система адекватних уявлень про свій внутрішній психічний світ і особистісно-індивідуальні якості, розвинений соціальний інтелект, креативність, схильність до соціальної творчості);

- рефлексивно-перцептивний (спостережливність, уважність до людей, психологічна проникливість, вміння адекватно сприймати самого себе, прогностичні здібності, здібності до ідентифікації);

- афективний (чуйність до людей, розвинута емпатія і вміння співчувати, багатство і дієвість переживань, емоційна стабільність, чуйність, доброзичливість, почуття власної гідності, почуття гумору);

- вольовий (здатність протистояти зовнішньому тиску, здатність придушити негативні емоційні впливи і сильні переживання, здатність не допускати зривів діяльності при значних психічних і фізичних

навантаженнях, самоконтроль, витримка, наполегливість у затвердженні моральних цінностей і відстоюванні моральних принципів, надійність);

- комунікативний (вміння спілкуватися з різними людьми, адекватно приймати і передавати інформацію, вміння будувати і висловлювати свої думки логічно, доказово і зрозуміло, мовленнєва культура);

- регулятивний (адаптивність, довільна саморегуляція поведінки і діяльності, володіння собою, вміння керувати своїми психічними станами і інтелектом, моральна саморегуляція);

- ціннісно-смісловий (соціальні норми, цінності, інтерес до людей, толерантність, гуманність, порядність, справедливість, відповідальність, моральність, самоповага) [2, 161].

Таким чином, у розвитку психологічної компетентності головну роль призначено самовдосконаленню, професійній та особистій свідомості, визначенню своїх професійних позицій.

Психологічні компетенції учителів входять до складу педагогічних здібностей. Дослідження психологів показали, що педагогічна діяльність вимагає не тільки спеціальної організації і певних умінь та навичок, але і цілого ряду психологічних особливостей, які належать до категорії педагогічних здібностей.

Педагогічні здібності характеризують як розумову, так і емоційно-вольову сторону особистості педагога [3, 25]. Серед педагогічних здібностей на перше місце відводиться дидактичним здібностям (здібності передавати учням навчальний матеріал доступно, зрозуміло, викликати в учнів активну самостійну думку, організувати самостійну діяльність учнів, керувати пізнавальною активністю учнів). В основі цих здібностей лежить постійна установка педагога на врахування психології учня, рівня їх розвитку, можливостей тощо. Конкретно ці здібності проявляються у процесі використання методів передачі знань, організації засвоєних знань, умінь і навичок, забезпеченні розвитку особистості, перевірці, контролі, в оцінюванні результатів умінь, управлінні пізнавальною активністю учнів, врахуванні рівня досягнутого розвитку, передбаченні труднощів, котрі виникають в учнів.

Крім дидактичних здібностей варто відзначити й академічні здібності – здібності до галузі науки (музики, математики, фізики, біології, літератури), що є предметом викладання вчителя в школі. Здібний педагог добре знає навчальний предмет, досконало, глибоко володіє матеріалом, має до нього, великий пізнавальний інтерес, проводить дослідницьку роботу. Він постійно знайомиться з новими досягненнями у своїй галузі знань, а також у суміжних науках.

Також потрібно звернути увагу й на таких видах педагогічних здібностей як перцептивні, мовні та організаторські, експресивні, сугестивні.

Перцептивні здібності – це здібності педагога проникати у внутрішній світ вихованця, психологічна спостережливість, пов'язана з таким розумінням особистості учня і його тимчасових психічних станів. Про такого вчителя учні говорять, що він ніби й не дивиться, а все бачить.

Мовні здібності – це здібності чітко висловлювати свої думки й почуття за допомогою мови, а також з допомогою невербальних засобів (міміки, пантоміміки). Це одна із досить важливих здібностей вчителя. Мовлення вчителя на уроці завжди звернене до учнів. Воно повинно бути переконливим, простим, зрозумілим, образним, виразним та емоційно забарвленим. Для вчителя повинна бути характерна чітка дикція, багатство словникового запасу, відсутність різних помилок.

Організаторські здібності – це вміння організовувати учнівський клас, згуртовувати його, правильно організовувати свою власну діяльність (планування, контроль тощо). Робота вчителя, по суті, завжди включає й себе елемент організації і самоорганізації. Тому розвиток організаторських здібностей має винятково важливе значення в його професійній підготовці, вдосконаленні майстерності.

З організаторськими тісно пов'язані експресивні здібності, що виражаються в емоційній насиченості, умінні транслювати себе учням. Правильна дикція, добре підготовлений голос, дихання, узгодженість мови, міміки і жестикуляції – усе це входить у поняття «педагогічна техніка». Педагог повинен володіти мімікою, надати своєму обличчю необхідного виразу або стримати свій настрій.

Сугестивні здібності виражають здатність вчителя до безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів і вміння на цій основі домагатися в них авторитету. Двосторонність педагогічного процесу: «вчитель-учень», «вихователь – вихованець» передбачає необхідність володіння педагогами сугестивними здібностями. Звичайно, це насамперед пов'язане з переконаністю самого педагога, з рівнем його педагогічної свідомості. Велике значення при цьому має цілеспрямованість дій, сформованість вольової сфери педагога. Розуміння вчителем, вихователем дитячих емоцій, врахування їх в організації навчально-виховного процесу позитивно позначається на його результатах.

Педагогічні здібності тісно пов'язані із спеціальними здібностями, наприклад, артистичними, музичними, технічними і т. д. Талановиті педагоги захоплюються музикою, літературою, сценою. Важливим є те, що ці здібності включаються в педагогічну діяльність, підпорядковуються їй.

Отже, педагогічні здібності проявляються в особливій чутливості до педагогічних цілей, засобів і результатів міжособистісних стосунків педагога та учнів. Базисним компонентом педагогічних здібностей виступає здатність протидіяти розвитку втоми при роботі з людьми і витримувати емоційні навантаження в процесі спілкування (соціальна працездатність і саморегуляція).

Підвищення якості викладання і навчання в системі освіти, безпосередньо залежить від рівня підготовки вчителів.

Такий рівень повинен продовжувати рости, і при цьому ефективність різних навчальних курсів, семінарів та конференцій повинні розвивати на протязі всього освітнього процесу. З огляду на даний факт вагоме місце займають категорії самоосвіти і самовдосконалення педагогів.

Самоосвіта – це необхідність для творчих і відповідальних осіб будь-якої професії, особливо для професії вчителя [4].

Самовдосконалення – це процес свідомого самопізнання.

Педагог є єдиною людиною, хто присвячує більшу частину свого часу навчанню та вихованню дітей. Якщо цими процесами вчителі не керували, то нове покоління людей виявилось б досить не підготовленим, просто для того, щоб підтримувати рівень соціального, економічного та культурного прогресу. Тому, на думку реформаторів Нової української школи, вчителі є для учнів насамперед тьюторами, менторами та фасилітаторами [1]. Саме це нові ролі сучасного вчителя.

Так, тьютор – це не викладач чи класний керівник. Це людина, яка скеровує учня та працює із його запитом, допомагає йому зрозуміти себе, поставити правильні запитання, уточнити їх, вибрати траєкторію руху та не сходити з неї.

Інша роль учителя – ментор, який, на відміну від класичного педагога, не перевіряє знання учнів та не задає домашніх завдань. Ментор – це той, до кого учень приходить сам, щоб дослідити якусь тему і перевірити свої гіпотези. Ще одна роль – фасилітатор – це той, хто відповідає за групову динаміку, хто вміє цей процес зробити ефективнішим. Всі нові ролі ґрунтуються на педагогічному професіоналізмі.

Педагогічний професіоналізм проявляється не тільки у високопродуктивній професійній діяльності, а й у гуманістичній орієнтації на розвиток особистості учнів у викладанні певних предметів у виборі навчальних методів і прийомів навчання, при підготовці своїх вихованців для безперервної освіти та самоосвіти.

Провідним компонентом професійного самовдосконалення педагога є самоосвіта, за допомогою якої він «цілеспрямовано, певним чином шляхом навчання» підвищує свої професійні знання.

Процес професійного самовдосконалення в педагогічній діяльності є вкрай індивідуальним. Тим не менш, завжди існує чотири основних логічних пов'язаних фаз:

- обізнаність і дії на самовдосконалення;
- самовдосконалення – програма планування і формування;
- негайна практична реалізація завдань;
- самоконтролю та корекції діяльності.

Для цього вчитель висуває високі вимоги. Щоб їх задовольнити, вчителі повинні постійно брати участь у професійному розвитку і пам'ятати, що якщо джерело професійного самовдосконалення в педагогічній діяльності не підвищується, то це може вплинути на розвиток учнів [5, 67].

Слід також вказати на той факт, що самовдосконалення вчителя полягає не стільки через вік, досвід, положення та досвід роботи, скільки через здатність перетворити себе і здатності стати істинним предметом професійної діяльності на основі значення семантичної структури фізичної особи.

Таким чином, можна сміливо стверджувати, для того, щоб стати педагогом Нової української школи, потрібно розуміти психологічні основи власного самовдосконалення, володіти психологічними компетенціями та

педагогічними здібностями, бути не просто вчителем-предметником, а стати для учнів тьютором, ментором й фасилітатором.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Рамзані Е. В. Сутність поняття психологічної компетентності вчителя // Духовність особистості: методологія, теорія, практика., 2014. №2 (61). С. 158–165.
3. Бутенко Л. Л., Ігнатович О. Г. Сходинки до педагогічної майстерності: словник з курсу «Основи педагогічної майстерності». Старобільськ, 2015. 136 с.
4. Самоосвіта як підвищення компетентності педагога. // Сучасна освіта. URL: <http://osvita.ua/school/method/7151/>.
5. Голозубова О. В., Матенко Є. П. Самоосвіта педагога як умова особистісного та професійного розвитку // Наукові записки кафедри педагогіки, 2018. №42. С. 65–71.

ACADEMIC MOBILITY OF UKRAINIAN STUDENTS IN MODERN EDUCATIONAL SPACE

*Chubina T. D., Doctor of Historical Sciences, Professor
Cherkasy Institute of Fire Protection named after Chornobyl Heroes
Of National University of Civil Defence of Ukraine;
Marush I. V.
Cherkasy Medical Academy*

Reforming of the Ukrainian education, introducing the provisions of the Bologna Declaration creates the preconditions for the effective implementation of cross-cultural communications. It is also prestigious today to have a diploma in another country and to acquire new professional skills and experience for students, which predetermines such a process as academic mobility. Academic mobility is an opportunity during one period of study to go through one or more semesters at another higher educational institution, where specialists of the same specialty are trained with acceptance of credits and periods of study; to develop personal intellectual potential more efficiently. Academic mobility is a dynamic phenomenon, because it is this form of internationalization of education that promotes integration of the individual into the international educational system. It is an important component of the process of integration of higher educational institutions into the international educational space; the period of studying a student in a country of which he is not a citizen; departure of a certain number of students for studying abroad; an important qualitative feature of the European space, which involves the exchange of people between higher education institutions and between states; it is an opportunity to choose the best training options for the training of a modern specialist.

The process of academic mobility also involves the acquisition of additional (parallel) education, new professional educational standards, monitoring of the quality of education, higher education, updating the content of training

(reviewing and modernizing programs, teaching materials, literature, teaching aids), developing and introducing new disciplines from perspective scientific areas, primarily interbranch and applied); computerization of teaching and management; the construction of the educational process on the principles of free creative education, the freedom to choose the individual curriculum, selective discipline, certified programs, obtaining an additional specialty, strengthening the creative and independent component of teaching, creating innovational and educational centers; democracy in the relations between teachers and students, strengthening the role of student self-government; transparency of introductory testing.

Student academic mobility is the process of obtaining by a student of knowledge and skills in higher education in a country in which he does not have a citizen status. This process involves the direct crossing of the border by an individual, taking into account the previously acquired education and the award of qualifications or scientific degree upon completion of the term of study.

By the way of organization there are two variants of academic mobility: organized (carried out within the framework of economic, political or inter-university academic partnership) and individual (on its own initiative of the student). According to the goal, distinguish horizontal mobility (studying in another university for the purpose of obtaining a certain academic or scientific degree) and vertical (in order to obtain the next academic or scientific degree). Since many tasks are aimed at forming a single world educational space through the cooperation of countries in the field of education and the processes of training their citizens, the open educational space will facilitate student mobility. Some of the provisions of the Bologna Declaration contribute to the realization of the idea of academic mobility of students: students in Europe are in need and have the right to study for degrees recognized in Europe, and not only in the countries (regions) where they are obtained; the main responsibility of educational institutions is to ensure that they do their utmost to provide a high level of qualification to their students. To improve the competitiveness of the European higher education system and increase the mobility of students, the following tasks were identified: 1) the creation of a system of qualification degrees in higher education (two-level system "Bachelor-Master"); 2) creation of a system of accumulation and transfer of credits that will enable them to continue their studies in another country; 3) cooperation in the field of quality management; 4) creation of the European standard of higher education; 5) mobility of students, teachers, researchers.

The development of academic mobility in Ukraine is hampered by negative internal processes: the visa regime, the imperfect legislative base in the field of education, the new educational reforms do not take into account the interests and needs of young people, the economic characteristics of the country (the difference between the standard of living in Ukraine and the countries of the European Union), quality and value studying and living, availability of household services, compliance with European educational standards, etc. The acute problem is the employment of graduates with the educational qualification level "Bachelor". According to the National Report of Ukraine on the implementation of the provisions of the Bologna Process, graduates who have received basic education

and found a job represent only 13.9%, while continuing their studies in the next cycle of 81.8%. The internal mobility acquires rapid pace of development in our country, rather than international. After all, the procedure for transferring a student from one Ukrainian higher educational establishment to another through the transfer and accumulation of ECTS credits is much more simple than transferring to a foreign higher educational establishment. The development of international academic mobility is hampered by the financial factor of our state. For almost all trips abroad Ukrainian students use funds from their parents, sponsors, foreign charitable foundations and so on. Foreign training and internships at the expense of higher education or state is less than 10%. Another key issue is the lack of a link between the level of education and the level of real income. Today, in Europe, the share of jobs for specialists with higher education reaches 30–40%. According to the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), higher education raises the income of certified specialists by at least 1.5-2 times. The combination of internal and external problems in Ukrainian higher education does not increase the motivation of students in obtaining higher education. The diploma is considered only as a formal confirmation of the level of education, and not as evidence of genuine professional qualifications. Such a shift in motivation to study determines the formal attitude of students to obtaining knowledge, which negatively affects the quality of education. The introduction of academic mobility at Ukrainian universities today includes: opening of international university affiliates in Ukrainian universities for the organization of student exchange; creation of an information database on world, European and national universities, international mobility programs; internationalization of curricula; developing web pages that reflect the processes occurring in the consortia; creation of the necessary tutorial system that would allow the practical realization of students' mobility needs; organization of services for adapting students to the new environment; to provide an adequate level of preparation of students for studying in a foreign higher educational establishment through special courses, conferences, specialized training programs; the creation of a new system of advanced training and retraining for the faculty that satisfies the implementation of an important pan-European principle – “Life Long Learning”.

Positive for our state in the development of international academic mobility is the conclusion of multilateral agreements in the field of education. For example, the most famous European program – Erasmus +, DAAD, IREX, UGRAD and Fellowship Programs. Fulbright, whose goal is to: create a European model of higher education. International educational programs are relevant to Ukrainian students because they promote the implementation of specialty skills, but also provide the foundation for building the skills of integration into the cultural space of another country. Along with professional knowledge, the student puts for himself a condition of language proficiency and establishes an understanding with the local community. Thus, the process of establishing cross-cultural communication is not just a language learning, but the acquisition of language skills in live communication with residents of a given country. Another step towards the development of academic mobility should be the autonomy of

universities. The educational process should be structured in the center of which there is a student's curriculum.

One of the priority directions of the modern scientific methodological and teaching-methodical activity of the Ukrainian high school on its way to European integration in the context of the Bologna Process is the development, implementation and improvement of innovative methods of training specialists in higher educational institutions of Ukraine on the basis of advanced foreign and domestic experience. Modernization of the educational process is based on the introduction of innovative methods and techniques into teaching practice is an important prerequisite for the creation and maintenance of the image of higher education. The latest modern approach is the constant creative search, production and implementation of original (author and collective), fundamentally new ideas (scientific, managerial, pedagogical) and their implementation. Specialized scientific-methodical structures – institutes, divisions, innovation and educational centers (laboratories) – are called to help to study, develop, refine and introduce new promising technologies, methods and forms of education. The best level of development of international cooperation in the field of education is the participation of domestic higher education in the international educational projects. Availability of information about international programs and the opportunity to participate in individual grants for students, graduate students, administrators and other staff significantly improves the competitiveness of modern Ukrainian higher education. The establishment of mutually beneficial cooperation with foreign organizations, educational funds and leading scientific schools will help to increase the scientific potential of lecturers, postgraduates and students, and increase their qualifications in accordance with world standards. The leading approach of state policy in the field of international education is the inclusion of Ukrainian higher education in the European community as worthy and equal member.

The modern Ukrainian university can collaborate with foreign universities in various forms and directions. These main priorities include the cooperation with leading foreign universities, the implementation of international educational programs and projects, the implementation of joint research and publishing activities, the organization of international scientific and practical seminars and conferences, the exchange of teaching staff and the development of student mobility. Of particular importance is the search and expedient use of extrabudgetary sources of funding for domestic universities, or the foreign investment in the research work of the University. This activity of foreign sponsors is quite new to our education system. After all, only 0.1% of funds come from Ukrainian sponsors in the field of education, science and scientific services.

The basic principles for a new educational policy in the system of international activity of Ukrainian and foreign universities should be: providing free access to information for students, post-graduate students, teachers and researchers of the university, representatives of universities in other countries; support for international academic mobility; mutual benefit of human and financial aspects of inter-university exchanges; support for the development of international cooperation in ensuring the quality of education; optimizing of the cost management funds; stimulating the innovation activities of specialists who

provide training and functioning of international curricula, are engaged into the international advertising of universities; the need to create their own educational space as an effective way to prepare for the equal competition of Ukrainian higher education institutions with European.

REFERENCES

1. Bologna process in facts and documents / Compiler: Stepko M. F., Boliubash Ja. Ja., Shynkaruk V. D., Hrubinko V. V., Babyn I. I. Kyiv.: Publishing house TDPU, 2006. 52 p.
2. Hulieva N. M. Mobility of teachers and students: problems and benchmarks // Materials of the VI annual international conference "Development of management education in Ukraine" (17–19 February 2005, Dnipropetrovsk). Kyiv: Educational Center "Consortium for the Improvement of Management Education in Ukraine", 2005. P. 76–81.
3. Dotsiak I. I. Electoral behavior of student youth in conditions of transformation of the political system of Ukraine (on the example of Ivano-Frankivsk and Lviv regions): the author's abstract of the dissertation of the candidate of political sciences: 23.00.02 / Lviv. National University named after I. Franko. Lviv, 2004. 18 p.
4. Djui D. Democracy and Education. Moscow: Pedagogika-press, 2000. 382 p.
5. Jermolenko A. The ethics of responsibility and the social being of a person. Kyiv: Naukova dumka, 1994. 200 p.
6. Karpenko M. M. Priorities of the development of higher education in Ukraine in line with the European tendencies. URL: <http://www.niurr.gov.ua>.
7. Luzhkova O. O. Formation of the moral and aesthetic ideal of students as an important component of engineering education // Actual problems of public administration, pedagogy and psychology: scientific journal. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2010_1/2_225-229.pdf
8. Saginova O. V. Internationalization of higher education as a factor of competitiveness. URL: <http://www.marketologi.ru>.
9. Stankiavichus M. Ju. The concept of a program for the formation of a new person. URL: http://www.bazaluk.com/conference.html?id_section=3.

**Секція 3. Проблеми наукових досліджень у сфері державного управління. Економічні науки: теоретичні та практичні аспекти.
Актуальні питання правових наук.
Міжнародні відносини та інтеграційні процеси.**

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НАСЛІДКІВ НЕЯВКИ ПОЗИВАЧА В ПІДГОТОВЧЕ ЗАСІДАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Воробель У. Б.

Львівський державний університет внутрішніх справ

У цивільному судочинстві неявка однієї із сторін на розгляд справи завжди сприймалась негативно, оскільки така поведінка робила неможливим швидкий та справедливий розгляд справи і тому законодавець завжди робив усе можливе, аби присікти таку поведінку як з боку відповідача, так й позивача [1, 73]. Так, наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 257 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2], суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду, якщо належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судові засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає розгляду справи.

І якщо наслідки неявки позивача чи його представника у судові засідання чітко врегульовані п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, то наслідки неявки таких учасників цивільного процесу в підготовчє засідання, та й, зокрема, сама можливість застосування у цьому випадку наслідків, передбачених за неявку в судові засідання не мають однозначного трактування ні в доктрині цивільного процесуального права, ні у судовій практиці.

Зокрема, позиція Верховного Суду у цьому питанні має досить двоякий характер.

Так, наприклад, підтримуючи правильність висновку суд першої інстанції, зокрема, із яким погодився й суд апеляційної інстанції, про наявність підстав для залишення позову без розгляду з підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, Верховний Суд виходив з того, що позивач дійсно двічі поспіль не з'явився в підготовчє судові засідання, не повідомив про причини неявки та не скористався правом подати заяву про розгляд справи за його відсутності, а заява представника позивача про повторну неможливість його явки у судові засідання й відкладення розгляду справи, належними та допустимими доказами щодо поважності причин його неявки не підтверджена [3].

З іншого боку Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду зазначає про неприпустимість застосування у випадку неявки позивача чи його представника в підготовчє засідання наслідків, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

Так, наприклад, ухвалою Святошинського районного суду міста Києва від 4 жовтня 2018 року позов про поділ майна подружжя залишено без розгляду. Суд першої інстанції виходив із того, що позивач, який був належним чином повідомлений про час, дату та місце розгляду справи, повторно не з'явився у підготовче засідання, що є підставою для застосування п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України.

Постановою Київського апеляційного суду від 9 липня 2019 року ухвалу Святошинського районного суду міста Києва від 4 жовтня 2018 року скасовано, справу передано для продовження розгляду до суду першої інстанції. Апеляційний суд зробив висновок про те, що останнє засідання, в яке позивач не з'явився, було підготовчим, у зв'язку з чим відсутні підстави для залишення позову без розгляду відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, оскільки положення цієї норми стосуються повторної неявки в судове засідання.

Верховний Суд, залишив без задоволення апеляційну скаргу, вказавши, що аналіз змісту п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України свідчить про те, що залишення позовної заяви без розгляду з цієї підстави може мати місце лише в тому випадку, якщо позивач, який був належним чином повідомлений про час слухання справи, повторно не з'явився саме в судове засідання, а не в підготовче засідання [4].

Аналогічну позицію Верховний Суд висловив і у справі за касаційною скаргою акціонерного товариства «УкрСиббанк» на ухвалу Шевченківського районного суду м. Києва про залишення позову АТ «УкрСиббанк» без розгляду на підставі ст. 257 ЦПК України та постанову Київського апеляційного суду про залишення апеляційної скарги АТ «УкрСиббанк» без задоволення, в якій вказав, що аналіз змісту п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України свідчить про те, що залишення позовної заяви без розгляду з цієї підстави може мати місце лише в тому випадку, якщо позивач, який був належним чином повідомлений про час слухання справи, повторно не з'явився саме в судове засідання, а не в підготовче засідання [5].

Як бачимо, правові позиції Верховного Суду щодо наслідків неявки позивача чи його представника в підготовче засідання є досить суперечливими та потребують вироблення єдиного спільного вектору трактування цього питання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воробель У. Б. Процедурні особливості залишення заяви без розгляду у зв'язку з повторною неявкою позивача. Вісник Вищої ради юстиції. 2012. №1 (9). С. 73–93. URL: http://www.vru.gov.ua/Docs/visnik09_06.pdf.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 128/447/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84975677>.
4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 21 жовтня 2019 року у справі № 759/15271/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85174045>.
5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11 березня 2020 року у справі № 761/8849/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88187539>.

МОЛОДЬ: ЇЇ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

*Коваленко-Чукіна І. Г., кандидат історичних наук, доцент
Уманський національний університет садівництва*

Молодь є важливою складовою сучасного українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу, визначальним фактором соціально-економічного прогресу.

Молодь є суспільно диференційованою соціально-демографічною спільнотою, якій притаманні специфічні фізіологічні, соціально-психологічні, теоретико-пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей [3].

Молода людина в першу чергу має ті права, які належать кожній людині. На національному рівні, основним документом, що визначає права людини в Україні є Конституція України. Також, Україна підписала та ратифікувала низку важливих міжнародних документів щодо Прав Людини. Серед них «Загальна декларація прав людини», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права», «Міжнародний пакт про соціальні та економічні права», «Європейська конвенція захисту прав людини», «Конвенція ООН про права дитини» і багато інших. Це означає, що ці міжнародні документи є частиною законодавства України, наша держава зобов'язана їх виконувати, а Конституція і закони держави не можуть суперечити цим міжнародним документам.

З 18 років відповідно до Конституції нашої держави громадянин України може самостійно здійснювати в повному обсязі свої права й обов'язки. Сьогодні наш основний закон гарантує кожному широкий спектр прав і свобод: громадянські і соціально-економічні права (право на власність, вільну працю, освіту, охорону здоров'я тощо), політичні права (право на об'єднання, участь в управлінні державою, право обирати і бути обраним), особисті права (право на життя, свободу й особисту недоторканність, право на волю пересування тощо), а також свободу совісті, думки і слова, засобів масової інформації.

Досягнувши 18-літнього віку (а жінки – 17-літнього), громадянин може вступити в законний шлюб. Разом з тим, при наявності поважних причин (вагітність, народження дитини, безпосередня загроза життю однієї зі сторін) місцеві органи влади мають право знизити шлюбний вік.

Повна правоздатність припускає не тільки можливість використовувати права, але і необхідність виконувати певне коло громадянських обов'язків. Відповідно до Конституції України до них відносяться: дотримання Конституції і законів країни, турбота батьків про дітей, а також дітей, якщо вони досягли 18 років і працездатні, про своїх непрацездатних батьків, своєчасна сплата законних податків і зборів, охорона природи, пам'яток історії і культури. Обов'язковим є одержання основної загальної освіти. Обов'язком громадян України є захист Батьківщини. Законом передбачено, що призову на військову службу

підлягають чоловіки – громадяни України у віці від 18 до 25 років, які не мають права на звільнення чи відстрочку від призову на військову службу.

Набуття всієї повноти прав і обов'язків змінює становище молодой людини й істотно розширює її можливості.

З перших років незалежності України молодіжна політика стала одним з найважливіших напрямів діяльності органів державної влади.

Так, 15 грудня 1992 року Верховна Рада України прийняла Декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», а 5 лютого 1993 року Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», яким визначаються загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні [1].

Молодіжну державну політику в незалежній Україні було започатковано «Декларацією про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992 р.) та Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.). Потім вона деталізувалася в таких Законах, як «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.), «Про освіту», «Про зайнятість населення» (обидва – 1991 р.), «Про фізичну культуру і спорт» (1994 р.), «Про туризм» (1995 р.) тощо. Основні права і обов'язки молоді, як і інших громадян України, зафіксовані в Конституції України (Ст. 53).

Молодіжна політика – складова політики держави, сукупність соціальних, національних, соціокультурних ідей, принципів та моделей розвитку, спрямована на створення сприятливих умов для повноцінного становлення особистості молодой особи, її успішної інтеграції у суспільне життя, а також на її залучення до управління на місцевому, регіональному і національному рівні; ґрунтується на моделі відкритого розвитку, що спонукає молодих осіб проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, бути залученими і мати змогу визначати пріоритети та методи здійснення молодіжної політики

Основними завданнями молодіжної державної політики в Україні є: створення гарантованих соціально-економічних, політичних та інших необхідних стартових умов для соціалізації молоді; реалізація проблем, запитів, інтересів молоді – не за рахунок інших соціальних груп; координація зусиль державних органів, партій, організацій, об'єднань, рухів, соціальних інститутів щодо забезпечення умов для розвитку і самореалізації молоді; соціальний захист груп молоді, неспроможних самостійно розв'язувати власні проблеми або хоча б полегшити своє життя [4].

Сучасна молодь, з одного боку, відчуває себе особливою групою суспільства, з другого – усе більше страждає від невирішеності своїх специфічних проблем. Досить важливим фактором, який деформує свідомість молоді, є відсутність довіри до неї з боку суспільства. Молодь є частиною суспільства, вона входить у розмаїття його зв'язків і відносин, однак дуже рідко залучається до вирішення та реалізації програм розвитку

суспільства. Це визначає суперечності, котрі існують на рівні молодь-суспільство. Найбільш суттєві з них такі:

- рівень освіти та матеріальний стан молоді;
- потяг до знань і необхідність працювати;
- прагнення до самостійності й економічна залежність від батьків;
- професійний статус і потреби сучасного ринку праці;
- бажання вирішувати власні проблеми самостійно та реальна участь у прийнятті управлінських рішень.

Специфічні функції молоді в суспільстві:

- функція відтворення – полягає в збереженні та відтворенні на більш високому рівні всієї системи суспільних відносин;
- трансляційна – це передавання наступним поколінням знань, досвіду, традицій і цінностей;
- інноваційна – полягає у творчому розвитку, вдосконаленні всього, що створено попередніми поколіннями [5, 67–69].

В Україні молодь має величезний потенціал. Їх називають поколінням Z, використовуючи останню букву алфавіту. В рамках ЮНІСЕФ ми називаємо їх поколінням без кордонів, наголошуючи, що ця молодь знає світ зовсім іншим.

Більшість сучасних молодих людей не мислять світ без інтернету. Вони просто його ніколи таким не знали.

В підсумку молодь пов'язана між собою безпосередньо і напряду як ніколи раніше. Їхні голоси за секунди розлітаються в YouTube. Вони озброєні хештегами і стрімінгом. Їхнє інформаційне поле безмежне.

За даними останніх досліджень, 94% молоді спілкується онлайн щодня. Наш новий звіт в Україні показав, що більше 25% підлітків постійно думають про перевірку соціальних медіа. За нашими оцінками, до 2021 року понад 20 млн. молодих людей в Україні і Східній Європі будуть взаємопов'язані між собою. Така насиченість комунікацій дозволить почути найбільш соціально вразливих молодих людей. У спілкуванні та інформаційній обізнаності – сила молоді. Вони стають соціально активними. Так, в Україні понад 20% підлітків беруть участь у дитячих та юнацьких громадських організаціях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 року №2859-XII.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Київ: Відомості Верховної Ради України, 1996. 141 с.
3. Соціологія: Курс лекцій / В. М. Піча, О. М. Семашко, Н. Й. Черниш та ін. За ред. В. М. Пічі. К.: Заповіт, 1996. С. 221.
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. С. 367.
5. Шуст Н. Б. Інноваційна діяльність молоді: сутність, структура, функції. Вінниця 2012, 141 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНОСТІ ДИТИНИ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

*Корнієнко М. В., кандидат юридичних наук, доцент
Одеський державний університет внутрішніх справ*

Повага людської гідності є найвищим, всеосяжним принципом права. Освіта, як і будь-яка сфера життєдіяльності суспільства, будується на принципах, одним із яких є повага гідності дитини. Гідність, як і права людини, належить кожній особі. Про важливість гідності як основи прав людини свідчить започаткування Всесвітнього Дня Гідності, який був започаткований рухом *Global dignity* та відзначається з 2006 року проведенням різноманітних інформаційно-просвітницьких заходів, в тому числі і у закладах освіти.

Принцип гідності закріплено у багатьох документах, які стосуються прав дітей. Найбільш відомим з них є Конвенція ООН про права дитини. Прийняття даної Конвенції та створення Комітету ООН з прав дитини сприяло перетворенню дитини з об'єкту піклування та захисту на суб'єкт, який є особистістю та носієм прав людини. Заснований на правах дитини підхід вимагає зміни парадигми в напрямі поваги та заохочення людської гідності та фізичної і психологічної цілісності дітей як носія прав людини [2]. Особливий вклад в забезпечення прав дітей також вносять інші неурядові організації, зокрема Рада Європи, в тому числі завдяки прецедентній практиці Європейського суду з прав людини.

Аналіз норм Конвенції ООН про права дитини, зауважень загального порядку Комітету ООН з прав дитини та практики Європейського Суду з прав людини дозволяє визначити сутність принципу гідності дитини. Концепція гідності передбачає, що до дітей слід ставитися з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою, приділяючи особливу увагу їх благополуччю та конкретним потребам, а також з повагою до їх фізичної та психологічної недоторканності. Окремою та надзвичайно важливою складовою принципу гідності є те, що діти не повинні піддаватися катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність ставленню чи покаранню. Держави повинні вживати всіх необхідних заходів, щоб і шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини [1].

Держави зобов'язані, використовуючи належні та дієві засоби, широко інформувати про принципи і положення Конвенції ООН про права дитини як дорослих, так і дітей. На жаль, незважаючи на наявність відповідних норм, права та потреби мільйонів дітей все ще не мають достатнього забезпечення. Права дітей повинні роз'яснюватись і в школі, і в сім'ї, тому що не знаючи свої права, діти не можуть вимагати їх дотримання.

Дослідження UNICEF засвідчують, що близько 720 мільйонів дітей шкільного віку живуть в країнах, де вони не достатньо захищені законом від тілесних та інших принижуючих гідність покарань в школі (станом на 2017 рік).

Деякі дослідники, посиляючись на міжнародні стандарти, наголошують на важливості передбачення на нормативному рівні заборони тілесних покарань дітей та інших принижуючих гідність дитини покарань (Frank J Elgar et al. 2018, O'Neal Nicole 2008). Дослідження Frank J Elgar et al.

(2018) продемонструвало, що в країнах, в яких існує абсолютна заборона на всі види тілесних покарань дітей, рівень насильницької поведінки серед молоді нижчий, ніж в тих країнах, де така заборона відсутня. При цьому відкритим залишається питання, а чи гарантує абсолютна правова заборона реальне забезпечення прав дитини [3].

Комітет ООН з прав дитини окрім важливості правових заборон припинюючих гідність дітей поводження і покарань, наголошує на формуванні нульової толерантності до насильства. Частота, тяжкість шкоди та наявність умислу не можуть слугувати передумовами для виправдання насильства, визнання певних його форм легальними або соціально прийнятними. При цьому Grugel (2013) наголошує, що люди не асоціюють Конвенцію ООН про права дитини з ситуаціями, що відбуваються в їхньому щоденному житті. Це обумовлює можливість декларативності правової заборони застосування тілесних та інших припинюючих гідність дитини покарань в деяких країнах. Наявність насильства відносно дитини вдома сприяє збільшенню рівня насильства в закладах освіти, адже насильство породжує насильство. Тому досліджувати питання забезпечення гідності дитини як принципу сучасної освіти доцільно не лише через призму права, а як комплексний виклик, пов'язаний в тому числі з терпимістю суспільства до будь-яких проявів насильства, сімейним вихованням тощо [4].

Пошук шляхів ефективного забезпечення гідності дітей в сучасних умовах постає перед кожною країною.

Надважливою складовою гідності дітей є безпечне середовище та їх особиста недоторканість. В цьому контексті виникають багато питань, чи є безпечними та такими, що забезпечують гідність дитини сучасні заклади освіти, чи всі учасники освітнього процесу сьогодні усвідомлюють важливість забезпечення гідності та її складових не лише для конкретної людини, а й для суспільства в цілому; чи свідомі сучасні вчителі та батьки того, що дитина є особистістю, а не власністю батьків чи держави; чи розуміють, що наслідком нехтування гідністю дитини є можливе порушення її прав, права на освіту до права на життя; чи розуміють, що джерелом загрози безпеці дітей часто є найближчі люди – батьки, вчителя та однокласники; чи ефективними є норми, які проголошують гідність кожної людини і дитини зокрема; чи достатньо для ефективного забезпечення гідності дитини включення в національне законодавства заборони та передбачення відповідальності за її порушення; які фактори становлять ризики декларативності таких норм та багато інших питань.

За допомогою методів порівняльного аналізу, синтезу та узагальнення визначено стан закріплення заборони тілесних та припинюючих гідність дитини покарань на національному рівні 199 країн. Для аналізу використовувались дані, розміщені на веб сайті The Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, які враховують зокрема заключні зауваження Комітету ООН з прав дитини на періодичні доповіді кожної з країн. Результати аналізу було відображено у вигляді таблиці із зазначенням по кожній із країн наявності чи відсутності повної чи часткової заборони на застосування до дітей вдома та в школі тілесних чи припинюючих гідність покарань.

В Україні передбачено абсолютну правову заборону на застосування до дітей тілесних та припинюючих гідність покарань.

Серед 55 країн Європи та Центральної Азії абсолютна заборона тілесних та принижуючих гідність дитини покарань як вдома, так і в школі, передбачена в 35 країнах. В 44 країнах наявні відповідні заборони в закладах освіти, при цьому відсутні країни, в яких не має взагалі заборони на тілесні покарання в школах.

Серед 24 країн Західної та Центральної Африки абсолютна заборона передбачена в 4 країнах, а в 13 – взагалі відсутні відповідні заборони. В 9 країнах наявні заборони лише в закладах освіти.

З 22 країн Східної та Південної Африки лише в Кенії передбачена абсолютна заборона тілесних та принижуючих гідність дитини покарань. В той час як в 10 країнах відсутні відповідні заборони взагалі. 10 країн передбачили наявність заборон на тілесні покарання в школах.

З 33 країн Східної Азії і Тихого океану заборона тілесних та принижуючих гідність дитини покарань як вдома, так і в школі, передбачена в Монголії та Новій Зеландії. Відсутність будь-яких заборон у 11 країнах. Заборони на принижуючі гідність дитини покарання у школах передбачені в 14 країнах.

З 14 Карибського регіону в жодній немає абсолютних заборон тілесних та принижуючих гідність дитини покарань. Заборони на відповідні покарання в межах домівки передбачені частково лише в Гаїті. Заборона відповідних покарань в школах передбачена в Белізі та Гаїті, часткова – Тринідад і Тобаго. В 11 країнах взагалі відсутні будь-які заборони принижуючих гідність дітей покарань.

З 23 країн Середнього Сходу і Північної Африки в 3 наявні абсолютні заборони на тілесні та принижуючі гідність дитини покарання – Ізраїль, Південний Судан і Туніс. В 7 країнах відсутні будь-які заборони. В 12 країнах наявні заборони тілесних та принижуючих гідність покарань дітей в школах.

З 7 країн Південної Азії абсолютна заборона на тілесні покарання дітей і вдома, і в школі, передбачена лише у Непалі. Часткова заборона на тілесні покарання дітей в школах передбачена в Бангладеш, Індії та Пакистані. В Бутані, Мальдівах та Шрі-Ланці заборони взагалі відсутні.

В Північній Америці є лише часткова заборона на застосування тілесних покарань дітей в школах в Канаді.

В Латинській Америці з 19 країн в 10 наявні заборони на тілесні та принижуючі гідність покарання як вдома, так і в закладах освіти. Заборони на тілесні покарання в школі відсутні лише в Гватемалі, Панамі та частково в Чилі.

Не дивлячись на абсолютну заборону в Конвенції ООН про права дитини будь-яких принижуючих гідність дитини видів поведження та покарань на сьогодні в деяких країнах тривають дискусії щодо доцільності правового закріплення на національному рівні «розумних покарань». Поняття «розумне покарання» і «правова корекція» в законі виникає внаслідок сприйняття дітей як власності їх батьків. Це сучасний еквівалент законів, які діяли століття або два тому, дозволяючи майстрам бити своїх рабів або слуг і чоловікам бити своїх дружин. Такі «права» ґрунтуються на силі і підтримуються засобами насильства і приниження.

При цьому наявність правової заборони на національному рівні не гарантує відсутність застосування принижуючих гідність покарань на практиці. В той же час відсутність прямої абсолютної заборони в країні не

обов'язково обумовлює високий рівень застосування тілесних та принижуючих гідність дитини покарань. Так, в Швейцарії та Монако відсутні спеціальні норми, які захищають дітей від тілесних та принижуючих гідність покарань дітей вдома, а щодо покарань в школі – наявні лише часткові заборони. При цьому забезпечення індексу реалізації прав дитини в Монако – 9,14/10, а в Швейцарії – 9,26/10.

Індекс реалізації прав дітей (RCRI) – це клас від 0 до 10, який визначає рівень реалізації прав дітей в країні. Чим нижчий RCRI, тим нижчий рівень забезпечення прав дітей в країні, і навпаки. Для спрощення та візуалізації RCRI використовують п'ять кольорів – зелений (ситуація добра); жовтий (ситуація задовільна); помаранчевий (помітні проблеми); червоний (складна ситуація); чорний (дуже серйозна ситуація). Перевірити RCRI країни можна за допомогою ресурсу Humanium.

Чорний колір RCRI мають, наприклад, Екваторіальна Гвінея (5,52/10) та Гамбія (5,94/10), які не містять в національному законодавстві норм, які б забороняли тілесні та принижуючі гідність дитини покарання. Панама, яка так само не містить відповідних заборон в національному законодавстві, при цьому має жовтий колір RCRI (8,44/10).

Деякі дослідники звертають увагу, що підхід забезпечення безпеки в школах США, відповідно якого в кожній школі присутні офіцери поліції, а до порушників дисципліни застосовуються обмеження руху та ізоляція, не виправдав себе. Більш сучасними вважаються підходи впровадження в школах інститутів посередництва та медіації. Крім того, відновне правосуддя як альтернативний дисциплінарний підхід сприятиме відновленню гідності осіб, які постраждали внаслідок протиправної поведінки в школі [5].

Відсутність принижуючих гідність покарань не означає вседозволеність та недисциплінованість дітей. Звісно, дисципліна має дотримуватись, як вдома, так і у школі. Однак, до дитини слід застосовувати виключно ненасильницькі методи виховання, так само як і до дорослих. Для того, щоб зрозуміти, чи відповідає той чи інший захід сучасній концепції прав дитини та чи не зазіхає він на гідність дитини, можна скористатись методом «дзеркала». Суть даного методу полягає в тому, щоб припустити, що те покарання, яке планується застосувати до дитини, застосовується до дорослої людини – батьків або вчителя. Якщо в такому разі покарання виглядатиме абсурдним або неприпустимим, воно не відповідає сучасній концепції прав дитини та може порушувати її гідність та особисту недоторканість.

В Україні існують правові норми, що забороняють застосування до дітей тілесних та принижуючих гідність дітей покарань. З 2018 року навіть передбачена відповідальність за булінг, в тому числі і з боку вчителів по відношенню до дітей. Однак, за RCRI Україна має помаранчевий колір – 7,68 / 10.

Для ефективного забезпечення гідності дитини недостатньо передбачити на національному рівні правову заборону тілесних та принижуючих гідність покарань. В багатьох країнах такі норми є декларативними і не забезпечують безпеку та недоторканість дітей. Одним із вагомих факторів, який обумовлює декларативність таких норм є толерантність суспільства до тілесних покарань дітей.

Крім того, доцільним вбачається проведення моніторингу обізнаності вчителів з правами дітей, закріпленими в Конвенції ООН з прав дитини, а

також розуміння ними принципу гідності та його складових. Доцільно включити в освітні програми підготовки педагогічних кадрів вивчення питання забезпечення гідності дитини. Крім того, в рамках виховної роботи з дітьми та батьками як учасниками освітнього процесу важливо розглядати питання прав дитини та важливості неухильного дотримання принципу гідності дитини як в закладах освіти, так і в сім'ї.

Забезпечення принципу гідності дитини є принципом сучасної освіти та потребує комплексного підходу, який повинен включати: перегляд чинного законодавства для забезпечення ефективної заборони всіх тілесних покарань; підвищення обізнаності батьків та вчителів щодо шкоди тілесних та принижуючих гідність дитини покарань та навчання їх ненасильницьким засобам підтримання дисципліни; проведення інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на розуміння суспільством актуальності та важливості принципу гідності дитини та його забезпечення у всіх сферах життєдіяльності, зокрема і в освіті; інформування дітей про їхні права, включаючи право на повагу гідності, включення даної тематики наскрізно до шкільних програм; проведення досліджень з метою кращого розуміння масштабів проблеми та оцінювання ефективності державної політики у зазначеній сфері.

Проблема тілесних та принижуючих гідність покарань дітей є багатовимірним явищем та потребує комплексного міждисциплінарного підходу до її вирішення. Такі покарання за своєю суттю та наслідками є насильством. Насильство відносно дітей не може виправдовуватись такими поняттями як «традиція» та «дисципліна». Державна політика має включати підходи, спрямовані на навчання батьків та вчителів ненасильницьким методам забезпечення дисципліни дітей. Нульова толерантність до насильства на правовому та суспільному рівні є запорукою забезпечення принципу гідності дитини у всіх сферах, зокрема і в освіті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Committee on the Rights of the Child General Comment No. 13 (2011) on the right of the child to freedom from all forms of violence. URL: <https://www.refworld.org/docid/4e6da4922.html> (Retrieved on 17July 2019).
2. Committee on the Rights of the Child General Comment No. 8 (2006) on the right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia). URL: <https://www.refworld.org/docid/460bc7772.html> (Retrieved on 17July 2019).
3. Elgar Frank J, Donnelly Peter D, Michaelson Valerie, Gariépy Geneviève, Riehm Kira E, Walsh Sophie D, Pickett William 2018. Corporal punishment bans and physical fighting in adolescents: an ecological study of 88 countries. URL: BMJ Open,8: e021616. DOI:10.1136 / bmjopen-2018-021616.
4. Grugel J. 2013. Children's rights and children's welfare after the Convention on the Rights of the Child. *Progress in Development Studies*,13(1):19–30. DOI:10.1177/146499341201300102.
5. Reyneke M 2011. The right to dignity and restorative justice in schools. *Potchefstroomse Elektroniese Regsblad*, 14 (6): 128-171. SCIELO:S1727-37812011000600006.

ЕВОЛЮЦІЯ ШКІЛ І КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ

*Коротяєв С. І., кандидат історичних наук
Навчально-методичний центр цивільного захисту та
безпеки життєдіяльності Черкаської області*

Практика управління пройшла досить тривалу й глибоку еволюцію. На ранніх стадіях розвитку виробництва підприємець-власник, як правило, сам управляв підприємством, керуючись досвідом та інтуїцією. На рубежі XIX і XX ст. розвиток техніки, поява нових технологій, ріст масштабів виробництва значно ускладнили управління, виділили його в особливу сферу діяльності, що вимагає спеціальних знань. Необхідність розв'язання проблем привела до активного узагальнення досвіду, до пошуків ефективних методів управління виробництвом і працею. Виникла наука управління.

У першій половині XX ст. одержали розвиток чотири чітко помітні школи управлінської думки: школа наукового управління, адміністративна школа, школа психології й людських відносин і школа науки управління (або кількісна школа). Прихильники кожного із цих напрямів міркували, що їм удалося знайти ключ до найбільш ефективного досягнення цілей організації. Кожна з цих шкіл внесла значний вклад у розвиток управління, незважаючи на те, що більш пізні дослідження довели обмеженість застосування теоретичних відкриттів шкіл на практиці. Навіть самі прогресивні сучасні організації дотепер використовують відповідні концепції й методи, що виникли в рамках даних шкіл.

Школа наукового управління. Виникнення наукового управління відноситься до початку XX ст. і пов'язано воно, у першу чергу, з ім'ям видатного американського інженера Фредеріка Уїнслоу Тейлора (1856–1915 рр.), що сформулював ряд постулатів, які одержали згодом назву «тейлоризм» [1, 2, 3, 4, 5]. Значущість його внеску полягає в тому, що на зміну розпливчатим і досить суперечливим принципам управління Тейлор запропонував строгу наукову систему знань про закони раціональної організації праці, елементами якої є аналітичний спосіб розрахунку собівартості, диференціальна система оплати праці, метод вивчення часу й рухів (хронометраж), спосіб декомпозиції й раціоналізації трудових прийомів, інструкційні картки й багато чого іншого, що пізніше увійшло у так званий механізм наукового управління.

Вивчаючи способи організації й виконання робіт, Тейлор сформулював чотири принципи наукового управління, що покладені в основу тейлоризму:

1) створення наукового фундаменту, що заміняє собою старі, традиційні, практично сформовані методи роботи, наукові дослідження кожного окремого елемента;

2) відбір робітників на підставі наукових критеріїв, їхнє тренування й навчання;

3) співробітництво між адміністрацією й робітниками в справі практичного впровадження науково розробленої системи організації праці;

4) рівномірний розподіл праці й відповідальності між адміністрацією й робітниками.

У 30-х роках ХХ ст. видними послідовниками Тейлора й активними пропагандистами «наукового управління» стали Генрі Гантт, Френк і Ліліан Гілберт, Хорейс Хетуей, Сенорд Томпсон, Харрінгтон Емерсон.

Великий внесок у розвиток школи наукового управління вніс Генрі Форд (1863–1947 рр.) – організатор поточно-конвеєрного виробництва й «батько» американського автомобілебудування [6]. Як і Тейлор, він був активним прихильником масштабного використання різнобічних наукових знань у організації виробництва й управління, що знайшло своє відбиття в розробленій ним теорії, котра одержала в подальшому назву «фордизм». Базовими принципами фордизму були принципи вертикальності, масового виробництва, стандартизації й поділу праці.

Концепція «наукового управління» стала серйозним переломним етапом, завдяки якому управління знайшло широке визнання як самостійна сфера наукових досліджень. Уперше керівники-практики і вчені побачили, що методи й підходи, що використовуються в науці й техніці, можуть бути ефективно використані у практиці досягнення цілей організації.

Адміністративна (класична) школа. Новим важливим напрямком у дослідженні проблем управління з'явилася наукова розробка принципів організації адміністративної діяльності. З виникненням адміністративної школи фахівці почали виробляти підходи до вдосконалювання управління організацією в цілому, а не тільки управління виробництвом. Це пояснюється тим, що представники школи адміністративного управління, більше відомої як класична школа, мали безпосередній досвід у якості керівників вищої ланки управління у великому бізнесі.

Виникнення адміністративної школи пов'язане з ім'ям французького теоретика й практика Анрі Файоля (1841–1925 рр.), що створив теорію адміністрації. Основу цієї теорії утворюють 14 відомих принципів, які могли застосовуватися, на думку Файоля, до усіх без винятку сфер адміністративної діяльності:

- 1) поділ праці;
- 2) повноваження й відповідальність;
- 3) дисципліна;
- 4) єдиноначальність;
- 5) єдність напрямку;
- 6) підпорядкованість особистих інтересів загальним;
- 7) винагорода персоналу;
- 8) централізація;
- 9) скалярний ланцюг (лінія влади);
- 10) порядок;
- 11) справедливість;
- 12) стабільність робочого місця для персоналу;
- 13) ініціатива;
- 14) корпоративний дух.

Ці принципи зачіпали два основних аспекти: розробку раціональної системи управління організацією й побудову структури організації й управління працівниками [1, 2, 3, 4, 5].

Уважаючи запропоновані ним принципи універсальними, Файоль, проте, указував, що їхнє застосування повинне носити гнучкий характер і

враховувати ситуацію, у якій здійснюється управління. Він відзначав, що система принципів ніколи не може бути завершена, навпаки, вона завжди залишається відкритою для доповнень, змін, перетворень, заснованих на новому досвіді, його аналізі, осмисленні, узагальненні.

Головним внеском Файоля в теорію управління є те, що він розглянув управління як універсальний процес, що складається з декількох взаємозалежних функцій, таких як планування, організація, мотивація, контроль і координація.

Найбільш видними систематизаторами й популяризаторами класичної теорії організації й управління є Лютер Гьютік, Ліндалл Урвік і Джеймс Д. Муні, які узагальнили й уточнили зміст принципів і функцій управління, розроблених Файолем.

Значний внесок у дослідження принципів організації й управління вніс відомий німецький соціолог Макс Вебер (1864–1920 рр.), що сформулював уявлення про бюрократичну форму організації, вважаючи її найбільш ефективною в сучасному для нього суспільстві. Він хотів створити основи ідеальної організації, яка забезпечила б максимум розумності поведінки людини. Уявлення Вебера явно відрізняється від прийнятого розуміння терміна «бюрократична організація», що нерідко використовується для позначення більших громіздких урядових закладів, які, як правило, у своїй діяльності не враховують індивідуальні запити людей. На його думку, перевагою бюрократичної організації є її універсальність. Основними рисами такої організації були визначені:

- 1) поділ праці;
- 2) чітка ієрархія влади;
- 3) система правил, що визначають права й обов'язки кожного члена організації;
- 4) система процедур, що визначають порядок дії у всіх ситуаціях, які зустрічаються в процесі функціонування організації;
- 5) ігнорування особистих якостей у взаєминах між співробітниками організації;
- 6) відбір і висування працівників у відповідності з їхньою кваліфікацією [3].

Незважаючи на механістичність і знеособленість принципів бюрократичної організації, запропонованих Вебером, вони зіграли важливу роль у раціоналізації управління й отримали широке визнання в практиці організації всієї управлінської діяльності.

У цілому ж, основний внесок представників адміністративної школи в теорію управління полягає в тому, що вони розглядали управління як універсальний процес, що складається із взаємозалежних функцій, і виклали основні принципи управління. Вони сформували систематизовану теорію управління всією організацією, виділивши управління як особливий вид діяльності.

Школа людських відносин. Спрощене уявлення про природу людської поведінки в організації, прагнення мінімізувати в ній роль людського фактора було, деякою мірою, «дефектом» адміністративної школи управління. Реакцією на недоліки класичного підходу з'явилося виникнення школи людських відносин, що іноді називається

«неокласичною» школою. Творці цієї школи використовували досягнення психології й соціології – наук про людську поведінку – в управлінні.

Виникнення школи людських відносин безпосередньо пов'язане з ім'ям німецького психолога Гуго Мюнстерберга (1863–1916 рр.), що був одним із засновників психотехніки (відбір кадрів, їхня сумісність, тестування здатностей і т. д.). Він першим усвідомив важливість гуманізації процесу управління, тому що менеджер зобов'язаний управляти, насамперед, людьми, а не машинами.

Головними носіями нових поглядів на роль людського фактора в діяльності організації були Мері Фоллетт, Елтон Мейо, Фріц Ротлісбергер, Честер Барнард, Герберт Саймон. Ці дослідники не складають єдиної школи, але їх поєднують новий (людський) підхід до проблем управління, а також критичне відношення до системи Тейлора й різним її модифікаціям [1, 2, 3, 4, 5, 7].

Двох учених – Мері Фоллетт (1868–1933 рр.) і Елтона Мейо (1880–1949 рр.) прийнято вважати значними авторитетами в розвитку школи людських відносин в управлінні. Фоллетт висунула нову для свого часу ідею гармонії праці й капіталу, що могла бути досягнута при правильній мотивації й врахуванні інтересів усіх зацікавлених сторін. Її заслугою є також і те, що вона намагалася з'єднати в єдине ціле три школи: наукового управління, адміністративну й школу людських відносин. Саме Фоллетт визначила менеджмент як забезпечення виконання роботи за допомогою інших осіб.

Знамениті експерименти Мейо, що отримали назву «хоторнські експерименти», дозволили йому створити соціальну філософію менеджменту (систему «людських відносин»). Ці експерименти поклали початок численним дослідженням взаємин у організаціях, обліку психологічних явищ у групах, виявленню мотивації до праці у міжособистісних відносинах; підкреслили роль окремої людини й невеликої групи в організації.

Основні відмінності теорії, що враховує людські відносини, від класичної теорії зводяться до наступного:

1) у виробленні рішень найчастіше бере участь широке коло співробітників організації, а не тільки вузька група на вищому рівні керування;

2) основною одиницею організації є не індивідуум, а скоріше група, члени якої взаємодіють за допомогою особистих контактів;

3) не тільки адміністративна влада, а й взаємна довіра служить об'єднуючою силою організації;

4) керівник – це скоріше посередник для зв'язку усередині групи й між групами, а не тільки представник вищої влади;

5) необхідне збільшення відповідальності членів організації, а не зовнішній контроль за результатами їхньої роботи.

Головним досягненням дослідників школи людських відносин з'явився перенос центра ваги в управлінні з виконання завдань на відносини між людьми, виділенні людського фактора як основного елемента ефективності організацій.

Школа поведінкових наук. Розвиток таких наук, як психологія й соціологія та удосконалювання методів дослідження після другої світової

війни зробило вивчення поведінки людини на робочому місці в більшому ступені строго науковим. Представниками цього поведінкового – біхевіористського – напрямку є Кріс Арджіріс, Ренсіс Лайкерт, Дуглас Мак-Грегор, Фредерік Герцберг, Абрахам Маслоу [1, 2, 3, 4, 5]. Ці й інші дослідники вивчали різні аспекти соціальної взаємодії, мотивації, характеру влади й авторитету, організаційної структури, комунікації в організаціях, лідерства, зміни змісту роботи та якості трудового життя.

Найбільш видними представниками поведінкового підходу є Лайкерт і Герцберг. Їхня вихідна ідея полягала в тому, що гроші не можна розглядати як постійно діючий фактор, що спонукає, оскільки люди працюють за гроші лише до певного періоду, межами якого є задоволення особистого уявлення про гарне життя.

Найбільше послідовно концепція мотивації була розроблена Мак-Грегором, який разом зі своїми однодумцями доводив, що розвиток організації уповільнюється внаслідок впливу серії помилкових уявлень про мотиви поведінки працюючих у ній людей.

Значний внесок у розвиток біхевіористського напрямку вніс Маслоу, який розробив теорію потреб, відому як «піраміда потреб».

Школа поведінкових наук значно відійшла від школи людських відносин, що зосередилася, насамперед, на методах налагодження міжособистісних відносин. Розвиток нового підходу був пов'язаний більшою мірою з наданням допомоги працівникові в усвідомленні своїх власних можливостей на основі застосування концепцій поведінкових наук до побудови й управління організаціями.

Школа науки управління (або кількісного підходу). Математика й статистика, інженерні науки та пов'язані з ними сфери знання внесли істотний вклад у теорію управління. Їхній вплив можна простежити вже з моменту застосування Ф. Тейлором наукового методу при аналізі роботи. Однак широке застосування кількісних методів, об'єднаних під загальною назвою дослідження операцій, в управлінні організаціями почалося тільки після закінчення Другої світової війни на підставі практичного досвіду «групи Блекетта», що була створена в Англії для рішення воєнно-стратегічних і тактичних завдань у період Другої світової війни [8].

Ключовою характеристикою науки управління є заміна словесних суджень і описового аналізу моделями, символами й кількісними значеннями. Імовірно, самий великий поштовх до застосування кількісних методів надав розвиток електронно-обчислювальних машин. Застосування ЕОМ дозволило дослідникам операцій конструювати математичні моделі зростаючої складності, що найбільше близько наближаються до реальності.

При цьому слід зазначити, що вплив науки управління було все-таки значно меншим, чим вплив біхевіористського підходу, у зв'язку з тим, що керівники щодня зіштовхуються набагато більше з проблемами людських відносин, людської поведінки, чим із проблемами, які є предметом дослідження операцій.

Процесний, системний і ситуаційний підходи. У другій половині ХХ ст. склалися й одержали велике розповсюдження такі підходи до управління, як процесний (із 30-х рр.), системний (із кінця 50-х рр.) і ситуаційний (із кінця 1960-х рр.) [1, 2, 3, 4, 5].

При процесному підході, уперше запропонованому прихильниками адміністративної школи (А. Файоль), управління розглядалося як процес, тому що робота з досягнення цілей за допомогою інших – це не якась одноразова дія, а серія взаємозалежних безперервних дій. Ці дії, кожна з яких сама по собі є процесом, дуже важливі для успіху організації. Їх називають управлінськими функціями. Кожна управлінська функція теж являє собою процес, тому що також складається із серії взаємозалежних дій. Таким чином, управління представляється як пов'язані між собою управлінські функції, що динамічно змінюються в просторі й часі і метою яких є вирішення проблем і завдань організації.

Системний підхід, що отримав свій початок у працях Ч. Барнарда, Г. Саймона, Е. Голднера, Л. Берталанфі, А. Рапопорта й ін., розглядає всі процеси і явища у вигляді певних цілісностей, що складаються із взаємозалежних частин, кожна з яких додає свій внесок у характеристики цілого. Застосування теорії систем в управлінні наприкінці 50-х рр. ХХ ст. з'явилося найважливішим внеском школи науки управління й дозволило керівникам розглядати організацію в єдності її складових, які нерозривно переплітаються із зовнішнім світом. Ця теорія також допомогла інтегрувати внески шкіл, які в різний час домінували в теорії й практиці управління.

Ситуаційний підхід, розроблений у Гарвардській школі бізнесу (США) [1, 3, 5], вніс значний вклад у розвиток теорії управління, використовуючи можливості прямого застосування наукових досягнень до конкретних ситуацій і умов. Центральним моментом ситуаційного підходу є ситуація, тобто конкретний набір обставин, які сильно впливають на організацію в конкретний час. Через те, що в центрі уваги виявляється ситуація, ситуаційний підхід підкреслює значимість «ситуаційного мислення». Використовуючи цей підхід, керівники можуть краще зрозуміти, які прийоми будуть більшою мірою сприяти досягненню цілей організації в конкретній ситуації. Таким чином, ситуаційний підхід намагається погодити конкретні прийоми й концепції з певними конкретними ситуаціями для того, щоб досягти цілей організації найбільше ефективно.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дафт Р. Л. Менеджмент: Пер. с англ. СПб.: Изд-во «Питер», 2000. 832 с.
2. История менеджмента: учебное пособие / Под ред. Д. В. Валового. М.: ИНФРА-М, 1997. 256 с.
3. Курашвили Б. П. Очерк теории государственного управления. М.: Наука, 1987. 294с.
4. Курс для высшего управленческого персонала: сокр. пер. с англ. М.: Экономика, 1970. 807 с.
5. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. М.: «Дело», 1992. 702 с.
6. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения: Пер. с англ. К.: «Грайлук», 1993. 204 с.
7. Саймон Г. Адміністративна поведінка. Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції: Пер. с англ. К.: АртЕк, 2001. 392 с.
8. Квейд Є. Анализ сложных систем: Пер. с англ. М.: Сов. Радио, 1969. 520 с.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Лукашенко Л. В.

13 ДПРЧ ГУ ДСНС України у Херсонській області;

Чубіна А. С.

Національна академія державного управління при

Президентів України

Сучасні системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіальний устрій країн Європи сформувалися як результат розвитку національних держав за умов демократизації, урбанізації, переходу до правової системи стримувань і противаг та у відповідь на потреби сучасного суспільства, посилення руху за громадський контроль та спроб створити державу «загального добробуту».

Тенденції конституціоналізму та громадського контролю при цьому узгоджувалися в Європі з принципами ліберальної ідеології, яка наголошувала на мінімальному втручанні уряду в діяльність органів місцевого самоврядування та чіткій відмежованості діяльності місцевих органів влади від інших сфер управління. Трансформації систем державного управління та місцевого самоврядування додатково були зумовлені процесами глобалізації і європейської інтеграції, особливо у зв'язку з утворенням та розвитком Європейського Союзу.

Зазначені зміни в системах управління країнами можна умовно поділити на такі типи: коригування кількості адміністративних одиниць, організаційні реформи, фінансові реформи, функціональні та процедурні реформи.

Під час першої хвилі реформ у європейських країнах відбувалось скорочення кількості адміністративних одиниць, зокрема муніципалітетів. При цьому дуже часто застосовували припущення, що ефективно та результативно надання послуг на місцях вимагає більших виборчих округів і адміністративних підрозділів.

Найбільшого поширення ця концепція набула в Скандинавських країнах та у Великій Британії. Дилема полягала в тому, що чим меншою є така одиниця, тим ближче перебувають послуги до кожного окремого громадянина, тим сильніший його вплив на прийняття відповідних рішень. І навпаки, чим більшою є адміністративна одиниця, тим менше важить голос окремого громадянина в прийнятті рішень.

Прикладами проведення такого типу реформ можуть слугувати Швеція, Данія та Фінляндія. У Швеції муніципалітети об'єдналися навколо сусідніх міст для реалізації спільних функцій, що було закріплено на законодавчому рівні. У Фінляндії було розпочато спроби «зверху» серйозно зменшити число муніципалітетів, як це було зроблено у Швеції й Данії. Однак, у результаті політичних дебатів стосовно територіальної реформи переміг принцип добровільності об'єднання. Паралельно було створено систему державних субсидій для виконання функцій держави (надання послуг у галузях шкільної освіти, соціального захисту дітей тощо). Держава заохочувала об'єднання муніципалітетів шляхом надання додаткових

субсидій, тобто реформа проходила не адміністративним шляхом, а стимулювалася економічними інструментами.

Досвід укрупнення громад у різних європейських країнах був як позитивним, так і негативним одночасно (ідеться, насамперед, про Францію). Разом з тим, успіху досягали при об'єднанні муніципалітетів на добровільній основі, тому саме цей досвід реалізацій територіальних реформ доцільно застосувати й в Україні.

Важливими напрямками реформ були також визначені розвиток регіональної демократії та становлення регіонального самоврядування в європейських країнах. Проміжний рівень врядування зміцнювався для вирішення проблем, пов'язаних з урбанізацією, що зростає, і необхідністю надання нових типів послуг. Він надавав змогу приймати рішення та здійснювати діяльність у масштабах, що перевищують розміри муніципалітету (громади), а також слугував ефективним інструментом для просторового територіального планування тощо.

Додатковим чинником, що сприяв утворенню проміжних рівнів врядування на регіональному рівні, був рух за децентралізацію/демократію в Іспанії, Італії, Норвегії, Данії, Німеччині, Франції та інших європейських країнах. Зрештою, зазначений процес призвів до виникнення трьох рівнів врядування: загальнодержавного (національного), проміжного (регіонального) і місцевого. Проміжні структури набули цілком нових форм регіональних виборних органів влади, що здійснюють виконавчі, а інколи й законодавчі повноваження (Бельгія, Німеччина, Іспанія, Португалія, Італія).

Інший тип реформ, які відбувалися в європейських країнах протягом останнього півріччя ХХ-го століття, деякі вчені визначають як організаційні реформи. Вони здійснювались переважно під значним впливом центральної влади та передбачали зміну внутрішньої структури територіальних одиниць і включали такі елементи: посилення ролі мерів та виборних рад; надання процесові прийняття рішень більш відкритого, публічного й демократичного характеру; розширення участі громадськості в прийнятті рішень; запровадження обов'язкових «раціональних» методів планування; зміни в складі місцевого персоналу, зміни місцевих правил організації діяльності органів влади тощо. Багато в чому ці заходи мали сприяти більш активній участі органів місцевого самоврядування в суспільно-політичному житті відповідних країн і перетворенню їх на надійних провідників державної політики (Італія, Велика Британія тощо).

Фінансові реформи зазвичай передбачали збільшення обсягів ресурсів, що центральна влада надає органам місцевої влади, зокрема для розрахунків за соціальними програмами. Це забезпечило спроби зміцнити здатність органів місцевої влади збирати податки чи забезпечити себе альтернативними засобами фінансування, серед яких варто зазначити плату за послуги, створення місцевих підприємств або надання адміністративних послуг на ринкових засадах.

Майже усі реформи децентралізації, які було реалізовано останнім часом у європейських країнах, супроводжувались збільшенням ресурсної бази органів місцевого самоврядування. Функціональні та процедурні реформи включали в себе комплекс заходів, спрямованих на децентралізацію повноважень органів державної влади і їх передачу органам місцевого самоврядування. Наприклад, у Великій Британії надання

соціальних послуг було децентралізовано, щоб наблизити їх до людей. В Італії відбулася аналогічна децентралізація багатьох державних функцій. У деяких країнах (Франції, Італії, Іспанії) контрольні функції префектів над діяльністю органів місцевого самоврядування було послаблено й навіть скасовано. Крім того, запроваджували системи планування діяльності та ефективності надання послуг (Німеччина, Франція, Данія тощо).

У більшості європейських країн найбільш важливими завданнями проведення реформ децентралізації можна визначити такі: надання більш якісних послуг громадянам, підвищення результативності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наближення послуг до споживачів (впровадження принципу субсидіарності), досягнення прозорості дій публічної адміністрації, більш активне залучення громадян до прийняття рішень, консолідація бюджетної політики, розвиток ресурсної бази органів місцевого самоврядування.

Сучасні тенденції організації публічної адміністрації країн Європейського Союзу базуються на демократичній децентралізації влади, що здійснюється шляхом передачі відповідних повноважень на найближчий до громадян рівень публічної влади.

У зв'язку із цим питання впровадження економічних, соціальних та політичних перетворень в Україні потрібно розглядати в контексті реалізації політики європейської інтеграції. Ефективність цього курсу вимагає від органів влади всіх рівнів таких узгоджених заходів: здійснення суттєвих інституційних змін; реформування принципів та методів роботи, у тому числі в галузі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; забезпечення фінансово-економічних можливостей стимулювання розвитку місцевого самоврядування тощо.

Зазначені дії мають бути реалізовані з урахуванням кращого європейського досвіду, інноваційних інструментів місцевого й регіонального розвитку, а також із широким залученням міжнародних програм технічної допомоги та кваліфікованих експертів. Такі підходи до реформування потребують узагальнення кращого досвіду, підштовхуючи до вироблення та вдосконалення концепції «доброго врядування» на міжнародному рівні.

Треба зазначити, що для системи місцевого самоврядування в перехідний період розвитку держави стан «не рівноваги» провокується, передусім, процесами, що відбуваються в зовнішньому середовищі (перехід до національної незалежності, ринкової економіки, розвиток демократії, становлення громадянського суспільства тощо). Кожна система, яка розвивається (у тому числі й система місцевого самоврядування), має відповідний час і простір, в яких відбувається функціонування та розвиток системи.

Окремі інноваційні інструменти розвитку системи місцевого самоврядування необхідно об'єднати в певну систему – систему «доброго врядування». Ця система повинна бути динамічною, такою, що розвивається разом із системою публічного управління. Такий підхід надасть змогу системі місцевого самоврядування розв'язувати існуючі суперечності й переходити на нові рівні функціонування. Будь-який орган місцевого самоврядування, незалежно від структури, розмірів, цілей і

функцій, можна розглядати як соціальну систему, що може ефективно розвиватись на основі стандартів «доброго врядування».

У Європейському Союзі під час визначення основних принципів «доброго врядування» враховували єдині для всіх держав-членів принципи європейського адміністративного простору. За своїм змістом більшість цих принципів збігається. Ідеться, насамперед, про такі принципи, як: надійність, передбачуваність, відкритість, прозорість, підзвітність, ефективність і результативність.

Разом з тим, концепція «доброго врядування» створює межі для побудови нового стилю керівництва, особливо акцентуючи увагу на елементах лідерства та комунікації; воно фактично є орієнтиром для просування ідеї самоврядування й демократії, залучення громадян до спільної діяльності щодо вирішення питань місцевого значення.

Відповідно до термінології Програми розвитку ООН, можна охарактеризувати основні складові, притаманні «доброму врядуванню»:

Участь. Усі громадяни мають право голосу. Участь може бути як безпосередньою, так і опосередкованою, через легітимізовані посередницькі інституції та представників.

- Верховенство права. Правова система повинна бути справедливою й діяти однаково для всіх, особливо стосовно забезпечення прав людини.

- Прозорість. Свобода інформації, її повнота й доступність для всіх, хто в ній зацікавлений.

- Відповідальність. Діяльність органів державної влади має служити інтересам усіх членів суспільства.

- Орієнтація на консенсус. Дотримання балансу інтересів для досягнення широкого консенсусу як з місцевих (локальних), так і загальнодержавних питань та процедур.

- Справедливість. Добробут суспільства залежить від урахування інтересів кожного члена суспільства.

- Ефективність та результативність. Максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян.

- Підзвітність. Органи державної влади на всіх рівнях та органи місцевого самоврядування мають бути підзвітні у своїй діяльності громадянам.

Варто також зазначити, що Центром експертизи з питань реформування системи місцевого самоврядування Ради Європи було розроблено Європейську стратегію інновацій та «доброго врядування» на місцевому рівні, яка була схвалена на 15-й Європейській конференції міністрів, відповідальних за місцеве та регіональне управління (м. Валенсія, 15–16 жовтня 2007 р.) та була затверджена Комітетом Міністрів РЄ у 2008 р.

Основна ідея згаданого документа полягає в тому, що «добре врядування» виступає як необхідний елемент модернізації системи державного управління. На місцевому рівні воно є життєво важливим, оскільки місцева влада є найближчою до громадян та надає їм основні послуги. Саме на цьому рівні громадяни можуть найшвидше відчути свою причетність до ухвалення й упровадження найбільш важливих рішень. Ухвалення Європейської стратегії є надзвичайно важливим кроком у подальшому розвитку місцевої демократії, адже однією з основних передумов реформування системи місцевого самоврядування як в Україні, так і в інших

європейських країнах, є спроможність місцевої влади ефективно реалізовувати дедалі більшу кількість повноважень, що передаються їй органами центральної влади з метою надання більш якісних послуг населенню. Основне завдання Стратегії полягає в тому, щоб мобілізувати й стимулювати дії національних та місцевих органів влади, інших інституцій таким чином, щоб громадяни всіх європейських країн відчули користь від «доброго демократичного врядування» на місцевому рівні завдяки послідовному поліпшенню якості публічних послуг, залученню населення до вироблення політики, що відповідає їх законним очікуванням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія та сучасність / під загальної редакцією Яцуби В. Г. Київ, Секретаріат КМУ, 2001. 269 с.
2. Антонов В. В. Напрямки вдосконалення вітчизняної системи державного регулювання регіонального розвитку Актуальні проблеми державного управління. Випуск 1 (11). 2003.
3. Войтенко А. Б. Місцеве самоврядування Житомирщини: розвиток і особливості // Управління сучасним містом. №4/10–12 (12), 2003.
4. Ганущак Ю. Місцеве самоврядування у громаді: практ. посіб. для депутатів місц. рад та активістів громад. / За ред. А. Ткачука. К.: Інститут громадянського суспільства: ТОВ «ІКЦ ЛЕСТА», 2004. 304 с.
5. Європейська Хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні / за ред. М. О. Пухтинського, В. В. Толкованова. Київ, «Крамар», 2003. 396 с.
6. Місцеве самоврядування в Україні: проблеми та перспективи. Монографія / Авт. кол.: Бесчастний В. М., Делія Ю. В., Устименко В. А., Щebetун І. С. / За заг. ред. Бесчастного В. М. Донецьк: Донецький юридичний інститут при Донецькому національному університеті, 2005. 272 с.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект Закону України від 01 липня 2015 р. №2217а. Картка законопроекту. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України [прийнято Верхов. Радою України 21 травня 1997 року №280/97-ВР]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page>.
9. Проблеми трансформації територіальної організації влади. Збірник матеріалів та документів / Науковий редактор М. Пухтинський. К.: Атіка, 2005. 852 с.
10. Толкованов В. В. Нові форми співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями з метою вирішення актуальних питань місцевого та регіонального розвитку // Роль громадських організацій та інших неурядових структур у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні / За ред. В. В. Кравченка. Науково-практичний посібник. Київ, Атіка, 2003. С. 135–140.
11. Толкованов В. В. Удосконалення взаємовідносин між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування як важлива передумова розвитку місцевої та регіональної демократії в Україні // Актуальні проблеми виконання законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» / За ред. В. В. Кравченка. Науково-практичний посібник. Київ, Атіка, 2003. С. 158–166.
12. Толкованов В. В. Розвиток місцевого самоврядування в контексті здійснення політики європейської інтеграції: актуальні проблеми та перспекиви їх розв'язання (приклад міста Києва). «Збірник восьмих всеукраїнських муніципальних слухань», 2003. С. 309–313.

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

*Пасинчук К. М., кандидат педагогічних наук
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Поточний стан безпекової ситуації в Україні ставлять першочергове завдання прискорення базових реформ у сфері ЦЗ і вдосконалення механізмів державного управління відповідно до європейських стандартів безпеки. Гарантування реалізацій державної політики у сфері ЦЗ здійснюється Єдиною державною системою цивільного захисту (ЄДС ЦЗ), що представляє собою сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, підприємств, установ та організацій.

В Україні здійснюється реформування місцевого самоврядування та децентралізація влади, яка передбачає передачу більших повноважень і ресурсів на рівень територіальних громад. Важливою складовою реалізації цієї реформи є забезпечення безпеки громадян.

Децентралізаційні процеси в Україні тривають в суворих умовах збройної агресії з боку Росії, яка в комплексі з іншими інструментами «гібридної війни» не полишає планів щодо знищення молодого Української держави.

Ще одним викликом глобального характеру як для України, так і для людства в цілому став спалах епідемії коронавірусу. З одного боку, йдеться про спроможність швидко та ефективно визначити природу збудника чергового лиха та розробити відповідні методики й фармацевтичні засоби для лікування. З іншого боку, будь-яка епідемія, не кажучи вже про пандемію, має цілком конкретні економічні наслідки коротко-, середньо- та довгострокового характеру.

Навіть за таких специфічних та важких умов децентралізація в Україні продемонструвала конкретні історії успіху, які дають підстави вважати, що реалізація всіх запланованих етапів реформи забезпечить посилення «національної стійкості» (national resilience) – не в останню чергу через активне залучення у процеси громадянського суспільства (головними феноменами якого стали добровольчий та волонтерський рухи).

З метою реалізації системних заходів щодо модернізації та вдосконалення управління системою цивільного захисту прийнято низку важливих нормативно-правових актів України. Базовим документом, що забезпечив оптимізацію законодавства у сфері цивільного захисту і заклав нормативну базу для створення єдиної державної системи цивільного захисту, став прийнятий Верховною Радою України Кодекс цивільного захисту України, який затверджено Указом Президента України від 2 жовтня 2012 року №5403-VI та введено в дію з 01 липня 2013 року [1].

Кодексом цивільного захисту України:

- удосконалено правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, зокрема щодо забезпечення безпеки та захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та їх наслідків;

- створено єдину систему цивільного захисту;
- розподілено повноваження і функції у сфері цивільного захисту між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами;
- підвищено ефективність заходів, спрямованих на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- усунуто протиріччя та дублювання, що містилися у нормативно-правових актах у сфері цивільного захисту.

Основні принципи здійснення цивільного захисту:

- 1) гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- 2) комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- 3) пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- 4) максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- 5) централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- 6) гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- 7) добровільності – у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- 8) відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- 9) виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт [1].

Відповідно до ст.1 Закону України «Про співробітництво територіальних громад», співробітництво територіальних громад – відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених цим Законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень.

Частина 1 статті 4 Закону України «Про співробітництво територіальних громад» визначає п'ять форм, в рамках яких може розвиватись таке співробітництво, а саме:

- 1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів;
- 2) реалізації спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів;

3) спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності - інфраструктурних об'єктів;

4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій - спільних інфраструктурних об'єктів;

5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень [2].

Указом Президента України від 14 березня 2016 року №92/2016 було затверджено Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України, якою визначено основні заходи розвитку Державної служби України з надзвичайних ситуацій до 2020 року щодо підвищення спроможності ДСНС України з ефективного управління ЄДСЦЗ, розвитку сил цивільного захисту, їх оснащення сучасними видами техніки, засобами та спорядженням тощо [3].

Постановою КМУ від 18 лютого 2016 р. №92 «Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» визначено заходи захисту населення і територій від можливих терористичних посягань як складової механізму функціонування єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків [4].

Рішенням РНБО від 29 грудня 2016 року, введеним у дію указом Президента України від 16 січня 2017 року №8/2017, передбачено розробку концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури та проекту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист», яким буде визначено організаційно-правові засади функціонування державної системи захисту критичної інфраструктури [5].

У нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади основну увагу було приділено забезпеченню подальшого впровадження вимог Кодексу цивільного захисту України щодо роботи функціональних підсистем ЄДСЦЗ, функціонування Державної комісії ТЕБ та НС, утворення спеціалізованих служб ОРСЦЗ, взаємодії між ДСНС України та іншими ЦОВВ у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, обов'язкового аварійно-рятувального обслуговування, умов грошового забезпечення (оплати праці) в системі ДСНС України, розвитку міжнародного співробітництва з питань захисту від природних та інших катастроф.

Кабінетом Міністрів України року було прийнято такі нормативно-правові акти у сфері цивільного захисту:

- постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 №186 «Про внесення змін у додатки 1 і 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 18.04.2012 р. №606»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 №603 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р. №18 «Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2016 р. №763 «Про затвердження переліку суб'єктів господарювання, галузей та окремих

територій, які підлягають постійному та обов'язковому аварійно-рятувальному обслуговуванню на договірній основі»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2016 р. №764 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті Державній службі з надзвичайних ситуацій на здійснення заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 р. №847 «Про внесення зміни до пункту 5 Типового положення про відомчу пожежну охорону»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 9.08.2017 р. №626 «Про затвердження Порядку розроблення планів діяльності єдиної державної системи цивільного захисту»;

- розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2019 №1316-р «Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту на 2020 рік»;

- розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 №493-р «Про виділення коштів для здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій».

Основними наказами у вказаній сфері є:

- Про затвердження Положення про підсистему реагування на надзвичайні ситуації, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт єдиної державної системи цивільного захисту, наказ МВС України від 04.05.2016 №356, зареєстровано Мін'юстом України 30.05.2016 № 792/28922;

- Про затвердження Положення про функціональну підсистему запобігання і реагування на загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій на залізничному транспорті, наказ Мінінфраструктури України від 12.03.2016 №102, зареєстровано Мін'юстом України 04.04.2016 №502/28632;

- Про затвердження Положення про функціональну підсистему запобігання і реагування на загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій на морському і річковому транспорті в акваторії торговельних портів, організації пошуково-рятувальних робіт в акваторії Чорного та Азовського морів, наказ Мінінфраструктури України від 15.03.2016 №104, зареєстровано Мін'юстом України 05.04.2016 № 506/28636;

- Про утворення функціональної підсистеми запобігання надзвичайним ситуаціям і ліквідації їх наслідків в організаціях і на об'єктах галузей промисловості єдиної державної системи цивільного захисту, наказ Мінекономрозвитку України від 01.02.2016 №135;

- Про затвердження Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту, наказ МОН України від 21.11.2016 №1400, зареєстровано Мін'юстом України від 14.12.2016 №1623/29753;

- Про затвердження Положення про Водолазну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій МВС України, наказ МВС України від 15.07.2016 №674, зареєстровано Мін'юстом України від 08.08.2016 №1102/29232;

- Про затвердження Положення про Кінологічну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій МВС України, наказ МВС України від 15.07.2016 №675, зареєстровано Мін'юстом України від 28.09.2016 №1293/29423;

- Про затвердження Положення про спеціалізовану службу зв'язку та оповіщення цивільного захисту, наказ МВС України, Адміністрації Держспецзв'язку України, Держкомтелерадіо України від 07.11.2016 №1170/690/197, зареєстровано Мін'юстом України від 09.12.2016 №1594/29724;

- Про внесення змін до Правил пожежної безпеки в Україні, наказ МВС України від 15.08.2016 №810, зареєстровано Мін'юстом України від 07.09.2016 № 1222/29352;

- Про затвердження Правил пожежної безпеки в галузі зв'язку, наказ Адміністрації Держспецзв'язку України, МВС України від 30.03.2016 №239/229, зареєстровано Мін'юстом України від 06.05.2016 №684/28814;

- Про затвердження Інструкції про порядок обміну інформацією у сфері запобігання виникненню та реагування на надзвичайні ситуації між Державною службою 392 України з надзвичайних ситуацій і Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, наказ МВС України, Мінрегіону України від 12.09.2016 №920/251, зареєстровано Мін'юстом України 05.10.2016 №1320/29450;

- Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події, наказ МВС України від 22.08.2016 №859, зареєстровано Мін'юстом України від 14.09.2016 №1254/29384;

- Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, наказ МВС України від 31.10.2016 №1129, зареєстровано Мін'юстом України 19 січня 2017 №85/29953;

- Про затвердження Інструкції про організацію інформаційної взаємодії Державної служби України з надзвичайних ситуацій і Державної інспекції ядерного регулювання України у сфері запобігання виникненню та реагування на надзвичайні ситуації, наказ МВС України, Держатомрегулювання України від 27.07.2016 №724/110, зареєстровано Мін'юстом України 23 серпня 2016 №1175/29305;

- Про затвердження Положення про галузевий державний архів матеріалів гідрометеорологічних спостережень Державної служби України з надзвичайних ситуацій, наказ Мін'юсту України, МВС України від 03.11.2016 №3164/5/1153, зареєстровано Мін'юстом України 04 листопада 2016р. №1437/29567;

- Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій наказ МВС України від 14.11.2016 №1203, зареєстровано Мін'юстом України від 09.12.2016 №1593/29723;

- Про затвердження Положення про вахтовий метод проходження служби (виконання роботи) особами рядового і начальницького складу та працівниками органів та підрозділів цивільного захисту в зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, наказ МВС України від 27.07.2016 №722, зареєстровано Мін'юстом України від 25.08.2016 №1186/29316;

- Про затвердження Інструкції про розміри, порядок та умови виплати щомісячної додаткової грошової винагороди особам начальницького складу, які проходять службу на посадах льотного складу органів і підрозділів цивільного захисту, наказ МВС України від 27.07.2016 №723, зареєстровано Мін'юстом України від 22.08.2016 №1166/29296;

- Про внесення змін до наказу МВС України від 10 липня 2015 року №838, наказ України від 28.04.2016 №327, зареєстровано Мін'юстом України від 12.05.2016 №709/28839;

- Про внесення змін до наказу МВС України від 14 серпня 2015 року №975, наказ МВС України від 28.04.2016 №328, зареєстровано Мін'юстом України від 12.05.2016 №713/28843;

- Про затвердження Інструкції про порядок та умови виплати винагороди особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту за безпосередню участь в антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду, наказ МВС України від 17.05.2016 №385, зареєстровано Мін'юстом України від 02.06.2016;

- Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Міністерства оборони України від 30 січня 2001 року №26/30, наказ МВС України, Міноборони України від 29.06.2016 №559/321, зареєстровано Мін'юстом України від 18.07.2016 №973/29103;

- Про втрату чинності наказу Міністерства освіти України та Головного управління Державної пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України, наказ МОН 393 України, МВС України від 15.08.2016 №972/799, зареєстровано Мін'юстом України від 08.09.2016 №1228/29358.

Стратегія реформування Державної служби України з надзвичайних ситуацій, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 січня 2017 р. №61-р. включає:

- підготовку законопроектів з питань: запровадження страхування цивільно-правової відповідальності суб'єктів господарювання із середнім та незначним ступенем ризику за шкоду від надзвичайної ситуації як альтернативу планових перевірок органів державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки; імплементацію Директиви 2012/18/ЄС Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. про контроль значних аварій, пов'язаних із небезпечними речовинами (СЕВЕЗО III) в частині визначення критеріїв щодо здійснення контролю держави за об'єктами підвищеної небезпеки; покладення на органи місцевого самоврядування повноважень із забезпечення пожежної безпеки населених пунктів і територій; посилення відповідальності керівників суб'єктів господарювання за порушення вимог щодо пожежної та техногенної безпеки шляхом запровадження дієвих адміністративних санкцій;

- внесення змін до актів Кабінету Міністрів України щодо: перегляду критеріїв, які визначають ступінь ризику від провадження господарської діяльності; визначення нормативних показників розміщення державних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС, пожежно-рятувальних підрозділів (пожежних частин) відомчої, місцевої і добровільної пожежної охорони в адміністративно-територіальних одиницях та розмежування їх функцій [6].

Відповідно до Плану заходів щодо реалізації Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2015–2020 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. №419-р, у 2017 році буде здійснюватись розроблення механізмів державного регулювання у сфері управління ризиками та забезпечення нормування рівнів ризиків виникнення надзвичайних ситуацій, зокрема заплановано розробку та прийняття:

- положення про організацію управління ризиками;
- галузевих нормативних документів щодо застосування ризик-орієнтованих підходів під час провадження діяльності з питань регулювання безпеки у галузі виробництва;
- затвердження прийнятних рівнів ризику, діапазонів високого, середнього і низького рівня ризиків у галузях виробництва та алгоритмів їх зменшення до рівнів, що використовуються в економічно розвинених державах – методик проведення оцінки ризиків та карти ризиків за окремими видами надзвичайних ситуацій [7].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2.10.2012 року №5403- VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
2. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5.02.2015 року №157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
3. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14.03.2016 року №92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.
4. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова КМУ від 18.02.2016 року №92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>.
5. Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури: Указ Президента України від 16.01.2017 року №8/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>.
6. Про схвалення Стратегії реформування системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Постанова КМУ від 25.01.2017 р. №61-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-2017-р>.
7. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2015-2020 роки: Постанова КМУ від 25.03.2015 р. №419-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2015-р>.

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗДІЙСНЕННІ КІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Селюков В. С., кандидат юридичних наук, доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

Правоохоронна діяльність є відображенням правоохоронної функції держави, яка є досить широкою за своєю спрямованістю та змістом. Сучасна наукова спільнота і досі веде палкі дискусії з приводу змісту терміну правоохоронна діяльність, про це свідчить велика кількість наукового матеріалу, а також постійне пріоритетність даного напрямку у більшості наукових стратегій та планів. Пропонується використовувати поняття «правоохоронна діяльність» як діяльність уповноважених органів, підрозділів або служб держави, а також недержавних організацій спрямована на забезпечення належного стану реалізації населенням своїх прав та свобод, охорони суспільства і держави від протиправних посягань, підтримання взаємовідносин у безпечному та упорядкованому стані (мається на увазі забезпечення публічної безпеки та порядку), а також будь-яка інша сервісна діяльність спрямована на охорону та забезпечення прав і свобод людини. Тому «правоохоронна діяльність» розглядатиметься у дуже широкому сенсі з метою якнайбільшого розкриття усіх аспектів кінологічного забезпечення.

Функцію кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності, яка реалізується саме органами поліції варто розглядати у двох аспектах: як організацію кінологічного забезпечення, тобто створення належних умов для функціонування системи кінологічних підрозділів з одного боку, а з іншого – як здійснення з використанням кінологів та службових собак певних заходів спрямованих на надання своєї допомоги іншим підрозділам.

Відповідно до вимог Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів поліції [1], до системи кінологічних підрозділів належать: кінологічні центри, кінологи структурних підрозділів головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві, навчальні центри з підготовки кінологів, окремі посади кінологів відокремлених підрозділів територіальних органів Національної поліції. Усі із зазначених органів здійснюють кінологічне забезпечення у різноманітних формах. Об'єднуючим фактором є головна мета такої діяльності – підтримання публічної безпеки та порядку, забезпечення можливостей для реалізації громадянами їх прав і свобод, а також їх захист, боротьба зі злочинністю.

Яка ж роль Національної поліції у системі кінологічного забезпечення правоохоронної функції держави? Якщо поглянути на штатну чисельність офіцерів кінологів та кількість службових собак, то саме органи Національної поліції займають у цій площині ключову позицію. Поліцейські собаки здійснюють розшукові заходи, патрулюють, їх використовують у вартувій або конвойній службі, а також для пошуку вибухових речовин, вогнепальної зброї, наркотичних засобів, трупів, для проведення

одорологічної вибірки (собаки-детектори). І це все здійснюють собаки кінологічних підрозділів Національної поліції України.

Такого широкого спектру спрямованості кінологічної діяльності не має жодна зі служб в Україні, що свідчить про значимість кінологічного забезпечення в діяльності поліції. Воно, на жаль, нині знаходиться трохи в занедбаному стані і потребує як нормативного так і організаційного удосконалення, але звертаючи увагу на ту всеосяжність функцій, які виконуються поліцейськими кінологами, і аналізуючи ті зрушення, які відбуваються в системі кінологічних підрозділів поліції, варто наголосити, що здійснення кінологічної діяльності поліцією є однією з ключових форм та способів кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16>.

ВЕКТОРИ РУХУ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ «УКРАЇНА – 2020» ЯК ВІЗІЇ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Чубіна А. С.

*Національна академія державного управління при
Президентіві України*

Сталий розвитку є новою світоглядною, політичною та практичною моделлю розвитку для усіх країн світу, які розпочали перехід від суто економічної моделі розвитку до пошуку оптимального балансу між трьома складовими розвитку – економічною, соціальною та екологічною. Реалізація цієї моделі потребує формування системи публічного управління сталим розвитком, необхідною передумовою якого та його важливою складовою, є належне врядування.

Україна переходить в нову епоху історії, пов'язану з появою можливості побудувати нову Україну на принципах сталого розвитку, верховенства права, захисту прав людини, демократії, солідарності, належного врядування.

Стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо сталого розвитку. Такий розвиток передбачає:

- подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній, екологічній сферах;
- побудову мирного та безпечного, соціального згуртованого суспільства з належним управлінням та інклюзивними інституціями;
- забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства;
- повну зайнятість населення;

- високий рівень освіти та охорони здоров'я;
- стан довкілля, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь;
- децентралізацію та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів;
- збереження національних культурних цінностей і традицій [4].

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», закріплена Указом Президента України, на період до 2020 року визначала цілі, напрями, пріоритети розвитку країни, а також містила 25 ключових показників, за якими можна оцінити перебіг виконання реформ і програм [1]. Метою реформ було визначено досягнення європейських стандартів життя та гідного місця Україні в світі. У перспективному розвитку держави визначено чотири основні вектори:

- вектор розвитку – забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ і, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями;

- вектор безпеки – забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності;

- вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах;

- вектор гордості – забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт [4].

У рамках названих чотирьох векторів руху «Стратегія-2020» включала в себе 62 реформи. З них пріоритетними було визначено вісім реформ і дві програми. При цьому в документі уточнювалося, що кількість і зміст названих реформ та програм розвитку держави можуть змінюватися в процесі реалізації.

Як першочергові були визначені реформа системи національної безпеки й оборони, оновлення влади та антикорупційна реформа, судова й реформа правоохоронної системи, децентралізація та реформа державного управління, дерегуляція й розвиток підприємництва, реформа системи охорони здоров'я та податкова реформа.

Як зазначається в Указі Президента, головною метою реформи системи національної безпеки та оборони визначено підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог і з урахуванням досвіду, набутого під час антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії [1].

Серед головних заходів реалізації реформи системи національної безпеки та оборони передбачалося здійснити функціональну оптимізацію (скорочення дублюючих і зайвих структур), централізацію закупівель,

оптимізацію системи логістичного забезпечення, оновлення доктринальних і концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки, створення ефективної державної системи кризового реагування (мережі ситуаційних центрів центральних органів виконавчої влади) за провідної ролі Ради національної безпеки і оборони України, залучення іноземних інвестицій та формування ефективної моделі державно-приватного партнерства, запровадження кластерного принципу ротації кадрів, перегляд кваліфікаційних вимог й забезпечення чіткого дотримання цих вимог і повна переатестація кадрів, водночас вирішальними мають бути не тільки професійні, а й особистісні якості людини.

Основною метою антикорупційної реформи документом визначено істотне зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України в міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції.

Досягненню мети має сприяти впровадження нових антикорупційних механізмів. Серед них – декларування майнового стану публічних службовців, запобігання та врегулювання конфліктів інтересів, перевірка доброчесності службовців і моніторинг їхнього способу життя. Подолання політичної корупції потребує докорінної реформи системи політичного фінансування. Важливим є використання новітніх технологій, зокрема для забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних».

Зокрема, в Указі наголошувалося на необхідності створення ефективної інституційної системи запобігання й протидії корупції, чому має сприяти заснування Національного антикорупційного бюро України (для виявлення та розслідування корупційних злочинів вищих посадових осіб) і Національного агентства з питань запобігання корупції – для впровадження інструментів запобігання корупції та здійснення контролю за доброчесною поведінкою службовців (правил щодо конфлікту інтересів, декларування майна тощо) [2].

Метою судової реформи є реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права й забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним і неупередженим судом. Реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейській системі цінностей і стандартів захисту прав людини.

Як зазначалося в документі, реформа має проводитися у два етапи:

- перший етап – невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади в Україні;

- другий – системні зміни в законодавстві: прийняття нової Конституції України та на основі відповідних конституційних змін – нових законів, що стосуються судоустрою та судочинства, інших суміжних правових інститутів.

Метою реформи правоохоронної системи Стратегія визначала коригування завдань і функцій правоохоронних органів, упровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінки роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

У сфері децентралізації та реформи державного управління Стратегія визначала орієнтиром побудову прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності. Результатом реалізації реформи мало стати створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти й реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток та адекватне реагування на внутрішні й зовнішні виклики.

Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування. Пріоритетом в управлінні публічними фінансами мало стати підвищення прозорості та ефективності їх розподілу та витрачання [3].

Що стосується питання дерегуляції та розвитку підприємництва, то реформа в цій сфері мала на меті створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого й середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці.

Ця реформа пов'язана з іншою – податковою, відповідно до завдань якої мала бути побудована проста та економічно справедлива податкова система з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, яка б створювала необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечувала достатнє наповнення державного бюджету України й місцевих бюджетів. Головними напрямками реформи визначено перехід від наглядово-каральної функції фіскальних органів до обслуговуючої; зменшення кількості податків, їхнього розміру та спрощення порядку розрахунку й сплати; упровадження електронних сервісів для платників податків; зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації; удосконалення законодавства України, спрямованого на посилення боротьби зі схемами ухиляння від сплати податків як юридичними, так і фізичними особами, зокрема вдосконалення адміністрування податку на додану вартість, формування системи податкового контролю залежно від ступеня ризику в діяльності платників податків, забезпечення відкритості доступу до інформації про сплату податків, удосконалення законодавства з питань трансфертного ціноутворення, впровадження контролю за видатками фізичних осіб.

Здійснення реформи системи охорони здоров'я спрямоване на створення системи, орієнтованої на пацієнта, здатної забезпечити медичне обслуговування для всіх громадян України на рівні розвинутих європейських держав. Головними напрямками реформ у цій галузі мали стати підвищення особистої відповідальності громадян за власне здоров'я, забезпечення для них вільного вибору постачальників медичних послуг належної якості, надання для цього адресної допомоги найбільш соціально

незахищеним верствам населення, створення бізнес-дружньої обстановки на ринку охорони здоров'я.

Серед пріоритетів Стратегії також реалізація двох програм – енергонезалежності та популяризації України у світі та просування інтересів держави у світовому інформаційному просторі.

Головне завдання програми енергонезалежності – забезпечення енергетичної безпеки й перехід до енергоефективного та енергоощадного використання й споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій. Основними цілями державної політики в цій сфері визнано зниження енергоємності валового внутрішнього продукту (на 20% до кінця 2020 р.) шляхом забезпечення (упровадження) 100% обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива), переходу до використання енергоефективних технологій та обладнання, зокрема через механізм залучення енергосервісних компаній, реалізації проектів з використанням альтернативних джерел енергії; забезпечення максимально широкої диверсифікації шляхів і джерел постачання первинних енергоресурсів, зокрема нафти, природного газу, вугілля, ядерного палива, нарощування видобутку вітчизняних енергоносіїв, запровадження прозорих конкурентних правил розробки та використання родовищ енергоносіїв; лібералізація ринків електричної й теплової енергії, вугілля та газу, перехід на нову модель їх функціонування; інтеграція енергосистеми України з континентальною європейською енергосистемою ENTSO-E; реорганізація публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» відповідно до Третього енергетичного пакета Європейського Союзу; повна реформа системи ціно- та тарифоутворення на енергію та паливо, зокрема перегляд механізму формування балансу енергоресурсів, відмова від перехресного субсидування та державного дотування; залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України, зокрема до модернізації Єдиної газотранспортної системи України, електрогенеруючих потужностей та електромереж; реформа вугільної галузі та залучення стратегічних інвесторів, приватизація перспективних і ліквідація (консервація) збиткових вугледобувних підприємств; модернізація інфраструктури паливно-енергетичного комплексу [4].

Головна мета популяризації України у світі – формування довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним й економічним інтересам Української держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності. Ключове завдання – формування позитивного іміджу України як європейської, демократичної, конкурентоспроможної держави із сприятливим бізнес-кліматом, зі своїм унікальним місцем у світовому розподілі праці та інтегрованої в глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Програма фокусуватиметься на забезпеченні підсилення інституційної спроможності для здійснення міжнародних стратегічних комунікацій; синергії зусиль органів влади, бізнесу та громадянського суспільства для просування України у світі; збільшення та оптимізації присутності України на міжнародних заходах і майданчиках; присутності в міжнародному академічному, культурному та громадському середовищі.

Важливий напрям реформування, що мав на меті підвищення ефективності механізмів політичного представництва, пов'язаний із парламентською реформою. Сучасний етап розвитку політичної системи України можна характеризувати як повне «перезавантаження», у якому українському парламенту належить одна з ключових ролей. З огляду на те, що парламент є найвищим представницьким органом, однією з головних функцій якого є забезпечення діалогу між різними групами суспільних інтересів з метою формування ефективної державної політики. Саме тому питання довіри громадян до Верховної Ради є одним із ключових в утвердженні конституційного ладу та демократії в Україні. На сьогодні перед Верховною Радою України на шляху до повернення довіри громадян постають нові виклики та завдання. Головною ж передумовою зростання суспільної довіри до Верховної Ради України є підвищення його ефективності як представницького органу українського народу.

Головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом і громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Водночас, аналізуючи положення Указу «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020», ряд експертів та оглядачів звертали увагу на окремі недопрацювання й прогалини.

Так, Н. Боярський, коментуючи Указ №5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», зазначив, що в документі мало йдеться про наміри запобігання чи протидії дискримінації. Дослідник К. Меркулов зауважує, що до переліку пріоритетних не потрапила й реформа житлово-комунального господарства, нагальність якої до цього неодноразово підкреслювалася [5].

Кандидат державного управління А. Помаза-Пономаренко піддала критиці положення закріплені у Стратегії. За її словами, коригування вимагає вектор відповідальності, зокрема його характеристика, яка дається в Розділі 2 Стратегії. Інакше можемо мати ситуацію сприйняття Стратегії як завіси. Автор наголошує, що відповідальність не може визначатися як «забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах» [1]. Загальновідомо, що відповідальність – це загальносоціологічна категорія, яка означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства та соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [6].

Отже, Указ «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» – документ, який затвердив основні напрями і вектори розвитку України, визначив пріоритетні реформи та ті результати, яких має досягти суспільство внаслідок їх реалізації.

Головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Відповідальність влади – провести реформи, забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством, державою і

бізнесом, просто прозоро та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини. Відповідальність бізнесу – підтримувати та розвивати державу, бізнес середовище та громадянське суспільство, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції. Відповідальність громадянського суспільства – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно додержуватися Конституції України та законів України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. №5/2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки: аналіт. доп. Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2014. 148 с.
3. Реформи в Україні URL: <http://reforms.in.ua/initsiatyvy/tymchasova-derzhavna-sluzhba.html>.
4. Рудь І. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: цілі, напрями, пріоритети. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=782%3Astrategiya-ukrajina-2020&catid=8&Itemid=350&fbclid=IwAR2rUn6mnFRGGSLSXevSjYHy6NlxlPL74W4IRthZtJ6LeVke_6nw2rUqQ1M.
5. Україна 2016–2017: Ознаки прогресу та симптоми розчарування (аналітичні оцінки) / Центр Разумкова. К., 2016. 94 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2016-2017_Pidsumky.pdf.
6. Федоренко Ю. Децентралізація влади – «за» та «проти» URL: <http://m--p.com/detsentralizatsiya-vladi-za-taproti>.

ЕКСПЛІЦИТНІ Й ІМПЛІЦИТНІ ЕФЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ Й ДОСЯГНЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*Якимчук А. Ю., доктор економічних наук, професор
Національний університет водного господарства та
природокористування;*

Якимчук О. Ф.

ТОВ «Рівненська обласна енергопостачальна компанія»

Світове співтовариство все більшого значення приділяє збереженню природних ресурсів, особливої уваги при цьому надається стратегічно важливій еколого-економічній та соціальній ролі лісових екосистем. Зумовлено це, насамперед, зростаючими потребами суспільства в екологічно безпечному довкіллі. Ведення лісового господарства при цьому має бути екологічно безпечним та відповідати концепції сталого розвитку, що передбачає збереження й відтворення біорізноманіття для сучасних і майбутніх поколінь, стійкість, стабільність і продуктивність лісових екосистем, добробут об'єднаних територіальних громад, що забезпечить

сьогодні та в майбутньому екологічні, економічні й соціальні вигоди на місцевому, національному і глобальному рівнях.

Найбільш перспективною з точки зору економічного оцінювання функціонування лісових екосистем є концепція загальної економічної вартості, (ЗЕВ), яка охоплює вартість прямого використання, опосередкованого (непрямого) використання лісових ресурсів, вартість існування лісових екосистем, цінність відкладеної альтернативи, тощо. Саме цінність відкладеної альтернативи у вигляді майбутньої інформації, збереженості для наступних поколінь становить найбільшу складність у оцінюванні. Оцінити вартість потоку послуг від функціонування лісових екосистем можливо за системою експліцитних чи імпліцитних ефектів, тобто явних чи прихованих для людини. Якщо ми прагнемо забезпечити добробут людства у контексті сталого розвитку, то потрібно оцінити відносний вклад екосистем у досягнення цієї мети, який охоплює вигоди індивідів, вигоди спільнот і вигоди сталості [3–9]. Більшість послуг екосистем є невідчутними на перший погляд, тобто імпліцитними (продукування кисню лісовими екосистемами, очищення води, захист від ерозії ґрунтів, рекреаційний і оздоровчий ефект, зменшення захворюваності населення, захоплення красою природи, збереження генетичної інформації, тощо).

Саме тому для значної частини природних послуг лісових екосистем не існує ринків, оскільки більша частина цих послуг є суспільними благами або благами спільного використання [7; 8; 9]. Для отримання їхньої економічної оцінки використовують широкий спектр взаємодоповнюваних методів визначення економічної вартості, об'єктивних і суб'єктивних оцінок, методів дослідження виявленої і висловленої поведінки, прямого і непрямого оцінювання [3]. Людство наразі не готове економічно оцінити усі вигоди від функціонування лісових екосистем, оскільки певні види вигід неможливо оцінити, наприклад яка вартість збереження генофонду рослинного і тваринного світу, яким чином оцінити майбутню інформацію, закладену в ресурсах біорізноманіття, як економічно оцінити втрату біологічних видів, тощо. Така оцінка економічної вартості повинна ґрунтуватися не тільки на наших знаннях і відчуттях про природу еколого-економічних систем, але й на економічних показниках, які, до сьогодні, не виміряні.

Оцінюючи вартість потоку екосистемних послуг потрібно розуміти, що вони є своєрідним переосмисленням, проектуванням на площину людських цінностей, а тому їх споживання опосередковується через людський, суспільний і створений людиною капітал [3]. Все це вносить свої корективи в процес оцінювання вартості функціонування лісових екосистем і потребує широкої міждисциплінарності екосистемного підходу до економічної оцінки функціонування лісових ресурсів.

Не всі послуги екосистем нині мають ринкову ціну, а відтак, вони відсутні у комерційному аналізі. Основні серед них такі, як, наприклад, підвищення продуктивності сільськогосподарських культур, які вирощують поблизу лісових ділянок; вплив лісових екосистем на продукування чистої води, очищення води; покращання якості навколишнього середовища, насамперед лісового насадження; захист від повеней, шторму і буревію; збереження і відтворення, примноження біорізноманіття; вигоди від

попередження виникнення ерозії ґрунтів; вигоди від регулювання мікроклімату завдяки зниження концентрації вуглецю в атмосфері; виконання лісами рекреаційної та естетичної функції; вигоди від оздоровлення, життєзабезпечення людського та природного капіталів, тощо.

Задля успішного оцінювання еколого-економічної ефективності функціонування лісових екосистем необхідно визначити вартість усіх потенційних вигід, насамперед тих, які неоцінені ринком. Тому для оцінювання соціо-еколого-економічної ефективності функціонування лісових екосистем пропонується обрати такі вигоди, як: захист ґрунтів від ерозії; економічна оцінка поглинання та вивільнення вуглецю на основі використання методу ринкових цін; підвищення рекреаційної та естетичної цінності лісів (готовність платити за відвідування різновікового та мішаного лісу, готовність платити за догляд лісу, який відповідає висловленим уподобанням); оздоровчий ефект від рекреації, очищення води, продукування кисню, забезпечення життєдіяльності населення та збір побічних продуктів лісу; розподіл вигід від функціонування лісових екосистем як в межах одного покоління, так і між поколіннями.

Отже, беручи до уваги все зазначене вище, оцінювання соціо-еколого-економічної ефективності функціонування лісових екосистем, як важливого (стратегічного) чинника підвищення рівня національної безпеки України, пропонується реалізувати шляхом порівняння оцінюваної економічної, або суспільної вартості всіх вигід лісогосподарського комплексу, отриманої за допомогою вищезгаданих показників оцінювання складових ЗЕВ, а також альтернативної вартості витрат на збереження й відтворення лісових екосистем з урахуванням фактора часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. CO₂ European Emission Allowances (2019). Retrieved from URL: <https://markets.businessinsider.com/commodities/co2-emissionsrechte> Accessed 3 June 2019.
3. Chiabai A., Trivisi C., Ding H., Markandya A., & Nunes P. A. (2009). *Economic valuation of forest ecosystem services: methodology and monetary estimates*. FEEM Working Paper №12.2009.
4. Maxton, G., & Randers, J. (2016). *Reinventing prosperity: Managing economic growth to reduce unemployment, inequality and climate change*. Greystone books.
5. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. 1991. №41. Ст. 546.
6. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» : затв. указом Президента України від 08.06.2012 №389/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.
7. Мельник Л. Г. Досвід Європейського Союзу у формуванні інноваційної стратегії сталого розвитку /Маркетинг і менеджмент інновацій. Суми: ТОВ ВТД «Університетська книга», 2012. №1. С. 190–200.
8. World Economic Forum (2019). *The Global Risks Report (13th)*. Geneva: World Economic Forum.
9. Якимчук А. Ю., Валюх А. М., Якимчук О. Ф., Микитин Т. М. Оцінка стану збереження й відтворення ялинових лісів Поліського регіону України: аспекти еколого-економічної безпеки. Вісник НУВГП, №4 (88) 2019 р. Серія «Економіка» (051). С. 349–363.

PROBLEMY PRAWA PRYWATNEGO MIĘDZYNARODOWEGO

Ocheretianyi V. V.

*Czerkaski instytut bezpieczeństwa pożarowego im. Bohaterów Czornobyła
Narodowego Uniwersytetu obrony cywilnej Ukrainy*

Według większości prawodawstw kolizyjnych na świecie dla ustalania statutu personalnego osoby fizycznej stosuje się łącznik obywatelstwa.

Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej podlega jej prawu ojczystemu.

Jeżeli jednak nie można ustalić obywatelstwa danej osoby, albo osoba, o której zdolność chodzi, nie ma obywatelstwa żadnego państwa (jest bezpaństwowcem, apatrydą) – na podstawie art. 3 ustawy – zamiast prawa ojczystego stosuje się *lex domicilii*. Wreszcie, jeśli ustalenie miejsca zamieszkania apatrydy nie jest możliwe lub gdy nie ma on miejsca zamieszkania w żadnym państwie – na mocy art. 7 ustawy – jego zdolność ocenia się według prawa polskiego. W przypadku wielorakiego obywatelstwa osoby, o którą chodzi, postępować należy zgodnie ze wskazówkami zamieszczonymi w art. 2 §2 ustawy:

Cudzoziemiec mający obywatelstwo dwóch lub więcej państw podlega, jako prawu ojczystemu, prawu tego z nich, z którym jest najściślej związany.

Istnieje wiele wyjątków od zasady wyrażonej w art. 9 § 1 ustawy:

Jednakże, gdy osoba prawna lub fizyczna dokonywa czynności prawnej w zakresie swego przedsiębiorstwa, jej zdolność podlega prawu państwa, w którym znajduje się siedziba tego przedsiębiorstwa.

Jeżeli cudzoziemiec niezdolny według swego prawa ojczystego dokonał w Polsce czynności prawnej mającej wywrzeć skutek w Polsce, zdolność cudzoziemca podlega w tym zakresie prawu polskiemu, o ile wymaga tego ochrona osób działających w dobrej wierze. Przepisu tego nie stosuje się do czynności prawnych z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa spadkowego.

ważności testamentu i innych czynności prawnych na wypadek śmierci rozstrzyga prawo ojczyste spadkodawcy z chwili dokonania tych czynności. Wystarcza jednak zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana.

Osoby fizyczne:

Zdolność prawna:

Zdolność prawną osoby fizycznej, zgodnie z art. 9 § 1 ustawy, należy oceniać wg statutu personalnego, który rozstrzyga o:

- o przesłankach, od których spełnienia jest uzależnione uzyskanie zdolności prawnej;

- o chwili uzyskania zdolności prawnej i zasadach obliczania wieku osoby fizycznej;

- o domniemaniach prawnych co do życia i śmierci;

- o działających w sposób generalny ograniczeniach zdolności prawnej, o przyczynach jej utraty.

Wszystkie ustawodawstwa na świecie wiążą koniec zdolności prawnej osoby fizycznej ze śmiercią, traktowaną jako fakt biologiczny. Stąd też śmierć cywilna, nie uznawana w naszym systemie prawnym, podlegać będzie działaniu

klauzuli porządku publicznego. Podobnie będzie w przypadku ograniczeń zdolności prawnej z powodu przynależności rasowej, kastowej lub wyznaniowej.

Zagadnienie sytuacji prawnej dziecka poczętego należy rozważyć następująco. O tym, czy nasciturus może nabyć określone prawa (ew. obowiązki) rozstrzyga prawo właściwe dla praw (i obowiązków), o których nabycie chodzi – *lex causae*. O możliwości dziedziczenia dziecka poczętego (lub możliwości uzyskania zapisu) decyduje natomiast statut spadkowy, uprawnienia dziecka poczętego z tytułu deliktów podlegają zaś ocenie statutu deliktowego. Uznanie dziecka poczętego podlega prawu ojczystemu matki.

Co do cudzoziemców należy wskazać, że poza zasadą wyrażoną w art. 8 ustawy, która brzmi:

Cudzoziemcy mogą mieć w Polsce prawa i obowiązki na równi z obywatelami polskimi, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Podstawowe znaczenie ma także zasada wyrażona w art. 16 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r., zgodnie z którą każdy ma prawo do uznania wszędzie jego podmiotowości prawnej. Podobną zasadę wyraża zresztą art. 6 Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku.

Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu:

Odrębnie w naszej ustawie zostało uregulowane uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu. Zgodnie bowiem z art. 11 ustawy:

§1. Do uznania osoby zaginionej za zmarłą stosuje się jej prawo ojczyste. To samo dotyczy stwierdzenia zgonu.

§2. Jeżeli jednak w sprawie o uznanie cudzoziemca za zmarłego lub o stwierdzenie jego zgonu orzeka sąd polski, stosuje się prawo polskie.

Z art. 11 §2 wynika, że granice zastosowania prawa polskiego przy orzekaniu o uznaniu za zmarłego lub stwierdzeniu zgonu cudzoziemca wyznaczają normy jurysdykcyjne. Zawiera je art. 1106 K.p.c. W myśl art. 1106 §1 K.p.c., sprawy o uznanie za zmarłego należą do wyłącznej jurysdykcji krajowej, gdy uznanie to dotyczy obywatela polskiego lub bezpaństwowca mającego zamieszkanie w Polsce. Jednakże stosowanie do art. 1106 §2 K.p.c. sąd polski może uznać za zmarłego również cudzoziemca, jeżeli: 1) osoba uprawniona do zgłoszenia wniosku ma miejsce zamieszkania w Polsce, lub 2) cudzoziemiec miał w Polsce miejsce zamieszkania albo tutaj znajduje się jego mienie. Jurysdykcję w sprawach o stwierdzenie zgonu określa art. 1106 § 3 K.p.c. następująco: do wyłącznej jurysdykcji krajowej należą sprawy o stwierdzenie zgonu, jeżeli nastąpił on w Polsce.

Badając zagadnienie zdolności nie można pominąć kwestii zdolności szczególnej, która polega na tym, że wyodrębnia sytuacje, w których zwykła zdolność nie wystarcza do podejmowania czynności ze skutkiem prawnym, i takie, gdzie można działać przy istnieniu mniejszych wymagań od tych, które prawo przewiduje dla zwykłej zdolności. Szczególna zdolność występuje między innymi jako zdolność do zawierania małżeństwa, zdolność dziedziczenia, testowania, do nabywania nieruchomości, do odpowiedzialności za szkody wyrządzone czynem niedozwolonym. Zdolność tego typu należy oceniać zawsze wg.

lex causae. Odmienne jest gdy *lex cause* wymaga zdolności ogólnej; wówczas ocenia się ją samodzielnie. Bez powiązania z *lex causae*, według zasady obowiązywania statutu personalnego w każdym miejscu i w każdej płaszczyźnie prawnej.

Zdolność do czynności prawnych:

Do zakresu zastosowania statutu personalnego należy ocena zdolności do czynności prawnych osoby fizycznej. Statut ten rozstrzyga nie tylko o przesłankach zdolności do czynności prawnych, lecz także o treści (stopniu, rodzaju) zdolności wymaganej do dokonania określonej czynności prawnej i o skutkach jej braku. Przy ocenie zdolności do czynności prawnych należy stosować prawo wskazane łącznikiem obywatelstwa z chwili dokonania czynności prawnej. Nie należy do zakresu statutu personalnego ocena dopuszczalności dokonania czynności prawnej określonego rodzaju – tu: *lex causae*.

W związku z powyższym, ubezwłasnowolnienie podlega *lex patriae*.

Osoby prawne:

Dla oceny zdolności i innych elementów statusu personalnego osoby prawnej stosuje się najczęściej kryterium miejsca siedziby lub inkorporacji tej osoby. Przykładem wyjątku jest przepis polskiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym, który mówi, że w przypadku, gdy osoba fizyczna lub prawna dokonuje czynności prawnej w zakresie przedsiębiorstwa, to zdolności tych osób podlegają prawu państwa, w którym znajduje się siedziba przedsiębiorstwa.

Czynności prawne:

O dopuszczalności dokonania danej czynności prawnej decyduje prawo właściwe dla czynności prawnej, o którą chodzi (*lex causae*). Temu prawu podlega też fakt istnienia czynności jako czynności prawnej określonego rodzaju. Wobec powyższego dojdzie do skutku umowy podlega prawu rządzącemu umową. Podobnie rozstrzyga się wady oświadczenia woli. Jeśli chodzi o formę czynności prawnej, rozstrzyga o tym najczęściej, i tak jest w Polsce, prawo właściwe dla tej czynności prawnej; wystarcza jednak zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana (*lex loci actus* czyli prawo miejsca działania – łącznik alternatywny).

Przedstawicielstwo:

Dla przedstawicielstwa ustawowego, które powiązane jest zwykle z określonym stosunkiem rodzinnym lub opiekuńczym, właściwym jest w związku z tym prawo właściwe dla stosunku rodzinnego lub opiekuńczego, z którym powiązane jest upoważnienie do działania w charakterze przedstawiciela ustawowego np. reprezentowanie dziecka przez rodziców ocenia się według prawa ojczystego dziecka.

Dla przedstawicielstwa umownego czyli pełnomocnictwa brak jest natomiast w naszej ustawie przepisu wskazującego prawo właściwe. Stąd przyjmowane są 2 rozwiązania:

Pełnomocnictwo podlega prawu wybranemu przez mocodawcę; W braku wyboru prawa pełnomocnictwo podlega prawu miejsca działania pełnomocnika (rzeczywiste miejsce złożenia lub przyjęcia oświadczenia woli).

Przedawnienie:

Dla przedawnienia roszczenia stosuje się prawo właściwe dla tego roszczenia czyli *lex causae* (art. 13 ustawy). Dotyczy to także prekluzji. Prawu wskazanemu przez normę art. 13 ustawy podlegają: ocena początku biegu przedawnienia, długość terminów, przerwa lub zawieszenie biegu przedawnienia, odroczenie upływu przedawnienia, skutki przedawnienia.

Zobowiązania:

W zakresie zobowiązań z czynności prawnych niemal powszechnie dopuszcza się na świecie wybór prawa. Brak jest natomiast jednolitości przy

poszukiwaniu prawa właściwego w braku wyboru prawa. Dość szeroko wykorzystywany jest łącznik miejsca zawarcia kontraktu (*lex loci contractus*) lub miejsce dokonania czynności prawnej (*lex loci actus*). Stosowany jest w niektórych systemach prawnych łącznik miejsca wykonania zobowiązania (*lex loci solutionis*). W efekcie działań ujednociających, powszechnie przyjętym rozwiązaniem w Europie Zachodniej jest wybór prawa właściwego będącego w najściślejszym związku z danym zobowiązaniem. Art. 25. §1. Strony mogą poddać swe stosunki w zakresie zobowiązań umownych wybranemu przez siebie prawu, jeżeli pozostaje ono w związku z zobowiązaniem.

Wybór prawa następuje wyłącznie przez oświadczenie woli, które nie może być pozorne. Oświadczenie woli może być przy tym wyraźne albo dorozumiane. Prawo wybrane powinno być w całości zastosowane do danego stosunku zobowiązaniowego.

Istnieją ograniczenia co do stosowania prawa wybranego, które dotyczą szczególnie umów konsumenckich.

Jednakże, gdy zobowiązanie dotyczy nieruchomości, podlega ono prawu państwa, w którym nieruchomość jest położona. (*lex rei sitae*).

Przepisy o prawie właściwym dla zobowiązań umownych stosuje się odpowiednio do zobowiązań z jednostronnych czynności prawnych. Chodzi tu na przykład o przyrzeczenie publiczne.

Zobowiązania pozaumowne podlegają prawu miejsca, w którym zaszło zdarzenie, czyli np. w razie bezpodstawnego wzbogacenia, sprawę ocenia prawo państwa, w którym nastąpiło przesunięcie majątkowe na rzecz wzbogaconego. Takie same zasady będą dotyczyły deliktów, w przypadku zaś prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia właściwe będzie prawo miejsca działania gestora (*lex loci gestionis*).

W Polsce odrębnie uregulowano także stosunki pracy. Zgodnie z ogólną zasadą wyrażoną w art. 32 ustawy stronom przysługuje *lex voluntatis*. Art. 33 wskazuje jednak dalej, że jeżeli strony nie dokonały wyboru prawa, stosunek pracy podlega prawu państwa, w którym strony w chwili powstania tego stosunku mają miejsce zamieszkania albo siedzibę. Jeżeli praca jest, była lub miała być wykonywana w przedsiębiorstwie pracodawcy, rozstrzyga, zamiast jego miejsca zamieszkania albo siedziby – siedziba przedsiębiorstwa. W razie braku wspólnego miejsca zamieszkania stron stosunku pracy, prawem właściwym staje się prawo miejsca, w którym praca była, jest lub miała być wykonywana.

Prawa rzeczowe i prawa na dobrach niematerialnych:

Najczęściej stosowanym łącznikiem dla statutu rzeczowego jest łącznik miejsca położenia przedmiotu praw rzeczowych i posiadania (*lex rei sitae*). Zasada miejsca położenia rzeczy bywa interpretowana dwojako:

1) miejsce położenia rzeczy należy rozumieć w sensie prawniczym (*situs civilis*);

2) miejsce położenia rzeczy należy pojmować czysto fizycznie (*situs naturalis*).

W Polsce zaznaczyła się pewna różnorodność opinii na temat optymalnego oznaczenia *rei sitae*. Według Ludwiczaka, przy ustalaniu miejsca położenia rzeczy wychodzić zawsze należy z *situs naturalis* i korygować w okolicznościach niedostatecznego związania rzeczy z pewnym obszarem na rzecz *situs civilis*. Problematiczne jest jednak oznaczenie *situs rei* w przypadku rzeczy

znajdujących się w transporcie (*res in transitu*); w tej mierze w doktrynie przyjmuje się rozmaite rozwiązania, przy czym najczęściej odrzuca się konstrukcję *situs naturalis* na rzecz *situs civilis*, którym okazuje się bądź *locus destinationis* (miejsce przeznaczenia), bądź *locus expeditionis* (miejsce wysłania – pogląd przeważający w doktrynie).

Kryterium miejsca położenia jest nieprzydatne przy określaniu prawa właściwego dla praw rzeczowych na statkach morskich lub powietrznych. Na statkach morskich i powietrznych stosuje się bowiem prawo państwa przynależności statku.

Autorskie prawa podmiotowe podlegają prawu państwa, w którym następuje realizacja wynikających z nich uprawnień, natomiast w zakresie ochrony własności przemysłowej, o środkach i zakresie ochrony uprawnionego z patentu rozstrzyga prawo państwa, którego organy patentu udzieliły. Skutki udzielenia patentu nie wychodzą jednak poza granice państwa, w którym został on udzielony. Tak istnieje konieczność ubiegania się o patent w każdym państwie oddzielnie.

Własność i inne prawa rzeczowe podlegają prawu państwa, w którym znajduje się ich przedmiot.

Użycie określenia przedmiot, które jest szersze od określenia rzecz, wskazuje, że art. 24 dotyczy nie tylko ruchomości i nieruchomości, lecz także dóbr majątkowych, dóbr niematerialnych (praw autorskich, patentowych). Łącznik *lex rei sitae* dotyczy własności, innych praw rzeczowych oraz posiadania. Nie rozciąga się natomiast łącznika *lex rei sitae* na kwestie majątkowe między małżonkami i spadkowe, gdy w grę wchodzi całość majątku.

Lex rei sitae dotyczy wszelkich praw rzeczowych; dotyczy ich powstania, zmiany, przejścia i wygaśnięcia oraz całej ich treści, dotyczy także ochrony praw rzeczowych. *Lex rei sitae* dotyczy także nabycia przez zasiedzenie, znalezienie, a nie tylko przez czynność prawną.

Prawo rodzinne i opiekuńcze:

Materialne przesłanki zawarcia małżeństwa – większość systemów prawnych poddaje materialne przesłanki zawarcia małżeństwa właściwości prawa ojczystego, i tak jest także w Polsce.

Możność zawarcia małżeństwa jest oceniana oddzielnie dla każdego z nupturientów wg jego prawa ojczystego. Jeżeli jednak nupturient jest bezpaństwowcem, jego możność zawarcia małżeństwa – na podstawie art. 3 ustawy – podlega *legi domicilii*. W sytuacji natomiast, gdy bezpaństwowiec nie ma miejsca zamieszkania w żadnym państwie lub jego miejsca zamieszkania ustalić się nie da, stosownie do art. 7 ustawy – stosować należy prawo polskie. Dużą rolę w omawianym zakresie odgrywa klauzula porządku publicznego, która może tu działać zarówno w kierunku zakazującym, jak i pozwalającym.

Forma zawarcia małżeństwa – podlega prawu państwa, w którym małżeństwo jest zawierane. Gdy małżeństwo jest zawierane poza granicami Polski, wystarcza zachowanie formy wymaganej przez prawo ojczyste obojga małżonków. W stosunku do nupturienta, który jest bezpaństwowcem, należy brać pod uwagę – zamiast prawa ojczystego – prawo jego miejsca zamieszkania.

Małżeństwa konsularne są zawierane według prawa państwa, w którego imieniu działa przedstawiciel dyplomatyczny lub konsularny. Zawarcie takiego małżeństwa jest zwykle dopuszczalne, gdy zachodzą następujące przesłanki:

a) żaden z nupturientów nie jest obywatelem państwa, na którego terytorium małżeństwo jest zawierane,

b) przynajmniej jeden nupturient jest obywatelem państwa, w którego przedstawicielstwie małżeństwo jest zawierane (ew. obligatoryjnie dotyczy to obojga nupturientów),

c) placówka dyplomatyczna lub konsularna, w której małżeństwo ma być zawarte, ma w tej mierze uprawnienia przyznane przez prawo państwa wysyłającego,

d) na zawieranie takich małżeństw zezwala prawo państwa, na którego obszarze przedstawicielstwo działa.

Unieważnienie małżeństwa. Ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa – Nasza ustawa reguluje jedynie właściwość prawa dla unieważnienia małżeństwa; pomija zaś instytucję ustalenia istnienia lub nieistnienia małżeństwa. Oznacza to, że do unieważnienia z uwagi na przesłanki materialne będzie miało zastosowanie prawo ojczyste każdego z nupturientów, natomiast do unieważnienia z przyczyn formalnych – prawo państwa, w którym małżeństwo zostało zawarte. Podobne rozwiązanie należy też przyjąć – mimo braku wyraźnego rozstrzygnięcia w ustawie – w odniesieniu do ustalenia istnienia lub nieistnienia małżeństwa. O właściwości prawa decydować będzie w takim przypadku powiązanie z chwili zawarcia małżeństwa lub z chwili rzekomego zawarcia małżeństwa.

Stosunki osobiste i majątkowe między małżonkami - według polskiej ustawy podlegają każdoczesnemu wspólnemu prawu ojczystemu małżonków. W przypadku braku takiego wspólnego prawa ojczystego, stosowane jest prawo wspólnego miejsca zamieszkania, a gdy brak jest takiego miejsca, stosowane jest prawo polskie. Gdy strony mają wspólne prawo ojczyste, lecz nie można ustalić jego treści, zastosowanie ma także wskazana zasada. Każdoczesne wspólne prawo ojczyste stron rozstrzyga także o dopuszczalności zawarcia, zmiany lub rozwiązania majątkowej umowy. Istotne jest natomiast, że zgodnie z art. 17 §2 ustawy stosunki majątkowe wynikające z majątkowej umowy małżeńskiej podlegają wspólnemu prawu ojczystemu stron z chwili jej zawarcia.

Rozwód – w różnych systemach prawnych są bardzo zróżnicowane rozwiązania. Najczęściej jest to obywatelstwo, jednak różny jest w tym przypadku podmiot: mąż, powód, ostatnie prawo ojczyste małżonków, prawo ojczyste obojga małżonków w chwili wystąpienia z żądaniem rozwodu itp. Wg polskiej ustawy prawem właściwym jest wspólne prawo ojczyste obojga małżonków z chwili wystąpienia z żądaniem rozwodu. Gdy brak takiego prawa, stosuje się prawo państwa, w którym oboje małżonkowie mają wspólne miejsce zamieszkania. W ostateczności stosowane jest prawo polskie. Z tego punktu widzenia istotne znaczenie mają postanowienia Konwencji o uznawaniu rozwodów i separacji, sporządzonej w Hadze 1 czerwca 1970 r.

W razie podwójnego lub wielorakiego obywatelstwa dziecka (w wypadku dwóch pierwszych reguł) lub matki (w wypadku reguły trzeciej) znajdzie zastosowanie art. 2 ustawy: 2. Jeżeli ustawa przewiduje właściwość prawa ojczystego, obywatel polski podlega prawu polskiemu, chociażby prawo innego państwa uznawało go za obywatela tego państwa.

Cudzoziemiec mający obywatelstwo dwóch lub więcej państw podlega, jako prawu ojczystemu, prawu tego z nich, z którym jest najściślej związany.

Jeżeli natomiast matka lub dziecko są bezpaństwowcami, należy postąpić zgodnie ze wskazówką z art. 3 ustawy:

Jeżeli ustawa przewiduje właściwość prawa ojczystego, a obywatelstwa danej osoby ustalić nie można albo osoba ta nie ma obywatelstwa żadnego państwa, stosuje się prawo państwa, w którym znajduje się jej miejsce zamieszkania.

Przysposobienie – na świecie często stosuje się łącznik obywatelstwa przysposabiającego lub przysposobianego. Rzadziej stosowane jest miejsce zamieszkania. W Polsce przysposobienie podlega prawu ojczystemu przysposabiającego, nie może jednak nastąpić bez zachowania przepisów prawa ojczystego osoby, która ma być przysposobiona, dotyczących zgody tej osoby, jej przedstawiciela ustawowego, zezwolenia organu państwowego lub ograniczeń przysposobienia związanych ze zmianą dotychczasowego miejsca zamieszkania na miejsce zamieszkania w innym państwie. W zakresie skutków przysposobienia przepis art. 22 §1 ustawy jest jasny. Podlegają one prawu ojczystemu przysposabiającego.

Prawo spadkowe:

W ustawie polskiej statut spadkowy (*lex successionis*), w myśl art. 34 oceniany jest przez prawo ojczyste spadkodawcy w chwili śmierci. Dziedziczenie z bezpaństwowca podlega prawu miejsca jego zamieszkania w chwili śmierci, a w przypadku braku miejsca zamieszkania stosowane jest prawo polskie (art. 7 ustawy). Są jednakże systemy prawne, w których dochodzi do kolizyjnego rozczłonkowania spadku, czyli wielości statutów spadkowych. Chodzi tu głównie o dopuszczenie do głosu dwóch łączników: miejsce położenia nieruchomości i miejsce zamieszkania lub narodowość posiadacza ruchomości.

Jeżeli spadkodawca w chwili dokonania czynności prawnej *mortis causa* był apatrydą, zamiast prawa ojczystego właściwe będzie prawo miejsca zamieszkania spadkodawcy z chwili dokonania czynności (art. 3 ustawy); w braku miejsca zamieszkania apatrydy sąd polski, na podstawie treści art. 7 ustawy, zastosuje prawo polskie.

Problematykę formy czynności prawnych na wypadek śmierci reguluje również konwencja haska z 5 października 1961 r., stwierdzając, że testament pod względem formy podlega ocenie według prawa miejsca dokonania czynności, prawa ojczystego testatora z chwili sporządzenia testamentu lub śmierci testatora, prawa stałego miejsca zamieszkania lub pobytu w chwili jego sporządzenia lub śmierci, a w zakresie nieruchomości – prawu miejsca jej położenia.

SPIS LITERATURY

1. Antonowicz L. Ogólne zasady prawa międzynarodowego. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Og%C3%B3lne_zasady_prawa_mi%C4%99dzynarodowego.
2. Pazdan M. Prawo prywatne międzynarodowe/ Warszawa., 2010. S. 5–34.
3. Poprawska J. Zasady prawa międzynarodowego. URL: https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/Zasady%20prawa%20mi%C4%99dzynarodowego_0.pdf.
4. Równy K. Zasady prawa międzynarodowego. URL: <https://sciaga.pl/tag/zasady-prawa-miedzynarodowego/>
5. Wojmowski J. Umowa międzynarodowa. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/umowa-miedzynarodowa;3991229.html>.
6. Nahlik S. Umowa międzynarodowa. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Umowa_mi%C4%99dzynarodowa.

**Секція 4. Актуальні проблеми філологічних наук.
Соціальні комунікації: теоретичні та практичні аспекти.**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ:
ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЇ**

*Литвин І. М., кандидат філологічних наук, доцент
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Глобалізація, культурна інтеграція, стрімкий розвиток цифрових технологій у сучасному світі спонукають до динамічного розвитку окремих галузей перекладознавства. Так, досить активно розглядаються теоретичні та практичні питання аудіовізуального перекладу: його визначення, типологія, технології окремих видів: субтитрування, дублювання, синхронізації відеотексту (К. Райс, М. Паолініеллі, П. Орейро, Ф. Ш. Варела, Б. Ллойд, М. Кронін, С. Браун, Д. Делабастіта, І. Алексеева, О. Козуляев й ін.). Не залишається поза увагою перекладознавців: С. Бальдо, Л. Латишева, А. Семенова, Х. Діаз Сінтаса, Г. Андермана – методика навчання аудіовізуальному перекладу. Кіноперекладу як специфічній галузі перекладознавства присвячено дисертації С. Назмутдінової (2008 р.), Р. Матасова (2009 р.), А. Зарецької (2010 р.), С. Зайченко (2013 р.), монографію В. Горшкової «Перевод в кино» (2006 р.), праці С. Кузьмічова, А. Чужакіна, П. Палажченко. У своїх працях Ю. Лотман («Семиотика кино и проблемы киноэстетики»), Г. Слишкіна та М. Єфремов («Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа» 2004 р.), К. Б. Іванова («Интертекстуальные связи в художественных фильмах» 2002), У. Еко («К семиотическому анализу телевизионного сообщения»), а також Р. Барт, С. Козлофф аналізують кінотекст (кінодискурс) як специфічний об'єкт аудіовізуального перекладу. В. Миславський створив словник кінолексики – «Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми» (2007 р.). У своїй розвідці охарактеризуємо основні види аудіовізуального перекладу.

Щодо термінології, то найзагальнішим є термін *аудіовізуальний переклад*, трапляється також термін *мультимедійний переклад*, якими позначається міжмовна передача змісту художніх кіно-, відеофільмів, телевізійних випусків новин, телешоу, рекламних роликів, комп'ютерних програм, відеоігр, театральних вистав тощо. Вужчим поняттям є *кіно-відео переклад*, яким називають переклад художніх ігрових і анімаційних фільмів, а також серіалів. Кіно-відео переклад як процес полягає в літературній міжмовній обробці змісту оригінальних монтажних аркушів із подальшим синхронним укладанням перекладного тексту та його озвучуванням або введенням до відеоряду у формі субтитрів [1, 4]. Кіно/відео переклад ділиться на види: дубляж, титри (субтитри й інтертитри), синхронний закадровий переклад. Аудіовізуальний переклад як перекладацька діяльність, яка характеризується взаємодією усного чи письмового тексту зі звуком та зображенням, включає:

- титри (субтитри, супертитри й інтертитри)

- дубляж
- синхронний закадровий переклад
- сурдорпереклад
- переклад-палімпсест.

Титри (фр. *titre* – назва, заголовок, від лат. *titulus*) – пояснювальні написи, на театральній сцені, в кінофільмах і на телебаченні. Титри як пояснювальні написи, що використовуються на сцені під час вистави, з'явилися в Італії у балетних постановках. Із появою електронних табло титри застосовуються в театрі для демонстрації перекладу у постановці оперних, оперетних і класичних вистав мовою оригіналу. Завдяки титрам доступні сценічні постановки людям із обмеженими можливостями – наприклад, із вадами слуху.

У театрах, як правило, титри розташовуються зверху, над сценою, тому вони отримали назву супертитри – (від лат. *super* – «над, вище»). **Супертитри** – переклад слів театрального спектаклю, опери, оперети або будь-якого іншої постановки на сцені, який відображається на спеціальному екрані, закріпленому на порталній арці над сценою. Термін *супертитування* використали, а також описали цей тип перекладу А. Чужакін і П. Палажченко [2, 38–40].

Інтертитри – текст, що з'являється між сценами і пояснює їх зміст або відтворює репліки героїв. Інтертитри вперше застосували 1903 р. в екранізації роману американської письменниці Гаррієт Бічер-Стоу «Uncle Tom's Cabin» («Хатина дядька Тома») режисера Едвіна С. Портера (США). Цей новий технічний прийом був відразу ж узятий на озброєння кінематографістами усього світу [1]. Інтертитри діляться на діалогові та пояснювальні: перші зазвичай друкуються білими літерами на чорному тлі, другі – чорними літерами на білому тлі.

Субтитри – це скорочений переклад діалогів фільму, який відображає їх основний зміст і представлений друкованим текстом зазвичай в нижній частині екрана [3]. Субтитрування – це один із найстаріших способів кіноперекладу, застосовується із кінця 20-х років 20 ст. Вважається, що його вперше використав американський кіноперекладач Герман Г. Вайнберг [1].

До субтитрів висувається низка вимоги:

Субтитри, як правило, розташовуються внизу екрану, інколи збоку.

- Субтитри включають не більше двох рядків тексту, щоб не перекривати зображення, рядки приблизно однакової довжини. Кількість символів в рядку не повинно перевищувати 40 знаків.

- Важливе графічне та пунктуаційне оформлення субтитрів. Найчастіше для написання субтитрів застосовують білий колір літер. Інтонаційно виділені слова (на які падає логічний наголос) виділяються курсивом. Розповідну, питальну інтонація, емоційно-експресивне забарвлення реплік персонажів фільму передають відповідні знаки (оклику, питання, крапка).

- Зазвичай в субтитрах відбивається мова персонажів, проте субтитри мають відтворювати і фонові голоси (із телевізора, радіо, вулиці, натовпу), пісні тощо.

- Субтитри повинні бути синхронізовані, тобто з'являтися і зникати разом з реплікою персонажа. На сьогодні є значна кількість комп'ютерних програм (наприклад, Aegisub або Subtitle WorkShop), за допомогою яких

можна створювати та синхронізувати субтитри. Деякі програми дозволяють формувати текст, змінювати його положення на екрані, аналізують звук таким чином, що субтитри синхронізуються з промовою персонажів і т.д. [4].

У світі сучасних технологій до субтитрів ставлять низку додаткових вимог. Олексій Козуляєв звертає увагу на сучасні параметри оформлення субтитрів для трансляції на різних пристроях: окремо для перегляду в кінотеатрі, окремо для перегляду на екранах телевізорів чи комп'ютерів, окремо для планшетів і смартфонів, що пояснюється різницею в площі екрану [5]. «Таким чином, перекладачеві необхідно враховувати також і платформу для перегляду, адаптувати відео і субтитри до неї таким чином, щоб навіть на маленьких екранах перегляд був комфортний» – робить висновок Роман Матасов [1, 19].

За концепцією французької дослідниці С. Бальдо [6], якісні субтитри мають бути органічними, економними, навмисно неточними, швидко змінюватися, узагальнювати (інформацію) [1, 16].

У використанні субтитрів теоретики та практики перекладу вбачають як плюси, так і мінуси. Маріо Паолініеллі (Mario Paolinelli) – віцепрезидентка Італійської асоціації перекладачів і дублерів в кіно й на телебаченні (Association of Italian Translators/Dubbers for cinema and TV (AIDAC)) – зауважує, що за субтитрування оригінальний текст скорочується на 40–70%. Крім того, М. Паолініеллі називає субтитрування особливою формою «мовного і культурного колоніалізму» [7, 174].

У 1928 році в Голівуді були зроблені перші спроби дублювання фільмів. Дубляж є повним заміщенням оригінальної мови акторів на мову перекладу. **Дублювання** – особлива техніка запису, що дозволяє замінити звукову доріжку фільму із записом оригінального діалогу на звукову доріжку із записом діалогу на мові перекладу (Ахманова, 1966). При цьому, збігається не тільки тривалість фраз, її початок і закінчення, а й за високої якості – артикуляція акторів оригіналу з новим перекладним текстом. Переклад в дубляжі оцінюють по тому, наскільки перекладач добре «вклав в уста» текст персонажа. У перекладі для дубляжу, «перекладач повинен повністю переосмислити матеріал, створити текст з нуля, ґрунтуючись на паралельних смислових потоках таким чином, щоб він підходив до ситуації іншої мови та іншої культури» [5, 3–23].

У 80-90-ті роки 20 ст. стає популярним в сфері кіно та телебачення синхронний закадровий переклад. **Закадровий переклад, войсовер** (від англ. voice-over [vɔɪs,əʊvə] – дослівно «мова поверх») – вид озвучування, який передбачає створення додаткової мовної фонограми фільму іншою мовою, змішаною з оригінальною так, щоб глядач міг чути і переклад, і оригінальний запис [8]. У закадровому перекладі присутній так званий «voice over», тобто оригінальна доріжка стає тихіше, але її все одно чути, а переклад гучніший. На думку Ірини Алексєєвої, жива синхронізація відеотексту перекладачем, майже повністю витіснила в останні роки так зване дублювання. Сталося це тому, що звуковий ряд кіно: тембр голосу, інтонації, специфіка вимовлених реплік мовою оригіналу, фонові шуми в кадрі вважаються частиною художнього задуму автора фільму, і глядачі повинні мати можливість познайомитися з

ними в тому вигляді, в якому їх створив автор [9, 19]. Цілком слухна думка, адже кінематограф – це вид мистецтва.

Р. Матасов [1, 19] синхронний закадровий переклад, виходячи з кількості задіяних акторів озвучування, поділяє на:

- одноголосий
- багатоголосий. Іноді виокремлюють і двоголосий войсовер.

Із точки зору попередньої підготовки виокремлює:

- підготовлений
- без підготовки.

Підготовлений синхронний закадровий переклад відрізняється від класичного синхронного тим, що перекладач може підготуватися до закадрового перекладу за допомогою *монтажного аркуша*, який містить діалоги героїв фільму, тому відсутній елемент «несподіванки», який властивий синхронного перекладу.

У синхронному закадровому перекладі існує проблема передачі емоцій дійових осіб фільму. Щодо цього є дві точки зору, описані Іриною Алексеєвою, вони відповідають двом різним стилям роботи синхронізаторів кіно. Відповідно до першої, перекладач зобов'язаний бути ще й актором і за можливості повно передавати голосом й інтонаціями емоційний заряд кінодійства – бути транслятором емоцій. Перекладачі, які поділяють цю точку зору, перекладаючи намагаються наслідувати інтонації героїв і копіюють їхні емоції (сміх, роздратування, страх тощо). Щодо до іншої точки зору, весь емоційний заряд повинен іти від справжнього тексту і від екранної дії, перекладач же транслює тільки беземоційний текст. Його рівний голос, контрастуючи з емоційними голосами героїв, подвійно підкреслює емоційний фон фільму [9, 19]. На думку Ірини Алексеєвої, у реальності цей контраст часто надає всьому тексту оригіналу дещо іронічний відтінок. Роман Матасов, аналізуючи передачу емоційного малюнка вербальних елементів оригінального звукоряду, вважає, що під час синхронного закадрового перекладу перекладачеві й акторам слід дотримуватися принципу «золотої» середини: граничні звукові характеристики голосу (крик, шепіт) необхідно нейтралізувати, адже глядач має можливість адекватно сприймати їх завдяки неповному заглушенню звуків оригіналу (звукоряду), а емоційне мовленнєве забарвлення (глузування, жаль тощо) – намагатися імітувати [1, 19].

Переклад-палімпсест (термін Р. Матасова) від слова *палімпсест* – «лінгв. Старовинний рукопис, звичайно пергаментний, з якого стерто попередній текст і на його місці написано новий» [10, т. 6, 30]. **Переклад-палімпсест** служить для міжмовної передачі графічних елементів відеоряду, полягає в заміні оригінального тексту перекладним зі збереженням всіх графологічних особливостей першого. Переклад-палімпсест як вид міжмовної передачі текстової інформації кінофільму з'явився зовсім недавно і є продуктом стрімкого розвитку цифрових технологій [1, 17].

Сурдорпереклад – спосіб синхронної передачі усного мовлення для людей із вадами слуху рухами рук і пальців. Одним із каналів його реалізації є телебачення. В Україні кілька центральних каналів раз на добу мають паралельний сурдопереклад випуску новин. Новинкою українського телебачення став втілений Національною телекомпанією унікальний

проект – сурдопереклад музичних кліпів у програмі «Українська двадцятка». Також у різний час випуски програм «Глибинне буріння» та «В гостях у Гордона» були забезпечені сурдоперекладом на сайті телеканалу. На телебаченні багатьох областей також введений сурдопереклад зазвичай денних випусків новин. Та, нажаль, сурдоперекладу на телебаченні занадто мало, той що є має проблеми, наприклад, зображення сурдоперекладача замале і непрактичне (картинка із зображенням займає 1/6 усього екрану), а під час сурдоперекладу важливим є щонайменший порух пальців чи навіть незначна міміка обличчя, оскільки від цього залежатиме емоційне забарвлення повідомлення. Борис Іванов, кіножурналіст і кінокритик, зазначає, що люди з вадами слуху виграють від того, що на телебаченні показують професійних дикторів, які володіють коректною мовою жестів. Вони задають певний еталон, якому можуть слідувати ті, хто не спілкується постійно з іншими людьми, які мають вади слуху. Таким чином, необхідно більше використовувати на телебаченні сурдопереклад, адже це один із важливих шляхів інтеграції людей, які не чують, в суспільство.

Часто в перекладі того чи іншого фільму використовуються різні його види. Іспанський теоретик перекладу Фредеріко Шом Варела пропонує комбінаторики для міжмовної передачі різних типів графічних елементів відеоряду [11].

Таким чином, аудіовізуальний переклад в сучасному світі новітніх технологій є специфічною галуззю перекладознавства, що стрімко розвивається, тому потребує особливої уваги як теоретиків, так і практиків перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матасов Р. А. Перевод кино/видео материалов: лингвокультурологические и дидактические аспекты: автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук. М.: Моск. гос. ун-т. им. М. В. Ломоносова. М., 2009. 22 с.
2. Чужакин А. Л., Палажченко П. Р. Мир перевода-1: Introduction to Interpreting XXI: [протокол, поиск работы, корпоратив. культура]. М.: Р. Валент, 2004. 223 с.
3. Горшкова В. Е. Перевод в кино. Иркутск: ИГЛУ, 2006. 278 с.
4. Ivarsson J. Subtitling for the Media. A Handbook of an Art. Stockholm: Transedit, 1992.
5. Козуляев А. В. Обучение динамически эквивалентному переводу аудиовизуальных произведений: опыт разработки и освоения инновационных методик в рамках школы аудиовизуального перевода // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. 2015. №3 (13). С. 3–24.
6. Бальдо С. Адаптация: пропедевтический метод обучения переводу // Вестник МГУ. Серия 22. Теория перевода. 2008. №2. С. 85–103.
7. Paolinelli M. Nodes and Boundaries of Global Communications: Notes on the Translation and Dubbing of Audiovisuals. Meta, vol. 49, n.º1, April 2004. P. 174. URI: <https://id.erudit.org/iderudit/009032ar>.
8. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. М.: Флинта: Наука, 2003. 320 с.
9. Алексеева И. С. Введение в переводоведение. СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Академия, 2004. 352 с.
10. Словник української мови. В 11 т. К.: Наукова думка, 1970–1980.
11. Varela F. C. La traducción en los medios audiovisuales Text. Universitat Jaume I, 2001. 260 p.

АПРІОРНІСТЬ ПРОСТОРУ ТА ЧАСУ У ФОТОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ

Мацшина І. В., кандидат політичних наук, доцент

Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Концепція апріорності І. Канта дозволяє проаналізувати комунікаційні аспекти, що впливають на сприйняття інформації. Якщо суб'єкт, за І. Кантом, володіє апріорністю споглядання, через що відчуває час та простір, то як він використовує цей механізм під час візуальної комунікації? Чи можливий вплив реального відчуття часу та простору в іншому вимірі? І чи існує зворотний вплив віртуального на реальне суб'єкта?

Чуттєвість до топосу дозволяє виокремлювати одного суб'єкта по відношенню до іншого, або до речей, що його оточують. Ця апріорна властивість надає можливість споглядати предмети відносно яких суб'єкт протиставляє себе до них, що без відчуття простору неможливе. Разом зі спогляданням за предметами у просторі, які у ньому змінюються, суб'єкт здатен відчувати й хронос. Споглядання, де чуттєвість як апріорна властивість суб'єкта, активізує знання простору та часу, а також залежить і від предметів, які впливають на рефлексію суб'єкта. Звідси не тільки суб'єкт, але й об'єкт має вплив на сам характер споглядання, що породжує знання. І ці знання для суб'єкта більш реальні ніж сам предмет, оскільки суб'єкт спирається на власний механізм обробки цих знань.

Сьогодні цифрова епоха та технології створення й передачі інформації завдяки цифровим формам вплинули на комунікаційну систему суспільства. Разом з цим змінився і алгоритм сприйняття реальності, де влада образів захопила всі сфери діяльності. Якщо розглядати комунікаційну модель, де активну участь виконує не тільки відправник інформації, але й отримувач цієї інформації, виникає ще одна проблема, яка пов'язана з апріорністю – це імітація сприйняття, у нашому випадку – споглядання. Маючи властивість почуття простору та часу, та володіючи аналітичними здібностями завдяки розсудку, суб'єкт забуває, що має справу з уявленням про предмети, а не з самими предметами. А тому під час третього етапу, коли апріорність розуму надає відповіді на питання, отримуються відповіді у вигляді розуміння явищ предметів, а не їх самих. Так створюються знаки та образи, які ще більше відводять у хибне сприйняття реальності, що пов'язано з проблематикою подвійного кодування реальності.

Аналіз візуальних текстів, де простір та час теж мають свої виміри й актуалізують апріорність суб'єкта, є у роботах А. Бергера, Г. Вельфліна, Г. Кресса, Т. ван Лювена, П. Штомпки та інших. Завдяки їх підходам можна побачити, що візуальна комунікація та інформація, яку вона продукує, є масивом даних, що репрезентує суспільство. Ці дані можуть відкрити нові виміри суб'єкта, які можуть бути пов'язаними з його апріорністю. Наприклад, фотографія, як медіа, може не тільки бути посередником між автором та глядачем, фотографом та суспільством, але й може надати об'єктивні знання про саму медіацію. Не забуваючи про апріорність, що

вказує на обмежену властивість суб'єкта пізнавати, фотографія саме є зовнішньою оболонкою реальності, яке й може зрозуміти та сприйняти суб'єкт. І кожного разу розуміння фотографії буде надавати нову й нову інформацію, але до кінця вона так і буде залишатися не зрозумілою. Як кантівська «річ у собі».

Спираючись на дослідження Г. Кресса та Т. ван Лювена, які досліджували простір та час у фотографічному тексті, дуже важливим є момент рефлексії апріорності чуттєвості суб'єкта. Фотографія не тільки підтягує цю властивість, але й розширює її, переносить в інший простір. Коли відчуття простору та часу реального світу репрезентуються у фотографічному тексті, постає феномен гетеротопії. Цей термін ввів М. Фуко і в постструктуралізмі поняття «гетеротопія» використовується як альтернативний простір, що не відповідає реальності, але має з нею зв'язок.

Гетеротопія, як альтернативний простір, комунікує та впливає на реальність завдяки образам. На відміну від утопії, що не має місця, гетеротопія володіє місцеположенням. Можна припустити, що фотографія теж має відношення до іншого простору, який перетинається з реальністю. Гетеротопність фотографічного тексту через візуальні образи дозволяє не тільки відчувати минуле та майбутнє, а й порівняти їх з теперішнім часом. Спираючись на дослідження «Читання зображень: граматика візуального дизайну» Г. Кресса та Т. ван Лювена можна побачити вплив реального відчуття простору та часу на сприйняття фотографічного тексту.

Простір фотографії пов'язаний з розміром кадру та предметів у кадрі. Коли є вибір між крупним, середнім та загальним планами об'єктів, що звертаються до глядача, автор фотографії вирішує, який саме план застосовувати під час фотографування та посткорекції фото. Як і погляд, що може бути направленим як на глядача, так і в середину кадру. Рішення з розміром відстані надає різні відносини між представленими учасниками самої фотографії або з глядачами. Героїв фотографічного наративу можна зображати у вигляді повної фігури у кадрі, або лише частини фігури, що впливає на розмір простору. Наприклад, доволі близький план героя, який прямо дивиться на глядача, значно скорочує відстань між двома просторами (реальною та фотографічною). Фотографічний персонаж за близьким планом створює колаборацію в особистий простір глядача, що може спричинити хвилювання, страх та неприємні емоції від такого контакту. Порушується кордон особистого простору, що є натяком на інтимне втручання. Дистанція у середині кадру, колір, перспектива, лінії і навіть кут зйомки, створюють емоційне прийняття/неприйняття меседжу, що проговорює фотографія.

Візуальна композиція може репрезентувати простір і через співвідношення центру, навколо якого утворюються символічні атрибути, які можна розуміти як маргінальність. І навіть коли у центрі нічого немає, те, що знаходиться навколо нього буде утворювати центр. Тут концепція «нульового знаку» У. Еко відіграє свою роль, коли пустота теж є знаком. Г. Кресс та Т. ван Лювен пишуть, що порожній центр може бути натяком на відсутність Бога. Або, у світському розумінні, на горизонтальний рівень організації соціального життя, де кожний сектор (або інститут влади)

самодостатній, що можна розуміти і як демократичні засади суспільства. Таким чином, використання різних прийомів під час фотографування може як розширювати фотографічний простір, так і здійснювати його колаборацію у простір реального.

Час, як особливість фотографічного простору, візуалізується через речі, що розташовані у певних частинах фотографії. Верхня частина пов'язана зі статусом, з тим, що є мрією. І цим майже завжди користуються виробники рекламних постерів, які обіцяють або пропонують товар, що наближає до мрії. Фотографія через символічні атрибути у вигляді, наприклад, сонця, неба, птахів, крони дерев теж відсилає до образів, що пов'язані з чуттєвістю. У свою чергу нижня частина більш раціональна, вона насичена символами, що змушують аналізувати теперішній час, а не мріяти про майбутнє.

Оскільки західна цивілізація читає інформацію лінійно, за ознаками вербального тексту зліва направо, візуальні тексти надають можливість глядачу самому обирати послідовність споглядання. Але, по суті, звичка лінійно читати домінує і під час сприйняття візуальних текстів. Таким чином, лінійні тексти накладають синтагматику на читача, впливають на послідовність сприйняття і зв'язок між символічними елементами. Тому час за горизонтальним просторовим фотографічним виміром поділяється на «сьогодні» та «завтра», або «вчора» та «сьогодні».

Поділ фотографічного простору на верх, низ, праве, ліве та центр притаманний будь-якій культурі, але значення кожної частини простору залежить від релігійних та культурних історичних традицій. До того ж не можна говорити, що всі відносини, які можуть бути реалізовані лінгвістично або культурно можна також застосовувати під час візуального читання. Але факт, що суб'єкт продовжує застосовувати навички сприйняття інформації, які він отримав в умовах певних культурних традицій у реальному вимірі, є безумовним. Таким чином, фотографія не тільки повертає суб'єкта до реальності, але створює її імітацію. І кожного разу суб'єкт ризикує втратити кордони між реальним та віртуальним. Але в той час, відбувається й переосмислення реального світу. Через що апріорний механізм сприйняття оголює власну недосконалість суб'єкта.

АВТОРСЬКИЙ ПОКАЖЧИК

Богун Л. В.....	124	Мацішина І. В.....	233
Боєва І. Г.....	14	Міненко О. В.....	140
Бушин М. І.....	5	Нешпіль Ю. А.....	145
Воробель У. Б.....	183	Ножко І. О.....	147
Гаращенко О. М.....	129	Пасинчук К. М.....	204
Горенко Л. М.....	14	Потапенко Л. В.....	152
Дудко Л. А.....	132	Починок Т. О.....	157
Дулгерова О. М.....	19	Рябоконт В. В.....	73
Єремєєва Н. Ф.....	134	Селюков В. С.....	211
Коваленко-Чукіна І. Г.....	185	Спіркіна О. О.....	164
Корнієнко М. В.....	188	Стадник І. Ю.....	168
Коротяєв С. І.....	26,193	Тептюк Л. М.....	76
Косяк С. М.....	30,36	Томіленко А. Г.....	81
Косяк Я. О.....	36	Томіленко М. А.....	86
Котляр Д. О.....	43	Усов Д. В.....	89,96
Крічкер О. Ю.....	174	Федоренко Я. А.....	100,174
Лагно Д. В.....	147	Фомич М. В.....	105
Лагодзінський М. В.....	50	Худолей О. С.....	109
Лазуренко В. М.....	52	Чубіна А. С.....	199,212
Лисенко А. І.....	58	Чубіна Т. Д.....	5,26,50,63,114,121,178
Лисенко І. В.....	96	Якимчук А. Ю.....	218
Литвин І. М.....	228	Якимчук О. Ф.....	218
Литвин Т. Ю.....	63	Яшан О. О.....	168
Лукашенко Л. В.....	199	Ocheretianyi V. V.....	221
Майстренко С. В.....	67	Yeroma O. S.....	121
Маруш І. В.....	157,178		

ЗМІСТ

Секція 1. Історичні науки на тлі викликів сьогодення. Історія розвитку пожежно-рятувальної служби України та зарубіжних держав. Гуманітарна підготовка працівників ДСНС України. Політичні науки в Україні та світі. Філософські пошуки на тлі сучасних проблем. Соціологія та соціальна робота: нові ідеї та наукові досягнення. Наукові дослідження у галузі культурології, документознавства та інформаційної діяльності. Актуальні проблеми психологічних наук.

Бушин М. І., Чубіна Т. Д.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ 5

Горенко Л. М., Боева І. Г.

НАУКОВА СПАДЩИНА УЧЕНОГО ІСТОРИКА-КРАЄЗНАВЦЯ

ЮРІЯ МАРИНОВСЬКОГО 14

Дулгерова О. М.

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ:

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ 19

Коротяєв С. І., Чубіна Т. Д.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА

ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ 26

Косяк С. М.

ОБРАЗНИЙ СВІТ КАТЕРИНИ БІЛОКУР

(ДО 120-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ) 30

Косяк Я. О., Косяк С. М.

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК СПОСІБ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ

НА СВІДОМІСТЬ СУСПІЛЬСТВА 36

Котляр Д. О.

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ЖУРНАЛІСТА В РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ

ПРЕСИ ТА ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ 43

Лагодзінський М. В., Чубіна Т. Д.

ВАГОМИЙ ЕЛЕМЕНТ МЕТОДУ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ

КВАЛІФІКОВАНИХ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ –

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ 50

Лазуренко В. М.

СТОЛІТНІ НАБЛИЖЕННЯ І ВІДДАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО

СУСПІЛЬСТВА ВІД РОЗКРИТТЯ ТАЄМНИЦІ МІСЦЯ ПОХОВАННЯ

ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО 52

Лисенко А. І.

НАУКОВІ ТА ГРОМАДСЬКІ УСТАНОВИ ІСТОРИЧНОГО ПРОФІЛЮ

В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ 58

Литвин Т. Ю., Чубіна Т. Д.

РОЛЬ ІМІДЖУ У ПОЛІТИЦІ 63

Майстренко С. В.

ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ХРИСТІЯНСТВА ТА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ 67

Рябоконт В. В.

ЯНУШ КОРЧАК: ЖИТТЯ, ПОДАРОВАНЕ ДІТЯМ 73

Тептюк Л. М.

**ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЗАСЛУЖЕНОГО ЮРИСТА УКРАЇНИ
ТА НЕПЕРЕСІЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ МИКОЛИ СКИБИ 76**

Томіленко А. Г.

**ОСНОВНІ ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МУЗЕЮ ЧЕРКАСЬКОГО
ІНСТИТУТУ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ..... 81**

Томіленко М. А.

ПОЛІТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА..... 86

Усов Д. В.

СУЧАСНИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СЕНС ІДЕЇ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ..... 89

Усов Д. В., Лисенко І. В.

**ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ
ОСНОВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН 96**

Федоренко Я. А.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ 100**

Фомич М. В.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ
ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПЕРСОНАЛУ ДСНС УКРАЇНИ 105**

Худолей О. С.

**ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ:
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ 109**

Czubina T. D.

**EDUKACJA PATRIOTYCZNA JAKO GWARANCJA KSZTAŁTOWANIA
GODNYCH PRACOWNIKÓW PAŃSTWOWEJ SŁUŻBY SYTUACJI
NADZWYCZAJNYCH UKRAINY (NA PRZYKŁADZIE WOHATERÓW -
ABSOLWENTÓW CZERKASKIEGO INSTYTUTU BEZPIECZEŃSTWA
POŻAROWEGO)..... 114**

Yeroma O. S., Czubina T. D.

**CHARAKTERYSTYKA WSPÓŁCZESNYCH FORM PROPAGANDY
PRZECIWPOŻAROWEJ 121**

Секція 2. Сучасна освіта: методологія, теорія і практика. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у системі вищої освіти. Філософія та освіта: актуальні проблеми взаємодії. Освіта в Україні: історичний досвід та виклики сьогодення. Проблеми професійної підготовки спеціалістів у ЗВО. Розвиток відомчої освіти: історія та сучасність.

Богун Л. В.

**ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ФАКТОР МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО
РОЗВИТКУ КУРСАНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ДСНС УКРАЇНИ 124**

Гаращенко О. М.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
ПРИ ВИВЧЕННІ МЕДИЧНОЇ БІОЛОГІЇ 129**

Дудко Л. А.

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 132**

<i>Єремеева Н. Ф.</i> SITUATIONALISM AS A COMPONENT OF THE FORMATION OF CADETS PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE SPEECH IN SPECIALIZED HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS	134
<i>Міненко О. В.</i> ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ	140
<i>Нешпіль Ю. А.</i> ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ В НЕМОВНИХ ЗВО	145
<i>Ножко І. О., Лагно Д. В.</i> МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	147
<i>Потапенко Л. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ CLIL У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОМУ СПІЛКУВАННЮ СТУДЕНТІВ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	152
<i>Починок Т. О., Маруш І. В.</i> РОЛЬ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ	157
<i>Спіркіна О. О.</i> БЛОГИ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	164
<i>Стадник І. Ю., Яшан О. О.</i> МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ УСНИХ ДЖЕРЕЛ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»	168
<i>Федоренко Я. А., Крічкер О. Ю.</i> ПСИХОЛОГІЯ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ (2016–2020 рр.)	174
<i>Chubina T. D., Marush I. V.</i> ACADEMIC MOBILITY OF UKRAINIAN STUDENTS IN MODERN EDUCATIONAL SPACE	178

Секція 3. Проблеми наукових досліджень у сфері державного управління. Економічні науки: теоретичні та практичні аспекти. Актуальні питання правових наук. Міжнародні відносини та інтеграційні процеси.

<i>Воробель У. Б.</i> ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НАСЛІДКІВ НЕЯВКИ ПОЗИВАЧА В ПІДГОТОВЧЕ ЗАСІДАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	183
<i>Коваленко-Чукіна І. Г.</i> МОЛОДЬ: ЇЇ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	185
<i>Корнієнко М. В.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНОСТІ ДИТИНИ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	188

Коротяєв С. І.

ЕВОЛЮЦІЯ ШКІЛ І КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ193

Лукашенко Л. В., Чубіна А. С.

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ199**

Пасинчук К. М.

**АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ204**

Селюков В. С.

**РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗДІЙСНЕННІ КІНОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ211**

Чубіна А. С.

**ВЕКТОРИ РУХУ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
«УКРАЇНА – 2020» ЯК ВІЗІЇ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ....212**

Якимчук А. Ю., Якимчук О. Ф.

**ЕКСПЛІЦИТНІ Й ІМПЛІЦИТНІ ЕФЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІСОВИХ
ЕКОСИСТЕМ В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ Й ДОСЯГНЕННЯ
ПОКАЗНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ218**

Ocheretianyi V. V.

PROBLEMY PRAWA PRYWATNEGO MIĘDZYNARODOWEGO221

***Секція 4. Актуальні проблеми філологічних наук. Соціальні комунікації:
теоретичні та практичні аспекти.***

Литвин І. М.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ:
ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЇ228**

Мацішина І. В.

АПРІОРНІСТЬ ПРОСТОРУ ТА ЧАСУ У ФОТОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ.....233

Наукове видання

**ВІСНИК ГУМАНІТАРНОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА:
НАУКОВІ ПРАЦІ**

ВИПУСК 20

*За зміст вміщених у збірнику матеріалів відповідальність несуть автори.
Тези друкуються зі збереженням авторської орфографії,
пунктуації та стилістики*

Адреса редакційної колегії:
Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України,
кафедра суспільних наук; кафедра іноземних мов
E-mail: kafedra_gn_im@ukr.net

Підписано до друку 15.04.2020 р.
Обл.-вид. арк. 17,32. Ум. друк. арк. 15,125.
Тираж 30 прим. Замовлення № 15.
ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
18034, м. Черкаси, вул. Онопрієнка, 8.